

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS
KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS
ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS

Kęstutis Dambrauskas

**MORKŪNO *POSTILĖS* AUTORYSTĖS PROBLEMA:
XVI A. LDK REFORMATŲ LIETUVIŠKŲ RAŠTŲ
LYGINAMASIS MORFOLOGIJOS TYRIMAS**

Daktaro disertacija
Humanitariniai mokslai, filologija (04 H)

Šiauliai, 2018

Disertacija rengta 2013–2017 metais Šiaulių universitete pagal suteiktą Vytauto Didžiojo universitetui su Klaipėdos universitetu, Šiaulių universitetu ir Lietuvių kalbos institutu (2011 m. birželio 8 d. LR švietimo ir mokslo ministro įsakymas Nr. V-1019) doktorantūros teisę.

Mokslinis vadovas – prof. dr. Bronius MASKULIŪNAS (Šiaulių universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – 04H).

© Kęstutis Dambrauskas, 2018

© Šiaulių universitetas, 2018

DISERTACIJOS STRUKTŪRA

ĮVADAS.....	4
1. XVI–XVII a. reformatų lietuviški tekstai, vertėjai, šaltinių tyrimo kryptys ir metodai.....	12
1.1. Lingvistinis, kultūrinis ir politinis spausdintų lietuviškų raštų pasirodymo kontekstas.....	12
1.2. Tiriamieji šaltiniai ir jų autorystės problema.....	15
1.3. Merkelio Petkevičiaus ir Jokūbo Morkūno asmenybės – tarpusavio ryšių paieška.....	19
1.4. XVI a. LDK reformatų lietuviškų raštų morfologijos tyrimai.....	23
1.5. Verstinių tekstų santykis su svetimkalbiais originalais.....	25
1.6. Leidinio atribucija. Leidinio autorystės identifikavimo tyrimai.....	26
2. Morkūno <i>Postilės</i> I ir II dalių būdingiausių morfologijos ypatybių vartojimo dažnumo santykis.....	30
3. Petkevičiaus <i>Katekizmo</i> , Morkūno <i>Postilės</i> I ir III dalių morfologijos ypatybės.....	42
3.1. Postpoziciniai vietininkai.....	42
3.1.1. Adesyvas ir su juo koreliuojančios prielinksninės konstrukcijos.....	42
3.1.2. Aliatyvas ir su juo koreliuojančios prielinksninės konstrukcijos.....	52
3.1.3. Inesyvas ir su juo koreliuojančios prielinksninės konstrukcijos....	58
3.1.4. Iliatyvas ir su juo koreliuojančios prielinksninės konstrukcijos....	64
3.2. Naudininko formos su ilgosiomis ir trumposiomis galūnėmis.....	69
3.3. Atematinis veiksmažodžių asmenavimas.....	86
3.4. Liepimo raiška.....	93
3.5. Tariamoji nuosaka.....	109
3.6. Savybinių įvardžių formos.....	116
IŠVADOS.....	125
ŠALTINIAI, LITERATŪRA.....	129

IVADAS

Vienas iš lietuvių kalbotyros objektų – senieji lietuviški raštai. Lietuvių senieji raštai yra svarbūs dokumentai, atskleidžiantys, kaip formavosi lietuvių rašomoji kalba, ir leidžiantys atlikti kalbos raidos tyrimus. Autentiško senųjų raštų teksto arba jo faksimilių kalbos analizė padeda pamatyti kalboje vykusius pokyčius ir atskirų autorių kalbos ypatybes, suprasti bendrinės kalbos formavimosi aplinkybes. Senųjų raštų kalbos tyrimai parodo tam tikro teksto kalbai būdingas raiškos priemones, stilistines ypatybes, suteikia žinių apie XVI–XVII a. lietuvių rašomosios kalbos struktūrą, jos raidą, išnykusius ar iki šiol išlikusius struktūros elementus, padeda nustatyti leidinių autorius, bendraautorius, t. y. asmenis, prisidėjusius prie teksto kūrimo ar vertimo.

Temos aktualumas ir naujumas. XVI a. LDK reformatų lietuviški raštai yra nedažnas tyrimų objektas, ypač mažai tyrinėta vadinamoji Jokūbo Morkūno *Postilė*. Zigmas Zinkevičius (1988), kalbėdamas apie senuosius lietuviškus leidinius, paminia, kad bene mažiausiai kalbininkų dėmesio yra sulaukusi XVI a. LDK reformatų knygų kalba, kuri nėra tokia turtinga kaip katalikų, pvz., Mikalojaus Daukšos. Bronius Maskuliūnas (2006b) pabrėžia, kad tiek dėl didelės apimties, tiek dėl apskritai ne tokio jau gausaus senųjų lietuvių rašto paminklų skaičiaus XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kalvinų lietuviškų leidinių apeiti negalima ir būtina juos tyrinėti.

Gana retai atliekami gretinamieji kelių autorių kalbos tyrimai, jie padėtų išryškinti ankstyvosios lietuvių rašytinės kalbos bruožus, tiriamų autorių kalbos panašumus ir skirtumus, padėtų atsakyti į dėl leidinių autorystės kylančius klausimus¹. Disertacija papildo senųjų raštų tyrinėjimus lyginamąja XVI a. LDK reformatų lietuviškų tekstų būdingiausių morfologijos ypatybių analize, kurios iki šiol nebuvo. Remiantis Jonu Palioniu (1967), Zigmū Zinkevičiumi (1970), Antanu Jakuliu (1982), Dalia Jakulyte (2016) ir tyrimui surinkta XVI a. LDK reformatų lietuviškų raštų medžiaga, būdingiausiomis senųjų lietuviškų raštų morfologijos ypatybėmis darbe laikomi postpoziciniai vietininkai, vienaskaitos ir daugiskaitos naudininko formos su galūnėmis *-mui* ir *-mus*, atematinės veiksmažodžių formos, liepiamosios ir tariamosios nuosakos formos, savybiniai įvardžiai. Analizė turi teorinės ir praktinės vertės: XVI a. LDK reformatų tekstų būdingiausių morfologijos ypatybių tyrimas papildo kitų senųjų raštų tyrimus ir lietuvių morfologijos raidos tyrinėjimus, atskleidžia atskirų autorių kalbos raidą, kitimą, dėsningumus ir skirtumus, padeda atsakyti į iki šiol aktualų klausimą dėl *Postilės* vertimo autorystės. Tyrimo išvados aktualios lietuvių kalbos morfologijai, istorijai, tolesniems senųjų raštų kalbos tyrimams.

¹ Minėtini Antano Jakulio (1982, 1984), Vilmos Zubaitienės (2003), Daivos Litvinskaitės (2004), Ievos Šnavičienės (2000) ir Onos Aleknavičienės (2000) darbai, kuriuose autoriai kalba apie tiriamų tekstų ryšį su ankstesniais lietuviškais raštais, lygina šaltinių kalbos ypatybes, bando atsakyti į klausimus, susijusius su leidinio autoryste.

Darbo tikslas ir uždaviniai. Darbo tikslas – remiantis morfologijos ypatybėmis nustatyti Morkūno *Postilės* autorystę ir santykį su Merkelio Petkevičiaus *Katekizmu*, išsiaiškinti, ar visos trys *Postilės* dalys verstos to paties asmens.

Keliami tokie darbo uždaviniai:

1. Atlikti lyginamąjį XVI a. LDK reformatų lietuviškų leidinių būdingiausių morfologijos ypatybių tyrimą.
2. Nustatyti, kokios individualios ypatybės būdingos tik šiems konkretiems raštams.
3. Nustatyti tiriamųjų šaltinių morfologijos ypatybių vartojimo dažnumo panašumus ir skirtumus, įvertinti galimas įtakas.
4. Įvertinti, ar Merkelis Petkevičius prisidėjo prie Jokūbo Morkūno *Postilės* vertimo.
5. Išsiaiškinti, ar Morkūno *Postilės* vertimas – vieno asmens darbas.

Tyrimo objektas – Merkelio Petkevičiaus *Katekizmo* (PK) ir Jokūbo Morkūno *Postilės* (MP) morfologijos ypatybės.

Tiriamieji šaltiniai yra Merkelio Petkevičiaus 1598 m. išleistas dvikalbis (lenkų-lietuvių) *Katekizmas* ir 1594 m. Mikalojaus Rėjaus *Lenkiškos postilės* (*Postilla polska*) 1600 m. vertimas *Postilla lietuviška*, priskiriamas Jokūbui Morkūnui. *Postilėje* numeruojami ne puslapiai, o lapai. Nenumeruotas kairysis puslapis žymimas *v* raide (*verso*) virš puslapio numerio. Morkūno *Postilės* I dalį sudaro 230^v lapų, II dalį – 148^v lapai, o III dalis yra beveik tris kartus trumpesnė už I ir beveik du kartus už II dalį – ją sudaro 86^v. Siekiant gauti kuo patikimesnių rezultatų, stengtasi išlaikyti panašią tyrimo imtį – medžiaga rinkta iš Petkevičiaus *Katekizmo*, 116 *Postilės* I dalies lapų (112 866 žodžiai), iš 115 II dalies lapų (112 470 žodžių) ir III dalies (112 662 žodžiai).

Darbo problema. Iki šiol nėra aišku, kas tikrasis vadinamosios Morkūno *Postilės* vertėjas į lietuvių kalbą. Kai kurie tyrėjai, pvz., Jurgis Lebedys (1977), Zinkevičius (1988), nurodo, kad vertėjo klausimas yra atviras ir diskutuotinas. Labiausiai paplitusi versija, kad *Postilę* iš lenkų kalbos išvertė pats leidėjas Jokūbas Morkūnas (plg. Biržiška 1990, 196–199; Gineitis 1982, 37; Lukšaitė 2000, 6; Jovaišas 2003, 213). Pagal kitą, mažiau populiarią ir argumentuotą versiją, 1600 m. *Postilės* vertėjas galėjo būti kitas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės reformatas Merkelis Petkevičius (plg. Biržiška 1998, 177; Zinkevičius 1988, 202).

Postilę sudaro trys dalys. Trečioji dalis skiriasi nuo pirmųjų dviejų – ji išspausdinta smulkesniu šriftu ir turi atskirą paginaciją (knygoje žymimi ne puslapiai, o lapai). Yra pareikšta nuomonių, kad ji galėjo būti išspausdinta vėliau už kitas dvi dalis (Zinkevičius 1988, 202), o ir MP III dalies vertėjas galėjęs būti kitas asmuo.

Neretai atliekant autorystės priskyrimo tyrimus, susiduriama su įvairiais sunkumais. Moshe Koppelis, Jonathanas Schleras ir Shlomo Argamonas (2008, 2) kaip vieną iš autorystės nustatymo problemų išskiria *tikrinimo problemą*, kai autorius yra žinomas (angl. *closed candidate*), bet atsiranda dar vienas galimas kandidatas. Tyrėjo uždavinys – nustatyti, ar galimas kandidatas yra / nėra autorius. Pastaruoju

atveju atliekamas lyginamasis dviejų (kartais keleto) šaltinių kalbos tyrimas – vieno autoriaus kalbos ypatybės lyginamos su kito, nustatomi panašumai ir skirtumai.

Siekiant nustatyti *MP* autorystę, darbe atliekama *PK* ir *MP* būdingiausių morfologijos ypatybių lyginamoji analizė. Tai lėmė kelios priežastys: Lietuvos ir užsienio kalbininkai pabrėžia, kad prie autorystės nustatymo gali prisidėti tokių teksto ypatybių kaip žodžių (ar sakinių) ilgis analizė; užsienio mokslininkų (Koppel ir kt. 2005; Argamon ir Levitan 2005) atlikti stilometrinių kalbos tyrimai patvirtina hipotezę, kad įvairūs autoriai turi skirtingus žodžių ar jų formų vartojimo modelius; morfologijos ypatybių (žodžių formų) vartojimui vertime originalo kalba daro daug mažesnį poveikį negu leksikos ypatybėms ar sintaksinėms konstrukcijoms; kokias žodžių formas pasirinkti, pvz., su ilgesne ar trumpesne galūne, sutrumpėjusia / nesutrumpėjusia postpozicija, ir kaip jas vartoti neretai sprendė pats senųjų raštų vertėjas ir tam mažai įtakos turėjo originalo (lenkų) kalba.

Palyginus *MP* dalių morfologijos ypatybes, nustačius panašumus ir skirtumus, galima bandyti patvirtinti arba paneigti hipotezę, kad *MP* trečiosios dalies vertėjas yra kitas nei pirmosios ar antrosios. *MP* I ir III dalių morfologijos ypatybes dar palyginus su *Katekizmo* kalba, galima bandyti identifikuoti, ar Petkevičius prisidėjo prie *Postilės* ar prie kurios nors vienos jos dalies vertimo.

Atlikus tyrimą, t. y. palyginus abiejų šaltinių morfologijos ypatybes, bus bandoma atsakyti į klausimą dėl vadinamosios Morkūno *Postilės* vertimo autorystės. Keliami **probleminiai klausimai**: ar Petkevičius yra prisidėjęs prie vadinamosios Morkūno *Postilės* vertimo? Ar Morkūno *Postilės* dalis vertė skirtingi asmenys?

Literatūros apžvalga. Senieji XVI a. LDK reformatų lietuviški raštai nėra sulaukę tiek daug kalbininkų dėmesio kaip Rytų Prūsijos reformatų ar LDK katalikų leidiniai. Remiantis Zinkevičiumi (1988, 43), vien Mažvydo *Katekizmą* iki 1988 m. yra tyrinėję daugiau nei 30 Lietuvos ir užsienio mokslininkų. Parašyta nemažai bendro pobūdžio veikalų apie senųjų raštų kalbos ypatybes, bendrinės kalbos formavimąsi ir raidą. Pagrindiniai ir bene išsamiausi lietuvių kalbos gramatikos raidos ir senųjų raštų kalbos tyrimai, padedantys nusistatyti teorinius darbo principus, yra Zinkevičiaus (1988, 1980, 1981), Jono Palionio (1967, 1995, 2004) ir Jono Kazlausko (1968) darbai. Iš šių darbų išskirtina Palionio (1967) monografinio pobūdžio knyga apie XVI–XVII a. lietuviškų raštų rašybos ir kalbos ypatybes. Joje ne tik apibendrinti kitų autorių darbai, bet ir išsamiai aprašytos būdingiausios senųjų raštų kalbos fonetikos, morfologijos, sintaksės ir leksikos ypatybės. Aptariant reformacijos formavimąsi Europoje ir LDK, remtasi Ingės Lukšaitės (1999), Irenos Backus (2008) ir Dainoros Pociūtės (2008) studijomis, suteikiančiomis žinių apie reformacijos atsiradimą, raidą, pagrindinius centrus ir asmenis. Šių mokslininkų studijos labiau istorinio-kultūrologinio pobūdžio, kur daugiausia dėmesio skiriama reformacijai kaip visuomeniniam, politiniam ir ideologiniam judėjimui.

Šiame darbe atliekama morfologinė analizė, todėl teorinėje ir praktinėje dalyse remtasi Aldonos Paulauskienės (1994; 2006) darbais. Atskirų kalbos lygmenų raidą yra aptarę nemažai kalbininkų. Baltų kalbų įvardžių raidą tyrinėjo Albertas Rosinas

(1995), apie įvardžiuotinius būdvardžius studiją parašė Zigmas Zinkevičius (1957) etc. Rengiant teorinį disertacijos pagrindą, lietuvių kalbos sintaksės tyrimais remtasi mažiau. Galima išskirti Vytauto Ambrazo knygą (2006) apie istorinę lietuvių kalbos sintaksę. Joje tiriami vieni iš svarbiausių lietuvių kalbos istorinės sintaksės šaltinių – senųjų lietuviškų raštų duomenys. Autorius išryškina senajai lietuvių kalbai būdingas sintaksinės raiškos priemones, atskleidžia sintaksinių struktūrų kitimus, aptaria žodžių tvarką sakinyje ir jos raidą.

Sistemiškai tiriant kitus mažesnės ar didesnės apimties XVI a. senuosius lietuviškus raštus – Daukšos, Bretkūno, Mažvydo ir kitų – aptariami senųjų raštų morfologijos, sintaksės ar kitų kalbos lygmenų bruožai. Iš ankstesnių senųjų raštų kalbos tyrimų apibendrinimų minėtini Pietro Dini (1994), Viktoro Falkenhano (1941), Jurgio Lebedžio (1963), Prano Skardžiaus (1935), Wilhalmo Wittės (1931) ir kitų darbai, turėję tiek praktinės, tiek teorinės vertės tolesniems tyrimams. Vertėtų išskirti Gordonio Fordo (1969) monografinio pobūdžio studiją apie Baltramiejaus Vilento *Enchiridiono* kalbą, kaip bene vienintelį išsamų vieno autoriaus raštų kalbos (fonetikos, morfologijos ir sintaksės) tyrimą. Per pastaruosius dvidešimt metų senųjų raštų tyrimai yra atliekami šiomis kryptimis: senųjų raštų originalaus teksto įtaka vertimui (Bukantytė 2007), linksnių ir prielinksnių konstrukcijos (Gelumbeckaitė 2002), lyginamųjų (Judžentis, Pajėdienė 2005) ir priežasties šalutinių (Kibildaitė 2001) sakinių vartosena, posesyvumo raiška (Maskuliūnas 2000), įvardžių semantinė ir morfologinė struktūra (Rosinas 2001), postpoziciniai vietininkai (Žilinskaitė 2004, 2007, 2010), *sta* kamieno veiksmoždziai (Šarkytė 2012; Pakalniškienė, Šarkytė 2012), klitiniai (atoniniai) įvardžiai (Razanovaitė 2014) etc. Dauguma šių darbų labiau susiję su senųjų lietuvių raštų sintaksės tyrimais, todėl rengiant teorinį disertacijos pagrindą ar analizuojant surinktus empirinius duomenis naudotasi tik kai kuriais iš jų. Galima daryti išvadą, kad tyrėjai iki šiol palyginti mažai dėmesio skyrė senųjų raštų morfologijos tyrimams. Remiantis kai kurių jau atliktų tyrimų medžiaga, galima palyginti atskirų autorių raštų morfologijos ypatybes ir pastebėti jų vartojimo dažnumo tendencijas ar pokyčius.

Tiriamų šaltinių – *Katekizmo* ir *Postilės* – kalbą daugiausia yra tyrinėję kalbininkai Ernstas Frenkelis, Jonas Kruopas, Zigmas Zinkevičius, Bronius Maskuliūnas. Minėtinas Frenkelio (1947) darbas, skirtas *PK* sintakse aptarti. Katekizmo tarmę ir kalbos ypatybes vieni iš pirmųjų lietuvių kalbininkų pradėjo tyrinėti Kruopas (1957, 1970) ir Zinkevičius (1970). Maskuliūnas (2009), remdamasis *PK* kalbos duomenimis, tyrė savybinių įvardžių formų santykį ir dviejų refleksyvumo raiškos modelių vartojimo santykį *Katekizme*. Bene vienintelis žinių apie Morkūno *Postilės* kalbą suteikia Bronius Maskuliūnas. Kalbininko straipsniuose (2005, 2006a, 2006b, 2011) apžvelgiama *Postilės* pasirodymo istorija, svarstomas jos autorystės klausimas, trumpai aptariamos kai kurios būdingesnės rašybos, fonetikos, morfologijos ir sintaksės ypatybės.

Tyrimo metodologija ir metodai. Veikalo autoriaus, publikavimo laiko ir vietos nustatymas, ko gero, sunkiausias tekstologo uždavinys. Leidinio autorystė dažniausiai nustatoma, remiantis biografine ar autobiografinė medžiaga, artimųjų, re-

daktorių ar dokumentiniais liudijimais, kartais atliekama kompleksinė visų tyrimų prieinamų dokumentų analizė (plg. Subačius 2001, 206–223). Dar vienas autorystės identifikavimo būdas – kalbinė veikalo analizė. Kalbos analizė yra tyrimo metodas, kai objektyviai analizuojamos ir aprašomos kalbos ypatybės. Ji apima keturis pagrindinius kalbos lygmenis: fonetiką, morfologiją, leksiką ir sintaksę (neretai dar skiriama semantika ir pragmatika). Norint atsakyti į klausimą dėl leidinio autorystės, daugiausia dėmesio reikėtų skirti dialektologiniui, socialiniui ir literatūriniui požiūriui žymėtai leksikai, fonetinėms ir morfologinėms ypatybėms, liudijusioms rašiusiojo tarmę, ir sintaksinėms konstrukcijoms (Subačius 2001, 218–219).

Kuriuos kalbos lygmenis pasirinkti tyrimui, priklauso nuo įvairių aplinkybių. Fonetikos ypatybių analizė, sprendžiant su leidinio autoryste susijusius klausimus, pvz., siekiant nustatyti, ar vienas asmuo galėjo prisidėti prie kitam asmeniui priskiriamo teksto vertimo, lyg ir netenka prasmės, jei tiriami šaltiniai priklauso tam pačiam senųjų raštų kalbos variantui, yra tos pačios tarmės, patarmės ar šnekotos atstovai. Lingvistiškai lyginant kelis veikalus, daug dėmesio reikia skirti chronologijai, nes senųjų lietuviškų raštų autoriams būdingas derinimasis prie vienu ar kitu metu įsivyravjančio raštų kalbos varianto (Subačius 2001, 219). *PK* ir *MP* priskiriami viduriniam senųjų raštų kalbos variantui.

Leksinė kalbos analizė, identifikuojant leidinio autorių ar vertėją, lietuvių kalbotyroje įprastai siejama ne su pačiomis leksemomis, o su jų rašybos tyrimu, t. y. analizuojama, skirtingas ar panašias raides, rašydami žodžius, vartoja tiriamų tekstų autoriai ar vertėjai (žr. Jakulis 1982, Jakulytė 2016). Vienokių ar kitokių leksemų pasirinkimą lemia leidinio žanras ar vertimo šaltinis. *PK* ir *MP* yra skirtingų žanrų religiniai veikalai, versti iš lenkų kalbos.

Lyginant skirtingo žanro veikalų sintaksės ypatybes, sudėtinga įvairiose tekstų vietose rasti analogiškos ar panašios struktūros sakinių. Daugiau dėmesio turi būti skiriama ne sakinių struktūrai, bet įvairių sintaksinių konstrukcijų su prielinksniais, bendratimi, dalyviais analizei, žodžių tvarkai sakinyje aptarti. Žinoma, kad senųjų raštų vertėjai stengėsi neiškreipti religinio raštų turinio bei dogmų, todėl neretai vergiškai sekė originalu (Rosinas 1988, 179; Palionis 1995, 90). Zigmas Zinkevičius (1988, 189–198) senųjų lietuviškų raštų nelietuvišką sintaksę sieja su pažodiniu vertimu.

Atsižvelgus į tai, kad *PK* ir *MP* yra religinio pobūdžio veikalai, parašyti viduriniu raštų kalbos variantu, o palyginus tik kai kurias sintaksines konstrukcijas būtų sunku daryti konkretesnius apibendrinimus, darbe atliekama *PK* ir *MP* būdingiausių morfologijos ypatybių lyginamoji analizė.

Morfologijos ypatybių tyrimai lietuvių kalbotyroje atliekami, kai bandoma nustatyti leidinio autorystę: lyginamos tariamosios ir liepiamosios nuosakos formos, atematiniai veiksmažodžiai, postpoziciniai vietininkai, vietininkiniai būdvardžiai etc. Įprastai atsiribojama nuo sintaksinių lyginamų senųjų raštų tekstų konstrukcijų tyrimo, išvados daromos remiantis morfologijos, mažiau leksikos ar rašybos ypatybėmis. Tirdamas *Knygos nobažnystės (KN)* dalių – *Sumos evangelijų* ir *Maldų krikščioniškų* – autorystę, Antanas Jakulis (1982) lygina šaltinių rašybos ir kalbos

ypatybes. Tyrime dėmesio *KN* leksikai ir rašybai skiriama palyginti nedaug – aptariami tų pačių žodžių variantai. Autorius koncentruojasi ties morfologijos ypatybėmis. Dalia Jakulytė (2016), tęsdama Jakulio pradėtą *KN* autorystės tyrimą, trumpai aptaria *KN* rašybą, fonetiką, leksiką, nors daugiausia dėmesio skiria vardažodžio morfologijai (linksnio kategorijai – postpoziciniams vietininkams, skaičiaus kategorijai – dviskaitai, sisteminiam galūnių trumpinimui etc.). Antano Jakulio (1982, 1984), Dalios Jakulytės (2016), Koppelio ir kt. (2005), Shlomo Argamono ir Shlomo Levitano (2005), Rosos Mariós Coyotl-Morales, Luiso Villaseñoro-Pinedos, Manuelio Monteso-y-Gómezo, Paolo Rosso (2006) atlikti tyrimai rodo, kad morfologinių kalbos ypatybių analizė pasitelkiama, kai bandoma atsakyti į klausimus, susijusius su leidinio autoryste.

Darbe daugiausia taikomi *analitinis*, *aprašomasis* ir *lyginamasis* metodai. Aptariant morfologijos ypatybes, kiekviename praktinės dalies skyriuje aprašomas jų vartojimas tiriamuose šaltiniuose. Postpoziciniai vietininkai klasifikuojami ir aprašomi pagal kalbos dalis (giminės, skaičiaus kategorijas). Aptariami tikrinių žodžių (vardų) adesyvai ir aliatyvai, šių postpozicinių vietininkų formų vartojimas dvižodžiuose ar trižodžiuose junginiuose, aprašomos dažniausiai aptinkamos daiktavardžių, būdvardžių ir įvardžių inesyvo leksemos, su postpoziciniais vietininkais koreliuojančios prielinksninės konstrukcijos ir kt.

Nemaža dėmesio skiriama naudininkui – aprašomos formos su ilgosiomis (archajinėmis) ir trumposiomis galūnėmis, nagrinėjamas vienaskaitos naudininko formų su galūnėmis *-ui* ir *-u*, vienaskaitos ir daugiskaitos įvardžių naudininko formų vartojimas, daiktavardžių ir būdvardžių naudininko formų su ilgosiomis ir trumposiomis galūnėmis pasiskirstymas pagal linksniuotes, taip pat liepiamosios ir tariamosios nuosakos formos, atematiniai veiksmažodžiai (atsisakant jų lyginimo su tematiniais), savybiniai įvardžiai etc.

Darbe netiriamos XVI a. LDK reformatų lietuviškuose raštuose tik sporadiškai vartojamos vardažodžių dviskaitos formos, vietininkiniai būdvardžiai (dominuoja leksema *danguieitis*), daugiskaitos lokatyvo formos su galūne *-su*, leidžiamosios nuosakos formos etc. *PK* ir *MP* enklitinių (atoninių) įvardžių analizės atsisakyta todėl, kad juos savo darbe išsamiai aprašė Auksė Razanovaitė (2014).

Analitinis metodas darbe taikomas, aptariant sutrumpėjusių ir nesutrumpėjusių postpozicinių vietininkų formų, ilgųjų ir trumpųjų naudininko, liepiamosios ir tariamosios nuosakos formų vartojimo santykį ir pan. Analizuojama, kaip morfologijos ypatybes paveikė vertimas iš lenkų kalbos, kas lėmė autorių pasirinkimą vartoti vienas ar kitas formas.

Siekiant nustatyti Petkevičiaus ir Morkūno vertimo kalbos panašumus ir skirtumus, morfologijos ypatybės ne tik aprašomos, bet ir palyginamos. Tiriamųjų šaltinių medžiaga taip pat lyginama ir su svetimkalbiais originalais. Darbe analizuojami duomenys (pavyzdžiai) surinkti iš tiriamų šaltinių: Merkelio Petkevičius *Katekizmo* ir Jokūbo Morkūno *Postilės*. Surinkta ir įvertinta empirinė medžiaga apibendrinama, naudojamas skaičiavimo metodas, rezultatai pateikiami lentelėse ir paveiksluose. Detalesnei pačių šaltinių analizei taikomas tekstologinis metodas.

Darbo struktūra. Įvade pristatoma tema, tikslas, uždaviniai ir metodika. Pirma dėstymo skyriuje aptariamas lingvistinis, kultūrinis ir politinis spausdintų lietuviškų raštų pasirodymo kontekstas, tiriamieji šaltiniai ir jų leidėjai, kalbama apie XVI a. LDK reformatų lietuviškų raštų kalbos tyrimus ir tyrimo metodus, aptariamas verstinių tekstų santykis su svetimkalbiais originalais ir leidinio atribucija.

Antrame skyriuje aptariamas Morkūno *Postilės* I ir II dalių būdingiausių morfologijos ypatybių vartojimo santykis.

Trečiame skyriuje pereinama prie empirinių duomenų analizės: analizuojamos ir lyginamos Morkūno *Postilės* I, III dalių ir Petkevičiaus *Katekizmo* būdingiausių morfologijos ypatybės (postpoziciniai vietininkai, ilgosios ir trumposios naudininko formos, atematinės veiksmažodžių formos, liepimo raiška, savybiniai įvardžiai etc.). Darbo pabaigoje yra išvados, šaltiniai ir literatūra, priedai.

Darbo aprobacija.

Straipsniai disertacijos tema:

1. Dambrauskas Kęstutis 2017, „Ilgujų ir trumpųjų naudininko formų vartojimo XVI a. LDK reformatų lietuviškuose raštuose santykis“, *Lietuvių kalba* 11 [interaktyvus], Prieiga per internetą: <http://www.lietuviukalba.lt/index.php/lietuviu-kalba/article/view/236/>
2. Dambrauskas Kęstutis 2016, „Liepimo raiška LDK reformatų lietuviškuose raštuose“, *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, t. 23, 59–76.
3. Dambrauskas Kęstutis 2015, „Konceptualiosios DIEVO metaforos 1598 m. Merkelio Petkevičiaus *Katekizme*“, *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, t. 22, 162–176.
4. Maskuliūnas Bronius, Dambrauskas Kęstutis 2014, „Savybinių įvardžių formos XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės reformatų lietuviškuose raštuose“, *Martynui Mažvydui atminti: raštijos raida ir XXI a. iššūkiai*, 43–55.

Pranešimai mokslinėse konferencijose:

1. **Dambrauskas Kęstutis.** Postpoziciniai vietininkai XVI a. LDK reformatų lietuviškuose raštuose: ilgujų ir trumpųjų formų vartojimo santykis. *IX tarptautinė mokslinė konferencija „Pasaulio vaizdas kalboje“* (2016 m. lapkričio 25 d., Šiauliai).
2. **Dambrauskas Kęstutis.** Žodžių reikšmių mišinys Jokūbo Morkūno „*Postilėje*“. *23-ioji tarptautinė mokslinė Jono Jablonskio konferencija „Reikšmė kalboje ir kultūroje“* (2016 m. rugsėjo 23–24 d., Vilnius).
3. **Dambrauskas Kęstutis.** Liepimo raiška XVI a. LDK reformatų raštuose. *Tarptautinė mokslinė konferencija „Tekstas: lingvistika ir poetika“*, skirta Jono Jablonskio 155-osioms gimimo metinėms (2015 m. gruodžio 11 d., Šiauliai).
4. **Dambrauskas Kęstutis.** Konceptualiosios DIEVO metaforos 1598 m. Merkelio Petkevičiaus „*Katekizme*“. *Tarptautinė interdisciplininė mokslinė konferencija „Šventieji ir nelabieji kultūroje“* (2015 m. gegužės 14–15 d., Šiauliai).

5. Maskuliūnas Bronius, **Dambrauskas Kęstutis**. Savybinių įvardžių formos XVI a. LDK reformatų lietuviškuose raštuose. *Tarptautinė mokslinė konferencija „Martynui Mažvydui atminti: raštijos raida ir XXI amžiaus iššūkiai“* (2014 m. gegužės 7 d., Vroclavas, Lenkija).

Ginamieji teiginiai

1. Leidinio autorystę nustatyti padeda sutrumpėjusių / nesutrumpėjusių žodžio formų santykio analizė, kitaip tariant, formų galūnių ar postpozicijų ilgio tyrimas.
2. Galūnių trumpėjimas – bendra *PK* ir *MP* I dalies kalbos morfologijos ypatybė, o *MP* III dalis išsiskiria savo archajiškumu, nes formų galūnės trumpinamos rečiau.
3. Originalo kalba turi mažai įtakos verčiamos žodžio formos sandarai – daugeliu atvejų pats senųjų raštų vertėjas sprendė, kurią žodžio formą – sutrumpėjusią ar nesutrumpėjusią – pasirinkti ir kaip ją vartoti tekste.
4. Atskirų *MP* dalių vertimo autorystė skirtinga – tai ne vieno asmens darbas. Morfologijos skirtumai rodo, kad vieno autoriaus (ar autorių) parengtas *MP* I dalies, kito – *MP* II dalies vertimas. *MP* I dalies vertimą parengęs autorius nėra *MP* III dalies vertėjas.
5. Merkelis Petkevičius nėra prisidėjęs prie *MP* I ir III dalių vertimo.

1. XVI–XVII A. REFORMATŲ LIETUVIŠKI TEKSTAI, VERTĖJAI, ŠALTINIŲ TYRIMO KRYPTYS IR METODAI

1.1. Lingvistinis, kultūrinis ir politinis spausdintų lietuviškų raštų pasirodymo kontekstas

Pirmoji lietuviška knyga pasirodė dvejis metais vėliau negu 1545 m. Karaliaučiuje išleistas prūsiškas *Katekizmas*. Nežinia, kiek dar galėjo užsitęsti lietuviškų knygų rengimas ir spausdinimas, jei ne įvykiai Europoje. XIV a. viduryje joje pradėjo formotis kultūros ir meno klestėjimo epocha, vadinama *Renesansu*, arba *Atgimimu*. Renesansas siejamas su judėjimais už religijos atnaujinimą. XV–XVII a. Europoje plito religinis judėjimas, siekiantis pertvarkyti Katalikų bažnyčią, katalikybės doktriną, kultą ir kt., todėl šis sąjūdis pavadintas reformacija (lot. *reformatio* – „pertvarkymas“) (*Istorijos žodynas* (toliau – *IŽ*) 2003, 347). Terminu *reformacija* neretai apibūdinamas istorinis laikotarpis, nors patys reformatai šią sąvoką vartojo gana retai arba visai nevartojo (Lahayn 2012). Reformacija pradėjo plisti ir tvirtintis XVI a. antroje pusėje – Europoje imtos kurti nuo Romos katalikų bažnyčios nepriklausomos protestantiškos bažnyčios.

Viduramžiais reformaciją ir jos idėjų plitimą Europoje ypač sustiprino atsinaujinimo judėjimai. Reformacijos idėjas vienas iš pirmųjų skleisti pradėjo anglas Johnas Wycliffe'as (apie 1320–1384) ir Anglijos loldardai. Wycliffe'o reformacines idėjas sėkmingai perėmė ir plėtojo čekas Janas Husas (1369–1415) ir Čekijos husitai. Husizmo idėjos sudarė pagrindą biurgerių, valstiečių ir plebėjų revoliucinei ideologijai susiformuoti (plg. Genzelis ir kt. 1984, 242–243). Įvykiai Čekijoje ir husitų judėjimas pasiekė netoliese esančią Vokietiją. 1517 m. spalio 31 d. augustinų vienuolis ir teologijos profesorius Martinas Liutheris prie Vitenbergo pilies bažnyčios durų prikėlė 95 tezes. Reformatas smerkė Bažnyčios parsidavėlišumą. Liutherio ir reformacijos bendriausioji religinė idėja buvo išvaduoti krikščionį iš Bažnyčios įtakos ir nukreipti jo tikėjimą į Dievą per Bibliją (Lenzenweger ir kt. 1997, 3–7). Reformacija gerokai prisidėjo prie bažnytinio gyvenimo kaitos. Pamaldų liturgija buvo iš esmės atnaujinta, paleista daug vienuolynų, panaikintas celibatas, vietoj mišių lotynų kalba ir mišių aukos atsirado evangeliškos pamaldos, laikomos gimtąja kalba, su šventąja vakariene (duona ir vynu) bei apeigos centru – pamokslu (Lahayn 2012).

1525 m. LDK kaimynystėje susikūrė Prūsijos kunigaikštystė – pirmoji protestantiška valstybė Vakarų Europoje. „Istoriografijoje seniai konstatuota, kad Lietuvai ir Lietuvos DK tautoms plačiausias kontaktų su reformacija galimybes sudarė 1525–1530 m. įvykiai katalikiško Vokiečių ordino valstybėje, kai ji persitvarkė į protestantišką kunigaikštystę“ (Lukšaitė 1999, 82). Reformacijos idėjų sklaida LDK pirmiausia susijusi su katalikiškų vienuolynų tuštėjimu. Vilniaus vyskupystės kapitula kaltino miesto pranciškonus, kad jie Lietuvoje atidarė duris reformacijai (Jurginis, Lukšaitė 1981, 114). Žygimantas II Senasis (1467–1548) savo dekretais ban-

dė užkirsti kelią reformacijos idėjų plitimui Lenkijoje ir Lietuvoje. Nepaisant visų draudimų, LDK ėmė lankytis pavieniai reformatai. Katalikų galia mažėjo, daugėjo į liuteronybę perėjusių tikinčiųjų.

XVI a. Vilnius tapo vienu iš reformacijos centrų, nors dėl Žygimanto II Senojo persekiojimų dauguma reformatų veikė neoficialiai – pogrindyje. Vilniuje susibūrė intelektualų grupė, o vienas iš svarbiausių jos narių buvo Abraomas Kulvietis (apie 1509–1545). Padedamas karalienės Bonos ir didikų Goštautų, Kulvietis 1539 m. Vilniuje įsteigė pirmąją aukštesniąją mokyklą LDK². Joje dirbo reformatas Jurgis Zablockis, taip pat, kaip spėjama, ir kiti reformatai: Martynas Mažvydas, Stanislovas Rapolionis. Reformatai siekė suskaldyti feodalinę santvarką – panaikinti luomus ir didesnę dėmesį teikti žmonių skirstymui ne pagal kilmę, o pagal jų vaidmenį visuomenėje.

Lietuviškų raštų rengimo pradžia galima laikyti XVI a. 4–5-tą dešimtmečius, kai į Rytų Prūsiją išvyko ir ten pradėjo aktyviai veikti ne tik Kulvietis, bet ir kitas reformacijos šalininkas Rapolionis. Jie vertė giesmes į lietuvių kalbą. Remiantis Lukšaitė (1999, 230), yra pagrindo manyti, kad jie dar Lietuvoje pradėjo rengti evangelikų liuteronų tekstus lietuvių kalba. 1547 m. sausio mėnesį Martynas Mažvydas parengė ir Hanso Weinreicho spaustuvėje išleido *Katekizmą* – pirmąją lietuvišką knygą. Mažvydas buvo gana produktyvus autorius, nes Karaliaučiuje parengė ir išleido dar kelis veikalus: *Giesmė šv. Ambraziejaus bei šv. Augustino, kurią vadino Te Deum laudamus* (1549 m.) ir *Forma chrikštima* (1559 m.). Dvi *Giesmių chrikščioniškų* dalis (1566 ir 1570 m.) po Mažvydo mirties išleido jo pusbrolis Baltramiejus Vilentas. Pastarasis ne tik pabaigė Mažvydo darbus, bet ir pats parengė veikalą *Evangelijos ir Epistolos* – išvertė Senojo ir Naujojo Testamentų dalis. Didelį indėlį į lietuvių raštijos kūrimą įnešė Jonas Bretkūnas. Jis 1589 m. išleido į vieną knygą sujungtus kelis veikalus: giesmyną *Giesmės duchaunos*, pirmąją lietuvišką maldaknygę *Kolektos, arba Paspalitos maldos* ir giesmynėlį su natomis *Kancionalas nekurių giesmių*. Bene reikšmingiausias spausdintas Bretkūno darbas – beveik 1000 puslapių apimties pamokslų rinkinys *Postilė (Postilla, tatai esti trumpas ir prastas išguldimas euangeliju, 1591 m.)*. Kitas didelis Bretkūno darbas – pirmasis Biblijos vertimas į lietuvių kalbą – liko neišspausdintas. 1600 m. Simonas Vaišnoras Karaliaučiuje iš lotynų kalbos išvertė A. Francisci veikalą *Margarita Theologica arba Zemczuga Theologiska*. Reformatai Rytų Prūsijoje veikė labai produktyviai, todėl vien per XVI a. antrą pusę sugebėjo parengti ir išleisti beveik visas Bažnyčios veiklai reikalingas knygas lietuvių kalba (katekizmus, giesmynus, maldas, sakramentų formules, autorinę, t. y. neverstinę, postilę) ir Šventojo Rašto vertimą (Lukšaitė 2008). Būtent Rytų Prūsijos

² Reformatų situacija LDK labai pablogėjo, kai 1542 m. Kulviečio globėja karalienė Bona išvyko į Italiją. Tai pačiais metais Žygimantas II Senasis paskelbė dekretą prieš Abraomą Kulvietį dėl reformacinės mokyklos Vilniuje įsteigimo. Kulvietis kreipėsi pagalbos į karalienę Boną ir parašė jai laišką. Šis rašinys – pirmasis protestantiškas tekstas Lietuvoje. Pagalbos Kulvietis nesulaukė, todėl Vilniaus vyskupas Povilas Alšėniškis 1542 m. uždarė jo įsteigtą mokyklą. Kulvietis turėjo stoti prieš bažnytinį teismą, tačiau su savo bendradarbiais pabėgo į Prūsiją pas reformacijos globėją kunigaikštį Albrechtą (1490–1568) (žr. Lukšaitė 2003, 43).

reformatų veikla ir prasidėję kontrreformaciniai judėjimai paskatino lietuviškų raštų rengimą LDK teritorijoje.

Visoje Europoje XVI a. gana greitai ir sėkmingai plito reformacija. Anglijoje ir ypač Vokietijoje dominavo liuteronybė ir anglikonybė, o katalikybė buvo nustumta į šalį. Iš kilo grėsmė, kad ir kitos katalikiškos valstybės (Lenkija ir Ispanija) taip pat visiškai pereis į reformatų pusę. XVI a. vid.–XVII a. pab. popiežius Paulius III organizavo bažnytinį ir kartu politinį judėjimą, siekdamas įveikti reformaciją ir sugrąžinti Katalikų bažnyčios prarastas pozicijas. Šis bažnytinis judėjimas įprastai vadinamas *kontrreformacija*, arba *katalikiškąja reformacija* (Lahayn 2012). Juo buvo siekiama sustabdyti protestantizmo plitimą ir mažinti jo įtaką katalikybei, reformuoti Katalikų bažnyčią, persekioti eretikus, daugiausia reformacijos šalininkus.

LDK į reformaciją dar XVI a. pr. greitai reagavo Katalikų bažnyčios atstovai – rinkosi pirmieji Vilniaus vyskupystės sinodai (Lukšaitė 2008). Pagrindinė prieš reformatus nukreipta jėga visoje Europoje buvo jėzuitų ordinas. 1569 m. Vilniaus vyskupas Valerijonas Protasevičius kovoti su reformatais jėzuitus pasikvietė į Lietuvą (Zinkevičius 1988, 159). Lietuviškos raštijos LDK rengimą skatino aktyvus kontrreformacijos rėmėjas Žemaičių vyskupas Merkelis Giedraitis (1536–1609)³. Giedraičio pastangomis išleistas pirmosios lietuviškos knygos LDK – Daukšos *Katekizmas, arba mokslas kiekvienam krikščioniui privalus* (1595 m.) ir *Postila katalicka* (1599 m.).

Pasirodžius pirmiesiems katalikų lietuviškiems leidiniams LDK, aktyvesnių darbų ėmėsi reformatai. Pirmoji evangelikų reformatų parengta knyga LDK pasirodė palyginti vėlai. 1598 m. Vilniaus žemės teismo teisėjas Merkelis Petkevičius savo lėšomis įkūrė spaustuovę, joje parengė ir išleido dvikalbį *Katekizmą*. Antrąją lietuvišką knygą LDK išleido Vilniaus spaustuvininkas Jokūbas Morkūnas. Iki šiol manoma, kad Morkūnas 1600 m. ne tik išleido, bet ir pats išvertė Rėjaus lenkišką *Postilę*. Pasirodžius *Postilei*, gana ilgą laiką reformatai neišleido jokių protestantiškų veikalų. Jonušas Radvila Kėdainiuose įsteigė spaustuovę ir 1653 m. išleido *Knygą nobažnystės krikščioniškos* – tai didžiausias XVII a. lietuviškas leidinys.

Pirmųjų lietuviškų raštų pasirodymą XVI a. neabejotinai paskatino reformacija. Norėdami greičiau paskleisti savo idėjas ir pasiekti kuo daugiau žmonių, reformatai daug dėmesio skyrė raštų nacionalinėmis kalbomis rengimui ir jų leidybai. Aktyvūs LDK reformatai dėl katalikų ir valdovo persekiojimų prieglobstį rado Rytų Prūsijos kunigaikštystėje, kur pasirodė pirmieji lietuviški leidiniai. Prieš reformaciją nukreiptas kontrreformacijos judėjimas paskatino lietuviškų knygų LDK teritorijoje leidybą.

Aptarus lingvistinį, kultūrinį ir politinį spausdintų lietuviškų raštų pasirodymo kontekstą, toliau bus trumpai apžvelgiami tiriamieji šaltiniai – XVI a. LDK reformatų lietuviški raštai.

³ Giedraitis studijavo protestantiškuose Karaliaučiaus ir Vitenbergo universitetuose. Bendravo su aktyviu Karaliaučiaus reformatu Jurgiu Zablockiu, todėl žinojo apie lietuviškas reformatų knygas ir suprato katalikiškos knygos pasirodymo LDK reikšmę. Giedraitis 1571 m. buvo įšventintas kunigu, 1575 m. – paskirtas Žemaičių vyskupu. Jis aktyviai rūpinosi, kad LDK būtų stiprinama katalikybė, plistų žmonių švietimas ir lietuvių kalbos bažnyčiose vartojimas, rėmė lietuviškai mokačių kunigų rengimą (žr. Zinkevičius 1988, 164).

1.2. Tiriamieji šaltiniai ir jų autorystės problema

Evangelikų liuteronų ir reformatų bažnyčioje katekizmai ir postilės užėmė labai svarbią vietą. Pagrindinis katekizmo tikslas buvo ugdyti tikėjimą. Katalikų bažnyčios dvasininkai daug dėmesio skyrė materialinėms vertybėms, kaupė turta, todėl menkai tesirūpino tikinčiaisiais. Reformatai siekė bažnyčioje skelbiamą Dievo žodį perduoti paprastiesiems žmonėms. XVI a. pab. pasirodė pirmieji LDK reformatų leidiniai: Merkelio Petkevičiaus *Katekizmas* ir vadinamoji Jokūbo Morkūno *Postilė*.

Petkevičiaus *Katekizmas* savo turiniu ir sandara yra panašus į Mažvydo katekizmą, nes be paties katekizmo yra maldų, 93 giesmės, 43 Dovydo psalmės ir apeigų formulės (agenda). Leidinys pažodžiui verstas iš 1594 m. Vilniuje išleisto lenkiško LDK kalvinistų katekizmo, kurio parengėju laikomas Vilniaus kalvinistų kunigas Stanislovas Sudrovijus (Pociūtė 2005, 39). *Katekizmas* yra dvikalbis: kairėje pusėje pateikiamas lenkiškas, o dešinėje – lietuviškas tekstas. Abiejų kalbų teksto yra po 252 puslapius. 1600 m. Žemaitijos dvarininkės Sofijos Vnučkienės lėšomis išleistas Mikalojaus Rėjaus „Lenkiškos postilės“ (*Postilla polska*)⁴ vertimas „Postilla lietuviška“. *Postilę* sudaro evangelijos su pamokslais, eilės, prakalba, katekizmas. Tai didžiausias Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės XVI a. leidinys lietuvių kalba. Knygoje yra dedikacija S. Vnučkieni. Toliau eina du lotyniški straipsniai, eilėraščiai, po jų įdėta lietuviška prakalba į skaitytoją, maldos ir trumpas katekizmas. Nepasirašyta pratarinė lietuvių kalba „Kožnamui krikščioniškam žmogui...“, 4 puslapiai įvado prieš postilės tekstą: „Graudėnimas namykščias maldosp...“, baigiamasis žodis lietuvių kalba „Top, kursai skaitė...“, ir gale knygos eilėraštis lenkų kalba „Svetimos veiklos vertintojui...“ (Lukšaitė 2000, 5).

Pagrindinės atribucijos problemos yra autorystės nustatymas, datavimas ir lokalizavimas. Kartais būna žinomas šaltinio rengėjas, tačiau nežinoma išleidimo data ar vieta arba atvirkščiai – data ir vieta žinoma, tačiau neaiškus leidinio parengėjas, vertėjas ar leidėjas. Identifikavus autorių, lengviau nustatyti šaltinio ar veikalo atsiradimo vietą; ir atvirkščiai – išsiaiškinus parašymo datą ir vietą, lengviau nubrėžti autoriaus paieškų lauko ribas chronologinėje ar geografinėje erdvėje (Subačius 2001, 206). Yra aišku, kur ir kada išleisti XVI a. LDK reformatų lietuviški raštai. Nustačius (arba žinant) šaltinio ar veikalo atsiradimo laikotarpį, siaurėja autoriaus paieškų laukas chronologinėje erdvėje (Triškaitė 2014, 134). *Katekizmo* antraštiniame lape parašyta, kad jį išleido Merkelis Petkevičius: „Lenkiškas ir Lietuviškas Ka-

⁴ Mikalojaus Rėjaus (Mikołaj Rey, 1505–1569) *Postilė* (*Postilla polska*) sinodo bibliotekoje sulaukė didelio populiarumo. Rėjus buvo lenkų humanistas, tautinės literatūros kūrėjas, reformacijos šalininkas. Remiantis Rima Dirsyte (2011), tai 5-oji Rėjaus *Postilės* sutrumpinta laida, išleista Vilniuje 1594 m. Jokūbo Morkūno, žinomo Vilniaus spaustuvininke, spaustuvėje. Lėšas spausdinimui skyrė Polocko pakamaris Mykolas Fronckevičius-Radziminskis (Frąckiewicz z Radzimina) – knygos pradžioje įdėta jam skirta Jono Kazoko Lietuvos dedikacija. Bibliotekoje išlikę du šio leidinio egzemplioriai, abu defektingi, be antraštinių lapų ir dalies teksto.

tekizmas Arba Trumpai į vieną vietą surinktos Krikščioniškos tiesos ir pareigos... su Maldomis, Psalmėmis Giesmelėmis... Išleista Jo M(yli)stos Pono Merkelio Petkevičiaus Vilniaus Žemės Raštininko. Vilniuje... 1598 metais“. *Postilė* išleista 1600 m. Vilniuje. *Katekizmo* ir *Postilės* išleidimo data ir vieta abejonių nekelia.

Kai kurie *Katekizmo* puslapiai nenumeruoti: puslapių numeracija baigiasi ties 187 puslapiu, toliau jie nebenumeruojami. Sudėtinga paaiškinti, kodėl Petkevičius taip elgėsi. Rašyba gali pasikeisti dėl keleto priežasčių: kai pasikeičia teksto autorius arba spaustuvė pritrūksta literų. Kartais ir pats autorius gali pakeisti savo rašybą. Tikėtina, kad Petkevičiaus spaustuvė pritrūko literų, šiuo atveju – skaitmenų, todėl puslapiai nuo 187 liko nenumeruoti. Nenumeruoto teksto puslapiuose tarpai tarp eilučių (net tarp žodžių) kiek mažesni negu numeruoto teksto, įtraukos ne visur vienodos: pradant naują pastraipą, vienur nuo krašto atitraukiama daugiau, kitur – mažiau, kai kur tekstas neatitraukiamas. Galbūt pirmieji puslapiai (iki 187) buvo išspausdinti anksčiau, o kiti – vėliau.

Postilėje yra lotyniška dedikacija S. Vnučkieniui, pasirašyta J. B. M., kriptonomu J. B. pasirašytas baigiamasis žodis lietuvių kalba ir gale knygos eilėraštis lenkų kalba, pasirašytas kriptonomu J. B. Pasak Lukšaitės (2000, 6), galima sutikti su Vaclovu Biržiška, kad J. B. reiškia Jokūbas Baltramiejaitis, o J. B. M. – Jokūbas Baltramiejaitis Morkūnas. Todėl manoma, kad šitaip *Postilėje* po keliais teksta bus pasirašęs pats Morkūnas. Tačiau tokie įrašai liudija tik šių dalių (dedikacijos, baigiamojo žodžio, eilėraščio) vertimo autorystę. Apibendrintai kalbėti apie viso leidinio autorystę vargu ar galima.

Postilę sudaro trys dalys. Apie *Postilės* vertimo autorystę ir tai, kad trečioji dalis skiriasi nuo pirmųjų dviejų, trumpai kalbėta įvade, aptariant tyrimo problematiką. Knygoje nėra nurodyta, kas jos autorius ir vertėjas. Anot Lukšaitės (2000, 6), kai kurie argumentai rodo, kad *Postilę* vertė pats Morkūnas: 1594 m. Vilniuje jis išleido M. Rėjaus „*Postilla polska*“ originalo kalba, buvo gerai susipažinęs su jos tekstu; imtis vertimo jį galėjo paskatinti 1591 m. Karaliaučiuje Jono Bretkūno išleista *Postilė* lietuvių kalba, žinios apie Mikalojaus Daukšos verčiamą Vujeko *Postilę*; antraštiniame *Postilės* puslapyje esantis užrašas *Wilnuiy per Jokuba Morkuna* gali reikšti, kad visus darbus – parinko, išvertė ir išspausdino – atliko tas pats asmuo; priskirti Morkūnui visus knygos parengimo darbus skatina ir nurodymas antraštiniame puslapyje, kad *Postilla lietuviška ... nu iš nauja su didziu perveizdeghimu est izduota*. Tikėtina, kad Morkūną imtis Rėjaus *Postilės* vertimo tikrai skatino žinios apie kontrreformato Daukšos darbą – Vujeko *Postilės* vertimą. Tiesa, nėra žinoma, kada tiksliai į lietuvių kalbą buvo pradėta versti lenkiška Mikalojaus Rėjaus *Postilė*. Morkūnas ją savo leidykloje LDK išspausdino 1594 m., nors Rėjaus *Postilė* išleista dar 1557 m. Krokuvoje. Vadinas, praėjo beveik pusė šimto metų, kol pasirodė RP lietuviškas vertimas – 1600 m. išleista vadinamoji Jokūbo Morkūno *Postilė*.

Nereikėtų pamiršti, kad *Postilė* buvo rengiama gana skubotai, o jos apimtis – beveik 1000 puslapių. Vienam asmeniui per trumpą laiką išversti tokios didelės apimties leidinį būtų išties sudėtinga. Labiau tikėtina, kad Morkūnas pats galėjo išspausdinti *Postilę*, o ją versdamas – bendradarbiauti su kitais asmenimis, prašyti

pagalbos. Tai patvirtina ir faktas, kad *MP* III dalis gerokai skiriasi nuo pirmųjų dviejų – išspausdinta smulkesniu šriftu ir turi atskirą paginaciją. Būtent pastaroji aplinkybė rodytų, kad šią dalį vertė kitas asmuo – nežinodamas tikslios pirmųjų dviejų *MP* dalių numeracijos ar tiesiog bijodamas suklysti, jis galėjo pradėti lapus numeruoti iš naujo. *MP* III dalis galėjo būti pradėta versti anksčiau negu pirmos dvi, tikintis ateityje, išvertus kitas dvi dalis, numeraciją sutvarkyti. Tačiau dėl laiko stokos ir noro kuo greičiau išleisti vertimą numeracija liko nesutvarkyta.

Viename *MP* I dalies puslapyje vidutiniškai yra 44 eilutės, o *MP* III dalies puslapyje – 53 eilutės, nors kai kuriuose puslapiuose šis skaičius neišlaikomas. Tikėtina – vertėjui reikėjo pagalbos, todėl yra pareikšta nuomonių, kad prie *MP* vertimo galėjo prisidėti LDK reformatas Merkelis Petkevičius, o *MP* III dalį taip pat galėjo išversti kitas asmuo (darbo autoriaus nuomone tai galėjo padaryti Merkelis Petkevičius). Vaclovas Biržiška, ankstyvuose savo tyrimuose (1990, 196–199) laikęsis nuomonės, kad *Postilę* vertė jos leidėjas Jokūbas Morkūnas, vėliau (1998, 177), atrodo, nuomonę keitė ir rašė, kad prie *MP* vertimo galėjo prisidėti Merkelis Petkevičius. Įdomu tai, kad Petkevičius su Rėjaus kūryba buvo susipažinęs, versdamas *Katekizmą*. *PK* randame dvi Mikalojaus Rėjaus psalmes: Ps 86 – „Nakloń Pánie ku mnie ucho twoie“ („Paženk mánęsp Pone áusi sawo“), Rėjui su išlygomis priskiriama ir 117 psalmė – „Alleluia chwalćie Páná Bogá wšechmocnego“ („Alleluia gárbinkite ámžinagi Diewą“) (Pociūtė 2005, 40). Patvirtinti arba paneigti, kad Petkevičius prisidėjo prie *MP* vertimo, galima tik aptarus ir palyginus *PK* ir *MP* kalbos ypatybes, ištyrus sociolingvistines aplinkybes: galimus Petkevičiaus ir Morkūno tarpusavio ryšius, galimą bendradarbiavimą ir kt.

Nustatant *MP* autorystę ir jos santykį su *PK*, sunku apeiti ortografijos tyrimą. Šinkūnas (2015), tyręs ortografijos skirtumus katalikų ir evangelikų reformatų raštuose, pastebi *PK* ir *MP* rašybos skirtumų. „Skirtingai nei Petkevičiaus katekizme, <g> /j/ reikšmė nerašoma, bet vartojamas dviraidis rašmuo <Gh>, <gh>. <...> Vadinamojoje Morkūno postilėje diftongų rašyba įvairuoja (panašiai kaip ir Petkevičiaus katekizme) – abiejose knygosose vyrauja parašymai su <y>, tačiau *MP* jie sudaro ne tokia gausią dalį kaip *PK* (*MP* – apie 65 %, *PK* – apie 80 %)“ (Šinkūnas 2015, 209–210). Autorius dar pastebi, kad negalūninėje pozicijoje vyrauja priešingos tendencijos: Petkevičius joje dažniau pasirinko rašybą <ay>, <ey>, o postilės vertėjas – <ai>, <ei>. Šioje pozicijoje <ai>, <ei> *MP* yra beveik du kartus dažnesni nei <ay>, <ey>.

MP III dalis galėjo būti išspausdinta kitoje spaustuvėje ar kita spausdinimo mašina. Atmestina tikimybė, kad Petkevičius galėjo dalį *Katekizmo* išspausdinti Morkūno spaustuvėje ir atvirkščiai – kad Morkūnas galėjo prašyti Petkevičiaus išspausdinti dalį *Postilės*. Visų pirma, *MP* vartojama gana daug ir įvairių diakritikų, o *PK* – gerokai mažiau. Nors diakritikai neretai įvairavo dėl spaustuvinių kaltės ar veikalo rengėjo neapsižiūrėjimo, akivaizdu, kad Morkūno spaustuvėje būta įvairesnių diakritinių ženklų spaudmenų. Antra, Petkevičius, vos tik išleidęs *Katekizmą*, 1598 m. savo spaustuvę pardavė, todėl vargu ar galėjo Morkūnas į jį kreiptis pagalbos dėl *Postilės* spausdinimo.

Abu reformatai versdami iš lenkų kalbos naudojami kitų asmenų darbais. Mokslininkai (Lebedys 1977, 77; Zinkevičius 1988, 196) pažymi, kad Petkevičius tikrai naudojami Mažvydo darbais, tačiau keitė ir perredagavo dedamų giesmių kalbą. Petkevičius pats išvertė didelę dalį katekizmo, tačiau nemažai giesmių vertimų gavo iš kitų asmenų. Leidinyje esančios giesmės verstos iš lenkų autorių (Kochanovskio, Ribinskio). Dainora Pociūtė (2005, 39–40), tyrinėdama LDK psalmynus, pastebėjo, kad Merkelio Petkevičiaus *Katekizmo* psalmyno pagrindinis šaltinis yra 1594 m. Vilniaus *Katekizmas*, kitaip dar vadinamas spėjamo rengėjo Stanislovo Sudrovijaus *Katekizmu*, iš kurio perimta 40 psalmių. Šios psalmės priklauso pačiam ankstyviausiam Lietuvos reformatų bažnyčios repertuarui ir nesutampa su Lenkijos reformatų repertuaru⁵. Morkūnas palaikė ryšius su Mažosios Lietuvos veikėjais nuo studijų laikų, kadangi 1600 m. *Postilėje* evangelijų tekstų vertimai buvo paimti iš Karaliaučiuje dirbusio Baltramiejaus Vilento knygos „Evangelijas bei epistolas...“ (1579) (Lukšaitė 2000, 5). Neaišku, ar versdamas Morkūnas galėjo naudotis jau išspausdintu Petkevičiaus *Katekizmu*, nes viena iš *Postilės* dalių taip pat yra trumpas katekizmas.

Reformatai patyrė didelį katalikų spaudimą, todėl rengti ir spausdinti knygas LDK buvo sudėtinga. Rengėjai beveik nesulaukdavo pagalbos iš kitų asmenų, pvz., iš geriau nei vertėjas mokėjusių lenkų kalbą ir galėjusių tiksliau išversti tekstą. Mažoje Lietuvoje Bretkūno *Postilę* (1591 m.) svarstė ir redagavo 6, o jo versta, bet neišspausdintą *Bibliją* (1590 m.) – 9 gerai lietuviškai mokėję evangelikų liuteronų kunigai. Petkevičiaus *Katekizmu* rėmėsi 1653 m. Kėdainiuose⁶ išleista religinė *Knyga nobažnystės* ir vėlesni reformatų leidiniai (Žemaitaitis 2008). Zinkevičius (1988, 200) ir Lebedys (1977, 77) Petkevičių laiko bažnytinio arba klerikalinio žanro Lietuvoje pradininku.

Yra išlikę nedaug Petkevičiaus *Katekizmo* egzempliorių. Gana ilgai buvo manoma, kad išliko vienintelis katekizmo egzempliorius Gdanko (Dancigo) miesto bibliotekoje. Jį rado Alexanderis Brückneris ir 1891 m. paskelbė žurnale *Archiv für slavische Philologie*. 1939 m. Balčikonis Kaune išleido fotografuotinį Brücknerio rasto egzemploriaus leidimą. Jame įdėtas Konstantino Jablonskio straipsnis apie Petkevičių. Po karo *Katekizmas* buvo aptiktas Gotos krašto bibliotekoje Vokietijoje. Manyta, kad tai tas pats jau minėtas egzempliorius. Bibliografė Aurelija Rabačiauskaitė (1924–2002) nustatė, kad tai nėra tas pats Gdanko egzempliorius, o kitas, iki tol nežinomas ir nesutampantis su Gdanko egzemplioriumi. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Retų spaudinių skyriuje saugomas 1939 m. Kaune išėjęs fotografuotinis katekizmo leidimas (Zinkevičius 1988, 197).

Morkūno išleista *Postilė* buvo specialiai įrišta Sofijai Simanaitei Pašušvietei Milkevičiūtei-Vnučkienei, rėmusiai knygos išleidimą. *Postilės* viršelius puošė įspausstas Vnučkienės Lapės herbas ir inicialai ZSPMVV, viršelio kampus – įspaudai, kai kurie jų paausuoti, o knygos bloko kraštus – storas paausavimas, nugarėlė – pavieniai paausuoti įspaudai (Laucevičius 1976, 16). Šis *Postilės* egzempliorius buvo Biržų ir Dubingių kunigaikščio Boguslavo Radvilos asmeninėje bibliotekoje,

⁵ Plačiau žr. Pociūtė 2005, 39–41.

⁶ Tuo metu Kėdainiai buvo svarbiausias reformacijos centras Lietuvoje.

kuris ją dovanojo Karaliaučiaus universitetui, vėliau šis egzempliorius pateko į Torunės universiteto biblioteką.

Kontrreformacija ir katalikiškų leidinių pasirodymas LDK paskatino reformatus imtis aktyvesnių veiksmų. Nors XVI a. LDK reformatų leidinių kalba gana skurdi, palyginti su katalikų, šie raštai turėjo didelę reikšmę. Atsižvelgiant į tai, kad lietuvių senųjų lietuvių raštų nėra daug, Petkevičiaus *Katekizmas* ir vadinamoji Morkūno *Postilė* yra svarbūs lietuvių kalbos paminklai, padedantys tyrinėti lietuvių kalbos istoriją, dialektologiją, gramatiką ir kitas kalbos sritis.

Autorystės nustatymo tyrimui svarbūs sociolingvistiniai aspektai, tiriamų šaltinių autorių biografijos, jų tarpusavio santykis ir pan., todėl toliau trumpai apžvelgiamos Merkelio Petkevičiaus ir Jokūbo Morkūno asmenybės, galimi jų tarpusavio ryšiai.

1.3. Merkelio Petkevičiaus ir Jokūbo Morkūno asmenybės – tarpusavio ryšių paieškos

Vienas iš pagrindinių reformatų tikslų buvo religinių raštų nacionalinėmis kalbomis leidyba. Šie raštai buvo būtini Bažnyčios veikloje. Kaip teigia Lukšaitė (2008), palyginus su Mažosios Lietuvos lietuviškų knygų rengėjų pajėgumu, LDK tuo metu dar nebuvo susiformavusi mažoji inteligentų visuomeninė grupė, kuri savo darbui pasirinko lietuvių kalbą. Ji pamažu būrėsi XVII a., kai susidarė lietuvių kalba pamokslavusių asmenų grupė. Tai lėmė evangelikų reformatų sinodo požiūrio į lietuvių kalbos vartojimą pokyčius. Lietuviškų reformatų raštų pasirodymo svarbą suprato du aktyviai XVI a. veikę LDK reformatai – bajoras Merkelis Petkevičius ir Vilniaus miestietis, pirklys Jokūbas Morkūnas.

Pirmųjų reformatų lietuviškų knygų Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje rengėjai ir leidėjai buvo Merkelis Petkevičius ir Jokūbas Morkūnas. Abiejų tikslų gimimo data ir vieta nėra žinoma. Spėjama, kad Petkevičius ir Morkūnas gimė XVI a. viduryje (apie 1550 metus), o mirė XVII a. pradžioje (Zinkevičius 1988, 196; Lukšaitė 2000, 2), tačiau tokie spėjimai diskutuoti. Abejonių kelia sutapimas, kad abu knygų vertėjai ne tik gimė, bet ir mirė panašiu laiku. Daugiausia informacijos apie reformatus suteikia jų veikla – duomenys apie veikalus, jų išleidimo datas ar pan. Lukšaitė (2000, 2) teigia, kad paskutinis leidinys, kuriame Morkūnas pasirašė spaustuviniu, buvo išleistas 1607 metais, todėl manoma, kad jis mirė netrukus po 1611 metų. Yra žinoma, kad dėl kontrreformacijos grėsmės reformatai imdavosi įvairių atsargumo priemonių, pvz., Morkūno *Postilės* antraštinis lapas labai panašus į Daukšos *Postilės*, dalį knygų Morkūnas, ko gero, išleido nenurodęs tikslios metrikos, pasirašinėdamas vartojo kriptonus. Tuo metu Vilniuje jau buvo pavojinga visai atvirai veikti evangelikų reformatų asmeniui, nesaugomam aukštos padėties valstybėje, garsaus vardo ir privačios kariuomenės (Lukšaitė 2000, 4). Tikėtina, galėjo būti bandoma tyčia suklaidinti kontrreformatus, pateikiant netikslias knygų leidimo datas. Remiantis būtent šiomis datomis, bandoma identifikuoti autorių biografijas.

Dėl pateiktų netikslių knygų išleidimo metų informacija apie asmenų biografijas, pvz., gimimo datą, taip pat gali būti klaidinga.

XVI a. LDK reformatų lietuviškų leidinių lokalizavimo problemos kelti neverta, nes abu leidiniai išleisti Vilniuje. Kiek daugiau diskusijų kelia Petkevičiaus ir Morkūno gimimo vietos lokalizavimas. Pasak Subačiaus (2001, 206), veikalo lokalizavimo problema paprastai išsprendžiama identifikavus autorių. Žinant autorių ar perrašytoją, jo gyvenimo ar veiklos erdvę, galima nustatyti veikalo ar šaltinio kilmės vietą. Triškaitė (2014, 136), tyrusi XVII–XVIII a. Mažosios Lietuvos žodynų atribuciją, pastebi, kad „šaltinio kilmės vieta, nustatyta remiantis žodyno sudarytojo socialine aplinka ir žodyno kultūrinio funkcionavimo erdve, brėžia sudarytojo paieškų ribas“. Jeigu veikalo kilmės vieta yra aiški, tai gali padėti nustatyti jo autoriaus gimimo vietą ar net patį autorių.

Nors Merkelis Petkevičius vaikystę ir jaunystę praleido dėdės Mato Petkevičiaus⁷ dvare Panevėžiuje, netoli Kėdainių, duomenų, kad jis gimė minėtoje vietoje, nėra. Remiantis Konstantinu Jablonskiu (1939, 8–10), Petkevičių giminė glaudžiai susijusi su Vilniaus apylinkėmis (turėjo dvarus Maišiagalėje, Głitiškėse)⁸. Galbūt vienoje iš šių vietų ar jos apylinkėse ir gimė Merkelis Petkevičius. Kitas LDK reformatų atstovas Jokūbas Morkūnas veikė ir dirbo Vilniuje, tačiau iš kur jis kilęs sudėtinga pasakyti. Galima hipotetiškai pasvarstyti, kad abu reformatai kilę iš panašios etnografinės Lietuvos dalies – Vilniaus ar jo apylinkių. Lukšaitė (2000, 6) spėja, kad Morkūnas kilęs iš panašaus pavadinimo miestelio ar dvaro. Svarstoma, kad tai galėtų būti Markovo miestelis Ašmenos paviete, arba Mikalojaus Radvilos testamente 1580 m. lietuviška lytimi minimas Morkūnų kaimas.

Įprastai manoma, kad LDK reformatai palaikė artimus ryšius, nors nėra duomenų, liudijančių apie Petkevičiaus ir Morkūno bendradarbiavimą, nepavyko rasti ir šaltinių, įrodančių jų tarpusavio ryšius. Morkūnas buvo uolus ir veiklus reformatas, bendravo su Vilniaus evangelikais reformatais, sulaukė gana daug evangelikų reformatų šviesuomenės dėmesio⁹. Neabejotina, kad abu reformatai vienas apie kitą

⁷ Dar būdamas nepilnametis, Merkelis Petkevičius neteko tėvo, o po to ir mamos. Našlaitį Petkevičių pradėjo globoti dėdė Matas – turtingiausias ir žymiausias Petkevičių giminės žmogus. 1563 m. birželio 24 d. Vilkijos valsčiaus inventoriaus sąrašė Panevėžiuo dvaro savininku įvardijamas LDK taurininkas Matas Petkevičius (Anušauskas ir kt. 2007, 289).

⁸ Petkevičių giminė buvo gana turtinga. Merkelio Petkevičiaus senelis Grigaras Petkevičius turėjo sūnų Joną, o Merkelis buvo Jono sūnus. Kokias pareigas užėmė Merkelio Petkevičiaus senelis ir tėvas, nėra žinoma. Spėjama, kad jokių aukštų valstybinių pareigų jie nebuvo ėję. Merkelio Petkevičiaus senelio Grigaro brolis Jurgis dirbo didžiojo kunigaikščio virtuviniu, Maišiagalos vietiniu ir LDK kalavijiniu. Kaip viena iš Mato Petkevičiaus žemininkų yra minima Katarina Steckaitė Jonaitienė Grigaravičienė Petkevičienė, turėjusi dvarus Maišiagalėje ir Dubinguose. Jablonskis spėja, kad ji buvo Merkelio Petkevičiaus motina ir iki mirties kartu su Matu Petkevičiumi rūpinosi savo sūnumi (Jablonskis 1939, 8–11).

⁹ Morkūno knygų leidybą rėmė Vilniaus vaivada Kristupas Radvila Perkūnas, Smolensko vaivada Jonas Abramavičius, bajorai Mikalojus Franckevičius Radziminskis, Jonas Šemeta, Jonas Šveikovskis, Upytės pavieto bajoras Jonas Sicinskis, Žeimių dvaro savininkė Darata Zavišienė, Pašušvės ir Šiluvos savininkė Sofija Mitkevičiūtė-Vnučkienė (Lukšaitė 2000, 2).

žinojo, tačiau veikė skirtinguose visuomenės sluoksniuose. Kalbant apie Petkevičių, manoma, kad jis kilęs iš senos bajorų giminės. Petkevičius dirbo mokesčių rinkėju, nuo 1581 m. – Vilniaus žemės teismo raštininku, taip pat buvo Vyriausiojo tribunolo sekretorius, kai tribunolas posėdžiaudavo Vilniuje (Jablonskis 1939, 13)¹⁰, po dėdės Mato Petkevičiaus mirties tapo Raseinių laikytoju ir valdė net keletą dvarų¹¹. Morkūnas užsiėmė amatais ir prekyba. Pasak Lukšaitės (2000, 6), „ta aplinkybė, kad jis vertėsi pirklio, knygrišio, spaustuvinininko verslu ir amatu, skatina mus daryti išvadą, kad Jokūbas Baltramiejaitis Morkūnas buvo kilęs ne iš bajorų, o iš miestelėnų, miestelio gyventojų“.

Nemažai skirtumų pastebima Petkevičiaus ir Morkūno kaip spaustuvinininkų veikloje. Merkelis Petkevičius, paskatintas kontrreformatų judėjimo, spaustuvę Vilniuje reformatų leidiniams spausdinti įsteigė tik 1598 metais, o Morkūno knygrišykla Vilniuje veikė maždaug nuo 1575 m. Morkūnas 1590 m. ją perkėlė į naują namą Vilniuje (Laucevičius 1976, 14). Vadinas, kai Petkevičius įsteigė savo spaustuvę, Morkūno knygrišykla Vilniuje jau veikė daugiau negu dvidešimt metų. Petkevičius savo lėšomis išleido tik dvi knygas: vieną lotynišką ar lenkišką, ir lenkišką-lietuvišką *Katekizmą*. Aplinkybės liudija, kad Petkevičius spaustuvę įsteigė tik tam, kad galėtų išleisti reformatų lietuvišką katekizmą. Spėjama, kad 1598 m. Petkevičius pardavė savo spaustuvę broliams Sultzeriams, kurių spaustuvė kaip tik tais metais pradėjo veikti (Radvilienė 2008). Ko gero, Petkevičius vengė kontrreformatų persekiojimo – spaustuvės pardavimas jam atrodė geriausia išeitis. Morkūnas, skirtingai negu Petkevičius, išleido gana daug ir įvairių knygų skirtingomis kalbomis¹². Tai rodo, kad XVI a. antroje pusėje jis buvo vienas svarbiausių Lietuvos evangelikų reformatų knygų leidėjų. Kadangi reformatai buvo persekiojami, sunku pasakyti, kiek tiksliai Morkūnas galėjo savo spaustuvėje išleisti knygų.

1583 m. į Karaliaučiaus universitetą Žemaitijos seniūno Jono Alberto Bilevičiaus palydoje įsirašė *Jacobus Baltramiehuiz Litvanus* (Jokūbas Baltramiejaitis Lie-

¹⁰ Cituojama iš Konstrantino Jablonskio įžanginio straipsnio, esančio faksimiliniame 1939 m. Merklio Petkevičiaus *Ketekizmo* leidime.

¹¹ LDK Petkevičius buvo žinomas ir pasiturintis žmogus – turėjo savo namus Vilniuje, keletą dvarų prie Maišiagalos, Giedraičių, Salako. 1601 m. birželio 20 d. kunigaikštis Baltramiejus Giedraitis įkeitė Merkeliui Petkevičiui tarnybą žmonių Stirnių dvaro Vilkmėgės apskrityje, o vėliau 1606 m. gegužės 1 d. įkeitė jam ir visą Stirnių dvarą (Jablonskis 1939, 12).

¹² Remiantis Lukšaitė (2000, 3–4), pasakytina, kad Morkūnas išleido daug reformatų veikalų: evangelikų reformatų kunigų Andriaus Chšonslovskio (Chrzastowski), Pawelo Gilowskio knygeles, čekų brolių bendrijos Lenkijoje kunigo Simono Teofilio Turnowskio poleminį traktatą prieš jėzuitus; evangelikų reformatų katekizmą lenkų kalba (P. Gilowskio), maldyną (sudarytą Cristupo Krainskio), garsaus Lenkijos rašytojo evangeliko Rėjaus *Postilę* lenkų kalba (1594); kelis leidinius vokiečių kalba: garsaus Lenkijos evangelikų teologo, polemisto Martino Krowickio „Teisingo mokslo ir senojo krikščioniškojo tikėjimo apgynimo“ vertimą į vokiečių kalbą (1602) ir Vilniaus liuteronų kunigo Joachimo Wendlando pamokslų rinkinį vokiečių kalba (1602). Išspausdino kelis publicistikos kūrinius: „Paskatinimą... paskelbti šventą karą turkams ir totoriams...“ (1594) ir E. P. Philaleteso „Teisingą Lietuvos bajoro dialogą apie Livonijos karą“ (1594) – abu lenkų kalba. Paskutinis jo šiuo metu žinomas leidinys buvo Jono Rybinskio panegirika Leonui Sapiegai (1607).

tuvis) (Biržiška 1990, 196–197). Manoma, kad šis asmuo veikiausiai buvo Jokūbas Morkūnas. Tikėtina, kad jis studijavo kunigaikščio Albrechto globojamame Karaliaučiaus universitete. Ši aplinkybė prisidėjo prie to, kad Morkūnas tapo reformacijos šalininku. Nors jis buvo amatininkas ir pirklys, matyt, po to susitikimo su kunigaikščiu ėmėsi aktyvesnių reformacinių veiksmų. Koks Petkevičiaus santykis su Albrechtu ir Karaliaučiaus universitetu, nėra aišku. Sunku pasakyti, ar Petkevičius kada nors lankėsi Karaliaučiuje, ar galėjo studijuoti universitete. Tikriausiai ne, nes savo jaunystę Petkevičius praleido dėdės Mato dvaruose, ten mokėsi ir studijavo¹³.

Tikėtina, kad Petkevičius ir Morkūnas galėjo susitikti Raseiniuose arba jų apylinkėse. Tai rodo kelios aplinkybės. 1563 m. LDK valdovas Žygimantas Augustas Matui Petkevičiui įkeitė Raseinių miestą ir Minionių sodžius. Po dėdės mirties Raseinių laikytoju tapo Merkelis Petkevičius. Vėliau juos pardavęs Lukošui Ždanui, gavo didelę sumą pinigų (žr. Jablonskis iš 1939, 8–11). Lėšų spaustuvės įkūrimui Petkevičius galėjo gauti iš parduoto Raseinių miesto ir Minionių sodžiaus. Tuo tarpu Morkūnas palaikė artimus ryšius su Pašušvės ir Šiluvos savininke Sofija Mitkevičiūte-Vnučkienė.

Palionis teigė (1967, 71), kad pirmųjų LDK kalvinų raštų tarmė yra artima vidurio aukštaičių tarmei. Tai rodo kai kurios fonetikos ir morfologijos ypatybės, nors leidiniuose esama įvairių tarmių ir šnektų elementų. Jau vėliau (1971) Zinkevičius nustatė, kad Petkevičiaus *Katekizme* išlaikytos būdingiausios Kėdainių krašto tarmės ypatybės. Būtent centrinėje Lietuvos dalyje kažkur ties Kėdainiais susiformavo vidurinis senųjų lietuvių raštų kalbos variantas.

Neaišku, ar Morkūnas iš tiesų buvo išsikėlęs su spausdinimo įranga į Upytę (1603 ar 1604 m.) ir Žemius (1605 m.) – tokias išleidimo vietas jis yra nurodęs dviejų knygų antraštiniuose puslapiuose, tačiau akivaizdu, kad ilgiausiai dirbo Vilniuje (Lukšaitė 2000, 4). Hipotezę apie tai, kad Morkūno spaustuvė veikė Žemiuose, buvo pateikęs ir Johannas Danielis Hoffmannas dar XVIII a. Kalbėdamas apie Vilniaus spaustuvininkus, jis mini Jokūbą Morkūną, kuris 1605 m. išspausdino Paweło Gilowskio knygą *Wyklad Katechizmu* („Katekizmo išdėstymas“). Išlikusio šio veikalo egzemplioriaus antraštiniame puslapyje gotišku šriftu nurodyta leidimo vieta: *w Zeymach Drukowa[!]* *Jakub Márkowicz Roku 1605, todėl ilgai manyta, kad Morkūno spaustuvė veikė būtent Žemiuose*. Daiva Narbutienė (2010) teigia, kad Žeminių (Kauno pavietas) dvaro savininkei Daratai Samboreckaitėi-Zavišienei dedikuotą knygos pratarmę pasirašo miestelio pamokslininkas Jokūbas Cesiškis (Jakub Cieszicki). Pratarmės pabaigoje nurodoma jos parašymo vieta ir data: *Data z Zeym 12. Miešiąca Kwietnia Roku 1605*, todėl Žemieniai reiškė leidinio parengimo, o ne spausdinimo vietą.

¹³ Katekizmo vertėjas Merkelis Petkevičius buvo du kartus vedęs. Su pirmąja žmona susilaukė trijų sūnų: Samuelio, Vaitiekaus ir Juozo. 1633 m. viename dokumente yra pažymėta, kad Samuelis, Merkelio Petkevičiaus sūnus, buvo vedęs Vilniaus žemės teisėjo Žygimanto Giedraičio dukterį ir turėjo Saukūnų dvarėlį netoli Padubingių Gackiškių ir, kaip manoma, jį buvo paveldėjęs iš savo tėvo (Jablonskis 1939, 13). Antroji Merkelio Petkevičiaus žmona buvo Žemaičių vyskupo Merkelio Giedraičio pusseserė Darata Jokūbaitė Giedraitytė, Petro Šalkauskio našlė (Lebedys 1977, 77).

LDK pirmuosius intelektualus (reformatus) persekiojo didieji kunigaikščiai. Dauguma reformatų veikė pogrindyje, pagalbos ieškojo kitose valstybėse. Šios aplinkybės stipriai riboja lietuviškų raštų pasirodymo LDK galimybes. Aktyvi Rytų Prūsijos reformatų veikla kėlė tiesioginę grėsmę LDK katalikams. Pastarieji kaip atsaką į protestantų leidinius XVI a. pab. išleido katekizmą ir postilę. Jei ne reformacija, nežinia, kiek dar laiko būtų užsitęsęs pirmųjų raštų lietuvių kalba rengimas. Kontrreformacija paskatino katalikiškų leidinių pasirodymą, o šis, savo ruožtu, lėmė, kad reformatai ėmėsi iniciatyvos rengti kalviniškus leidinius. Kai pasirodė katalikiškas Mikalojaus Daukšos *Katekizmas*, reformatai pajuto tam tikrą grėsmę. Merkelis Petkevičius išleido pirmąją reformatų lietuvišką knygą LDK – *Katekizmą*. Kiek vėliau pasirodė Jokūbo Morkūno *Postilė*. Abu leidiniai versti iš lenkų kalbos.

1.4. XVI a. LDK reformatų lietuviškų raštų morfologijos tyrimai

Nors lietuvių senųjų raštų kalba domėjosi nemažai lietuvių kalbos tyrėjų, pirmieji raštų tyrėjai buvo užsieniečiai: latviai, lenkai, vokiečiai. Jie bandydavo atskleisti tyrimui pasirinkto senųjų raštų autoriaus kalbos ypatybes. Kai kurie senųjų raštų autoriai sulaukė ypatingo baltistų dėmesio. Senieji lietuvių raštai tiriami skirtingais aspektais. Galima išskirti tokias tyrimų kryptis:

- kalbos (atskirų kalbos lygmenų: fonetikos, morfologijos, leksikos, sintaksės) tyrimai;
- rašybos, arba ortografijos (diakritikai, grafemos etc.);
- atribucijos: leidinio autorystės identifikavimas;
- rastų leidinių ar nežinomų jų egzempliorių skelbimas, aptarimas, publikavimas;
- leidinio spausdinimo ir koregavimo istorija; proveniencija.

Atskirų senųjų lietuvių raštų kalbą yra aptarę nemažai Lietuvos ir užsienio kalbininkų. Verta paminėti, kad ne visi kalbos lygmenys tiriami vienodai išsamiai. Bene daugiausia baltistų dėmesio sulaukia senųjų raštų sintaksė – gausu didesnės ir mažesnės apimties darbų. Iki šiol atliekama nemažai senųjų lietuvių raštų morfologijos tyrimų – išleista monografijų, apginta disertacijų, publikuojami moksliniai straipsniai. Kiek mažiau tyrinėjama XVI–XVII a. lietuvių raštų fonetika, leksika ir ortografija (rašyba) (plačiau apie tai rašoma darbo įvade, p. 6–8).

Kalbant apie XVI a. LDK reformatų lietuviškų raštų morfologijos ypatybių tyrimus, reikia pasakyti, kad jos ne visos tolygiai iširtos ir aptartos, dalis išvis nesulaukė tyrėjų dėmesio. Yra parašyta darbų, kuriuose apžvelgiamos kai kurios XVI a. LDK reformatų lietuviškų raštų morfologijos ypatybės, tačiau atskirų ypatybių analizei retai skiriama daugiau dėmesio. Šiuos tyrimus su tam tikromis išlygomis galima suskirstyti į tris grupes:

- kompleksiniai, bendresnio pobūdžio tyrimai, kuriuose trumpai apžvelgiamos įvairios morfologijos ypatybės;

- atskirų morfologijos ypatybių tyrimai;
- lyginamieji kelių šaltinių ar to paties šaltinio skirtingų dalių morfologijos ypatybių tyrimai.

Kalbant apie kompleksinius, bendresnio pobūdžio tyrimus, kuriuose trumpai apžvelgiamos įvairios XVI a. LDK reformatų lietuviškų raštų morfologijos ypatybės, minėtinas Zinkevičiaus (1970–1971) tyrimas. Stengdamasis nustatyti *PK* tarmę, tyrėjas apžvelgė *PK* morfologiją. Trumpai ir gana lakoniškai aptariami postpoziciniai vietininkai, siekinys, atematiniai veiksmažodžiai, kai kurios dalyvių ir padalyvių formos, tariamosios ir liepiamosios nuosakos formos, enklitiniai įvardžiai etc. Kalbininkas atkreipia dėmesį į kai kurias formas su sutrumpėjusiomis ir nesutrumpėjusiomis galūnėmis (pvz., bendraties formas su *-ti* ir *-t*), tačiau plačiau jų neaptaria. Autorystei nustatyti vertingos Zinkevičiaus įžvalgos apie trumpesnes ir ilgesnes dalyvo, lokatyvo, daugiskaitos instrumentalio formas, nors tik aptardamas dalyvo formas kalbininkas pateikia statistinius duomenis, naudingus tolesniems *PK* tyrimams (ilgesniosios vienaskaitos dalyvo formos *PK* sudaro 23 proc. visų pavyzdžių, o ilgesniosios daugiskaitos dalyvo formos – 54 proc.). Aptariant kitas formas, statistiniai duomenys nepateikiami, tik konstatuojama, pvz., kad vardažodžių lokatyvo vartojamos pilnosios ir sutrumpėjusios formos. Zinkevičius nekalba apie *PK* adesyvo ir aliatyvo postpozicijos *-pi* trumpėjimą, liepiamosios nuosakos formų su formantais *-k*, *-ki* ar *-kig* santykį etc.

Kalbėdamas apie *MP* kalbos ypatybes, Maskuliūnas (2006b) atkreipia dėmesį į linksnų fleksijos archajiškumą, enklitinius įvardžius, atematinės ir tariamosios nuosakos formas. Tačiau Maskuliūno analizės tikslas nėra pateikti išsamų *MP* kalbos tyrimą, todėl tik paminimas vienas kitas pavartotas pavyzdys, nesikoncentruojama į konkrečių *MP* morfologijos ypatybių analizę.

Esama morfologijos tyrimų, kuriuose gana išsamiai aprašomos pasirinktos *PK* ar *MP* ypatybės: postpoziciniai vietininkai, savybiniai įvardžiai, atematiniai veiksmažodžiai etc. Ištyręs pašalio vietininkus vadinamojoje Jokūbo Morkūno *Postilėje*, Maskuliūnas (2006a) nustatė, kad pamokslų rinkinyje dažniausiai vartojamas postpozicinis pašalio vietininkas yra aliatyvas, vartojimo dažnumu gerokai lenkiantis adesyvą. Didžiąją dalį adesyvo formų sudaro vyriškosios giminės vienaskaitos adesyvai. Aliatyvo daiktavardžių ir įvardžių formos vartojamos beveik tolygiai. Verta paminėti, kad autorius pavyzdžius rinko iš šimto *MP* II dalies puslapių, todėl sunku daryti apibendrinimus apie postpozicinių vietininkų vartoseną visoje *MP* – I ir III dalyse ji gali būti kitokia negu II dalyje. Maskuliūno pateikta statistika naudinga tolesniems *MP* tyrimams – ja remiantis galima palyginti, koks postpozicinių vietininkų vartojimo santykis atskirose *MP* dalyse.

Maskuliūnas (2009) aprašė Petkevičiaus *Katekizmo* savybinius įvardžius. Pastebėta, kad ryškiai dominuojančios Petkevičiaus *Katekizme* yra savybinių įvardžių nederinamosios formos, derinamosios sudaro vos per 10 procentų visų formų, jos vartojamos gana sporadiškai. Tyrėjas palygina savybinių įvardžių vartojimo dažnumą *PK* ir *DK*¹⁴, apžvelgia derinamųjų ir nederinamųjų formų santykį. Leidinio

¹⁴ *DK* – Mikalojaus Daukšos *Katekizmas*.

autorystės nustatymo tyrimams (tiriant, ar Petkevičius prisidėjo prie *MP* vertimo) svarbios Maskuliūno įžvalgos apie savybinių kilmininkų su galūniniu *-o* ir galūniniu *-a* santykį.

Lyginamųjų kelių šaltinių ar to paties šaltinio skirtingų dalių morfologijos ypatybių tyrimams priskirtinas Broniaus Maskuliūno ir Kristinos Lauciūtės (2006) darbas, nes empirinė medžiaga rinkta iš *MP* trečiosios dalies ir 30 pirmosios dalies lapų – iš viso apie 200 puslapių. Tiesa, sakyti, kad šis tyrimas yra lyginamasis, galima tik su tam tikromis išlygomis – ko gero, tik dėl to, kad medžiaga rinkta iš skirtingų *MP* dalių. Apibendrinimai daugiausia daromi remiantis *MP* III dalies medžiaga, o III dalies medžiaga nelyginama su I dalies. Minėtų autorių pateikta statistika naudinga tolesniems *MP* tyrimams – ja remiantis galima palyginti, koks postpozicinių vietininkų vartojimo santykis atskirose *MP* dalyse.

Nors morfologinės XVI–XVII a. senųjų lietuviškų raštų kalbos ypatybės sulaukia kalbininkų dėmesio, pvz., tyrinėti postpoziciniai vietininkai, atlikti senuosiuose lietuvių raštuose vartotų veiksmožodžių struktūros tyrimai, palyginti mažai dėmesio sulaukia kai kurios archajinės senųjų raštų kalbos ypatybės. Apie naudininko formų su galūnėmis *-mui* ir *-mus*, tariamosios nuosakos formų su formantais *-bim* ir *-bei* ir kai kurių kitų archajinių kalbos ypatybių vartojimą XVI–XVII a. senuosiuose lietuvių raštuose iki šiol pateikta tik bendresnio pobūdžio įžvalgų. Beveik nėra tyrimų, skirtų šių archajinių formų santykiui su bendrinėje lietuvių kalboje vartojamomis naudininko, tariamosios nuosakos ar kitomis, XVI–XVII a. senuosiuose lietuvių raštuose aptinkamomis, formomis nustatyti.

1.5. Verstinių tekstų santykis su svetimkalbiais originalais

Senųjų lietuvių kalbos šaltinių tyrimas padeda pamatyti kalboje įvykusius kitimus. Didelė dalis senųjų lietuviškų raštų buvo verčiami iš kitų kalbų, dažniausiai iš lenkų, vokiečių ir lotynų. Beveik visų XVI–XVII a. verstinių tekstų kalba daugiau ar mažiau paveikta originalo kalbos. Iš užsienio kalbų versdami tekstus, vertėjai stengdavosi nenutolti nuo originalo. Reikėtų nepamiršti, kad lenkų kalba XVI–XVII a. LDK vartota gana plačiai. Iš lenkų kalbos senųjų lietuviškų raštų autoriai ir vertėjai perėmė ne tik leksemas (svetimybes – polonizmus), bet ir įvairias morfologines ar sintaksines ypatybes. Dauguma religinių raštų būdavo verčiami iš lenkų kalbos. Religinių tekstų autoriai bijodavo iškreipti religines dogmas, stengdavosi kiek galima aiškiau perteikti originalo turinį, todėl vergiškai versdavo ne tik žodžius, bet ir žodžių junginius ar sintaksines konstrukcijas (Palionis 1967, 15). Šios ir kitos priežastys lėmė, kad lenkų kalba labiau negu kitos veikė lietuvių šnekamąją ir rašytinę kalbą.

Vienų iš lenkų kalbos verstų lietuviškų tekstų kalbos kokybė geresnė, kitų – blogesnė. LDK kontrreformato Daukšos iš lenkų kalbos išverstų ir publikuotų tekstų

(Ledesmos *Katekizmo* ir Vujeko *Postilės*) sintaksę, pasak Zinkevičiaus (1988, 189), daug kur lėmė pažodinis vertimas, todėl kartais nepaisoma lietuvių kalboje įprastos žodžių tvarkos. Tiesa, Daukšos leksika ypač turtinga – autorius sąmoningai rinkosi vaizdingus žodžius, skoliniamis ieškojo lietuviškų atitikmenų. Kalbėdama apie lenkų kalbos įtaką Daukšos *Postilės* vertimui, Eglė Žilinskaitė (2010, 12) akcentuoja: „Lenkų kalbos interferencija Daukšos tekstui tikrai negali būti siejama su pastarosios kalbos prestižu, – tai rodo vertėjo požiūris į lenkų kalbą kaip į svetimos kultūros apraišką, turinčią neigiamos įtakos lietuviams, aiškiai matomas ir iš *Postilės* prakalbos bei joje perteikto siekio savą kalbą puoselėti ir gryninti.“ Tuo tarpu LDK reformatų leidiniai – Petkevičiaus *Katekizmas* ar Morkūno *Postilė* – sulaukia kalbininkų kritikos dėl vergiško, pažodinio vertimo. Tiesa Žilinskaitė (2010, 12–13) pabrėžia, kad „nors Daukšos vertimo kalba yra grynesnė nei jo amžininkų (pvz., vadinamosios Morkūno *Postilės* ar Petkevičiaus *Katekizmo*), *Postilės* sintagmų lyginimas su lenkiškuoju tekstu atskleidžia nemažą lenkų kalbos poveikį“. 1891 m. Brücknerio paskelbtoje Petkevičiaus *Katekizmo* (1598) giesmynėlio faksimilėje nebuvo perspausdinti originale buvę lenkiški giesmių ir psalmių tekstai. Autorius teigė, kad lenkiškas tekstas nėra labai svarbus, nes giesmių vertimai savarankiškesni, nepažodiniai – punktuacijos ženklai ir eilučių išdėstymas pertvarkytas savaip (Kabašinskaitė 2001, 333–334).

Vertimo ir originalo skirtumus, anot Jūratės Pajėdienės (2006), gali lemti įvairios priežastys. Skirtumų gali atsirasti vertėjui siekiant didesnio teksto aiškumo ar geresnio rišlumo. Teksto pakeitimai ar papildymai gali būti susiję su kultūriniais skirtumais ar vertėjo noru pritaikyti tekstą kitos kalbos vartotojų aplinkai.

Dauguma XVI–XVII a. lietuviškų raštų yra verstiniai. Jų kalbą daugiau ar mažiau veikė originalo – lenkų, vokiečių ar lotynų – kalba. Originalo įtaka lietuviškam vertimui reiškėsi įvairiuose teksto kalbos lygmenyse: lenkų kalbos pavyzdžiu tam tikri bibliniai ir mitologiniai terminai buvo rašomi didžiosiomis raidėmis, dvejetaini priebalsiniai rašmenys, gausiai vartoti polonizmai, nenuosekliai vartoti kai kurie linksniai ir pan. Vertimo ir originalo skirtumus lėmė įvairios priežastys: vertėjų noras, kad tekstas būtų aiškesnis ir rišlesnis, t. y. kiek galima aiškiau perteikti originalo turinį, pastangos pritaikyti tekstą kitos kalbos vartotojų aplinkai, baimė iškreipti religines dogmas. Vieni vertėjai (Petkevičius, Morkūnas), versdami iš lenkų kalbos, labiau laikėsi pažodinio vertimo, kiti (Daukša) daugiau interpretavo, stengėsi lietuvių kalbą puoselėti ir gryninti.

1.6. Leidinio atribucija. Leidinio autorystės identifikavimo tyrimai

Kalbant apie senuosius lietuvių raštus ar jų egzempliorius, ne visada būna aišku, kas veikalo ar vertimo autorius, kur ir kada jis buvo parašytas, perkurtas ar išspausdintas. „Veikalo identifikavimas autorystės, chronologijos ir kilmės vietos požiū-

riu vadinamas atribucija“ (Subačius 2001, 205). Veikalo autorystės nustatymas yra atribucijos sritis. Autorystės priskyrimas (angl. *authorship attribution*), kurio tikslas identifikuoti anoniminio teksto autorių, turi ilgą istoriją. Autorystės priskyrimo tyrimuose yra taikomi įvairūs metodai (Stamatatos 2009). Vienas iš autorystės identifikavimo būdų – kalbinė veikalo analizė. „Vienas iš netiesioginių arba filologinių atribucijos metodų (atribucija pagal dokumentus kartais vadinama tiesiogine ir istorine) pats patikimiausias yra kalbinių savybių tyrimas“ (Subačius 2001, 218). Verta paminėti, kad kalbinė veikalo analizė nėra itin populiarus senųjų raštų autorystės tyrimo metodas. Norėtusi išskirti Antano Jakulio (1982), Onos Aleknavičienės (2000) ir Krištopaitienės (2007) autorystės priskyrimo tyrimus – bandymus nustatyti nežinomo arba patvirtinti (paneigti) žinomo leidinio autorystę. Atskiri autorystės tyrėjai taiko panašius tyrimo metodus ir įprastai analizuoja tekstų kalbą, neretai aptarinėja skirtingus kalbos lygmenis, tačiau nėra vienodo tyrimų pagrindo, galinčio padėti nusistatyti nuoseklią autorystės tyrimų metodologiją, trūksta teorinių darbų.

Tiriant autorystę, analizuojami anoniminiai tekstai ar veikalai, dėl kurių autorystės nesutariama. Pasak Jurgitos Kapočiūtės-Dzikiienės ir kt. (2014, 93), autorystės priskyrimo analizė yra svarbi tokiems tyrimams, kaip autoriaus identifikavimas ar patvirtinimas – ieškoma tam tikro teksto autoriaus arba bandoma patvirtinti (ar paneigti) veikalo autorystę. Įprastai, identifikuojant leidinio autorystę, tiriamasis šaltinis būna anoniminis, kiek rečiau – autorius žinomas, tačiau abejojama jo autoryste. Neretai teksto autorių reikia nustatyti, išsirenkant jį iš galimų ar tikėtinų autorių grupės, kai teksto autorius gali būti ne tik šios grupės narys. Šiuo atveju, ištyrus tik kandidatų grupei priklausančių narių tekstus, gali paaiškėti, kad tarp jų nėra nežinomo leidinio autoriaus. Norėdamas identifikuoti teksto autorių, tyrėjas turi praplėsti galimų kandidatų sąrašą. Visa tai gerokai apsunkina tyrimą. Kartais siekiama nustatyti, ar asmuo, kuriam priskiriama autorystė, yra tikrasis autorius ar ne.

Kuriuos kalbos lygmenis pasirinkti analizei, siekiant nustatyti leidinio autorių, priklauso nuo daugelio aplinkybių. Bandant identifikuoti žodyno autorių, bendraautorį ar tiesiog aiškinantis, kokius pakeitimus vienas asmuo atliko kito tekste, remiamasi tik leksine kalbos analize – kitų kalbos lygmenų aptarti neįmanoma dėl leidinio specifikos, nebent būtų tiriami ne žodžiai, o jų reikšmės (definicijos). Pastebėta, kad tyrėjai daug dėmesio skiria rašybai. Vilma Zubaitienė (2003), tirdama, kokius pakeitimus Kristijonas Milkus (1800) atliko Pilypo Ruigio (1747) žodyne, nuosekliai palygina visą Ruigio žodyno lietuvių-vokiečių dalies ir Milkaus analogiškos dalies medžiagą. Nors tiriama leksika, daugiausia dėmesio skiriama ne patiems žodžiams, o jų rašybos pakeitimams – atskirų raidžių vartojimui, aptariami žodyno struktūros ir straipsnių pakeitimai¹⁵. Kalbant apie kitų senųjų lietuvių raštų autorystės tyrimus, pabrėžtina, kad kalbos tyrėjai renkasi skirtingas tyrimo strategijas: vieni daugiausia dėmesio skiria morfologijai (Jakulis 1982), kiti aptaria visus kalbos lygmenis (Aleknavičienė, 2000), treči dėmesį sutelkia ties rašybos analize. Krištopaitienė (2007),

¹⁵ Pushpinderas Saylas ir Jindalas D. V. (2007, 21), aptardami kalbinę analizę, kaip vieną iš jos lygmenų išskiria *grafologiją* – kalbos rašybos sistemos ir raštų kalboje įsigalėjusios tvarkos, t. y. raidžių struktūros, tyrimą.

atlikdama Kristijono Donelaičio brošiūros apie separacijos naudą kalbos tyrimą, bando atsakyti į klausimą dėl brošiūros autorystės, kitaip tariant, patvirtinti arba paneigti hipotezę, kad brošiūros autorius yra Donelaitis. Analizuodama atskirus kalbos lygmenis, autorė neapsieina be leidinio rašybos aptarimo. Krištopaitienė (2007, 216) teigia, kad ne tik XVI–XVII a., bet ir XVIII a. raštų rašyba yra ganėtinai nenuosekli ir įvairuojanti. Tyrime dėmesys atkreipiamas į žodžių rašymą drauge ir skyrium, nosinių balsių rašymo tendencijas, ilgųjų ir trumpųjų balsių rašymą, balsio *a* rašymą po minkštojo priebalsio ir kitas rašybos ypatybes. Įdomu tai, kad Krištopaitienė kaip nedaugelis kitų lietuvių senųjų raštų tyrėjų nemažai dėmesio skiria ir žodžių darybai, pvz., priesagų vediniams.

Nustatant leidinio autorystę, įprastai analizuojami visi kalbos lygmenys, tačiau jų pasirinkimą gali lemti įvairios aplinkybės. Nuo XVI a. iki maždaug XVIII a. pradžios LDK ir Rytų Prūsijoje vartoti trys lietuvių raštų kalbos variantai: prūsiškasis, vidurinis ir rytinis¹⁶. Tiriami autoriai gali būti kilę iš panašios etnografinės Didžiosios ar Mažosios Lietuvos dalies, todėl jų raštų kalbos fonetikos ypatybių vartojimo skirtumai bus minimalūs arba jų visai nebus. Šių ypatybių tyrimas mažai kuo prisidėtų prie autorystės identifikavimo, nors, persikėlus gyventi į kitą Lietuvos etnografinį regioną, gali būti perimta nemažai kitos tarmės ar šnekotos ypatybių. Fonetikos ypatybių analizė autorystei nustatyti bus mažai naudinga ir tuo atveju, jei tiriami autoriai yra tos pačios tarmės, patarmės ar šnekotos atstovai.

Užsienio šalių tyrėjų nemažai dėmesio skiria žodžių funkcijoms tekste. Žodžių funkcijų tyrimas – efektyvus autorystės nustatymo būdas. Koppelio ir kt. (2005), Argamono ir Levitano (2005) atlikti tyrimai patvirtina hipotezę, kad įvairūs autoriai turi skirtingus žodžių vartojimo modelius. Jakulis (1982), tyrinėdamas Kėdainių leidinių autorystę, aptaria kai kurių nelietuviškos kilmės žodžių rašymą, nekaitomų žodžių variantus (*aba* ir *abo*, *arba* ir *alba*) ir pan. Senųjų lietuviškų raštų leksikoje buvo vartojama lietuviška ir skolintinė leksika. Kalbant apie leksikos tyrimus, siekiant nustatyti leidinio autorystę, reikia nepamiršti, kad leksemų pasirinkimą gali lemti leidinio žanras, vertimo santykis su originalu ar vertimo šaltinis.

Kai kurie senųjų lietuvių raštų kalbos ar rašybos tyrimai – interdisciplininiai (juose atliekamas kompleksinis tarpdalykinis tyrimas), retais atvejais surinkti duomenys apdorojami kompiuterių programomis. Dalia Jakulytė (2016), tirdama *Knygos nobažnystės* (KN) dalių autorystę, sukūrė reliacinę KN morfologijos duomenų bazę. Ji „yra pritaikyta kaitybai tirti: joje sužymėti visų žodžių teksto struktūros ir gramatiniai požymiai (kalbos dalis, linksnis, skaičius, laikas, asmuo ir t. t.), sužymėti tyrimo metu atrinktų vardažodžių kaitybos tipai. Taip pat numatyta galimybė kitiems šio šaltinio kalbos aspektams – žodžių darybai, semantikai, valentingumui

¹⁶ Vidurinio senųjų raštų kalbos varianto kaip ir Rytų Prūsijos atstovų kalboje išlaikyti sveiki nosiniai balsiai *a*, *e* ir dvigarsiai *an*, *am*, *en*, *em*, tačiau priebalsis *l* prieš *e* tipo vokalizmą tariamas kietai, skirtingai nei Rytų Prūsijos lietuvių raštų kalboje. Vidurinio raštų kalbos varianto atstovai prieš *e* tipo vokalizmą minkštino priebalsius *k*, *g*, *š*, *ž* ir afrikatas – tuo jie skyrėsi nuo rytinio raštų kalbos varianto atstovų, prieš *e* tipo vokalizmą minkštinusius visus priebalsius (žr. Zinkevičius 1988, 173).

ar pan. – tirti: numatytos skiltys žodžių kilmei, struktūrai, reikšmei ir kitiems požymiams žymėti“ (Jakulytė 2016, 15). Norint sukurti tokią bazę, reikia turėti nemažai informacinių technologijų ar programavimo žinių ir gebėjimų. Ne kiekvienas tyrėjas, atlikdamas autorystės nustatymo tyrimą, gali sukurti tokią bazę ir vėliau ja naudotis. Daugiausia dėmesio Jakulytės (2016) tyrime skiriama vardažodžio morfologijos tyrimui. Vardažodžio morfologija tiriama naudojant sukurtą duomenų įvedimo ir atrankos įrankį. Aptariamai bendrieji vardažodžių kaitybos bruožai, apžvelgiama daiktavardžių ir būdvardžių kaityba.

Apibendrinimas. Autorystės nustatymas yra viena iš svarbiausių atribucijos sričių. Įprastai identifikuojant leidinio autorystę, tiriamasis šaltinis būna anoniminis, kiek rečiau – autorius žinomas, tačiau abejojama jo autoryste. Vienas iš patikimiausių autorystės identifikavimo būdų – kalbinė veikalo analizė. Lietuvos tyrėjai atlieka palyginti nedaug senųjų raštų autorystės identifikavimo tyrimų, paremtų kalbine veikalo analize. Nors įprastai taikomi panašūs tyrimo metodai, neretai aptarinėjami skirtingi kalbos lygmenys. Iki šiol nesama vienodo tyrimų pagrindo. Kuriuos kalbos lygmenis pasirinkti kalbinei analizei, lemia keletas aplinkybių: senųjų lietuvių raštų žanras, biografiniai ir kiti duomenys apie tekstų autorius, vertimo santykis su originalu.

2. MORKŪNO *POSTILĖS* I IR II DALIŲ BŪDINGIAUSIŲ MORFOLOGIJOS YPATYBIŲ VARTOJIMO DAŽNUMO SANTYKIS

Koppelio ir kt. (2005), Argamono ir Levitano (2005), Stamatato (2009) atlikti stilometriniai autorystės nustatymo tyrimai patvirtina hipotezę, kad įvairūs autoriai žodžius ar jų formas vartoja skirtingai. Argamonas ir Levitanas (2005) kalba apie vadinamuosius *funkcinius žodžius* (angl. *function words*). Pasitelkę stilometrinius tyrimo metodus ir siekdami nustatyti tekstų autorystę, jie tyrė funkcinių žodžių, žodžių junginių (porų) ir kolokacijų vartojimo novelėse dažnumą. Rezultatai parodė, kad funkcinių žodžių vartojimo dažnio tekste tyrimas leistų tiksliau priskirti autorystę negu žodžių junginių ar kolokacijų tyrimas. Tai, pasak Argamono ir Levitano (2005), iš esmės prieštarauja naujausiems tyrimams ir jų rezultatams, taip pat nuomonei, kad žodžių junginių ar kolokacijų tyrimas turėtų būti informatyvesnis negu funkcinių žodžių.

Prie autorystės priskyrimo gali prisidėti žodžių (pvz., funkcinių, turinio ar kontekstinių) vartojimo dažnumo tekste tyrimas. Apskaičiuojama, kiek postpozicinių vietininkų, liepiamosios ir tariamosios nuosakos etc. formų iš viso yra pavartota tiriamose *MP* dalyse ir nustatomas šių formų vartojimo santykis. Siekiant nustatyti autorystę, atliekamas žodžių ilgio tyrimas – tiriamos ir lyginamos tų pačių žodžių ilgesnės ir trumpesnės formos, pvz., adesyvo lytys su postpozicija *-pi* ir sutrumpėjusių jos variantu *-p*, liepiamosios nuosakos formos su formantais *-ki* ir *-k*, naudininko formos su galūnėmis *-mus* ir *-ms* etc.

Vadinamąją Morkūno *Postilę* sudaro trys dalys. Iki šiol nebuvo žinomas *Postilės* I ir II dalių morfologijos ypatybių dažnumo santykis, beveik nediskutuota dėl šių dalių autorystės. Dėl didelės apimties tirti abiejų dalių morfologiją būtų netikslinga, pakanka pasirinkti vieną kurią dalį, todėl nutarta palyginti *MP* I ir II dalių būdingiausias morfologijos ypatybes, nustatyti jų dažnumo santykį. Jei tyrimas parodytų *MP* I ir II dalių daugumos būdingiausių morfologijos ypatybių skirtumus, tai būtų svarus argumentas, kuris paliudytų, kad *MP* vertimas – ne vieno asmens darbas. Jeigu būtų atvirkščiai ir tyrimas parodytų daugumos būdingiausių morfologijos ypatybių panašumus, būtų galima tvirtinti, kad *MP* I ir II dalis vertė tas pats vertėjas (ar vertėjai) ir toliau pasirinktinai tirti tik vieną dalį iš dviejų. Siekiant gauti kuo patikimesnių rezultatų, stengtasi išlaikyti panašią tyrimo imtį – medžiaga rinkta iš 116 *Postilės* I dalies lapų (112 866 žodžiai) ir iš 115 *Postilės* II dalies lapų (112 470 žodžių).

Šiame disertacijos skyriuje nėra siekiama pateikti išsamią *MP* I ir II dalių morfologijos ypatybių analizę. Daugiausia dėmesio skiriama sutrumpėjusių / nesutrumpėjusių postpozicinių vietininkų, naudininko, atematinių veiksmažodžių, liepiamosios ir tariamosios nuosakų etc. formų vartojimo santykio *MP* I ir II dalyse, tyrimui, kuris leistų nustatyti šių ypatybių panašumus / skirtumus ir identifikuoti, ar šias dalis vertė tas pats asmuo, ar skirtingi asmenys.

Darbe atliekamas morfologijos ypatybių tyrimas, todėl sunku apeiti kai kuriuos rašybos dalykus. Pastebėta, kad priešdėlis *ne-* su šiame skyriuje aptariamomis liepiamosios ir tariamosios nuosakos formomis rašomas kartu arba skyrium. Aprašant šias formas, nutarta aptarti ir priešdėlio *ne-* vartojimą kartu su atitinkamos nuosakos forma arba skyrium nuo jos. Vartojimo panašumai ar skirtumai prisidės prie autorystės nustatymo.

Postpoziciniai vietininkai. Senuosiuose lietuvių raštuose buvo vartojami keturi lokatyviniai linksniai: inesyvas, adesyvas, iliatyvas ir aliatyvas, reiškiami tam tikromis postpozicinėmis formomis. Postpoziciniai vietininkai kaip tam tikros morfologinės linksnių formos galutinai susidarė greičiausiai rytų baltų bendrijos laikais. Postpoziciniai vietininkai tradiciškai skirstomi į vidaus (inesyvas, iliatyvas) ir pašalio (adesyvas, aliatyvas), esamuosius (inesyvas, adesyvas) ir einamuosius (iliatyvas ir aliatyvas) (žr. Rosinas 1995, 54; Ambrazas 2006, 105).

Adesyvas. Adesyvu įprastai atsakoma į klausimus: *pas ką, prie ko kas yra, veikia, atsitinka?* Adesyvo reikšmę įprasta nusakyti lokacija prie objekto („veikėjas ar veiksmas yra prie to daikto, kuris pasakomas šiuo linksniu“ (Zinkevičius 1980, 259; Ambrazas 2006, 265)) ar apibūdinti diferenciniais požymiais *rimtis* ir *nevidus* (Rosinas 1995, 54). Daugelis kalbininkų pritaria nuomonei, kad adesyvas XVI–XVII amžiaus tekstuose buvo jau benykstantis, jį painiojo su inesyvu (Laigonaitė 1957, 27; Gelumbeckaitė 2002, 96; Ambrazas 2006, 265), aliatyvu (Maskuliūnas 2006, 53), autoriai ne visada suvokdavo statinių linksnių reikšmės niuansus (Palionis 1967, 170).

Vienaskaitos adesyvo formos atsirado postpozicijai *-pi(e) < *prei* priaugus prie vienaskaitos senųjų datyvo / lokatyvo formų (*žmonaip < *žmonai-pei, Diewiep < dėvė-pei*) ir prie daugiskaitos lokatyvo (inesyvo) su *-su* (*miškuosempi* „prie miško“, *upėsempi < *upėsen + pi* „prie upės“) (Ulvydas 2000, 296; Ambrazas 2006, 264). Lietuvių kalbos *o* kamieno daiktavardžių adesyvas tose tarmėse, kur jis iki šiol tebėra išlikęs kaip linksnis, baigiasi *-aip, é* kamieno daiktavardžių adesyvas baigiasi *-eip, i* ir priebalsinio kamieno adesyvai paprastai baigiasi *-ip, u* kamieno – *-up* (plg. Ulvydas 2000, 297). Šio lokatyvo vartoseną išstūmė prielinksnio *prie + genityvas* ir *pas + akuzatyvas* formos, iš dalies ir inesyvas. Jau XVI–XVII a. lietuviškuose raštuose prielinksninės konstrukcijos neretai vartojamos vietoj adesyvo: *miškiepi – prie(g) miško, brolip – pas broli* (Zinkevičius 1980, 259).

MP I ir II dalyse adesyvo formų vartojimo skirtumai minimalūs: atitinkamai rasta 319 ir 311 adesyvo formų, pvz.: *ney tu dáyktu kurie ant šwieto ést / iay kas šwietą mili / meyles tewiškos iampi nera MP I 30^v_{10–11} / O teyp kád teypag tu iau pážifí íawempi átwertas aufis ir ákis fáwo iš gierádeyftes to Pona fáwo MP II 300_{9–10}.*

Ryškesnių skirtumų pastebėta sutrumpėjusių / nesutrumpėjusių adesyvo formų vartosenoje. *MP* I dalyje nesutrumpėjusios adesyvo lytys (72x) vartojamos beveik septynis kartus dažniau negu *MP* II dalyje (11x): *MP* I dalyje šios formos sudaro 23 proc., o *MP* II dalyje – tik 4 proc. visų adesyvo formų. Sutrumpėjusių / nesutrumpėjusių adesyvo formų vartojimo dažnumo *MP* I ir II dalyse santykis (7,3) rodo labai

mažą panašumą¹⁷. Gauti duomenys leidžia tvirtinti, kad *MP* I ir II dalis vertė skirtingai asmenys – *MP* II dalyje, skirtingai negu *MP* I dalyje, adesyvo formas linkstama trumpinti. Tikėtina, kad sekimas originalu turėjo gana didelę įtaką adesyvo formų paplitimui (skaičiui) lietuviškame tekste, kai lenkiškos prielinksninės konstrukcijos verstos adesyvu. Tačiau originalo kalba vargu ar galėjo lemti iš prielinksninės konstrukcijos verčiamos adesyvo formos sandarą – sutrumpėjusios ar nesutrumpėjusios adesyvo formos pasirinkimas ir vartojimas lietuviškame tekste yra vertėjo kalbos ypatybė.

Aliatyvas. Aliatyvas – tai pašalio einamasis lokatyvas, rodantis, kad veikėjas ar veiksmas artėja prie to daikto ar asmens, kuris pasakomas šiuo linksniu. Aliatyvą išstūmė prielinksnio *prie* + genityvas ir *pas* + akuzatyvas konstrukcijos. Būdvardžiai, įvardžiai, skaitvardžiai ir dalyviai, derinami su daiktavardžiais, taip pat gauna aliatyvo formą (Zinkevičius 1980, 261). Aliatyvas, kaip ir adesyvas, sudarytas su postpozicija *-p*, tik jis prisišliejęs prie kito linksnio, būtent kilmininko (tiek vienaskaitos, tiek daugiskaitos) formų. Vienaskaitos adesyvas susiformavo iš senojo lokatyvo su postpozicija *-pi* (Сержант 2004, 55). Aliatyvas susidarė postpozicijai *-pi* priaugus prie daugiskaitos genityvo, tebesant šio galūnei **-un* (*n* prieš lūpinį *p* virto *m*): *miškum-pi*, *šakum-pi*, *upium-pi*, *aviuum-pi*, *sūnum-pi*, *šunum-pi*, *seserum-pi*. Postpozicijos balsis jau senesniuose raštuose dažniausiai numetamas: *miškum-p*, *šakum-p* (Zinkevičius 1996, 121).

MP I dalyje (668x) aliatyvo formos vartojamos beveik perpus rečiau negu *MP* II dalyje (1117x). Skirtingą aliatyvo formų skaičių *MP* I ir II dalyse galėjo lemti kelios aplinkybės: vertimo iš lenkų kalbos pobūdis, teksto vertėjas (vertėjai), nors daugiausia tam įtakos turėjo originalo tekstas lenkų kalba. Lenkų kalbos konstrukcijos *do* + genityvas ar *k(u)* + datyvas verčiamos aliatyvu. Skirtingas aliatyvo paplitimas *MP* I ir II dalyse rodo ir tam tikrą *MP* II dalies vertimo laisvumą – stengiamasi ne pažodžiui sekti lenkišką tekstą, o interpretuoti, prielinksnines konstrukcijas dažniau keičiant aliatyvu. Tai liudija, kad *MP* I ir II dalis vertė skirtingi asmenys.

¹⁷ Sutrumpėjusių / nesutrumpėjusių formų vartojimo dažnumo santykis *MP* I ir II dalyse nustatomas sutrumpėjusių formų skaičių procentais padalijus iš nesutrumpėjusių formų skaičiaus procentais, pvz., *MP* I dalyje sutrumpėjusios adesyvo formos sudaro 77 proc., o nesutrumpėjusios – 23 proc. Šių formų vartojimo dažnumo santykis yra 3,3. Dviejų šaltinių atskirų formų vartojimo dažnumo santykis nustatomas šiuos santykius sugretinus (didesnį santykį padalijus iš mažesnio), pvz., žinoma, kad *MP* I dalyje sutrumpėjusių ir nesutrumpėjusių adesyvo formų vartojimo dažnumo santykis yra 3,3 ir jis mažesnis negu *MP* II dalyje – 24. 24 padaliję iš 3,3 gauname 7,3. Taigi, *MP* I ir II dalių sutrumpėjusių ir nesutrumpėjusių adesyvo formų vartojimo dažnumo santykis yra 7,3. Remiantis šiuo santykiu, galima įvertinti *MP* I ir II dalių vertimo tarpusavio panašumą – kuo formų vartojimo dažnumo santykis yra didesnis, tuo panašumas mažesnis, pvz., *MP* I ir II dalių sutrumpėjusių ir nesutrumpėjusių adesyvo formų vartojimo dažnumo santykis yra 7,3, kuris rodo labai mažą panašumą. Jeigu vartojimo dažnumo santykis yra lygus 1, vertinama – *vartojimo sutapimas*, jeigu santykis yra nuo 1 iki 1,6, vertinama – *didelis panašumas*, jeigu santykis yra nuo 1,6 iki 2,2, vertinama – *vidutinis panašumas*, jeigu santykis didesnis negu 2,2, vertinama – *mažas panašumas*.

Remiantis šia darbo autoriaus sudaryta metodika tiriamas ir priešdėlio *ne-* vartojimas kartu su liepiamosios / tariamosios nuosakos forma arba skyriumi nuo jos.

MP I dalyje rastos 23 nesutrumpėjusios aliatyvo lytys, o *MP* II dalyje jų aptikta 27, pvz.: idánt butu išmeftá nuog Máieftota io / duodámi topi priežáfti *MP* I 69^v / o iog niekad ránkos fáwo ne pátenkie vbágo *MP* II 283³⁻⁴. Nors *MP* II dalyje aliatyvo formų rasta beveik dvigubai daugiau negu *MP* I dalyje, didesnės įtakos nesutrumpėjusių aliatyvo formų vartojimui tai neturėjo – abiejose tiriamose dalyse šios archajiškos formos su postpozicija *-pi* beveik nevartojamos ir sudaro vos kelis procentus visų aliatyvo formų: *MP* I dalyje – 3 proc., o *MP* II dalyje – 2 proc. Sutrumpėjusių / nesutrumpėjusių aliatyvo formų vartojimo dažnumo *MP* I ir II dalyse santykis (1,5) parodė didelį panašumą.

Inesyvas. Iš postpozicinių vietininkų iki šių dienų geriausiai išliko tik vienas vietininkas – inesyvas, nes senieji lietuvių kalbos raštai fiksuoja postpozicinių vietininkų keitimą prielinksninėmis konstrukcijomis – lokacijos sintetinės raiškos vartimą analitine (Žilinskaitė 2004, 33). Inesyvas yra atsiradęs iš samplaikos lokatyvas *(t)-ami + en, o negiminių įvardžių vienaskaitos inesyvas greičiausiai radęsis iš lokatyvo formų **meni*, **tevi*, **sevi* ir postpozicijos **en* (Rosinas 2009, 388).

Inesyvu dabartinėje lietuvių kalboje reiškiami įvairūs vietos-erdvės vidaus santykiai, kartais – laiko santykiai. Kai kurių žodžių inesyvo laiko reikšmė tam tikrais atvejais yra susipynusi su vietos reikšme. Retkarčiais inesyvas įgyja veiksmo būdo reikšmę, taip pat pavartojamas predikatyviškai – būsenos reikšme (Ulvydas 2000, 268–269). Inesyvo formos susidarė postpozicijai **én* priaugus prie vienaskaitos senovinio lokatyvo ir daugiskaitos akuzatyvo (su nesutrumpėjusia akūtime galūne) formų: **šakāi* + **én*, **ūpēi* + **én*, **aki* + **én*, **turgu* + **én* (vienaskaitos formos), **šakās* + **én*, **ūpēs* + **én*, **akīs* + **én*, **turgūs* + **én* (daugiskaitos formos) (Zinkevičius 1980, 254). „Vienaskaitos inesyvo formų atsiradimo laipsnišką pobūdį lėmė senojo lokatyvo, iš kurio padarytos inesyvo formos, laipsniškas nykimas bei abiejų (senovinio lokatyvo ir naujojo inesyvo) formų konkurencija“ (Zinkevičius 1982, 22).

Inesyvas tirtose *MP* dalyse vartojamas dažniausiai iš visų keturių postpozicinių vietininkų: *MP* I dalyje rasta 2688, o II dalyje – 1515 formų, pvz.: Ar ne žwiūoia toi nendrey tuli máybtáy / klápátáy / fufpaudimay ir neteyfibes *MP* I 14³⁴⁻³⁶ / Ar Sámfonuy wanduo neplūdo kad buwo nuwárgies kárβtibey fáwo *MP* II 317¹⁰⁻¹¹. Inesyvo (kaip ir aliatyvo) vartojimo dažnumo *MP* I ir II dalyse skirtumą lėmė tekstas lenkų kalba – *RP* I dalyje daugiau negu *RP* II dalyje aptikta prielinksninių konstrukcijų, kurios *MP* I dalyje verčiamos inesyvu.

MP I dalyje daugiau negu pusė (838 iš 1516), o *MP* II dalyje beveik trečdalis (555 iš 1515) vartojamų vienaskaitos inesyvo formų buvo sutrumpėjusios. Gauti duomenys rodo, kad *MP* II dalyje dažniau aptinkamos nesutrumpėjusios archajiškos vienaskaitos inesyvo formos, o sutrumpėjusių / nesutrumpėjusių vienaskaitos inesyvo formų vartojimo santykio skirtumas siekia 8 proc.: *MP* I dalyje 45:55 proc., o *MP* II dalyje – 37:63 proc. Šių formų vartojimo dažnumo *MP* I ir II dalyse santykis (2,04) rodo mažą panašumą.

Iliatyvas. Iliatyvas rodo, kad veikėjas ar veiksmas juda į tą vietą, kuri išreikšta šiuo linksniu. Kartais vartojamas ir laikui, būdui, siekimui, būsenai reikšti. XVI–XVII a. senųjų raštų kalboje ir šių dienų rytų aukštaičių tarmėse iliatyvas laikosi linksniavimo sistemoje kaip savarankiškas linksnis. Iliatyvas rodo vietą, į kurią kieno einama, judama, slenkama, kryptama (Ulvydas, 2000, 281). Iliatyvo formos

atsirado akuzatyvui suaugus su tam tikra postpozicija. Greičiausiai tai buvus postpozicija **nā* arba **na*: **miškañ + *nā*, **akiñ + *nā*, **turgun + *nā* > (du *n* susiliejo į vieną), *miškanā*, *akinā*, *turgunā* > *miškañ*, *akiñ*, *turgun*. Daugiskaitos formų daryba: **miškúos + *nā*, **šakās + *nā*, **úpēs + *nā*, **akīs + *nā* > *miškúosna*, *šakósna*, *úpēsna*, *akýsna* (Zinkevičius 1980, 255–256). Bendrinėje kalboje iliatyvą iš vartosenos išstūmė prielinksnio *į* + akuzatyvas konstrukcija. Jau XVI–XVII a. raštuose ši konstrukcija neretai vartojama vietoj iliatyvo: *bažnyčion – į bažnyčių*. Ilgainiui raštuose prielinksninė konstrukcija vis dažnėjo, o iliatyvas retėjo (Zinkevičius 1980, 258).

Grožinėje literatūroje ir šnekamojoje kalboje iliatyvas ir dabar gana dažnai vartojamas, todėl šis postpozicinis vietininkas yra tik iš dalies archajinio pobūdžio. Tačiau šiandieninėje grožinėje literatūroje iliatyvas jau vartojamas kaip tam tikras prielinksnio *į* su galininku konstrukcijos pakaitas, jau kaip tam tikra stilistinė priemonė (LKG 1965, 207). XVI–XVII a. lietuviškų raštų duomenys rodo, kad tada iliatyvas tiek tarmėse, tiek literatūroje buvo dar gana plačiai vartojamas. To meto raštuose randama daug ir vienaskaitos, ir daugiskaitos iliatyvo lyčių (Palionis 1967, 121).

Iliatyvas yra rečiausiai *MP* vartojamas postpozicinis vietininkas. *MP* I dalyje rasta 144, o *MP* II dalyje – 181 iliatyvo forma. Įprastai vartojamos vienaskaitos iliatyvo sutrumpėjusios formos. Nesutrumpėjusios vienaskaitos iliatyvo formos su postpozicija *-na* *MP* I dalyje aptiktos 20, o *MP* II dalyje – 46 kartus, pvz.: ing Iudawos žiámę mieftana Dowida / kuri wádina Betlehem *MP* I 24_{26–28} / Kad ghi ápe ką prášifim wardaná βwentaná tawo *MP* II 319^v_{33–34}. *MP* I dalyje sutrumpėjusių / nesutrumpėjusių vienaskaitos iliatyvo formų santykis yra 81:19 proc., o *MP* II dalyje – 63:37 proc. Šių formų vartojimo dažnumo *MP* I ir II dalyse santykis (2,5) rodo mažą panašumą. *MP* I dalyje, palyginti su *MP* II dalimi, matyti polinkis vartoti sutrumpėjusias vienaskaitos iliatyvo formas, o tam įtakos, tikėtina, daugiausia turėjo teksto vertėjas ar vertėjai.

MP I dalyje 18 iš 37 daugiskaitos iliatyvo formų buvo sutrumpėjusios, o *MP* II dalyje – tik 1 iš 57, pvz.: O iay paldienikie ir fu Ponia ik aufimus purwuofn nimpuls *MP* II 327_{2–3}. *MP* I dalyje sutrumpėjusių / nesutrumpėjusių daugiskaitos iliatyvo formų santykis yra 49:51 proc., o *MP* II dalyje – 2:98 proc. Šių formų iliatyvo formų vartojimo dažnumo *MP* I ir II dalyse santykis (45) rodo labai mažą panašumą, nes *MP* II dalyje sutrumpėjusių daugiskaitos iliatyvo formų beveik neaptinkama. Tikėtina, kad iliatyvo (kaip ir adesyvo ir aliatyvo) formų trumpėjimui originalo kalba įtakos neturėjo.

MP II dalyje matyti polinkis vartoti archajiškas nesutrumpėjusias iliatyvo formas, o tai galėjo būti teksto vertėjo (vertėjų) kalbos ypatybė – sutrumpėjusių / nesutrumpėjusių formų pasirinkimas ir vartojimas priklausė nuo paties vertėjo, tam jokios įtakos neturėjo tekstas lenkų kalba. Neatmestina tikimybė, kad *MP* II dalis galėjo būti išversta anksčiau negu *MP* I dalis, todėl *MP* II dalyje pavartotos kai kurios žodžių formos yra archajiškesnės negu *MP* I dalyje. Vėlesniame vertime dėl visuotinio galūnių trumpėjimo galėjo būti dažniau vartojamos sutrumpėjusios formos.

Naudininkas. Archajine senosios lietuvių raštijos kalbos vardažodžių fleksija, pasak Jono Palionio, laikytina vyriškosios giminės būdvardžių, skaitvardžių, įvar-

džių ir dalyvių vienaskaitos naudininko galūnė *-mui* (Palionis, 114, 1967) ir nesutrumpėjusi daugiskaitos naudininko galūnė *-mus*. Daiktavardžiai senuosiuose lietuvių raštuose neretai vartoti ir su dabartinei lietuvių kalbai būdingomis naudininko galūnėmis *-am*; *-ui*; *-ai* (*-ei*) etc.

Vienaskaitos naudininko formų vartojimas. Naudininko formų skaičius tiriamose *MP* dalyse yra panašus: *MP* I dalyje rasta 2740, o *MP* II dalyje – 2727 naudininko formos. Vienaskaitos naudininko formos su galūne *-mui* *MP* I dalyje pavartotos 623, o *MP* II dalyje kiek dažniau – 797 kartus. Tame pačiame sakinyje gali būti vartojamos skirtingos naudininko formos, pvz.: idant mes prādžiuktumbim tāmuy ifireykbtām kárátuy / ir Ponuy fawam *MP* I 29₁₆₋₁₇ / kuriámuy buwo Ponas átlaydes didę fumą fkołos io *MP* II 282₈. Vienaskaitos naudininko formų su galūnėmis *-am*; *-ui*; *-ai* (*-ei*)¹⁸ *MP* I dalyje rasta kiek daugiau (956x) negu *MP* II dalyje (818x), pvz.: o tás izgánitoiás mufu / prifiweyzdekim ftebuklingái íproway Dwásios Bwento *MP* I 25₅₋₆ / o teykies but meylingu Diewu Tewu man biednám ir peržengienčziám Sunuy fawámuy *MP* II 294₂₋₄. Analizuojant vienaskaitos naudininko ilgųjų ir trumpųjų formų vartojimo dažnumo santykį, pastebėta skirtumų. Gauti duomenys rodo, kad vienaskaitos naudininko formos su trumposiomis galūnėmis *MP* I dalyje vartojamos 20 proc. dažniau negu su ilgąja *-mui* (60:40 proc.), o *MP* II dalyje šių formų vartojimo santykis apylygis – 51:49 proc. Šie minimalūs vienaskaitos naudininko formų su ilgąja ir trumposiomis galūnėmis vartojimo dažnumo skirtumai lėmė didelį panašumą. Archajinės (ilgosios) naudininko formos būdingesnės įvardžiams.

XVI a. LDK reformatų lietuviškuose raštuose vartotos vienaskaitos naudininko formos su galūne *-u*. Vytautas Mažiulis (1970, 107–111) teigia, kad senieji lietuvių raštai *o-* (suprantama ir *u-*) kamieno datyve sg. vartoja fleksiją *-ui*, nors randamas ne vienas šimtas atvejų, kai šis datyvas turi fleksiją *-u*. Datyvo sgn. fleksija lie. *-uo* kildintina iš ide. *-ō*, o datyvo sg. fleksija lie. *-u* kildintina iš pirmykštės *-u*, kuri laikytina *-u* (ne *-o*) kamiene datyvo sg. fleksija. Senųjų raštų fleksija *-u* vartojama kur kas rečiau negu fleksija *-ui*, todėl, Mažiulio nuomone (1970, 108), ji yra archajiškesnė. Kazlauskas (1968, 148) teigia, kad vienaskaitos naudininko forma su *-u* greičiausiai yra naujadaras. Ji gali būti atsiradusi vietoj formos su *-ui* dėl formos su *-uo* irridiacijos tose tarmėse, kur buvo vartojamas vns. naudininkas su *-ui*.

Pasak Zinkevičiaus (2002, 156–158), vienaskaitos naudininko galūnėje esantis *-ui* nėra labai senas, iš kitų garsų kilęs, junginys. Esama daiktavardžių, turinčių galūnę *-u*. Pastaroji paplitusi pietų aukštaičių tarmėje, greičiausiai kilusi iš *-ui*, nukritus ne skiemeniniam galūnės *-i*¹⁹. Taip pat vartojamos vardažodžių ir įvardžių vienaskaitos naudininko linksnio formos su galūne *-u*²⁰.

¹⁸ Įskaitant darbatinėje lietuvių kalboje nevartojamas naudininko formas su galūne *-u*.

¹⁹ Ilona Ružaitė (2005, 12) pastebi, kad K. Sirvydas rytiniu senųjų lietuvių raštų kalbos variantu parašytame veikalė „Punktai sakymų“ naudininko galūnės *-u* vengė, tačiau veikalo II dalies prielinksninėse konstrukcijose tokia galūnė gana dažna.

²⁰ o kamieno vienaskaitos naudininko formos su galūne *-ui* *Knygoje nobažnystės* pavartotos 60 daiktavardžių 272 kartus (*-uy* 258x, *-uj* 8x, *-ui* 5x), todėl Jakulytė (2012, 27) retesnę galūnę *-u* laiko korektūros klaida (Tie Diewu passidaboia; kitám negál buti pirsakýtitá / liš Diewu; iki ćiesu tiki / o metu pagundima atstoia).

MP I dalyje naudininko formų su galūne *-u* rasta 79, o *MP* II dalyje – 22, pvz.: tiktay tie kurie wiernay ir ftiprey ftoweio prieg ponu fawo *MP* I 3_{27–28} / iog neturi but žmoguy neiokiám išdumotoiu šwietá / tiktay pacžiamuy Ponu ir ifákimuy io *MP* II 276_{22–23}. *MP* I dalyje šios formos sudaro 8 proc., o *MP* II dalyje – 3 proc. visų vienaskaitos naudininko formų. Vienaskaitos naudininko formų su galūnėmis *-ui* ir *-u* vartojimo dažnumo *MP* I ir II dalyse santykis (2,8) rodo mažą panašumą. Vienaskaitos naudininko formų su galūne *-u* vartojimu *MP* I ir II dalys skiriasi, nes *MP* II dalyje formos su galūne *-u* vartojamos dažniau. Verta prisiminti, kad *MP* II dalies vertime vyrauja nesutrupėjusios naudininko formos. Kas lėmė vienaskaitos naudininko formų su galūne *-u* pasirinkimą ir vartojimą sunku motyvuoti. Tikėtina, kad tai priklausė nuo paties vertėjo.

Daugiskaitos naudininko formų vartojimas. Daugiskaitos naudininko formų su galūne *-mus* daugiau aptinkama *MP* II (1100x) negu I dalyje (847x), pvz.: Nefáng wifiemus regieioš ftebuklingá anuo cžefu fšwentás mokflás io *MP* I 13_{36–37} / Padek ghiemus kuo gali / ir padárik prietelum iuos fawi iš tos piktos bagotiřtes šwietta to *MP* II 282_{3–4}. Formų su sutrupėjusiu galūnės *-mus* variantu *-ms* kur kas daugiau vartojama *MP* I (314x) negu II dalyje (12x), pvz.: prišieweyzdek tiems ftebuklingams redimams Pona fáwo *MP* I 14_{10–11} / kuo butu gáteie padet reikálingiems pułkámš aniems *MP* II 268_{27–28}. *MP* I dalyje daugiskaitos naudininko formos su ilgąja galūne *-mus* vartojamos rečiau negu su trumpąja. Vartojimo santykis yra 27:73 proc. *MP* II dalyje daugiskaitos naudininko formos su galūne *-mus* sudaro 99 proc. visų daugiskaitos naudininko formų (99:1 proc.). Daugiskaitos naudininko formų su ilgąja ir trumposiomis galūnėmis vartojimo dažnumo *MP* I ir II dalyse santykis (267,6) rodo labai mažą panašumą.

MP II dalies vertėjas labiau linkęs vartoti nesutrupėjusias (archajiškas) daugiskaitos naudininko formas negu sutrupėjusias. Vienaskaitos naudininko formų su ilgąja ir trumposiomis galūnėmis vartojimo dažnumo skirtumai nėra ryškūs. Vienaskaitos naudininko formos su galūne *-u* *MP* II dalyje vartojamos dažniau negu *MP* I dalyje. Gauti rezultatai patvirtina mintį, kad *MP* I ir II dalis vertė skirtingi asmenys arba *MP* I dalis buvo išversta vėliau negu II.

Atematinės formos. XVI–XVII a. senųjų raštų kalboje vartojami dviejų asmenavimo tipų – tematinio ir atematinio – veiksmažodžiai. Kaip teigia Algirdas Sabaliauskas (1957, 77), atematiniai veiksmažodžiai yra tokie, kurie neturi kamiengalio balsio (*esme*), o tematinio tipo veiksmažodžiuose tarp kamieno ir galūnės įsiterpia jungiamasis balsis (*esame*). Atematinio asmenavimo tipas dabartinėje lietuvių kalboje yra beveik išnykęs. Jį išstūmė tematinis asmenavimo tipas. Palionis (1967, 131–133) pabrėžia, kad atematinis asmenavimo tipas XVI–XVII a. senuosiuose lietuvių raštuose laipsniškai nyko, nors atematinio asmenavimo gyvumą rodo Kleino gramatikos, kuriose išskirta net atskira atematinė (III) asmenuotė. Pasak Kazlausko (1968, 304–307), nemaža dalis atematinų veiksmažodžių plačiai vartojama XVI–XVII a. lietuvių raštuose ir tematinę fleksiją turi labai retai: 1605 m. anoniminiame katekizme vartojamos tik atematinės atematinų veiksmažodžių formos, kiek dažniau atematinų veiksmažodžių tematinė fleksija pasitaiko S. Chilinskio raštuose ir K. Sirvydo žodyne.

Šiuo atveju atsižvelgiant į disertacijos tikslą nustatyti *MP* autorystę, kalbant apie atematinės formos, dėmesys skiriamas tik atematinėms veiksmažodžio *būti* 3-iojo asmens formoms su galūnėmis *-t* ir *-ti* (*eft* ir *efti*) vartojimo santykiui. *MP* I dalyje atematinėms veiksmažodžio *būti* 3-iojo asmens formoms rasta (349x) beveik tris kartus daugiau negu *MP* II dalyje (133x), pvz.: Tás eft funus máno mieliáufiás / kurime lábiaufey pámegau *MP* I 12₇₋₈ / iog newienas nebuwo / ney eft / kurfáy támuy zokanuy kádá gáná padárit gáletu *MP* II 234₄₋₅.

Atematinių veiksmažodžio *būti* formų su galūnėmis *-t* ir *-ti* vartojimo santykis procentais *MP* I dalyje yra 94:6 proc., o *MP* II dalyje – 97:3 proc. Atematinių veiksmažodžio *būti* 3-iojo asmens formų *eft* ir *efti* vartojimo dažnumo santykis (2) rodo mažą panašumą. *MP* I dalyje dažniau linkstama vartoti veiksmažodžio *būti* 3-iojo asmens formas su nesutrumpėjusia galūne *-ti*.

Liepiamoji nuosaka. Liepiamajai nuosakai arba imperatyvui²¹ būdinga bendroji liepimo reikšmė apima daug įvairių atspalvių – nuo mandagaus tikinimo, pageidavimo ligi griežto įsakymo. Liepiamosios nuosakos paradigma nėra pilna, nes joje trūksta vienaskaitos I asmens, kurio reikšmė nesuderinama su liepimu (DLKG 2006, 308). Senuosiuose lietuvių raštuose ir tarmėse išsiskiria liepiamosios nuosakos 2-ojo asmens lytys be formanto *-k(i)*, pvz., *atleid* „atleisk“, *atsiunt* „atsiųsk“, nors kaip ir dabar XVI–XVII a. raštuose dažniau vartotos imperatyvo formos su formantu *-k(i)*, pvz., *atminki*, *duoki*. Aptinkama dabar jau archajinėmis virtusių liepiamosios nuosakos formų su *-kig*, *-kigik*, pvz., *duokig(k)*, *duokigik*, kurios atsirado prisišliėjus pabrėžiamajai dalelytei *-gi* (žr. Palionis 1967, 138).

Liepiamosios nuosakos formų vartojimu *MP* I dalis skiriasi nuo II dalies. *MP* I dalyje imperatyvo formos pavartotos 737, o *MP* II dalyje – 1109 kartus.

Liepiamosios nuosakos vienaskaitos 2-ojo asmens formos su prisišliėjusia dalelyte *-gi*. *MP* pramaišiui vartotos liepiamosios nuosakos vienaskaitos 2-ojo asmens formos su *-k(i)* ir *-kig* (galinis *g* atsirado prie imperatyvo formos prisišliėjus dalelytei *-gi*, jos sutrumpėjusiam variantui). *MP* I dalyje imperatyvo formų su *-kig(i)* aptikta (91x), *MP* II dalyje jų rasta beveik du kartus daugiau (170x), pvz.: *Weyz=dekig* káip mus cžionay Ponas perferkti idant mes nefíftebetumbimefi táy mornay nendrey nuog weíá žwiłuoiańcžey *MP* I 14₃₁₋₃₃ / *Wartokig* cžionay fáwi / kožnas wiernas Pona / kas efi / o káip dońningáy abdowánotas *MP* II 283₂₆₋₂₇. Nors *MP* II dalyje rasta vos ne dvigubai daugiau liepiamosios nuosakos vienaskaitos 2-ojo asmens formų su prisišliėjusia dalelyte *-gi*, jų vartojimo santykis procentais yra panašus, nes *MP* II dalyje liepiamosios nuosakos formų rasta beveik trečdaliu daugiau negu *MP* I dalyje. *MP* I dalyje liepiamosios nuosakos vienaskaitos 2-ojo asmens formos su *-gi* sudaro 16 proc., o *MP* II dalyje – 17 proc. visų liepiamosios nuosakos 2-ojo asmens formų. Imperatyvo vienaskaitos 2-ojo asmens formų su prisišliėjusia dalelyte *-gi* vartojimo dažnumo *MP* I ir II dalyse santykis (1,1) rodo didelį panašumą.

Liepiamosios nuosakos 2-ojo asmens formos su formantu *-ki*. *MP* I dalyje liepiamosios nuosakos formos su formantu *-ki* pramaišiui su formomis, sudarytomis

²¹ Terminas *imperatyvas* darbe vartojamas kaip termino *liepiamoji nuosaka* sinonimas.

su formantu *-k*, pavartotos rečiau (43x) negu *MP* II dalyje (153x), pvz.: *Giaľbeki* mus tiktáy mufu wifogális Pone toy nedraľibey *MP* I 82^v₅₋₂₆ / *Sźauki* fufimilk ant manę / o cźia dabár iźwiday kás tátáy ira *MP* II 242₈. Liepiamosios nuosakos 2-ojo asmens formos su formantu *-ki* *MP* II dalyje vartojamos 12 proc. dažniau negu *MP* I dalyje (atitinkamai 19 proc. ir 7 proc.), o šių formų vartojimo dažnumo *MP* I ir II dalyse santykis (3,1) rodo mažą panašumą.

Priešdėlio *ne-* rašymas kartu su liepiamosios nuosakos forma arba skyrium nuo jos. Kalbant apie morfologijos ypatybes, dėmesį norėtusi atkreipti į kai kuriuos rašybos dalykus, galinčius prisidėti prie autorystės identifikavimo. Vienas iš jų yra priešdėlio *ne-* rašymas kartu arba skyrium nuo žodžio formos. Priešdėlis *ne-* skyrium nuo liepiamosios nuosakos formos *MP* I dalyje užfiksuotas 20, o II dalyje – 31 kartą, pvz.: O teip neruľtauk mieľas Pone / *ne ruľtauk* / o neiľgay átmink piktibes mufu *MP* I 77₁₇₋₁₉ / Nes *ne iźmánik* / idant tiktay tátáy butu mieľoźbirdifte *MP* II 239₃₉. Priešdėlis *ne-* drauge su liepiamosios nuosakos veiksmažodžiais *MP* I dalyje pavartotas 63, o *MP* II dalyje – 69 kartus, pvz.: O teip *neruľtauk* mieľas Pone / *ne ruľtauk* / o neiľgay átmink piktibes mufu *MP* I 77₁₇₋₁₉ / *Negitruk* tádá nieká mano mieľás broľau / o *netruk* rodiiu *MP* II 299₄.

MP I dalyje priešdėlio *ne-* rašymo kartu arba skyrium nuo liepiamosios nuosakos formos santykis procentais yra 73:27, o *MP* II dalyje – 69:31. Priešdėlio *ne-* rašymo kartu arba skyrium nuo liepiamosios nuosakos formos dažnumo *MP* I ir II dalyse santykis (1,2) rodo didelį panašumą.

Liepiamosios nuosakos vienaskaitos 2-ojo asmens formų su prisišliejusia dalelyte *-gi* vartojimu *MP* I dalis mažai kuo skiriasi nuo *MP* II dalies. Ryškesnių skirtumų pastebėta liepiamosios nuosakos 2-ojo asmens formų su formantu *-ki* vartosenoje – *MP* II dalyje šios formos vartojamos dažniau negu *MP* I dalyje. Priešdėlis *ne-* įprastai rašomas kartu su liepiamosios nuosakos forma.

Tariamoji nuosaka. „Tariamoji nuosaka reiškia galimą veiksmą. Ji turi vienisines ir sudėtines (analitines) formas“ (DLKG 2006, 207). Tariamasis nuosakos formomis reiškiamas veiksmas, kuris kalbančiojo asmens suvokiamas kaip tariamas, galimas arba pageidaujamas (LKG 1971, 64). Kalbant apie senosios lietuvių kalbos morfologijos ypatybes, pabrėžtina, kad archajiškumu išsiskiria tariamosios nuosakos lytys su formantu *-b-*. „Senuosiuose raštuose vartojamos tariamosios nuosakos pirmojo ir antrojo asmens formos, sudarytos iš siekinio ir pagalbinio veiksmažodžio *būti* optatyvo formų“ (LKG 1971, 139). Kaip teigia Palionis (1967, 136), minėtos tariamosios nuosakos lytys randamos ne visuose XVI–XVII a. lietuviškuose raštuose, o vėlesniuose jų pasitaiko vis rečiau. Tariamoji nuosaka lietuvių kalbotyroje iki šiol yra nemažai tirta. Minėtini Paulauskienės (1979; 1994), Čepaitienės (1984), Holvoeto, Judženčio (2004), Holvoeto (2007), Balčiūnienės (2009) darbai.

Asta Balčiūnienė (2009, 33), kalbėdama apie sinchroninės morfologijos problemas, teigia, kad tariamosios nuosakos darybos pamatas, vertinant sinchroniškai, turi bendraties kamieną. O dėl darybos afikso iki šiol kyla įvairių diskusijų. Skirtinguose morfologijos tyrimuose teigiama, kad tariamoji nuosaka turi „bendraties kamieną“ ir (ar) „galūnes“ (Jablonskis 1997, 83), „fleksines priesagas“ (Valeckienė 1998, 362),

„priesagas“ (DLKG 1994, 342), „nuosakos formantus“ (Paulauskienė 1994, 316), „sąlygiškai stabilų žymiklį“ (*a relatively stable marker*) (Holvoet 2007, 35), „priesaga“ (LKG 1971, 138–140) (plg. Balčiūnienė 2009, 33)²². Paulauskienė (1994, 316) išskiria tokias tariamosios nuosakos priesagas: *-čia*, *-tum*, *-tu*, *-tumė*. Tariamoji nuosaka turi visų trijų vienaskaitos ir daugiskaitos asmenų formas. 1-ojo ir 2-ojo asmenų formų galūnės rodo asmenis ir skaičių, todėl šalia jų asmeniniai įvardžiai nebūtinai (LKG 1971, 65).

Senuosiuose lietuvių raštuose vartojamos dabartinėje lietuvių kalboje nebeap- tinkamos formos su formantu *-b-* (*-bim*; *-bey*), formos su formantais *-t-* (*-tum*, *-tu*, *-tumė*) ir *-č-*²³ (*-čia* ir *-čiau*)²⁴. *PK* ir *MP* išlaikyta tokia tariamosios nuosakos formų paradigma: vienaskaitos 1-ojo asmens formos su formantu *-čia* (*MP* I dalyje pasta- rujų formų nerasta), vienaskaitos 2-ojo asmens formos su formantu *-bey* (*-bei*; *-bej*), daugiskaitos 1-ojo asmens formos su formantais *-bim(e)* arba *-tum(e)*, daugiskaitos 2-ojo asmens formos su formantu *-bit(e)*, vienaskaitos ir daugiskaitos 3-iojo asmens formos su formantu *-tu(tu)*.

Tariamosios nuosakos formų vartojimu *MP* I dalis beveik nesiskiria nuo II da- lies. *MP* I dalyje šios formos pavartotos 1261, o *MP* II dalyje – 1223 kartus.

Tiriamuose šaltiniuose vartojamos tariamosios nuosakos archajinės for- mos, sudarytos su formantu *-b-*. *MP* I dalyje rastos 459, o *MP* II dalyje – 449 archajinės tariamosios nuosakos formos, sudarytos su formantu *-b-*, pvz.: Cžeštáwok tewą ir motiną táwo / idant ilgay giwentumbey ant žiámes *MP* I 65_{13–14} / negi wier- nás ir pacžćiwás žmogus / idánt tiktáy perwádžiotumbey puykię *MP* II 280_{12–13}.

MP I dalyje priešdėlis *ne-* skyrium nuo archajinės tariamosios nuosakos formos pavartotas 18, *MP* II dalyje – 10 kartų, pvz.: o bijokis idant ne nupułtumbey fu netikincžeis *MP* I 45_{15–16} / idánt mes prábimuofe fáwo ne perženktumbim nuog ņwentos walios io *MP* II 310_{25–27}. *MP* I dalyje rasti 56 atvejai, kai priešdėlis *ne-* rašo- mas drauge su tariamosios nuosakos veiksmožodžiu, *MP* II dalyje – 68 tokie atvejai, pvz.: idánt niekad nefililwartuotumbey / iog žináy / kad ghis ape tátáy rupinás *MP* I 27^v_{16–17} / idant vžmuštumbey / idant woktumbey / idant nieko giáro nedariturumbey *MP* II 264_{1–2}. *MP* I dalyje priešdėlio *ne-* rašymo kartu arba skyrium nuo taria- mosios nuosakos formos, sudarytos su formantu *-b-*, santykis procentais yra 68:32, o *MP* II dalyje – 85:15. Tai lėmė mažą (2,7) priešdėlio *ne-* rašymo kartu arba skyrium nuo tariamosios nuosakos formos *MP* I ir II dalyse dažnumo santykio panašumą.

Tiriamuose šaltiniuose vartojamos tariamosios nuosakos formos, sudary- tos su formantais *-tu*, *-tum* ar *-čia*. *MP* I dalyje pavartotos 802, o *MP* II dalyje – 774 tariamosios nuosakos formos, sudarytos su formantais *-tu*, *-tum* ar *-čia*.

Atvejų, kai priešdėlis *ne-* *MP* I dalyje buvo parašytas skyrium nuo tariamo- sios nuosakos formos, sudarytos su formantais *-tu*, *-tum* ar *-čia*, rasta 60, o *MP* II

²² Disertacijoje laikomasi nuostatos, kad tariamoji nuosaka turi nuosakos formantus.

²³ Kai kuriuose darbuose skiriama viena tariamosios nuosakos priesaga (formantas) *-t-* / *-č-* (*tj) (LKG 1971, 138).

²⁴ DLKG (1994), Paulauskienė (1994), Valeckienė (1998) tyrinėjimuose *-čia* ir *-čiau* laiko- mos atskiromis priesagomis.

dalyje – 29, pvz.: idante ne ifiwiftum / idant tawę nepateriotu išdraugiftes fáwo *MP I* 86^v_{39–40} / o neduotu táwi prápult tuofoe piktuofoe vžbludimuofoe táwo *MP II* 286_{13–14}. Atvejų, kai priešdėlis *ne-* buvo pavartotas su tariamosios nuosakos forma, *MP I* dalyje rasta 90, o *MP II* dalyje – 118, pvz.: idante ne ifiwiftum / idant tawę nepateriotu išdraugiftes fáwo *MP I* 86^v_{39–40} / idant anoy fentencia Powilá Bwentá ant mufu ne ifipilditu *MP II* 234^v₃₇. *MP I* dalyje priešdėlio *ne-* rašymo kartu arba skyrium nuo tariamosios nuosakos formos, sudarytos su formantais *-tu*, *-tum* ar *-čia*, santykis procentais yra 68: 32, o *MP II* dalyje – 85:15. Priešdėlio *ne-* rašymo kartu arba skyrium nuo tariamosios nuosakos formos dažnumo *MP I* ir II dalyse santykis (2,7) rodo mažą panašumą.

Apibendrinimas. Sutrumpėjusios / nesutrumpėjusios aliatyvo, vienaskaitos naudininko, atematinė veiksmožodžio *būti* 3-iojo asmens ir liepiamosios nuosakos vienaskaitos 2-ojo asmens formų su prisišliejusia dalelyte *-gi* vartojimu *MP I* dalis beveik nesiskiria nuo *MP II* dalies. Tai patvirtina ir kai kurios rašybos ypatybės – priešdėlis *ne-* tirtose *MP* dalyse įprastai rašomas kartu su liepiamosios nuosakos forma.

Kitų morfologijos ypatybių tyrimas atskleidė įvairių skirtumų: sutrumpėjusios / nesutrumpėjusios adesyvo, vienaskaitos inesyvo, vienaskaitos ir daugiskaitos iliatyvo, liepiamosios nuosakos formos (su formantais *-k* ir *-ki*), vienaskaitos ir daugiskaitos naudininko, taip pat vienaskaitos naudininko formos su galūne *-u*, *MP I* ir II dalyse vartojamos skirtingai – šių formų dažnumo santykio tyrimas parodė mažą panašumą.

1 lentelė. *MP I* ir II dalių formų vartojimo panašumai ir skirtumai

<i>MP I</i> ir II dalių formų vartojimo panašumai	<i>MP I</i> ir II dalių formų vartojimo skirtumai
Sutrumpėjusios / nesutrumpėjusios aliatyvo formos	Sutrumpėjusios / nesutrumpėjusios adesyvo formos
Vns. naudininko formos	Sutrumpėjusios / nesutrumpėjusios vienaskaitos inesyvo formos
Atematinės veiksmožodžio <i>būti</i> 3-iojo asmens formos su galūnėmis <i>-t</i> ir <i>-ti</i>	Sutrumpėjusios / nesutrumpėjusios vienaskaitos ir daugiskaitos iliatyvo formos
Liepiamosios nuosakos vienaskaitos 2-ojo asmens formos su prisišliejusia dalelyte <i>-gi</i>	Vienaskaitos naudininko formos
	Vienaskaitos naudininko formos su galūne <i>-u</i>
	Daugiskaitos naudininko formos
	Liepiamosios nuosakos formos su formantais <i>-k</i> ir <i>-ki</i>

Tam tikrų sutrumpėjusių / nesutrumpėjusių formų (vienaskaitos inesyvo, liepiamosios nuosakos 2-ojo asmens formų su prisišliejusia dalelyte *-gi*) vartojimo dažnumo skirtumai nėra dideli, o šių formų vartojimo tekste skirtumus neretai lemia ne vertimas, o originalo testas (*RP*). Neabejotina, kad aliatyvo ir inesyvo paplitimo

skirtumams *MP* I ir II dalyse daugiausia įtakos turėjo tekstas lenkų kalba. Lenkų kalbos konstrukcijos *do* + genityvas ar *k(u)* + datyvas buvo verčiamos postpoziciniais vietininkais. Tai liudija ir tam tikrą *MP* II dalies vertimo laisvumą, kai stengiamasi ne pažodžiui sekti lenkišką tekstą, bet ir vartoti sinonimiškas formas.

MP II dalyje rasta vos ne dvigubai daugiau liepiamosios nuosakos formų su prisišliejusia dalelyte *-gi* negu *MP* I dalyje, tačiau jų vartojimo santykis yra panašus, nes *MP* II dalyje liepiamosios nuosakos formų rasta beveik trečdaliu daugiau negu *MP* I dalyje. *MP* I dalyje vartojama kur kas daugiau inesyvo formų negu *MP* II dalyje, nors sutrumpėjusių / nesutrumpėjusių vienaskaitos inesyvo formų vartojimo santykis yra apylygis. *MP* II dalyje labiau negu *MP* I dalyje linkstama vartoti ilgąsias (archajines) daugiskaitos naudininko formas negu sutrumpėjusias.

Ištyrus *MP* I ir II dalių morfologijos ir kai kurias rašybos ypatybes, galinčias labiausiai prisidėti prie autorystės identifikavimo, nustačius sutrumpėjusių / nesutrumpėjusių formų santykį, pastebėta daugiau tiriamų šaltinių skirtumų negu panašumų. Nors dalis pastebėtų skirtumų nėra dideli arba juos, pvz., aliatyvo ar inesyvo formų skaičių *MP*, lemia ne vertimas, bet originalus tekstas (*RP*), t. y. prielinksninių konstrukcijų skaičius lenkiškame tekste, galima tvirtinti, kad *MP* I ir II dalis vertė skirtingi asmenys. Atsižvelgus į gana didelę pirmųjų dviejų *MP* dalių apimtį, toliau nuspręsta pasirinktinai tirti *MP* I dalį. Siekiant nustatyti, ar *MP* III dalį vertė tas pats vertėjas kaip ir *MP* I dalį, ar Petkevičius yra pasidėjęs prie *MP* I ar III dalies vertimo, *MP* I dalies morfologijos ypatybės toliau tyrime bus lyginamos su *MP* III dalies ir *PK* ypatybėmis.

3. PETKEVIČIAUS *KATEKIZMO*, MORKŪNO *POSTILĖS* I IR III DALIŲ MORFOLOGIJOS YPATYBĖS

3.1. Postpoziciniai vietininkai

3.1.1. Adesvyvas ir su juo koreliuojančios prielinksninės konstrukcijos

PK, MP I ir III dalių adesvyvas. Adesvyvas Merkelio Petkevičiaus *Katekizme* ir vadinamojoje Jokūbo Morkūno *Postilėje* vartojamas palyginti retai: PK rasta 91, MP I dalyje – 319, o MP III dalyje – 218 adesvyvo formų.

Jakulytė (2016, 73) ištyrė, kad KN mažiausiai užfiksuota adesvyvo – 203 formos (31 leksema), daugiau iliatyvo – 271 forma (98 leksemos) ir aliatyvo – 469 formos (164 leksemos), daugiausia inesyvo – 1618 formų (447 leksemos).

Toks postpozicinių vietininkų formų santykis buvo ir kituose Vidurio Lietuvos raštuose. Chylinškio Naujojo Testamento vertime adesvyvas pavartotas 507 kartus, aliatyvas – 1818 kartų, iliatyvas – 891 kartą, inesyvas – 2312 kartų (Kavaliūnaitė 2003, 33–49).

Adesvyvas nepasižymi didele įvairove, vartojamos tik įvardžių, daiktavardžių ir būdvardžių formos (2 lentelė)²⁵.

2 lentelė. Adesvyvo formos

Kalbos dalis	PK		MP I dalis		MP III dalis	
	vns.	dgs.	vns.	dgs.	vns.	dgs.
Daiktavardis	22	–	115	–	72	–
Įvardis	52	17	171	32	128	18
Būdvardis	–	–	1	–	–	–
Iš viso	74	17	287	32	200	18

PK ir tiriamose MP dalyse daugiausia rasta įvardžių adesvyvo formų – Petkevičiaus vertime jos vartojamos beveik tris, o MP I ir III dalių vertime – beveik du kartus dažniau negu daiktavardžių, pvz.: iuog nieko giaro ławimp ne iaucia PK 202₅ / že nic dobrego w łobie nieczuie PK 202₄₋₅; nes ia wifá nodieia ne świeto gálibefá / bát páciamp Poniep Diewiep MP I 9₃₅₋₃₆ / bop ich wbyftká nadžieia / nie w świeckich możnościach / ale w łamym Pánu Bogu RP I 19₁₂₋₁₃; o łabáy negálima but

²⁵ MP vartojami tikrinių vardų adesvyvai. MP I ir III dalyse daugiausiai kartų (45x ir 38x) pavartotas antroponimo *Jonas* adesvyvas. Jis įprastai randamas kiekvieno pamokslo pabaigoje, nurodant, kad cituojama *Evangelijos pagal Joną* ištrauka. MP I dalies tekste aptikti antroponimų *Steponas*, *Herodas*, *Jozefusas*, o MP III dalies tekste – *Povilas*, *Petras*, *Pranašas* adesvyvai. Daugiausiai kartų (32x ir 30x) MP I ir III dalyse pavartotas asmens pavadinimo adesvyvas yra *Ponas*. PK, MP I ir III dalyse dalyje rasta atvejų, kai vartojami dviejų ar trijų vardažodžio adesvyvų junginiai. Junginiu įvardijamas *Ponas Dievas*, *Ponas Kristus*, *pats Ponas*, *Dievas išganytojas*, *tas Ponas* etc.

mufiio / ir dumoiio fáwimp pilnáy *MP* III 3^V₁₃₋₁₆ / á bárzo niepodobne być mušiało: y myśla w fobie pilno *RP* III 6₄₉₋₅₀.

Atskirų kalbos dalių adesyvo formų pasirinkimą ir vartojimą lėmė originalas – tekstas lenkų kalba. Adesyvo vartoseną iš esmės atitinka daugumai senųjų XVI–XVII a. lietuvių raštų būdingas tendencijas – dominuoja vienaskaitos vyriškosios giminės vardažodžių ir įvardžių adesyvo formos. Daugiskaitos adesyvo formos pradėjo nykti daug anksčiau negu vienaskaitos²⁶. Daugiskaitos adesyvą imta painioti su inesyvu – tai daugiausia lėmė postpozicijos trumpėjimas. Visiškai nukritus postpozicijai *-pi*, daugiskaitos adesyvas formaliai ėmė mažai kuo tesiskirti nuo daugiskaitos inesyvo, o kadangi jų reikšmės irgi gana artimos, tai daugiskaitos inesyvas ir pakeitė daugiskaitos adesyvą (Laigonaitė 1957, 27). Rasta tiek gimininių, tiek ir negimininių įvardžių adesyvo formų. Gauti duomenys paremia Zinkevičiaus (1982, 32–33) ir Maskuliūno (2006, 56) įžvalgas, kad daugelyje vidurinio XVI–XVII a. lietuviškų raštų varianto šaltinių, išskyrus gal tik Mikalojaus Daukšos raštus, vardažodžių daugiskaitos adesyvo formos buvusios negausios ir apskritai iš senųjų raštų gana anksti išnyko. Daiktavardžių daugiskaitos adesyvo formų nerasta, o įvardžių daugiskaitos adesyvo formos XVI a. LDK reformatų raštuose vartojamos, pvz.: kurie gayfina mufp tawa žodi *PK* 184₂₅₋₂₆ / ktore našienie twe w nas potłumia *PK* 184₂₅₋₂₆; Nes mufimpi płotnefne kopičia / grámnicia / átláydima / džiowinima / *MP* I 45₈₋₉ / Bo v nas płatnieyba kápicá / gromnicá / bylicá / odpusty *RP* I 94₃₄₋₃₅; kad teipáiau prádetu mufimp tą deiwifte fáwo ßwentą ßirdife mufu *MP* III 5₃₋₄ / áby tákže záczał w nas to ßoftwo fwoie świete w fercách nábych *RP* III 9₃₃₋₃₄.

XVI a. LDK reformatų lietuviškuose tekstuose vyrauja vienaskaitos vyriškosios giminės vardažodžių ir įvardžių adesyvo formos – tai būdinga daugumai XVI–XVII a. senųjų lietuviškų raštų. Daiktavardžių daugiskaitos adesyvo formų nepasitaikė, nors įvardžių daugiskaitos adesyvai tiriamuose raštuose vartojami. *PK* įvardžių adesyvo formų rasta beveik tris, o *MP* I ir III dalyse – beveik du kartus daugiau negu daiktavardžių. Daiktavardžių adesyvai neretai sudaro dviejų ar trijų žodžių junginius.

Lenkų kalbos konstrukcijų vertimas adesyvu. Įprastai adesyvu verčiamos lenkų kalbos konstrukcijos *u* + genityvas, pvz.: Dziaukitefig iau / Poniep linkfminkit *PK* 58₁₁₋₁₂ / Raduciež fie iuž / w panu wefelcie *PK* 58₁₂₋₁₄; Nes áprinka mus Ponas diewas Poniep Chriftufiep ant páßwentimo o ne ant biauribes *MP* I 33^V₁₃₋₁₄ / Abowiem obrał Pan Bog w Pánie Kryftušie ku pošwieceniu á nie ku plugáwości *RP* I 70₁₇₋₁₈; Ar ne žinay miełás Philipe kad áß tewiep o tewas mánimp *MP* III 25^V₂ / Azaß niewieß miły Filipie ižemia w Oycu á oćiec we mnie ieft *RP* III 48₅₄₋₅₅.

MP III dalyje rasta atvejų, kai originale vartojamas lenkų kalbos prielinksnio *u* variantas *ue* (*we*) su genityvu, pvz.: Bat tewas kurfay mánimp giwená táfay dará tuos darbus / tikiakite máni kad áß tewiep o tewas manimp efti *MP* III 23₁₃₋₁₅ / Ale

²⁶ Šią mintį paremia jau atlikti senųjų XVI–XVII a. lietuvių raštų tyrimai. Lauciūtė (2006), ištyrusi postpozicinių vietininkų vartoseną *Knygoje nobažnystės* (1653), vienaskaitos adesyvo formų rado 90, o daugiskaitos – 14. Tiesa, autorė medžiagą rinko iš vieno knygos skyriaus – „Suma arba trumpas išguldymas evangelijų šventų“ (303–545).

Oćiec moy który we mnie ieft / ten wbytko fprawowac raczy / Iefliże nie wierzyćie
iż Oćiec we mnie á iam w oycu ieft *RP* III 44¹⁵⁻¹⁷.

Originalo ir vertimo kalba gali skirtis. Nors XVI a. LDK reformatų lietuviškų vertimų kalba kalbininkų kritikuojama dėl jos skurdumo ir per didelio sekimo originalu, verčiant neretai nutolstama nuo originalo, nevengiama daryti pakeitimų²⁷. Rasta atvejų, kai Petkevičius ir *MP* vertėjai versdami atlieka tiek gramatinius, tiek ir leksinius pakeitimus.

XVI a. LDK reformatų lietuviškuose raštuose laikomasi panašios vertimo strategijos, kai adesyvo vertimo šaltiniu tampa ne tik prielinksninė konstrukcija su įvardžiu, bet ir atskiras lenkų kalbos įvardis (pavartotas ne prielinksninėje konstrukcijoje). Tam įtakos turi skirtingos lietuvių ir lenkų kalbos sakinio konstrukcijos, pvz.: Weyzdek fitay Pone anta pawargufia / iþklaufik Diewe tawimpi dukfincia *PK* 47⁸⁻¹⁰ / Weyrzyþ oto Panie na miżernego / wyfluchay panie Boże mnie fmutnego *PK* 47⁸⁻⁹; o neturet iámp pádukfio *MP* I 6₁ / y tám dopirko dofwiaćcza *RP* I 11₂₈; o neþiofit po ákimis iu fáwimp gárbe wárda Pona fáwo *MP* III 22²⁸⁻²⁹ / á bedziecie przed nimi nošic ná ofobach fwych chwałę imieniá Páná fwego *RP* III 42⁴⁴⁻⁴⁵.

PK ir *MP* III dalyje, skirtingai negu *MP* I dalyje, adesyvo vertimo šaltiniu tampa įprastas aliatyvo vertimo šaltinis – lenkų kalbos konstrukcija *do* + genityvas, pvz.: bat Chriftufiep Poniep nodeiá turekim *PK* 138¹⁶⁻¹⁷ / Ale ma vćiekać do Chryftowa þczytu *PK* 138¹⁶⁻¹⁷; Nes žinok káczeib ir tu nieká fáwimp neregí *MP* III 42₂₂ / Bo wiedz chociaż y ty nic do fiebie nie baczyþ *RP* III 81¹⁻².

Lenkų kalbos konstrukcijos *przed* + instrumentalis, *na* + genityvas ir *k* + genityvas *PK* ir *MP* III dalyje, skirtingai negu *MP* I dalyje, verčiamos adesyvu, pvz.: o Diewiep atlaydima prafidami *PK* 125²³⁻²⁴ / przed Bogiem ktoregořmy rozgniewali *PK* 125²³⁻²⁴; o kokiá pámfťá átnęšt turi kożnas fáwimp vż tą biauriá piktibę fáwo *MP* III 21^v₁₈₋₁₉ / á iáká pomfťę odniešć ma káždy ná fobie zá tę fprofná žlošć fwoie *RP* III 41₃₆₋₃₇; argu táfay kurfay tarnaiú ftáliep *MP* III 49₁₃ / czy ten który fłuży k ftolu *RP* III 94₁₉.

MP I dalies vertėjas laikėsi nuoseklesnio adesyvo formų vertimo iš lenkų kalbos, mažiau interpretavo, nedarė pakeitimų. Petkevičius ir *MP* III dalies vertėjas atliko panašius pakeitimus, jų vertimas laisvesnis: adesyvu vertė lenkų kalbos konstrukcijas *do* + genityvas, *przed* + instrumentalis, *na* + genityvas ir *k* + genityvas, prielinksninę konstrukciją su įvardžiu keitė daiktavardžio ar kito įvardžio adesyvu. Tikėtina, kad toks lenkų kalbos konstrukcijų vertimo adesyvu nenuoseklus galėjo atsirasti dėl skubėjimo ir noro kuo greičiau parengti leidinį arba dėl blogo lenkų kalbos mokėjimo. *MP* I dalies vertėjas turbūt geriau mokėjo lenkų kalbą arba vertimui skyrė daugiau laiko, todėl vertė nuosekliau, lenkų kalbos konstrukcijų beveik nepainiojo. Kitaip tariant, tikėtina, kad *MP* III dalies vertėjas lenkų kalbą mokėjo blogiau negu *MP* I dalies vertėjas.

PK iš lenkų kalbos verčiama laisvai – pavartojus adesyvą, pakeičiama sakinio konstrukcija, o kartais – ir prasmė, pvz., Izraelau ne nufimink / bat nodeiá tawo Po-

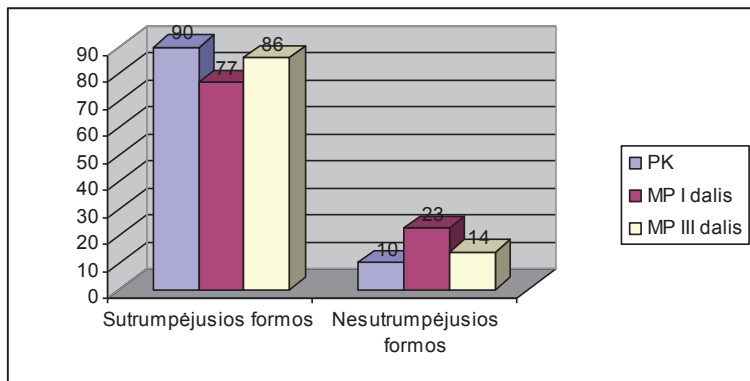
²⁷ „Didžiausia įvairove pasižyminti vertimo transformacijų rūšis – pakeitimai. Jie būna gramatiniai, leksiniai ir leksiniai-gramatiniai“ (Navickienė, Kasteckaitė 2010, 45).

niep Diewiep guldik PK 91₁₁₋₁₂ / Oto Izraelu ftrož twoy / Co nie bedžie brzemał / ani tež bedžie fpał PK 91₁₁₋₁₂.

Adesyvu įprastai verčiama lenkų kalbos konstrukcija *u* + genityvas. *PK* ir *MP* III dalyje, skirtingai negu *MP* I dalyje, adesyvo vertimo šaltiniu tampa lenkų kalbos konstrukcijos *do* + genityvas, *na* + genityvas, *k* + genityvas ir *przed* + instrumentalis, pvz., przed Bogiem – Diewiep, k ftolu – ftáliep etc.

Sutrumpėjusios ir nesutrumpėjusios adesyvo formos. Senuosiuose lietuvių raštuose retai pasitaiko adesyvų su postpozicija *-pi* – įprastai galinis balsis *i* numetamas, todėl vartojamos trumpesnės lytys.

XVI a. LDK reformatų lietuviškuose raštuose vartotos adesyvo formos su postpozicija *-pi* ir sutrumpėjusios formos su postpozicijos *-pi* variantu *-p*, pvz., *iamp* ir *iampi*. Sutrumpėjusių ir nesutrumpėjusių adesyvo formų vartojimo santykio XVI a. LDK reformatų lietuviškuose raštuose tyrimas gali prisidėti prie *MP* autorystės nustatymo.

1 paveikslas. Sutrumpėjusių ir nesutrumpėjusių adesyvo formų vartojimo dažnumo santykis (%)

Nesutrumpėjusios adesyvo lytys (su postpozicija *-pi*) XVI–XVII a. LDK reformatų lietuviškuose raštuose jau laikytinos archajiškomis. Daugiausia nesutrumpėjusių adesyvo lyčių rasta *MP* I dalyje (72x), perpus mažiau *MP* III dalyje (30x), *PK* jos aptinkamos rečiausiai (9x). Tai rodo, kad Petkevičius ir *MP* III dalies vertėjas buvo linkę labiau trumpinti adesyvo formas negu *MP* I dalies vertėjas, pvz.: O tegul tawa aweles / ne tur kitos padukfes / tiktai tawimpi Pone PK 179₂₄₋₂₆ / A niechay twoie owiecžki / niemaią inbey vćiecžki / nad cie Páná fwoiego PK 179₂₄₋₂₆; tiktay iau ißwidęs iampi iž fákimo brolia io / iau prádeta ftiprey iampi wiera io páfákie iámuy *MP* III 7^v₃₇₋₃₈ / iedno iuž obaczzywßy w nim z powirsci brátá iego iuž zácžeta moncnie w nim wiäre iego *RP* III 15₂₋₃; kurie tiktáy tą fáliubą / o tą wiera turi ftiprey iampi *MP* I 27₃₉ / ktorzy kolwiek ten ślub á te wiäre džierža fkurecznie iemu *RP* I 57₇₋₈.

Ištirus adesyvo vartoseną *MP* I dalies 2-oje pusėje (nuo 116 iki 174 puslapio), rastos 433 adesyvo formos. 60 formų buvo nesutrumpėjusios, jos sudaro 14 proc.

visų *MP* I dalies 2-oje pusėje pavartotų adesyvo formų. Vadinasi, *MP* I dalies 2-oje pusėje adesyvo formų su postpozicija *-pi* vartota kiek mažiau negu *MP* I dalies 1-oje pusėje (nuo 1 iki 116 puslapio). Nesutrumpėjusių adesyvo formų vartojimo dažnumo santykis *MP* I dalies 2-oje pusėje išlieka toks pat kaip *MP* III dalyje.

Kiek retesnę nesutrumpėjusių adesyvo formų vartojimą *MP* I dalies 2-oje pusėje lemia leksika – daiktavardžių adesyvai vartojami dažniau negu įvardžių – rastos 232 daiktavardžių adesyvo formos. *MP* I dalies 1-oje pusėje daiktavardžio adesyvo formų pavartota beveik perpus mažiau (115x).

PK aptikta adesyvo lyčių su postpozicija *-pe*, nevartojamų tiriamose *MP* dalyse. Vadinasi, *PK* išlaikoma visa adesyvui būdingų postpozicijų įvairovė: *-p* – *-pi* – *-pe*, pvz.: aną diwną taiemnicia pafawinima ir fudereima Pona Chriřtuřa fu bařnicia io fawimp paroditi *PK* 235₁₁₋₁₃ / onę džiwną taiemnicę / pořlubienia y ziednanie Chryřta Páná z Kořciołem iego w fobie okařac *PK* 235₁₁₋₁₃; řunkibemis apřunkinti / atřiwefinkit manimpi *PK* 24₁₃₋₁₄ / řieřbkořciámi obciářeni / dam wam řwe ochłodzenie *PK* 24₁₃₋₁₄; teykis iampe o Diewe wifogalis dwafia řawa řwenta řtřprint *PK* 248₉₋₁₀ / řácř w nim o Boře wřbeřmogo cy Duchem řwoim ř zmacniác *PK* 248₉₋₁₀.

PK vieną kartą pavartotas daiktavardžio adesyvas su postpozicija *-pi*, pvz., Berneley cnatliwi ředes řtaliepi *PK* 95₁₅ / Synowie cnotliwi do řtořu řieřdą *PK* 95₁₆.

Nustačius sutrumpėjusių ir nesutrumpėjusių adesyvo formų vartojimo santykį, galima įvertinti *PK*, *MP* I ir III dalių tarpusavio panašumą²⁸.

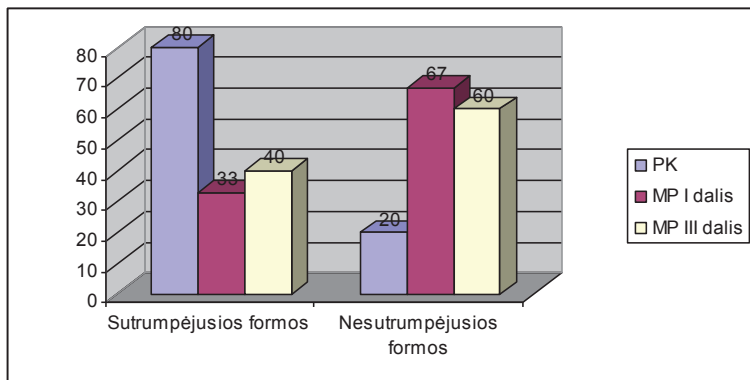
3 lentelė. *PK*, *MP* I ir III dalių tarpusavio panašumas pagal sutrumpėjusių / nesutrumpėjusių adesyvo formų vartojimo dažnumą

Tekstas	Santykis	Panašumas
<i>PK</i> ir <i>MP</i> I dalis	9:3,3 (2,7)	mažas panašumas
<i>PK</i> ir <i>MP</i> III dalis	9:6 (1,5)	didelis panašumas
<i>MP</i> III ir I dalys	6:3,3 (1,7)	vidutinis panašumas

²⁸ Sutrumpėjusių / nesutrumpėjusių formų vartojimo dažnumo santykis *PK*, *MP* I ir III dalyse nustatomas dažniau vartojamų formų skaičių procentais padalijus iš rečiau vartojamų formų skaičiaus procentais, pvz., *PK* sutrumpėjusios adesyvo formos sudaro 90 proc., o nesutrumpėjusios – 10 proc. Šių formų vartojimo dažnumo santykis *PK* yra 9. Dviejų šaltinių atskirų formų vartojimo dažnumo santykis nustatomas šiuos santykius sugretinus (didesnį santykį padalijus iš mažesnio), pvz., žinoma, kad *PK* sutrumpėjusių ir nesutrumpėjusių adesyvo formų vartojimo dažnumo santykis yra 9 ir jis didesnis negu *MP* I dalyje – 3,3. 9 padaliję iš 3,3 gauname 2,7. Taigi *PK* ir *MP* I dalies sutrumpėjusių ir nesutrumpėjusių adesyvo formų vartojimo dažnumo santykis yra 2,7. Remiantis šiuo santykiu, galima įvertinti *PK*, *MP* I ir III dalių vertimo tarpusavio panašumą – ku formų vartojimo dažnumo santykis yra didesnis, tuo panašumas mažesnis, pvz., *PK* ir *MP* I dalies sutrumpėjusių ir nesutrumpėjusių adesyvo formų vartojimo dažnumo santykis yra 2,7, o *PK* ir *MP* III dalies – 1,5. Vadinasi, *PK* sutrumpėjusių ir nesutrumpėjusių adesyvo formų vartojimo dažnumu yra panašesnis į *MP* III dalį negu į *MP* I dalį.

Sutrumpėjusių / nesutrumpėjusių adesyvo formų vartojimo dažnumo santykis tiriamuose šaltiniuose yra skirtingas. *MP* I dalyje nesutrumpėjusios adesyvo formos aptinkamos 9 proc. dažniau negu *MP* III dalyje ir 13 proc. dažniau negu *PK*. Matyti *MP* I dalies vertėjo (ar vertėjų) polinkis vartoti archajiškas adesyvo formas. *PK* ir *MP* III dalyje nesutrumpėjusių adesyvo formų vartojimo dažnumo skirtumai minimalūs, todėl panašumas didelis – *MP* III dalyje jos vartojamos 4 proc. dažniau negu *PK*. Yra žinoma, kad reformatai naudojami vieni kitų raštais, todėl galėjo perimti kai kurias kalbos ypatybes, tačiau ilgesnės ar trumpesnės formos pasirinkimas ir vartojimas labiausiai priklausė nuo paties vertėjo.

Ryškesnių skirtumų pastebėta 3-iojo asmens įvardžio adesyvo formų vartosenoje.

2 paveikslas. Sutrumpėjusių / nesutrumpėjusių vienaskaitos 3-iojo asmens įvardžio adesyvo formų vartojimo dažnumo santykis (%)

MP I dalyje beveik du trečdaliai vienaskaitos 3-iojo asmens adesyvo formų (62x) buvo sudarytos su postpozicija *-pi*, *MP* III dalyje – kiek daugiau negu pusė (25x). *PK* rasta vos viena vienaskaitos 3-iojo asmens nesutrumpėjusi adesyvo forma, pvz.: tiktáy iog iámp*i* wienok práfideio ánfáy norás io *MP* III 16₁₄ / iedno iš fię wżdy pocżynálá w nim oná chuc iego *RP* III 31₃; ir káip iámp*i* ir pigay ingiimas / ir tos nikiżemniřtes fwieta tá *MP* III 20₃₆₋₃₇^v / y iákie w nim ieřt łacne nábyćie y tych nikiżemnożći świátá tego *RP* III 40₅₋₆.

Nesutrumpėjusių adesyvo lyčių daugiausia vartojama *MP* I dalyje. *PK* ir *MP* III dalyje jos pasitaiko rečiau. *PK* rasta adesyvo formų su postpozicija *-pe*, nevartojamų tirtose *MP* dalyse.

4 lentelė. *PK*, *MP* I ir III dalių tarpusavio panašumas pagal sutrumpėjusių / nesutrumpėjusių įvardžių adesyvo formų vartojimo dažnumą

Tekstas	Santykis	Panašumas
<i>PK</i> ir <i>MP</i> I dalis	4:0,5 (8)	mažas panašumas
<i>PK</i> ir <i>MP</i> III dalis	4:0,7 (5,7)	mažas panašumas
<i>MP</i> III ir I dalys	0,7:0,5 (1,4)	didelis panašumas

Kalbant apie sutrumpėjusių / nesutrumpėjusių įvardžių adesyvo formų vartojimo dažnumą, reikia pasakyti, kad *MP* I dalis labai panaši į *MP* III dalį, nes abiejose nesutrumpėjusios įvardžių adesyvo formos sudaro beveik du trečdalius visų formų. Tirtos *MP* dalys skiriasi nuo *PK*, nes Petkevičius dažniau vartoja sutrumpėjusias įvardžių adesyvo formas – tai lėmė mažą tarpusavio panašumą.

Įvardžių adesyvas. Tiriamuose šaltiniuose dažnai aptinkamos įvardžių adesyvo formos. Jų vartoseną pateikiama 5-oje lentelėje. Lentelė sudaryta, remiantis Paulauskienės (2006, 118–127) pateikta įvardžių klasifikacija. Šios klasifikacijos darbe bus laikomasi ir kituose skyriuose, aptariant įvardžių vartoseną.

5 lentelė. Įvardžių adesyvo formos

Adesyvo forma	<i>PK</i>		<i>MP</i> I dalis		<i>MP</i> III dalis	
	vns.	dgs.	vns.	dgs.	vns.	dgs.
Pirmojo asmens įvardžių adesyvai	<i>manimp</i> – 9	<i>muſp(i)</i> , <i>muſp(e)</i> – 10 <i>muſimp</i> – 7	<i>manimp</i> – 4	<i>muſpi</i> – 1, <i>muſimp</i> – 22	<i>manimp</i> – 6	<i>muſpi</i> – 1, <i>muſimp</i> – 13
Antrojo asmens įvardžių adesyvai	<i>tawimp</i> – 18	–	<i>tawimp</i> – 13	<i>iufimp</i> – 1	<i>tawimp</i> – 16	–
Trečiojo asmens įvardžių adesyvai	<i>iampe</i> , <i>iamp(i)</i> – 5	–	<i>iampe</i> , <i>iamp(i)</i> – 92, <i>iamimp</i> – 3	<i>iuofamp</i> – 5	<i>iampe</i> , <i>iamp(i)</i> – 42	–
Sangražinio įvardžio adesyvai	<i>fawimp(i)</i> – 18, <i>fawipi</i> – 2	–	<i>fawimp(i)</i> – 42	–	<i>fawimp(i)</i> – 42	–
Parodomųjų įvardžių adesyvai	–	–	<i>tamp(i)</i> – 10, <i>anamp</i> – 1	<i>tuofamp</i> – 1	<i>tamp</i> – 12	
Pažymimųjų įvardžių adesyvai	–	–	<i>pačiamp</i> – 2	–	<i>pačiamp</i> – 5, <i>neiokiamp</i> – 1	

5 lentelės tęsinys

Apibendri- namųjų įvardžių adesyvai	–	–	<i>kožnamp</i> – 3	<i>wifuofamp</i> – 1, <i>kuriuofamp</i> – 1	<i>kožnamp</i> – 1	<i>wifuofamp</i> – 2, <i>kuriuofamp</i> – 1, <i>abeiuofamp</i> – 1
Nežy- mimųjų įvardžių adesyvai	–	–	<i>kuriamp</i> – 1	–	<i>kuriamp</i> – 2	–
Atski- riamųjų įvardžių aliatyvai	–	–	–	–	<i>kitamp</i> – 1	–
Iš viso	52	17	171	32	128	18

XVI a. LDK reformatų lietuviškuose raštuose gana retai vartojami įvardžių daugiskaitos adesyvai (57x). *PK* ir *MP* III dalyje dažniausiai vartojamos sangražinio įvardžio *savęs* adesyvo formos, nors *MP* III dalyje jų rasta daugiau negu *PK*, *MP* I dalyje vyrauja 3-iojo asmens įvardžio vienaskaitos adesyvo formos, pvz.: Warda tawa del kurio dwačia pikta beda / rep. Wišos gimines te tur fawimpi βlowinga *PK* 113_{17–19} / Imię twe przed ktorym tež duchy złe padaia / rep. Niecahy wšytkie Naroty w poczciwości máia *PK* 113_{17–19}; idant mes teypag biedni gáletumbim raft ir nudukfint fawimp ir βirdife fáwo *MP* III 38_{18–19} / ábychmy my tež nedžnicy mogli ználeś y vmnožyc w fobie á w feroch fwoich *RP* III 73_{14–15}; ir kurios iamp potám regimá wišos ifipiłde *MP* I 2^v₅ / y ktore fię w nim potym iáwnie wšytkie wypełnił *RP* I 4_{18–19}.

Panašus 1-ojo asmens įvardžio vienaskaitos ir daugiskaitos adesyvo formų vartojimo santykis. Greta daugiskaitos 1-ojo asmens įvardžio adesyvo formos *mufimp* aptikta forma *mufp(i)(e)*. Pastaroji adesyvo forma dažniau vartojama *PK*, *MP* I dalyje rasti tik 2, o *MP* III dalyje – 1 pavartojimo atvejis, pvz.: Szwełkis mufpe tawo wardas / per žodi tawo paβweftas *PK* 117_{23–24} / Święć fie imie twe chwelebne przez šlowo twoie žbawienne *PK* 117_{23–24}; iš kur mumus dáugintus ir βweftus mufpi S. wárdas táwo ir káralište táwo páβlávintá ant ámžiu ámžiniui /. Amen *MP* I 72^v_{30–32} / (originale atitikmens nerasta); Wjšuofo mufp iau tátay ne naughiena / del ko Ponas mufu P. Jezus Chriftus *MP* III 22^v_{7–8} / Wšytkich nas iuž to nie nowiná / dla częgo P. náβ Pan Jezus Kriřtus *RP* III 43_{17–18}.

MP I ir III dalyse, skirtingai negu *PK*, aptikta parodomųjų, pažymimųjų, apibendrinamųjų, nežymimųjų, atskiriamųjų įvardžių adesyvų. Šių formų vartojimą *MP* turbūt lėmė tekstas originalo kalba, pvz.: nes ia wiá nodieia ne šwieto gálibeá / bát páciamp Poniep Diewiep *MP* I 9_{35–36} / bo ich wšyftká nádžieia / nie w šwieckich možnošciach / ále w fámym Pánu Bogu *RP* I 19_{12–13}; tay kas iámpi pácžiam turi

tikrą nodieią fáwo *MP* III 36₄ / Iš kto w nim fámym ma zupełną nádźieie fwoie *RP* III 69₆₋₇.

káip tátáy páfirode tamp wiernámp reditoip io Szcżęponiep śwentamp *MP* I 37₄₅–37₁^v / Iako fie o okazało w tym doftoynym á wiernym ísprawcy iego Szcżępanie ś. *RP* I 78₃₀₋₃₂; kas fáwi fuiednos / ras łofką Poniep tamp *MP* III 3₂₂₋₂₃^v / kto fobie ziedna / zny dźie łáfke v Páná tego *RP* III 7₃₋₄.

XVI a. LDK reformatų lietuviškuose raštuose vyrauja vienaskaitos įvardžių adesyvo formos. *PK* ir *MP* III dalyje dažniausiai vartojami sangražinio įvardžio, o *MP* I dalyje – vienaskaitos 3-iojo asmens įvardžio adesyvai. Skirtingai negu *MP* I ir III dalyse, *PK* kur kas dažniau vartojama daugiskaitos 1-ojo asmens įvardžio adesyvo forma *mufp(i)(e)*.

Su adesyvu koreliuojančios prielinksninės konstrukcijos. Su *PK* ir tirtose *MP* dalyse vartojamomis adesyvo formomis koreliuoja prielinksninės konstrukcijos *prie(g)* + datyvas ir *pas* + akuzatyvas. Konstrukcijų *pas* + akuzatyvas *PK* ir *MP* I dalyje rasta vos po vieną, pvz.: tawi nuo tewa tarpininku duotą / nebiok ftovedams pas ana *PK* 61₉₋₁₁ / Todie od Oyća iednacżem danego / Nieboyfię ftoią c wedla niego *PK* 61₉₋₁₁; ir świadkáy pádeia fáwa rubus pás koiás iaunikayczjá *MP* I 35₂₈₋₂₉^v / A świadkowie oni żiawşy odźienie fwoie położyli przed nogámi onego młodźienca *RP* I 75₆₋₈; o kaip ghis ant kiáliá buwo ir arti buwo pas Dámaška apşwiete ghi vmy apşwiefibe iß dangaus *MP* III 14₁₈₋₁₉ / originale atitikmens nerasta.

6 lentelė. Su adesyvu koreliuojančios prielinksninės konstrukcijos

Prielinksninė konstrukcija	Pavyzdžių skaičius		
	<i>PK</i>	<i>MP</i> I dalis	<i>MP</i> III dalis
<i>prie(g)</i> + datyvas	26	86	34
<i>pas</i> + akuzatyvas	1	1	4
Iš viso	27	87	38

PK rasti 26, *MP* I dalyje – 84, o *MP* III dalyje 34 atvejai, kai konstrukcija prielinksnis *prie(g)* + naudininkas konkuruoja su adesyvu. Prielinksnis *prieg* su naudininku senuosiuose XVI–XVII a. raštuose buvo vartojamas vietos, laiko ir kitomis reikšmėmis (Palionis 1967). Prielinksnis *prieg* su naudininku laiko reikšme dažniausiai vartojamas *PK* (6x), kiek rečiau *MP* III dalyje (4x) ir *MP* I dalyje (2x). Dėmesys atkreiptinas į tai, kad Petkevičius ne visada iš lenkų kalbos pažodžiui verčia konstrukciją *przed* + instrumentalis – kartais kiek nutolstama nuo teksto lenkų kalba, nors sakinio prasmė neiškraipoma, plg.: kunißkas/ dwaßißkas / prieg smerti kożna trećias *PK* 148₂₋₃ / pierwße w fwoinic ele / Drugie ieft w nas cale / Trzećie przy fkonaniu *PK* 148₂₋₃; O todel tie żodźiey / kurios ghis biłoio prieg fmerti fáwo *MP* I 35₈ / Przetoż ty fłowá ktore on mowił przy fmierci fwoiey *RP* I 73₂₀; błáźeykas nekokias ties ghieis kábinedáwá prieg fmerti fáwo ghias fáwi vźdekt liepdawa *MP* III 35₅₂₋₅₃^v / błáźeyki iákies nád nimi wießáli / przy śmiercách fwoich ie fobie zápalác rofkáżowáli *RP* III 69₁₋₂.

Vietos šalia asmenų ar buvimo jų aplinkoje reikšme pavartotų adesyvų daugiausiai pasitaikė *MP* I dalyje (54x), kiek mažiau *MP* III dalyje (30x), o mažiausiai jų rasta *PK* (14x), plg.: kas prieg man waykfcioia / tafay tamfibefe ne vžklišta *PK* 121₂₁₋₂₂ / chce ia was nakarmić / ćiałem y włafna krwią fwą nápoić *PK* 121₂₂₋₂₃; iog nueio išireikbt prieg páciám átághimu Pona muфу *MP* I 15^v₃₂₋₃₃ / iž fię miał žiawić przed fámym przyściem Páná nβego *RP* I 33₁₃₋₁₄; O tenáy potam giweno Mária prieg Elžbietay kaip per tris menefis *MP* III 35₂₄₋₂₅ / A tám potym mieβkáłá Mária przy Elžbiećie Jakobi przez trzy mieśiace / á potym fie wroćilá do domu fwego *RP* III 67₃₂₋₃₃.

Dažniausiai vietos šalia asmenų ar buvimo jų aplinkoje reikšme *PK* pavartota konstrukcija prieg saw / sawi / sawam (4x), *MP* I dalyje – prieg Ponu / Poni / Ponuy (21x), o *MP* III dalyje – prieg iam (4x), plg.: nes turim tawe prieg fawi / kárálu dángugi *PK* 143₁₇₋₁₈ / mamy ćiebie prztomnego Krolá niebieskiego *PK* 143₁₇₋₁₈; o wierni prieg Ponu fawam káyp žwáizdes žibes ámžinoy káráliftey io *MP* I 10₂₂₋₂₃ / á wierni przy Pánu fwym iáko gwiazdy roziafnia fie w wiecznym kroleftwie iego *RP* I 21; dábár ir daug kitu per wiera io buwo prieg iám ižgiáłbeti iž didziu nebespiecžniftu fwietá to *MP* III 17₄₀₋₄₁ / á do kanća wyrftwa przy nim / á nie wniešie fie nic od niego / gdyż iedno temu błogofławić raczy *RP* III 33₄₃₋₄₄.

Vietos prie daiktų reikšme *PK* rasti pavartoti 6, *MP* I dalyje – 30 pavyzdžių, o *MP* III dalyje šia reikšme pavartotų konstrukcijų nerasta, plg.: Rankoy wira ftrełos lankienciofios / kaip kad priegi gałway tewa mieła *PK* 93₁₇₋₁₉ / Wrękach męskich ftrzały popedliwe / Jako kiedy przy oycowfkiey głowie *PK* 93₁₆₋₁₈; Tenaigi prieg tái wietay rašo *MP* I 7^v₂₅₋₂₆ / Támže przy tym mieyfcu piβe *RP* I 15₂₉₋₃₀.

Prielinksnis *prieg* su naudininku dažniausiai vartojamas vietos šalia asmenų ar buvimo jų aplinkoje reikšme. Petkevičius, skirtingai negu tirtų *MP* dalių vertėjas, iš lenkų kalbos pažodžiui konstrukcijos *przed* su instrumentaliu neretai neverčia.

Apibendrinimas. Tyrimas parodė, kad adesyvo formos *PK*, *MP* I ir III dalyse vartojamos skirtingai. Nesutrumpėjusių adesyvo formų daugiausiai aptikta *MP* I dalyje (šių formų *MP* I dalies 1-oje pusėje rasta daugiau negu 2-oje pusėje), o *PK* ir *MP* III dalyje jos pasitaiko rečiau. Nesutrumpėjusių įvardžių adesyvo formų vartojimo dažnumas *MP* I ir III dalyse yra panašus – jos sudaro apie du trečdalius visų įvardžių adesyvo formų. Tuo tirtos *MP* dalys skiriasi nuo *PK*, kur dažniau vartojamos sutrumpėjusios įvardžių adesyvo formos. Sutrumpėjusių / nesutrumpėjusių adesyvo formų vartojimui įtakos originalo kalba neturi, nes vertėjas pats sprendė, kurią formą pasirinkti – su postpozicija *-pi* ar *-p*. *PK* rasta adesyvo formų su postpozicija *-pe*, nevartojamų tirtose *MP* dalyse.

Nors adesyvu įprastai verčiamos lenkų kalbos prielinksnio *u* konstrukcijos su genityvu, *PK* ir *MP* III dalyje, skirtingai negu *MP* I dalyje, adesyvo vertimo šaltiniu tampa lenkų kalbos prielinksnių *do*, *na* arba *k* konstrukcijos su genityvu ir prielinksnio *przed* konstrukcija su instrumentaliu.

Adesyvo formų tyrimas paremia hipotezę, kad *MP* I ir III dalis vertė skirtingi asmenys. Gauti duomenys rodo, kad Petkevičius galėjo būti prisidėjęs prie *MP* III dalies vertimo.

3.1.2. Aliatyvas ir su juo koreliuojančios prielinksninės konstrukcijos

PK, MP I ir III dalių aliatyvas. PK rasta 269, MP I dalyje – 668, o MP III dalyje – 960 aliatyvo formų. Aliatyvas pasižymi didele leksine įvairove²⁹: vartojamos vardažodžių, įvardžių ir dalyvių formos. Vartojimo dažnumu Petkevičiaus *Katekizme* ir Morkūno *Postilėje* aliatyvas lenkia adesyvą. Tokia tendencija, pasak Maskuliūno (2006, 53), apskritai būdinga visiems XVI–XVII a. lietuviškiems raštams, o šitoks aliatyvo vyravimas gali būti siejamas su kalbamuoju laikotarpiu jau gana sparčiai vykusia adesyvo ir aliatyvo semantinių funkcijų neutralizacija, kai adesyvas dažniausiai buvo neutralizuojamas aliatyvo – semantiškai stipresnio linksnio.

PK, MP I ir III dalyse vartojamos vardažodžių, įvardžių ir dalyvių vienaskaitos ir daugiskaitos aliatyvo formos (žr. 7 lentelę³⁰).

7 lentelė. Aliatyvo formos

Kalbos dalis	PK		MP I dalis		MP III dalis	
	vns.	dgs.	vns.	dgs.	vns.	dgs.
Daiktavardis	105	16	222	80	279	129
Įvardis	92	12	224	48	325	79
Būdvardis	31	1	57	17	88	32
Dalyvis	2	2	12	2	13	10
Skaitvardis	1	–	6	–	4	1
Iš viso	223	29	521	147	709	251

XVI a. LDK lietuviškuose raštuose įprastai aptinkamos daiktavardžių ir įvardžių aliatyvo formos. Kitų kalbos dalių aliatyvo formų rasta gerokai mažiau, pvz.: Ir te rod kiala tawefp Diewop mano PK 104₇₋₈ / K droge k tobie profta vkažuie PK 104₇₋₈; Klaufikig ka cžionay biła ápe ta Iona S. Biłodámás ánump pułkump kurie buwo áplinkuy ghi MP I 14₂₃₋₂₅ / Słuchayže co tu poweida o tym Janie świetym močia c ku onym tłuścžam co były okolo niego RP I 29₃₀₋₃₁; bat fufigrißt Ponop

²⁹ Leksiniu požiūriu Petkevičiaus *Katekizme* daugiausiai rasta daiktavardžių *stalas* (9x), *Ponas* (8x), *žyvatas* (8x), *Dievas* ir *tėvas* (po 7x) aliatyvo formų. Rėjaus *Postilės* I dalies vertime dažniausiai aptinkamos daiktavardžių *Ponas* (12x), *Dievas*, *žydas*, *Jonas* (po 5x), o III dalyje – daiktavardžių *Ponas* (31x), *koja* (20x), *tėvas* (15x), *gailestingumas* (*mieloširdystė*) (14x) aliatyvo formos. Kai kurie daiktavardžiai (pvz., *Dievas*, *Ponas*, *tėvas* etc.) vartojami dviejų ar daugiau žodžių junginiuose.

³⁰ PK aptikta religinių terminų (*Diewop*, *Maieftotop*, *Miniftrump*, *Wečiorosp*, *Korintump*) ir tikrinių vardų (*Abrabomop*, *Ježusop*, *Coloffenfump*) aliatyvų. MP I dalyje rasta asmenų pavadinimų, religinių terminų, religinių vietų pavadinimų aliatyvų: *Ponop*, *Diewop*, *Korintump*, *Ieruzalefp*, *Betphaiēp*, *Corintump*, *Galatump*, *Tefalonikump* etc., aptikta tikrinių vardų aliatyvų: *Zachariošiuip*, *Morkup*, *Titusop*, *Ieremiošiuip*, *Mariofp*, *Ionop* etc. MP III dalyje rasta asmenų ir tikrinių vardų, religinių terminų ir kt. pavadinimų aliatyvų: *Fáraonop*, *Korintump*, *Ponop*, *Diewop*, *Máieftotop*, *Apáštálump*. Šioje dalyje dar vartojami tikrinių vardų aliatyvai: *Petrop*, *Morkup*, *Timotheušop*, *Elžbietosp*, *Simonop* *Ežáiošiaufp*, *Goliošiausp*, *Lukošiuip*, *Jeremiošiausp*, *Pánump* *Minikump* etc. aliatyvai. MP III dalyje dažniausiai aptinkami asmenų pavadinimų aliatyvai yra *Ponas*, *broliš*, *sūnus*, *Dievas*, *Apaštalas*, *žmogus*, *motina*, *karalius* etc.

fáwo fu biedną ir nupuóľufia őrirdžia fáwo *MP* III 58^v₈₋₉ / Ale fie obroćić ku Pánu fwemu 3 nedžnym á vpádłym fercem swoim *RP* III 112³⁹⁻⁴⁰.

Kaip ir kituose XVI–XVII a. lietuvių senuosiuose raštuose, *PK*, *MP* I ir III dalyse įprastai aptinkamos vienaskaitos vyriškosios giminės vardažodžių, įvardžių ir dalyvių aliatyvo formos. Daiktavardžių ir įvardžių aliatyvų vartojimo santykis panašus, kitų kalbos dalių aliatyvo formų rasta kur kas mažiau. Daiktavardžių aliatyvai neretai sudaro dviejų ar trijų žodžių junginius.

Lenkų kalbos konstrukcijų vertimas aliatyvu. Įprastai aliatyvas verčiamas iš lenkų kalbos konstrukcijų *do* + genityvas ar *k(u)* + datyvas. Žilinskaitė (2004, 39) pastebi, kad „šios dvi prielinksninės konstrukcijos, aliatyvo reikšme galėjusios viena kitą pakeisti, XVI a. lenkų kalboje tam tikrais atvejais didelių reikšmės skirtumų neturėjo“, pvz.: pirmą dienos hadina Piłotopi weftas *PK* 160₂₀₋₂₁ / ne džien pirwbej godžiny wiedżion do Piłatá *PK* 160₂₀₋₂₁; O kas prigul brolińskos meiles / nereykálás iumus to / idánt iufump rańiczia *MP* I 31₂₆₋₂₇ / A co fie dotycze bráterfkiey miłósci / nie potrzebá wam iego / ábym do was pińał *RP* I 65₁₆₋₁₇; kożname nupuolia fáwo ioń fugrińtumbey *MP* III 58^v₄₇ / w káżdym vpadku swoim wroćił do niego *RP* III 113₂₅.

Tiriant adesyvo vartoseną XVI a. LDK reformatų lietuviškuose raštuose (žr. 3.1.1 skyrelį), pastebėta, kad originalo ir vertimo kalba skiriasi. Petkevičius, adesyvu versdamas lenkų kalbos konstrukcijas, neretai nutolsta nuo originalo, vertimas pasižymi laisvumu, nevengiama daryti pakeitimų. Tas pats pasakytina ir apie aliatyvą. Rasta atvejų, kai versdamas Petkevičius nutolsta nuo originalo, vietoj vienos kalbos dalies pateikiama kita, pvz., originale vartojama prielinksninė konstrukcija su daiktavardžiu, o vertime – įvardžio aliatyvas: do Oyca przez cie wołamy / Alleluia / *PK* 167₁₄₋₁₅ / ir tawępi wifí ńaukiam / Alleluia *PK* 167₁₄₋₁₅.

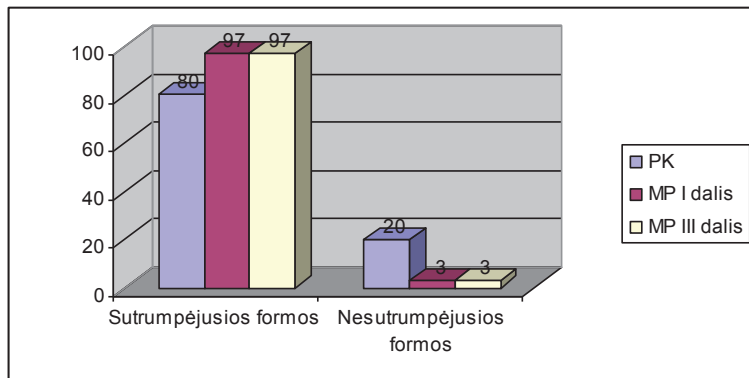
Aliatyvo vertimo šaltiniu *PK* kartais tampa įprastas adesyvo vertimo šaltinis – lenkų kalbos konstrukcija *u* + genityvas, pvz.: Zwayzde wietofpi wede *PK* 154₁₅₋₁₆ / Związda ie vprzedzala *PK* 154₁₄₋₁₅.

Ištyrusi aliatyvo vartoseną Daukšos *Postilėje*, Žilinskaitė (2004, 39) teigia, kad „aliatyvu gali būti verčiamas ir lenkų kalbos genityvas be prielinksnio *do*, tuomet *do* yra veiksmožodžio priešdėlis“. *PK* taip pat rasta atvejų, kai aliatyvu verčiamas genityvas be prielinksnio *do* ar datyvas be prielinksnio *k*, pvz.: numire križiaufp primuńtas *PK* 110₂₀₋₂₁ / vmarl Pan vkrzyżowany *PK* 110; tikray iau tawępi bekti tewopi ńawopi *PK* 144₁₄₋₁₅ / iedno k tobie fie vćiekać Panu Bogu fwemu *PK* 144₁₄₋₁₅.

Dažniausiai aliatyvu verčiamos lenkų kalbos konstrukcijos *k(u)* + datyvas ir *do* + genityvas. Pasitaikė atvejų, kai aliatyvo vertimo šaltiniu tampa įprastas adesyvo vertimo šaltinis – lenkų kalbos konstrukcija *u* + genityvas. Originale pavartotos prielinksninės (su prielinksniais *przed* (*pzy*) ar *za*) konstrukcijos su įvardžiu ar daiktavardžiu verčiamos daiktavardžio ar įvardžio aliatyvu. Rasta atvejų, kai aliatyvu verčiamas genityvas be prielinksnio *do* ar datyvas be prielinksnio *k(u)*.

Sutrupėjusios ir nesutrupėjusios aliatyvo formos. Adesyvui ir aliatyvui sudaryti naudota postpozicija **pie*, tos pačios kilmės kaip prielinksnis *prie*, ilgainiui sutrupėjusi į *-pi*. Dar prieš raštijos pradžią atsirado trumpesni variantai (be postpo-

zicijos balsio *i*): *miškiep*, *šakaip*, *upeip* (adesyvas), *miškop*, *šakosp*, *upėsp* (aliatyvas) (Zinkevičius 1996, 118). Aliatyvo kaip ir adesyvo lytys su postpozicijos balsiu *-i* XVI–XVII a. lietuviškuose reformatų raštuose jau laikytinos archajiškomis.

3 paveikslas. Sutrumpėjusių ir nesutrumpėjusių aliatyvo formų vartojimo dažnumo santykis (%)

Daugiausia nesutrumpėjusių aliatyvo formų aptikta *PK* (54x), *MP* III dalyje (29x) jų rasta mažiau negu *PK*, o *MP* I dalyje (23x) dar mažiau negu III dalyje, pvz.: paļayma tatay Panna / top reykaļopi imta *PK* 152₂₁₋₂₂ / βcžėšliwa ielt tá Pánná / iš ktemu ielt obrána *PK* 152₂₂–153₁; Gaļwos Joná krikβtitoiá / ir ieius skubiey káraļaupi *MP* III 51₄₄₋₄₅ / o gļowe Janá Krzćicielá. A oná nátych miaft βļa 3 kwápie-niem do krolá *RP* III 98₄₃₋₄₄; Nes muļimpi pļotnefne kopićiá / grámnićiá / átláydimaý džiwonimay / kodiļay *MP* I 45₈₋₉ / Bo v nas pļátnieyβa kápicá / gromnicá / bylicá / odpufty / fuchoty / kádžidļo *RP* I 94₃₄₋₃₅.

Dėmesį verta atkreipti į tai, kad iš 27 *PK* pavartotų vienaskaitos 2-ojo asmens aliatyvo formų beveik pusė (12x) buvo nesutrumpėjusios. *MP* III dalyje beveik penktadalis (18x) vienaskaitos 3-iojo asmens įvardžių turėjo postpoziciją *-pi*, pvz.: Wifos žmones fufirinks tawēpi / girdedamos tawe fant teip giarā / rep. *PK* 78₄₋₅ / Wβyļcy ludžie zbiežā fiē do tego / fļyβac čie być Paná ták dobrego / rep. *PK* 78₄₋₅; O Jezus atfakie: ir biļoiá iopi *MP* III 1₁₁₋₁₂ / A Pan mu Jezus odpowiedziawβy / rzekļ *RP* III 59₃₆₋₃₇.

PK ir *MP* III dalyje vartojamos nesutrumpėjusios būdvardžių ir (ar) dalyvių aliatyvo formos, kurių nerasta *MP* I dalyje, pvz.: iuofo giamas tikrofi wierofi / iβ tawa dwafios βwenciaufios *PK* 75₂₁₋₂₂ / w nim fiē rodžā k prawemu wierzeniu / 3 twego Duchá našwiētβego *PK* 75₂₁₋₂₂; kuri wádiná Názáret Pánnofpi páliubitofi wiruy wárdū Jozeph iš namu Dowida *MP* III 1₈₋₁₁ / (originale atitikmens nerasta).

Ištirus aliatyvo vartoseną *MP* I dalies 2-oje pusėje (nuo 116 iki 174 puslapio), rastos 436 aliatyvo formos. Iš jų 29 buvo nesutrumpėjusios – tai 7 proc. visų *MP* I dalies 2-oje pusėje pavartotų aliatyvo formų. Vadinas, *MP* I dalies 2-oje pusėje nesutrumpėjusių aliatyvo formų pavartota kiek daugiau negu *MP* I dalies 1-oje pusėje

(nuo 1 iki 116 puslapio) ir *MP* III dalyje.

Kaip matyti, sutrumpėjusių ir nesutrumpėjusių adesyvo formų vartojimui jokios įtakos neturi originalo kalba – lenkų kalboje įprastai vartojamos prielinksninės konstrukcijos.

8 lentelė. *PK*, *MP* I ir III dalių tarpusavio panašumas pagal sutrumpėjusių / nesutrumpėjusių aliatyvo formų vartojimo dažnumą

Tekstas	Santykis	Panašumas
<i>MP</i> I dalis ir <i>PK</i>	32,3:4 (8,1)	mažas panašumas
<i>MP</i> III dalis ir <i>PK</i>	32,3:4 (8,1)	mažas panašumas
<i>MP</i> III ir I dalys	32,3:32,3 (1)	vartojimo sutapimas

Ištyrus aliatyvo formų vartojimo dažnumo santykį, pastebėta, kad *MP* I ir III dalyse dominuoja sutrumpėjusios aliatyvo formos (vartojimo dažnumas procentais yra vienodas), o *PK* penktadalį aliatyvo formų sudaro nesutrumpėjusios formos. Prisimintina, kad *MP* I dalyje linkstama vartoti nesutrumpėjusias adesyvo formas (žr. 3.1.1 skyrelį, p. 50–53), o Petkevičius atvirkščiai – adesyvo formas įprastai trumpina, tačiau vartoja nemažai nesutrumpėjusių aliatyvo formų.

Įvardžių aliatyvai. Tiriamuose šaltiniuose neretai aptinkami įvardžių aliatyvai. Įvardžių aliatyvo vartoseną pateikta 9 lentelėje.

9 lentelė. Įvardžių aliatyvo formų pasiskirstymas

Aliatyvo forma	<i>PK</i>		<i>MP</i> I dalis		<i>MP</i> III dalis	
	vns.	dgs.	vns.	dgs.	vns.	dgs.
Pirmojo asmens įvardžių aliatyvai	–	<i>mufump</i> – 8	–	<i>mufump</i> – 8	–	<i>mufump</i> – 3
Antrojo asmens įvardžių aliatyvai	<i>tawęp(i)</i> – 27	<i>iump</i> – 1	<i>tawęp(i)</i> – 8	<i>iu(fu)mp</i> – 22	<i>tawęp(i)</i> – 20	<i>iu(fu)mp</i> – 29
Trečiojo asmens įvardžių aliatyvai	<i>iop(i)</i> – 12, <i>iofp</i> – 2	–	<i>iop(i)</i> – 74, <i>iofp</i> – 11	–	<i>iop(i)</i> – 75, <i>iofp(i)</i> – 19	–
Sangrąžinio ir savybinių įvardžių aliatyvai	<i>fawęp(i)</i> – 15, <i>fawopi</i> – 3, <i>manęp(i)</i> – 12, <i>tawofp</i> – 1	–	<i>fawęp(i)</i> – 21, <i>fawop(i)</i> , <i>fawamp(i)</i> – 7, <i>manęp(i)</i> – 11, <i>tawofp</i> – 1	<i>fawump</i> – 1	<i>fawęp(i)</i> – 30, <i>fawop(i)</i> , <i>fawamp(i)</i> – 2, <i>manęp(i)</i> – 24	–

9 lentelės tęsinys

Nežymimų- jų įvardžių aliatyvai	<i>kuriofp</i> – 2, <i>kuriop(i)</i> – 5, <i>kopi</i> – 1	<i>kuriump</i> – 1	<i>kuriofp</i> – 4, <i>kuriop(i)</i> – 7, <i>kop(i)</i> – 6	–	<i>kuriofp</i> – 2, <i>kuriop(i)</i> – 9, <i>kopi</i> – 6	<i>kuriump</i> – 6
Parodomųjų įvardžių aliatyvai	<i>topp(i)</i> – 5, <i>top(i)</i> – 11	<i>anump</i> – 1, <i>tump</i> – 1	<i>topp(i)</i> – 10, <i>top(i)</i> – 52, <i>anosp</i> – 5, <i>anop</i> – 3	<i>anump</i> – 4, <i>tump</i> – 5	<i>top(i)</i> – 86, <i>topp(i)</i> – 24, <i>anop</i> – 10, <i>anosp</i> – 9, <i>tokiop</i> – 2	<i>anump</i> – 17, <i>tump</i> – 14
Apibendri- namųjų įvardžių aliatyvai	<i>wifop</i> – 1, <i>kožnop</i> – 1	<i>wifump</i> – 1	<i>wifop</i> – 1, <i>kožnop</i> – 1	<i>wifump</i> – 5, <i>fawump(i)</i> – 1	<i>kožnop</i> – 2	<i>wifump</i> – 6
Pažymimų- jų įvardžių aliatyvai	–	–	–	–	<i>neiokiofp</i> – 1, <i>pacžiofp</i> – 1	–
Atskiria- mųjų ir klausiamųjų įvardžių aliatyvai	–	–	<i>tokiofp</i> – 1, <i>kokiofp</i> – 1,	<i>tokiump</i> – 1, <i>kokiump</i> – 1	<i>kitop</i> – 1, <i>kokiofp</i> – 1, <i>kokiop</i> – 1	<i>kitump</i> – 3, <i>kokiump</i> – 1
Iš viso	98	13	224	48	325	79

Įvardžių aliatyvai *PK* ir *MP* dažniausiai vartojami vienaskaitos forma. Įprastai aptinkamos negimininės arba vyriškosios giminės, rečiau – moteriškosios giminės įvardžių aliatyvo formos. Petkevičiaus *Katekizme* daugiausia pasitaikė vienaskaitos 2-ojo asmens įvardžių, *MP* I dalyje – vienaskaitos 3-iojo asmens ir parodomųjų įvardžių *tas / ta* aliatyvo formų, o *MP* III dalyje – parodomųjų įvardžių *tas / ta* aliatyvų, pvz.: *lofkos tawo pone gieydžiam / ir tawęfpi wifii ɓaukiam / Alleluia PK 167^{13–15} / łąfki twey potrzebuiemy / do Oycá przez cie wołamy / Alleluia PK 167^{13–15}*; *mážiaufiu priliginimu iop / ir auglaufp io MP I 17₂₉ / namnieyɓym podobrenftwem k niemu / á ku ftanowi iego RP I 36₁₆*; *kandá žmogu biedną priwádziodámas ghi ing ftebuklingas fprowas fwieta / ir wifop top MP III 57^v_{8–9} / vłáwicžnie kafa á ɓczypie człowieká nedžnego / przywodžac go w dživne fprawy fwiata tego / á ku wɓytkiemu temu RP III 110^{42–43}*.

Su aliatyvu koreliuojanti prielinksninė konstrukcija *prie(g)* + genityvas. Pasak Rosino (2001, 137), aliatyvas koreliuoja su prielinksnine konstrukcija *prie(g)* + genityvas. Konstrukcijos *prie(g)* + kilmininkas žymi buvimo vietą arti daikto ar prie veiksmo objekto (DLKG 2006, 444). Konstrukcija *prieg* su kilmininku verčiama iš lenkų kalbos konstrukcijos su prielinksniu *przy*. Tačiau šios prielinksninės konstrukcijos jau yra adesyvinės, einančios su būsenos veiksmazodžiais. „Greta adesyvinės konstrukcijos *prieg* + naudininkas ta pačia reikšme jau dažnai buvo vartojama konstrukcija *prieg* + kilmininkas, kurios pirminė reikšmė buvo „aliatyvinė“ (Rosi-

nas 2001, 137). Tiriamuose raštuose vartojamos konstrukcijos *prie(g)* + kilmininkas žymi buvimo vietą arti daikto. Pastarąja buvimo vietos arti daikto reikšme *MP* I dalyje pavartotos 26, *MP* III dalyje – 21, *PK* 7 konstrukcijos – žymima vieta prie asmens, konkretaus ar abstraktaus daikto. Rasta prielinksnio *prie(g)* konstrukcijų su daiktavardžio kilmininku (*prieg kuna, prieg tarnavimu, prieg ligoniu, prieg tu žodžiu, prieg daug šwiedku, prieg ifireyβkima, prieg femimu, prieg išflowimu* ir etc.), prielinksnio *prie(g)* konstrukcijų su įvardžio kilmininku (*prieg io, prieg tawa, prieg paties, prieg mufu, prieg to, prieg fáwe, prieg táwe, prieg tokiu, prieg mane, prieg ios, priegi ko* ir etc.) ir prielinksnio *prie(g)* konstrukcijų su daiktavardžio, įvardžio ir (ar) būdvardžio kilmininku (*prieg tu wiernu práftoku, prieg tu wiernu žukliiu, prieg tu mokštu, prieg tokiu átlánkimu, prieg tu ftału, prieg tokiu sprowu* ir etc.), pvz.: butumbim walni nuog pikta / teykis prieg kuna fweykatay *PK* 21₅₋₆ / byli wolnymi od žłego / racž tež przy zdrowiu docžeŃnym *PK* 21₅₋₆; kád iβwis ftiprey prieg mufu ftowint Poną mufu *MP* I 21^v₈₋₉ / gdy vyžrza mocnie przy nas ftoiacego Páná náβego *RP* I 45₁₄; o wiernay ir ftiprey prieg iam kies iaigu butu tikras ir czionay dábar ant fwietá *MP* III 60^v₁₇₋₁₈ / á wiernie á ftale przy nim trwác bedzie / áby był ift / y tu ieβcže ná swiećie *RP* III 116₄₉₋₅₀.

Nors įprastai konstrukcijos *prieg* + kilmininkas vartoseną lemia lenkų kalbos konstrukcija su prielinksniu *przy*, rasta atvejų, kai Petkevičius verčia gana laisvai, pvz., duok žodi tawo priimti / ir wifad prieg io ftoweti *PK* 118₇₋₉ / Daywβem flowo twe przymowác / pobług niego fie fprawowác *PK* 118₇₋₈.

Su aliatyvu konkuruoja konstrukcija *prie(g)* + genityvas. Pastaroji konstrukcija įprastai vartojama *vietos prie asmens, konkretaus ar abstraktaus daikto* reikšme.

Apibendrinimas. Aliatyvo tyrimas rodo, kad tam tikras išvalgas dėl leidinių autorystės galima daryti, remiantis aliatyvo formų su polinksnio balsiu *-i* vartoseną ir aliatyvo formų vertimu iš lenkų kalbos. Archajinių nesutrumpėjusių aliatyvo formų daugiausia aptikta *PK*, *MP* I ir III dalyse jų pavartota kur kas mažiau – sutrumpėjusių / nesutrumpėjusių aliatyvo formų vartojimo santykis tiriamose *MP* dalyse yra panašus. *PK* beveik pusė vienaskaitos 2-ojo asmens, o *MP* III dalyje beveik trečdalis vienaskaitos 3-iojo asmens įvardžių aliatyvo formų buvo nesutrumpėjusios. *PK* ir *MP* III dalyje rasta būdvardžių ir (ar) dalyvių aliatyvo formų su postpozicija *-pi*, nevartojamų *MP* I dalyje.

Nors įprasti vertimo aliatyvu šaltiniai yra lenkų kalbos konstrukcijos *k(u)* + datyvas ir *do* + genityvas, skirtingai negu *MP* I ir III dalių vertėjas (vertėjai), Petkevičius neretai nesilaiko pažodinio vertimo principo – originale vartojama prielinksninė konstrukcija su daiktavardžiu, o vertime aptinkamas įvardžio aliatyvas. Verčiant pavartojus aliatyvą, pakeičiama ne tik sakinio konstrukcija, bet ir prasmė.

Aliatyvo formų tyrimas rodo, kad *MP* I ir III dalis galėjo išversti tas pats asmuo (ar asmenys). Mažai tikėtina, kad Petkevičius galėjo būti prisidėjęs prie *MP* vertimo.

3.1.3. Inesyvas ir su juo koreliuojančios prielinksninės konstrukcijos

PK, MP I ir III dalių inesyvas. Inesyvas *PK* ir tiriamose *MP* dalyse vartojamas dažniausiai iš visų keturių postpozicinių vietininkų: *PK* rasta 586, *MP* I dalyje – 2688, o *MP* III dalyje – 1875 inesyvo formos. Rasta tiek vardažodžių, tiek ir įvardžių ir dalyvių adesyvo formų³¹.

XVI a. LDK reformatų lietuviškuose raštuose dominuoja daiktavardžių ir įvardžių inesyvo formos. *PK* jos sudaro 75 proc., *MP* I dalyje – 65 proc., o *MP* III dalyje – 82 proc. visų inesyvo formų, pvz.: wiernus ten iwedy / fedi po definey / fawo tewo garboy *PK* 151₅₋₇ / wiernym žadaiacym / ná prawiey siedziß w flawie Boga Oycá *PK* 151₅₋₇; per pirm gimi grieká / o vž peržyngimá Roiuy predká mufu *MP* I 2₆₋₇ / prze grzech pirworodny / á zá przefta pieniem w Ráiuy przodká nážego *RP* I 3₁₆₋₁₇; ábá iž pełanu ßmotelio ßtiklá pádárity / ciela žmogu iáme / teip káip páts fáwimp ir *MP* III 2₂₄₋₂₅ / Abo s popoilu káwálec fklá vcžyniwßy / cálego cžłowieká w nim ták iáko fám w fobie ieft *RP* III 4₇₋₈.

PK, MP I ir III dalyse vartojamos vienaskaitos ir daugiskaitos inesyvo formos (žr. 10 lentelę).

10 lentelė. Inesyvo formų pasiskirstymas pagal skaičių

Kalbos dalis	<i>PK</i>		<i>MP</i> I dalis		<i>MP</i> III dalis	
	vns.	dgs.	vns.	dgs.	vns.	dgs.
Daiktavardis	286	58	950	307	773	334
Įvardis	71	24	386	103	330	107
Būdvardis	52	5	160	45	142	73
Dalyvis	7	2	16	20	22	13
Skaitvardis	10	1	4	4	10	–
Iš viso	426	90	1516	479	1277	527

Skirtingų kalbos dalių inesyvo vienaskaitos formų vartojama gerokai daugiau negu daugiskaitos, pvz.: iuog gime žmogiftey / Nesang tokio gimimu / o kuna priemimu *PK* 152₁₅₋₁₇ / bo ludzkie pokolenie / przez to fwe národzenie / odiał Diabłu z łemu *PK* 152₁₆₋₁₈; ába kurfáy zokane mokitas / abá kurfáy wirefnis nuřibektu iop *MP* I 14₁₇₋₁₈ / ábo ktery w zakonie náuczony / álbo ktery przelcžony vćiekł fie do niego *RP* I 29₂₄₋₂₅; Dwi fádos / faugot ßwentáme ápweyzdeyme fawo / kłaufikig kaip Ponas káfátiiá baflu fáwo / auřiump táwo *MP* III 20₈₋₉ / á w ftáwicžnie ftrzedz w świetey opátržności fwoiey. A fluchay iáko Pan głořno kołáce głofem ś. fwoim do vßu fwoich *RP* III 38₃₃₋₃₄.

³¹ Pagrindinės *PK* vartojamos daiktavardžių inesyvo lekšemos yra *dangus* (20x), *namai* ir *žemė* (po 13x), *religija* (*viera*) (8x), *MP* I dalyje – *rėdimas* (14x), *Evangelija* ir *karalystė* (po 12x), *namai* (11x), *MP* III dalyje – *širdis* (61x), *žyvatas* (44x), *karalystė* ir *apveizdėjimas* (po 35x). Dažniausiai *PK* vartojami būdvardžių *šventas* (22x) ir *tikras* (8x), *MP* I dalyje – *šventas* (21x), *didis* (12x), *MP* III dalyje – *šventas* (70x), *didis* (22x) inesyvai. Įvardžių inesyvų pagrindinės *PK* rastos lekšemos yra *tas* / *ta* (32x), *visas* / *visa* (10x), *MP* I dalyje – *tas* / *ta* (68x), *anas* / *ana* (29x), *MP* III dalyje – *tas* / *ta* (189x), *anas* / *ana* (43x).

Vyriškosios ir moteriškosios giminės formų vartojimo santykis *PK*, *MP* I ir III dalyse yra panašus – *PK* ir *MP* III dalyje truputį daugiau vartojama vyriškosios, o *MP* I dalyje – moteriškosios giminės inesyvo formų, pvz.: Paßławinti eſti / kurie giwent gali / tawa namie amžinay *PK* 151₁₆₋₁₇ / O błogofławieni ktorzy przebywáia w domu twym ná wieki *LK* 151₁₆₋₁₇; Teypag tádá ir ans Dowidás / kurfáy iaunoy nekáltibey fáwo vžmuße báýfu ir macną Goliotą *MP* I 3₃₅₋₃₆ / Tákže tež y on Dawid / ktory w młodey niewinności fwey zábíl okrutnego ázbroynego Goliatá *RP* I 6₉₋₁₀; ką ghie ir žadeghimuofe tikruofe / ir tikruofe dárbuofe iżkiente prieg Ponu fáwo *MP* III 5₃₅₋₃₆ / co oni y w obietnicách pew tych / y iuż w fłutkoch prawdzicznych / odnieśli od Pána fwego *RP* III 10₁₅₋₁₆.

MP I dalyje įvairuoja inesyvo formų galūnių rašymas. Vienaskaitos moteriškosios giminės inesyvo formų galūnėse pramaišiu vartojamos balsės *i* ir *y*, plg.: O potam idant mes gautumbim ánoy amžinoy bážnicžioy káráliftei táwo ßwentoy iżgánimą *MP* I 61₂₁₋₂₃; O teip toi fprowoi małženftwos ßwentos nori Ponas Diewás dides včžčiwálties *MP* I 69₆₋₇ / Bát idant ißmánitumbey / kás vřírákina toy fprowoy ápcžiftima io *MP* I 76₂₀₋₂₁; regiedamás toi filpnibej žmogu biedną *MP* I 79^v₉₋₁₀ / filpnibey anoy žmogiftes fáwo / kurioiá wifád giámá *MP* I 79^v₁₅₋₁₆.

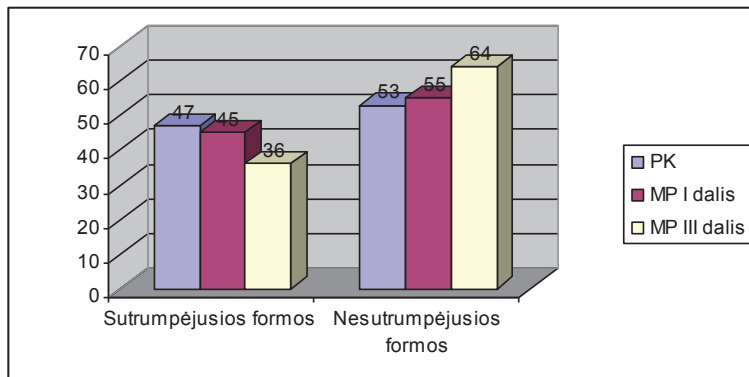
Tekstuose dažniausiai vartojami daiktavardžių, įvardžių ir būdvardžių inesyvai, neretai tarpusavyje sudarantys junginius. Dominuoja vienaskaitos vyriškosios giminės daiktavardžių inesyvo formos. *MP* I dalyje vartojamos skirtingos vienaskaitos moteriškosios giminės inesyvo formų galūnės (*i* ir *y*).

Lenkų kalbos konstrukcijų vertimas inesyvu. Ištyrusi LDK kataliko Mikalojaus Daukšos *Postilės* postpozicinius vietininkus ir jiems sinonimiškas prielinksnines konstrukcijas, Žilinskaitė (2004, 43) pažymi, kad Daukša ne visur yra akiai sekęs originalo tekstu, tačiau daugeliu nagrinėjamų atvejų matomas pažodinis vertimas. Lenkiškų ir lietuviškų sintagmų lyginimas rodo, kad inesyvu dažniausiai verčiama lenkų kalbos konstrukcija *w + loc.*, o *ant + gen.* – *na + loc.* konstrukcija. Ištyrus XVI a. LDK reformatų raštus ir palyginus lenkiškas ir lietuviškas sintagmas pastebėta, kad inesyvu dažniausiai verčiamos lenkų kalbos konstrukcijos *w + loc.*, pvz.: kune ir krauiuofe io / tatay eſt *PK* 220₁ / w čiele y we krwi iego / t. ieft *PK* 220₁₋₂; kad tátáy tokfáy fumißimis wifád tureio detis tuľuofe iżdumoimuofe žmoniu *MP* I 10^v₂₀₋₂₁ / iż fie to tákie zámießanie zówždy miáło džiac w rozmáitych wymyľloch ludźkich *RP* I 22₈₋₉; idant meš wifád ant to átmintumbim wifofe fprowose mufu wifuofe iżgafčziuofe ir nuweiždeime Poná mufu *MP* III 14₆₋₇ / ábyfmy zówždy ná to pomieli w káždych fpráwach nábych / w káždych ftráchoch á niebefpiecženftwiech nábych *RP* III 26₄₂₋₄₃.

PK rasta laisvo lenkų kalbos konstrukcijų vertimo inesyvu atvejų, pvz.: tu ne turetumbey wietos / káráliftey man neiokios *PK* 181₂₁₋₂₂ / kroleftwá mego wiecznego / byłbyś odlączon od niego *PK* 181₂₁₋₂₂.

Sutrupėjusios ir nesutrupėjusios inesyvo formos. Tiriamuose tekstuose vartojamos tiek sutrupėjusios, tiek ir nesutrupėjusios (su galūne *-e*) inesyvo formos. Kalbėdama apie sisteminių galūnių trumpinimą, Jakulytė (2016) teigia, kad KN

gana daug sisteminio galūnių trumpinimo atvejų, kai trumpinami „ilgieji“ linksniai, greta vartojant ir ilgesnes, ir trumpesnes formas. Kiek dažniau trumpinamos moteriškosios giminės vardažodžių galūnės, vyriškosios giminės vardažodžių (ne daiktavardžių) vienaskaitos inesyvo formos KN trumpinamos labai retai.

4 paveikslas. Sutrumpėjusių ir nesutrumpėjusių inesyvo formų vartojimo dažnumo santykis (%)

Senųjų LDK reformatų raštų tyrimas patvirtina Zinkevičiaus (1982, 37–38) hipotezę, kad vienaskaitos inesyvo formos buvo trumpinamos aktyviau už daugiskaitos formas. *PK* (226x) ir *MP* I dalyje (838x) daugiau negu pusė vienaskaitos inesyvo formų yra sutrumpėjusios. *MP* III dalyje pavartota 460 sutrumpėjusių vienaskaitos inesyvo formų (daugiau negu trečdalis visų inesyvo formų), pvz.: Gialbiem mane fufimilk funkibey mana / weдем киеles tikras pats / іф мейлес фава / del to tawe garbinfiu bažnicioy tawa *PK* 52_{17–20} / Zbaw mię / á vžáľuyfie moiey ćieβkości / Proftom chodžił / á to fa twe dáy Pánie / przetoc bede we zborze dżiekował zá nie *PK* 52_{16–19}; Ne fedeio neiokiáme muritáme klobtoriuu / ne tureio walfcia / aba kaymia / ne buvo ápe ghi tarná *MP* I 17^v_{2–4} / Nie siedźiał w żadnym murowánym kłabtorze / nie dżierdzał wsi / nie był ogárnion fługámi *RP* I 36_{34–36}; kuri ir iau irábita pirmoy dáľioy prieg βwentám iż numirufiu prikielimuy Pona *MP* III 9^v_{41–43} / ktora iuž ieft napifána w pirwβey cześci przy świećie z martwychwánia Pánfkiego *RP* III 19_{10–12}.

MP I dalies 2-oje pusėje (nuo 116 iki 174 puslapio) pavartota 1315 inesyvo formų. 271 buvo sutrumpėjusi – tai sudaro 21 proc. visų *MP* I dalies 2-oje pusėje pavartotų inesyvo formų. Vadinas, *MP* I dalies 2-oje pusėje sutrumpėjusių inesyvo formų pavartota beveik perpus mažiau negu *MP* I dalies 1-oje pusėje (nuo 1 iki 116 puslapio). Dėmesį verta atkreipti į tai, kad retesnę sutrumpėjusių inesyvo formų vartojimą 2-oje *MP* I dalies pusėje lemia leksika – daugiau negu 60 proc. inesyvo formų sudarorieveiksmių inesyvai.

11 lentelė. *PK*, *MP* I ir III dalių tarpusavio panašumas pagal sutrumpėjusių / nesutrumpėjusių inesyvo formų vartojimo dažnumą

Tekstas	Santykis	Panašumas
<i>PK</i> ir <i>MP</i> I dalis	0,9:0,8 (1,1)	didelis panašumas
<i>PK</i> ir <i>MP</i> III dalis	0,9:0,6 (1,5)	didelis panašumas
<i>MP</i> I ir III dalys	0,8:0,6 (1,4)	didelis panašumas

Sutrumpėjusių / nesutrumpėjusių inesyvo formų vartojimo dažnumo santykis *PK*, *MP* I ir III dalyse yra panašus. *PK* ir *MP* I dalyje kiek dažniau linkstama trumpinti vienaskaitos inesyvo formų galūnes negu *MP* III dalyje. Prisimintina, kad Petkevičius inesyvo kaip ir adesyvo formas įprastai trumpina, tačiau vartoja nemažai nesutrumpėjusių aliatyvo formų. *MP* I ir III dalyse dominuoja sutrumpėjusios aliatyvo formos, nors *MP* I dalyje adesyvo formos trumpinamos rečiau negu *MP* III dalyje.

Tikėtina, kad *MP* I dalies vertėjas sutrumpėjusių inesyvo formų galėjo pavartoti dar daugiau, jeigu būtų laisviau iš lenkų kalbos vertęs konstrukcijas *na* + lokatyvas (liet. *ant* + genityvas). Konstrukcijų *ant* + genityvas, koreliuojančių su inesyvu, *MP* I dalyje rasta 362, t. y. gerokai daugiau negu *PK* ir *MP* III dalyje.

XVI a. LDK reformatų lietuviškuose raštuose daugiau rasta moteriškosios negu vyriškosios giminės daiktavardžių trumpųjų vienaskaitos inesyvo formų. Neretai junginyje trumpinamos ne tik daiktavardžių, bet ir kitų vardažodžių, įvardžių ar dalyvių moteriškosios giminės vienaskaitos inesyvo formos, pvz.: O iaygu kur ka perženktumbey βwentoy wálioy io / niekur kitur ne guldik nodieios fawo *MP* I 18^v₄₃₋₄₄ / A dgžiey z częgo wykroczył / ábo przeftapil świeta wola ięgo / niwczym inbym žadney nádzieie nie pokładay *RP* I 39³⁹⁻⁴⁰; Członay iau tokfáy gali ftiprey ftowet o nieko nenufigaft kožnoy nebefpieczniłtoy fawo *MP* III 11²⁸⁻²⁹ / Tu o wβem iuž táki káždy może mocno ftac á nic fie nie lekác w káždym niebefpieczęniłtwie fwoimi *RP* III 21³⁰⁻³¹.

PK rasta daugiskaitos inesyvo trumpųjų formų, nevertojamų tirtose *MP* dalyse. Tiriamuose tekstuose nerasta nė vienos inesyvo formos su galūne *-su*, pvz.: Mielafne dieba tawuoę namuos buti / neg tukftanti piktofn pulkuofn eiti *PK* 76₁₇₋₁₉ / Boć milβy ięft dżien w twych przybytkach mieβkac / niž tyśiac dni w złych źborzech przebyvac *PK* 76₁₆₋₁₈; Mes po fargibe tawo tekame / tuoę baifibes kurioę efme *PK* 135₈₋₉ / Myć fie pod ftraż twoie vćiekamy / w tych trudnościach aktore mamy *PK* 135₈₋₁₀.

Katekizme vartojamos to paties moteriškosios giminės daiktavardžio vienaskaitos inesyvo formos su skirtingomis galūnėmis: *-ey* – *-eia*, o *MP* I ir III dalyje – su galūnėmis: *-ey* – *-oy* – *-eia*, pvz.: Ne iβmana ney wel girdi / Nes tamfibey waykfcioia gie *PK* 74₈₋₉ / Nie rozumicia / ni widza / Bo w cięmnościach wielkich chodza *PK* 74₉₋₁₀; Ans Adoma giminę rado tamfibeia / prapuolufius wifus iβwadawa fmercia *PK* 168₂₁₋₂₂–169₁ / Adámow rod wykupil z cięmniego więźienia / gdy chćiwie podftapil cięβkość vmęčzenia *PK* 168₂₁₋₂₂–169₁.

io g iau gimine židu buwo kityo páflūβniftoy / o netureio Kárálaus fáwo *MP* I 25^{19–21} / iž iuž nardo žydowki był w innym pořlūβenftwie / á iuž nie miał krolá fwoiego *RP* I 52^{21–22}; kurie ira páflūβniftey io / o iβtraukineia iuos ant fmarķa pádo-cžķa fáwo *MP* I 25^v_{26–28} / ktory záwždy poprńnie głowy tych ktory fa w pořlūβenftwie iego / á wyčiaga ie ná okrutnie podárki fwoie *RP* I 53^{30–31}.

O mes kas gáletumbim wífad but ir cžionáy vž žiwatu fáwo / ir po fmertí fáwo / toy ámžinyo / o niekad be galá káraliftey tawá *MP* III 5^{15–17} / A my ábyfmy mogli záwždy bý y tu zá žywtow fwoich / y po śmierćiach fwoich / w tym wiecznym á nigdy niefkoncžonym kroleftwie twoim *RP* III 9^{45–47}; Liepk idánt tuodu funu máno fedetu káraliftoy tawá / wienas po deβiney / o antrás po káirey *MP* III 42^v_{33–35} / Rzecz by cí dwá fynowie moi śiedžieli / ieden ná práwicy / á drugi ná lewicy w kroleftwie twoim *RP* III 82^{4–6}.

Kaip ir daugumoje XVI–XVII a. lietuviškų raštų, *PK* ir tiriamose *MP* dalyse dažniausiai trumpinamos vardažodžių ir įvardžių moteriškosios giminės vienas-kaitos inesyvo formos. *PK* rasta ir trumpųjų daugiskaitos inesyvo formų. Pasitaiko atvejų, kai pramaišiu vartojamos to paties moteriškosios giminės daiktavardžio vienas-kaitos inesyvo formos su trumposiomis ir ilgosiomis galūnėmis (-ey – -oy – -eia).

Su inesyvu koreliuojančios prielinksninės konstrukcijos. Greta inesyvo vieta viduje gali būti reiškiamą ir prielinksninėmis konstrukcijomis *ant* + genityvas, *in(g)* + akuzatyvas. *PK* rastos prielinksninės konstrukcijos su prielinksniu *in(g)* turi krypties į ką reikšmę, todėl konkuruoja su iliatyvu, o ne su inesyvu. Pasak Žilinskaitės (2004, 43), inesyvo ir prielinksninės konstrukcijos *ant* + genityvas sinonimija galima tada, kai daiktavardžiai žymi dvimačius daiktus, kurių svarbiausi požymiai yra plokštumas, plotas ir paviršius. Inesyvas vyrauja ir tais atvejais, kai paviršiaus reikšmės nėra.

XVI a. LDK reformatų lietuviškuose raštuose vietoj inesyvo vartojamos prielinksninės konstrukcijos *ant* + genityvas, *per* + akuzatyvas. Konstrukcijų *ant* + genityvas, koreliuojančių su inesyvu, *PK* rasta 73, *MP* I dalyje – 362, o *MP* III dalyje – 230. *PK* daugiausia rasta prielinksninių konstrukcijų su šiomis leksemomis: *ant svieto* (22x), *ant žemės* (8x), *ant dangaus* (6x), *ant galo*, *ant šalių* (po 3x). Tokios prielinksninės konstrukcijos kaip *ant pradžios*, *ant galo* (šiomis sintagmomis dažnai nurodomi įrašai evangelijose), *ant kairės*, *ant dešinės* yra pažodinis lenkų kalbos junginių *ná* + loc. vertimas (Žilinskaitė 2004, 44). *MP* I dalyje dažniausiai vartojamos konstrukcijos: *ant svieto* (89x), *ant žemės* (52x), *ant galo* (15x), *ant vietos* (13x), o *MP* III dalyje – *ant žemės* (42x), *ant svieto* (40x), *ant dangaus* (25x), *ant galo* (23x).

Įprastai konstrukcijos su prielinksniu *ant* žymi vietą plokštumoje, daikto buvimą *ant* ko nors. Su inesyvu koreliuojančios prielinksninės konstrukcijos *ant* + genityvas turi vietos viduje reikšmę: Žinodams čia ant swieta prakieykta žiwatą / per wífoki čiefą pagundima pilną *PK* 138^{11–13} / Znáiac ty býc níkcžemny žywt fwoy na swiećie / pokuβenia pełny tak žimie iak lećie *PK* 138^{11–13}; ney ant dangaus / ney ant žiámes / tádá vž kožnos átwertos pecžeties regieio kokiá ipaciá redimá páfláptiniu Poná *MP* I 7^v_{14–15} / áni ná niebie áni ná žiemi / tedy zá kážďa otworżona piecžecia / widžiał iáka ofobną ípráwe táiemnic Pánfkich *RP* I 15^{18–19}; del to tus žodžius ne

leda kokius io ant pradžios primenam *MP* III 14₅₋₆ / dla tego te łowa nie ládá akie iego ná pocžatku wfpominamy *RP* III 26₄₃.

Dažniausiai konstrukcijos prielinksnis *per* + akuzatyvas, reiškiančios vietą viduje, vartojamos *MP* III dalyje (21x). Mažiau jų rasta *MP* I dalyje (7x) ir *PK* (11x), pvz.: bat tą kurią mumus Dwáfia S. per náfrus Simeona S. apfákit teykies *MP* III 36₁₆₋₁₇ / ále te ktorey ná Duch świety przez vftá tego Symeoná świetego opowiadác racžy *RP* III 69₁₈₋₁₉; fáwo per náfrus žmonią βwentą iβkiey ir βwiefey apfákit teykies *MP* I 15₂₆ / przez vftá ludži świetych iáwnie opowiedac racžył *RP* I 31₃₉–32₁; Jo neprietelus wifí per βalis iβbłáβka / tegul newienas žmogus niekad ne nufkundžia *PK* 87₂₀₋₂₂ / Jego nieprzyiaciele niech ich vžywaia / niechay fie žaden cžłowiek nad nim nie zmiłuié *PK* 87₂₁₋₂₃.

Prielinksninė konstrukcija *per* + akuzatyvas kaip ir inesyvas gali reikšti apibrėžtą arba ilgiau trunkantį laiko tarpą, nors šia reikšme tirtuose šaltiniuose vartojama retai, pvz.: teypag ir žmogus per wifus amžius turi ramintis irgi drauftis *PK* 58₇₋₈ / tákže y cžłowiek / przez wβytek fwoy wiek / ma fie wtrzymawác *PK* 58₇₋₈; teyfíbey / ir pábážnáscia / per wifa amžiu žiwatá mufu idant tárnautumbim Ponu *MP* I 33^v₉₋₁₀ / fprowadliwošcia y pobožnošcia / po wβytek wiek žywotá náβego / náflugowálifmy Pánu *RP* I 70₁₃₋₁₄; nefirode iβkiey ant fwieto / wofniáwos irktay per treghis metus *MP* III 51^v₃₀₋₃₁ / nie vkažal fie iáwnie ná swiat / lednwo iedno przez trzy látá *RP* III 99₂₇₋₂₈.

Inesyvui artima reikšmė vartojamos konstrukcijos su prielinksniu *ant* + genityvas ir *per* + akuzatyvas įprastai žymi vietą viduje, daug rečiau – apibrėžtą arba ilgiau trunkantį laiko tarpą.

Apibendrinimas. Inesyvo tyrimas atskleidė nagrinėjamų šaltinių kalbos panašumus, tačiau galima pastebėti ir skirtumų, galinčių prisidėti prie autorystės identifikavimo tyrimo. *MP* I dalyje, skirtingai negu *PK* ir *MP* III dalyje, vartojamos vienaskaitos moteriškosios giminės inesyvo formos su skirtingomis galūnėmis. *PK* ir tirtose *MP* dalyse įprastai trumpinamos vardažodžių ir įvardžių moteriškosios giminės vienaskaitos inesyvo formos, *PK* rasta ir trumpųjų daugiskaitos inesyvo formų, nevartojamų tirtose *MP* dalyse.

Nors sutrumpėjusių / nesutrumpėjusių inesyvo formų vartojimo dažnumo santykis *PK*, *MP* I ir III dalyse yra panašus, *PK* ir *MP* I dalyje kiek dažniau linkstama trumpinti vienaskaitos inesyvo formų galūnes negu *MP* III dalyje. Tikėtina, kad *MP* I dalies vertėjas (ar vertėjai) sutrumpėjusių inesyvo formų galėjo pavartoti dar daugiau, jeigu būtų laisviau iš lenkų kalbos vertęs (-ę) su inesyvu koreliuojančias konstrukcijas *na* + lokatyvas (liet. *ant* + genityvas). Šių konstrukcijų *MP* I dalyje rasta gerokai daugiau negu *PK* ir *MP* III dalyje.

Inesyvo formų tyrimas rodo, kad *MP* I ir III dalis vertė skirtingi asmenys. Mažai tikėtina, kad Petkevičius galėjo būti prisidėjęs prie *MP* vertimo.

3.1.4. Iliatyvas ir su juo koreliuojančios prielinksninės konstrukcijos

PK, MP I ir III dalių iliatyvas. Iliatyvas yra vienas iš rečiausiai XVI a. LDK reformatų lietuviškuose tekstuose vartojamų postpozicinių vietininkų. *PK* rasta 129, *MP I* dalyje – 144, o *MP III* dalyje – 145 iliatyvo formos.

XVI a. LDK reformatų lietuviškuose raštuose dominuoja daiktavardžių iliatyvo formos. *PK* jos sudaro 83 proc., *MP I* dalyje – 75 proc., o *MP III* dalyje – 81 proc. visų inesyvo formų, pvz.: prieme Ponas Dievas fandaroy fawa karaliften fawon *PK* 12₁₆₋₁₇ / przyał Pan Bog w przymierzu fwoim do krolestwá fwego *PK* 12₁₄₋₁₆; iáygu butu to rejkałás / tenay teypag fufiejt mieftelin ánan Dowidá *MP I* 25^v₂₋₃ / kiedyby tego byłá potrzebá / tám fie tež schodžić do miáfteczká onego Dowidowego *RP I* 53₅₋₆; kuriumpigi gieribump mus wifus teikis nuneßt káraliften fáwo Diewe wifogális Tráycey wienátighis ir ámžináy pábłowintás / Amen *MP III* 5₁₈₋₂₀ / Cžego nas wbytkich rácz domieścić Boże Wbęchmogacy Troycy iedny á wircžnie błogofławiony *RP III* 9₄₈₋₄₉.

Šaltiniuose aptikta įvardžių, būdvardžių, dalyvių ir skaitvardžių iliatyvo formų, pvz.: Teypag gilon duoben imeftas / Danielis pagirtas *PK* 137₅₋₆ / Tákže tež do Lwiew iámy wrzucony / Daniel błogofławiony *PK* 137₅₋₆; tie ne ieis žiamena / anona pirmay faw žadetona *PK* 82₅₋₆ / cí nie wnida wodpoczynienie / žiemie oney przod im obiecány *PK* 82₅₋₇; mus amžinay fugriatina / pirmon łofkon fugražina *PK* 136₅₋₇ / nas wiecznie z toba ziednoczył / ku łafce pierwbęy przywrocił *PK* 136₄₋₆.

Eykít mano mieligghi ámžinofn linkfmibefn iufu *MP I* 9^v₃₆₋₃₇ / Podžćieß namileyby moi do wiecznych rádości wábych *RP I* 20₂₃₋₂₄; o pigu rupinimu tureio ieit anon ftiprej vžrákinton káraliften ghiems fugátáwiton *MP I* 12^v₁₆₋₁₇ / á łącznym ftáraniem mieli dobyć Olego twárdo zámknionego krolestwá im zgotowánego *RP I* 26₁₉₋₂₁.

iog gimine tawo cžefu fáwo mufi išeit ing žiámę fwietimą / o žiámen nepážiftámon *MP III* 11₁₁₋₁₃ / iš potomftwo twoie cžafow fwych mušiwniśc do žiemie cudzey / á do žiemie nieznáiomey *RP III* 21₁₃₋₁₅; iog tána bwentána wárdana io pult mufiia kožnas kiálias dangueiás / žiámes / ir pekłos *MP III* 16^v₄₈₋₄₉ / gdyž to wieß z pílmá pewnego / iš przed tym świetym imieniem iego wpadác muši kážde koláno niebiefkie *RP III* 32₃₆₋₃₈; Tuodu Apábtátu Bwentu Filipas ir Jokubás podraugiey buwo ifidáwę wienon bálín *MP III* 23₂₇₋₂₉ / cí dwá Apoftołowie świeći Filip á Jákub poftołu fie byli Dali w iedne kráine *RP III* 44₃₁₋₃₂.

Tiriamuose tekstuose vartojamos vienaskaitos ir daugiskaitos iliatyvo formos (žr. 12 lentelę).

12 lentelė. Iliatyvo formų pasiskirstymas pagal skaičių

Kalbos dalis	PK		MP I dalis		MP III dalis	
	vns.	dgs.	vns.	dgs.	vns.	dgs.
Daiktavardis	90	17	81	26	83	35
Įvardis	6	3	14	5	6	3
Būdvardis	8	3	8	4	10	3
Dalyvis	1	–	3	2	3	1
Skaitvardis	1	–	1	–	1	–
Iš viso	106	23	107	37	103	42

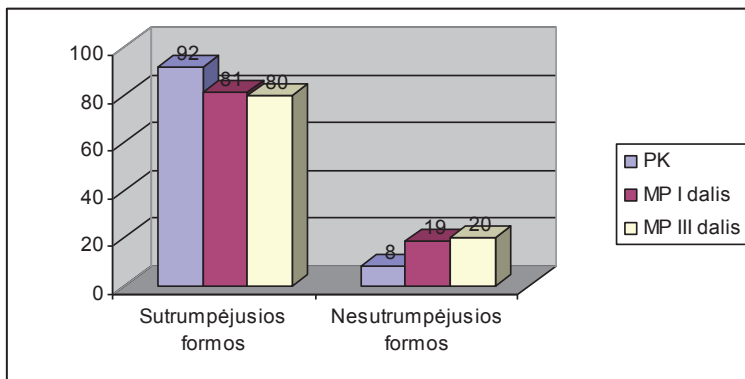
Kaip matyti, raštuose dominuoja vienaskaitos iliatyvo formos, pvz.: žodžiu io drutay ilipiti / kiton wieton iláyfti PK 186₁₅₋₁₇ / wβcžepeni przez łowo iego / miáf-to ludu pierwβego PK 186₁₆₋₁₇; buwo wieniben fugłauftá tump mokflump Apábtáłu MP I 36₁₁ / byly przyiednocžone ku tym náukom Apoftólfkim RP I 75₃₂₋₃₃; idant mes be wifokia iβtepmá intektumbim draugifton tu βwentu Aniołu tawo MP III 36₄₄₋₄₅ / ábychmy bez wβey zmázy doftáli fie do fpoležšmoći á do towázyftwá tych šwietych Angiołow twoich RP III 122₂₂₋₂₃.

Lenkų kalbos konstrukcijų vertimas iliatyvu. Pasak Žilinskaitės (2010, 158), būdingas iliatyvo ir jam sinonimiškos konstrukcijos *ing* + akuzatyvas vertimo šaltinis – le. *do* + genityvas, retais atvejais – *w* + akuzatyvas ir *na* + akuzatyvas. Pagrindinis iliatyvo vertimo šaltinis yra lenkų kalbos konstrukcijos *do* + genityvas, *w* + akuzatyvas ir *na* + akuzatyvas, pvz.: iay žengientiey Małženftwon faw ne butu ártimi PK 225₅₋₆ / Jefli ofoby w ftepuiace w Małženftwo nie fa fobie krewne PK 225₁₀₋₁₂; Nes šwiétás tieβiías / o páfikieliá puykien / o ghis wifur mokia pakaros MP I 40^v₅₋₆ / Abowiem šwiát fie kocha á podnoši w pyche / á on wβedy vcžy pokory RP I 85₁₁₋₁₂; tátay eft táme pákáuiy vžfílaikifim / o teyp bufim wárdaná io šufieie MP III 64^v₅₂₋₅₃ / to ielt w tym pokoiu / záchowywác fie bedžiemy / w imie iego zgromádzeni RP III 125₂₂₋₂₄.

PK iliatyvo vertimo šaltiniu tampa originale vartojamas akuzatyvas be lenkų kalbos prielinksnių *w* ar *na*, pvz.: teykis kaltiems atłayfti / meylen tawo priwefti PK 168₆₋₇ / day nam z grzechow powftac / łáfki twoiey doftac PK 168₆₋₇.

Tiesa, PK rasta atvejų, kai iliatyvu verčiama lenkų kalbos konstrukcija su prielinksniu *k*, pvz.: wiele dobrá zwłabcža duβy / wzywaiac k wieczney rofkoβy PK 180₉₋₁₁ / daugi giara łabiaus dufios / wadindamas amžinofn džiauktmuofn PK 180₉₋₁₁.

Sutrupėjusios ir nesutrupėjusios iliatyvo formos. XVI–XVII a. lietuviškuose raštuose gana dažnai randama sutrupėjusi vienaskaitos iliatyvo postpozicija *-n*. Tačiau dar vyrauja daugiskaitos iliatyvo lytys su *-na* (Palionis 1967, 121–122). Iliatyvo intensyviau buvo trumpinamos vienaskaitos formos, o daugiskaitos iliatyvo formos trumpintos daug lėčiau, nes trumposioms įsigalėti, turbūt, trukdė nepatogi tarti *-sn* samplaika (Zinkevičius 1982, 36).

5 paveikslas. Sutrumpėjusių ir nesutrumpėjusių vienaskaitos iliatyvo formų vartojimo dažnumo santykis (%)

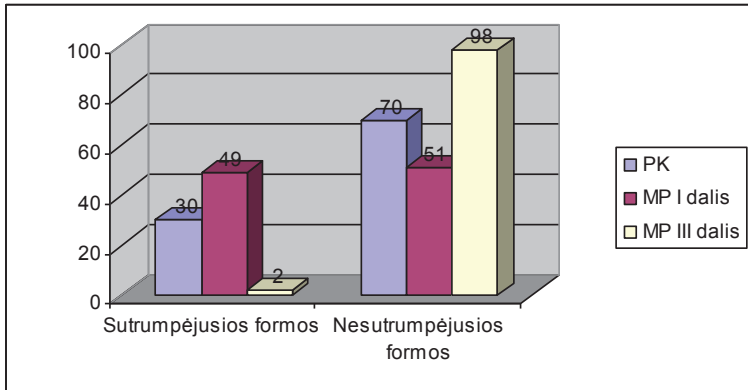
Įprastai vienaskaitos iliatyvo vartojamos sutrumpėjusios formos. *PK* rastos 9 nesutrumpėjusios iliatyvo formos su postpozicija *-na*, *MP I* dalyje – 20, o *MP III* dalyje aptikta 21 iliatyvo forma su šia galūne, pvz.: vžžengie dangun fáwa garbo-*na* *PK* 172₄₋₅ / wftapil w niebo do fwey chwaly świetey *PK* 172₅₋₆; kada Cyrenius Syrio Storaftá buwo / ir eia wiši páširařidintu kořnas mieftana fáwa *MP I* 24₂₄₋₂₆ / w Syrien ktorego zwanu Cirenium. A ták wřyfcy řli áby byli popifáni / kářdy do miáftá fwoiego *RP I* 50₃₄₋₃₅; iřmánidámás fáwi ne mářa piumeni nudukfint iř to / křuonána fáwo *MP III* 65₂₂₋₂₃ / á nieřpráwiedliwemu iuř dawno náležioná proga do zřinienia iego *RP III* 126₇₋₈.

MP I dalies 2-oje pusėje rasta 112 iliatyvo formų – iš jų 100 buvo vienaskaitos iliatyvo formos. 48 vienaskaitos iliatyvo formos sudarytos su postpozicija *-na*. Jos sudaro 48 proc. visų *MP I* dalies 2-oje pusėje pavartotų vienaskaitos iliatyvo formų. Vadinasi, *MP I* dalies 2-oje pusėje vienaskaitos iliatyvo formų su postpozicija *-na* pavartota dvigubai daugiau negu *MP I* dalies 1-oje pusėje ir *MP III* dalyje. Šis požymis rodo, kad labiau tikėtina, jog *MP I* ir III dalių vertėjai buvo skirtingi asmenys.

13 lentelė. *PK*, *MP I* ir III dalių tarpusavio panašumas pagal sutrumpėjusių / nesutrumpėjusių vienaskaitos iliatyvo formų vartojimo dažnumą

Tekstas	Santykis	Panašumas
<i>PK</i> ir <i>MP I</i> dalis	11,5:4,2 (2,7)	mažas panašumas
<i>PK</i> ir <i>MP III</i> dalis	11,5:4 (2,9)	mažas panašumas
<i>MP I</i> ir III dalys	4,2:4 (1,1)	didelis panašumas

Petkevičius buvo labiau linkęs trumpinti vienaskaitos iliatyvo formų galūnes negu *MP I* ir III dalių vertėjas (ar vertėjai). Sutrumpėjusių / nesutrumpėjusių vienaskaitos iliatyvo formų vartojimo dažnumo santykis *MP I* ir III dalyse panašus – penktadalį vienaskaitos iliatyvo formų sudaro nesutrumpėjusios formos. Vienaskaitos iliatyvo formų su postpozicija *-na* ar jos variantu *-n* vartojimui jokios įtakos originaldo kalba neturi – lenkų kalboje įprastai vartojamos prielinksninės konstrukcijos.

6 paveikslas. Sutrumpėjusių ir nesutrumpėjusių daugiskaitos iliatyvo formų vartojimo dažnumo santykis (%)

PK 7 iš 23 pavartotų daugiskaitos iliatyvo formų buvo sutrumpėjusios. *MP I* dalyje tokių formų buvo 18 iš 37, o *MP III* dalyje – tik 1 iš 42, pvz.: teykis Pon duſias muſu rankoſn ſawoſn imti *PK* 163₈₋₉ / racž anie naße duße w reçe ſwoie przyiąć *PK* 163₈₋₉; O teip wiſur durią akiſn / tiems niekam nederántiems reditoiám káráliſtes ſwiewiá to *MP I* 40^v₁₁₋₁₂ / A ták wßedy kole w oczy / ty nikičzemne ſpráwce kroleftwá ſwiewiá *RP I* 85₁₅₋₁₆; nes kad iau ſútrine áná ne ſuſkáiſtomá máci ánu puikiu ániołu fáwo / kuriuos biauruoſn cžertuoſna *MP III* 60₉₋₁₀ / (originale atitikmens nerasta).

MP I dalies 2-oje pusėje rasta 12 daugiskaitos iliatyvo formų. Visos *MP I* dalies 2-oje pusėje pavartotos daugiskaitos iliatyvo formos buvo nesutrumpėjusios – sudarytos su postpozicija *-sna*. Tai rodo, kad *MP I* dalies 2-oje pusėje nesutrumpėjusių iliatyvo formų pavartota daugiau negu *MP I* dalies 1-oje pusėje (nuo 1 iki 116 puslapio).

Daugiskaitos iliatyvo nesutrumpėjusių formų *MP I* dalies 2-oje pusėje rasta beveik tiek pat, kiek ir *MP III* dalyje. Tiesa, sudėjus *MP I* dalies 1-oje ir 2-oje pusėse pavartotas daugiskaitos iliatyvo formas su postpozicija *-sna*, jų vis tiek yra mažiau negu *MP III* dalyje (30x ir 41x), nors imtis didesnė. Šis požymis taip pat rodo, kad veikiausiai *MP I* ir III dalių vertėjai buvo skirtingi asmenys.

14 lentelė. *PK*, *MP I* ir III dalių tarpusavio panašumas pagal sutrumpėjusių / nesutrumpėjusių daugiskaitos iliatyvo formų vartojimo dažnumą

Tekstas	Santykis	Panašumas
<i>MP I</i> dalis ir <i>PK</i>	1:0,4 (2,5)	mažas panašumas
<i>PK</i> ir <i>MP III</i> dalis	0,4:0,02 (20)	mažas panašumas
<i>MP I</i> ir III dalys	1:0,02 (50)	mažas panašumas

Sutrumpėjusių / nesutrumpėjusių daugiskaitos iliatyvo formų vartojimo dažnumo santykis *PK*, *MP I* ir III dalyse yra skirtingas. Sutrumpėjusių daugiskaitos iliatyvo formų *MP III* dalyje rasta vos keletas. Tuo *MP III* dalis esmingai skiriasi nuo *MP*

I dalies ir *PK*, kur vartojama žymiai daugiau šių formų – tai lėmė mažą sutrumpėjusių / nesutrumpėjusių daugiskaitos iliatyvo formų vartojimo dažnumo panašumą. Nors *PK* ir *MP* I dalyje sutrumpėjusių iliatyvo formų vartojama daugiau negu *MP* III dalyje, skirtumas akivaizdus – *MP* I dalyje jų pavartota 19 proc. daugiau negu *PK*. Daugiskaitos iliatyvo formų su postpozicija *sna-* ar sutrumpėjusiu jos variantu *-sn* vartojimui jokios įtakos neturi originalo kalba – lenkų kalboje įprastai vartojamos prielinksninės konstrukcijos.

Pasitaikė atvejų, kai žodžių junginyje viena iš vienaskaitos ar daugiskaitos iliatyvo formų turėjo sutrumpėjusią postpoziciją (*-n* ar *-sn*), o kita – nesutrumpėjusią, pvz.: teykis mus priimti amžinuofna džiauķmuofn *PK* 140₂₅₋₂₆ / Racž nas k łobie przyiać / do wieczney radości *PK* 140₂₅₋₂₆; prabanguofe / ir nereykalinguofn apfire-dimuofna / ir budā woniofa nefufiramdidami biauriu pānoreimu fawo *MP* I 31₄₋₅ / ā w niepotrzebnych wberzech / įprzećiech domowych / y w budowāniu / niepowścia gāiać įprofnych požadliwości fwoich *RP* I 64₃₃₋₃₅; kad niekad nebufi apłāifitās kāda tiktāy ūkterefi wwārdan ūwentanā io *MP* III 13₃₀₋₃₁ / iž nigdy nie bedžieβo opuβczon / gdykolwiek zāwołaβ w imie ūwiete iego *RP* III 25₂₈₋₂₉.

Pagrindinė iliatyvo semantinė funkcija – žymėti judėjimo kryptį, tačiau kartais iliatyvas gali turėti ir veiksmo atlikimo ar vyksmo būdo funkciją (Gelumbeckaitė 1997, 192–197). Semantinei grupei, žyminčiai judėjimo kryptį į ką nors, galima priskirti daugumą iliatyvo pavyzdžių. Neretai iliatyvas vartojamas su veiksmažodžio *eiti* ar jam sinonimiškų leksemų (*žengti* ir pan.) formomis, pvz.: ateies swietan dawe mums *PK* 180₈₋₉ / przybedł na ūwiat vkažal nam *PK* 180₉. Potam dangun vžiengie tewopi fawopi *PK* 169₉₋₁₀ / K potym w niebo wfapił do Oyca fwoeigo *PK* 169₉₋₁₀.

MP I ir III dalyse vienaskaitos iliatyvo formų su nesutrumpėjusiomis galūnėmis vartojimo santykis yra panašus, *PK* jų rasta gerokai mažiau. Daugiskaitos iliatyvo formų su nesutrumpėjusiomis galūnėmis daugiausiai vartojama *MP* I dalyje, kiek mažiau *PK*, o *MP* III dalyje jų rasta vos keletas.

Su iliatyvu koreliuojančios prielinksninės konstrukcijos. Iliatyvas konkuruoja su prielinksnine konstrukcija *ing(i)* + akuzatyvas (galininkas). Vietoj dabartinio prielinksnio *į* XVI–XVII a. lietuvių raštų kalboje buvo vartojamas jo variantas *ing(i)*. Tuo metu šis prielinksnis taip pat valdė vien tik galininką ir įprastai buvo vartojamas veiksmo vietai bei kryptčiai žymėti, rečiau – būdo, laiko ir kt. reikšmėmis. Krypties reikšme jį dažnai pavaduodavo iliatyvas (Palionis 1967, 178).

14 *PK* raštų konstrukcijų *ing(i)* + akuzatyvas yra vartojamos su veiksmažodžio *tikėti* formomis. Pasak Palionio (1967, 178), XVI–XVII a. raštuose prielinksnis *ing(i)* gana dažnai yra randamas prie veiksmažodžių *tikėti* ir *nusitikėti* „pasitikėti“, taip pat vartojamas su veiksmažodžiais (*pa*)*versti*, (*pa*)*virsti*. Tokios konstrukcijos konkuruoja su predikatyvinio įnagininko konstrukcijomis.

Su postpoziciniu vietininku iliatyvu konkuruoja 35 *PK* aptiktos konstrukcijos *ing(i)* + akuzatyvas prielinksninės konstrukcijos, pvz.: Idant bažničia ūwenta ataytu ing fena wieta *PK* 134₁₇₋₁₈ / By zaś twoy kościol ūwiety / przybedł w fwoie poftate *PK* 134₁₆₋₁₇; neg ing fawa garba per ūmert iei *PK* 139₃₋₄ / Nižli do chwały fwey przez mękę fwa w niść miał *PK* 139₃₋₄.

MP I dalyje aptiktos 74, o *MP* III dalyje – 78 konstrukcijos *ing(i)* + akuzatyvas, konkuruojančios su iliattyvu, pvz.: budámás Ponu ir Kárálum wifo swietá / pákárnáy iiot teykies ing miéftá fáwo *MP* I 1₂₇₋₂₈ / bedac Pánem y Krolem wþego šwiátá / pokornie wiechác racžł do miáftá fwoiego *RP* I 1₂₈₋₂₉;

Tiriamuose šaltiniuose su iliattyvu konkuruoja prielinksninė konstrukcija *ing(i)* + akuzatyvas.

Apibendrinimas. XVI a. LDK reformatų lietuviškuose raštuose dominuoja daiktavardžių iliattyvo formos. *PK* ir *MP* III dalyje daugiausia rasta vyriškosios, o *MP* I dalyje – moteriškosios giminės iliattyvo formų, nors tirtuose šaltiniuose vyrauja vienaskaitos iliattyvo formos.

Sutrumpėjusių / nesutrumpėjusių vienaskaitos ir daugiskaitos iliattyvo formų vartojimo dažnumo santykis *PK* ir tiriamose *MP* dalyse gana skirtingas. *PK* dažniau trumpinamos vienaskaitos iliattyvo formų galūnės negu *MP* I ir III dalyse. Vienaskaitos iliattyvo formų vartojimo dažnumo santykis *MP* I ir III dalyse panašus – penktadalį formų sudaro nesutrumpėjusios formos. *MP* III dalyje įprastai vartojamos daugiskaitos iliattyvo formos su nesutrumpėjusiomis galūnėmis – sutrumpėjusių daugiskaitos iliattyvo formų pavartota vos keletas. Tuo *MP* III dalis esmingai skiriasi nuo *PK* ir *MP* I dalies, kur sutrumpėjusios daugiskaitos iliattyvo formos aptinkamos kur kas dažniau.

Iliattyvo formų tyrimas rodo, kad *MP* I ir III dalis vertė skirtingi asmenys. Mažai tikėtina, kad Petkevičius galėjo būti prisidėjęs prie *MP* vertimo.

3.2. Naudininko formos su ilgosiomis ir trumposiomis galūnėmis

***PK*, *MP* I ir III dalių naudininkas.** Daugiausia naudininko formų vartojama *MP* I dalyje (2740x), kiek mažiau *MP* III dalyje (2524x). *PK* šių formų rasta beveik keturis kartus mažiau (683x).

Naudininko formos su ilgosiomis galūnėmis. XVI a. LDK reformatų lietuviškuose raštuose vartojamos naudininko formos su galūnėmis *-mui* ir *-mus*. Šių formų gausu *MP* III dalyje (1674x) ir *MP* I dalyje (1473x), o *PK* jos aptinkamos daug rečiau (223x).

15 lentelė. Naudininko formos su ilgosiomis galūnėmis

Naudininko forma	<i>PK</i>	<i>MP</i> I dalis	<i>MP</i> III dalis
Su galūne <i>-mui</i>	42	623	776
Su galūne <i>-mus</i>	181	847	898
Iš viso	223	1470	1674

PK ir *MP* dažniausiai vartojamos daugiskaitos naudininko formos su galūne *-mus*. Kaip teigia Zinkevičius (1980, 211), lietuvių kalbos galūnėje *-amus* slypi senovinis kamiengalis *-a-<*-õ-* ir galūnė *-mus*. Trumposios formos ilgainiui iš var-

tosenos išstūmė ilgąsias. Anksčiausiai trumpieji variantai įsigalėjo lietuvių kalbos vakariniuose ir rytiniuose plotuose (Zinkevičius 1987, 180). Tiriamuose šaltiniuose vartojamų daugiskaitos naudininko su galūne *-mus* formų santykis skirtingas: *MP I* ir *MP III* dalyse jos vartojamos beveik šešis kartus dažniau negu *PK*. Anot Palonio (1967, 118), pilnesnė daugiskaitos galūnė *-mus* XVI–XVII a. lietuviškuose raštuose buvo gyvesnė negu vienaskaitos naudininko galūnė *-mui*, pvz.: o atlays iumus bayfuma ruftibes fawo pagaley žadeimu fawu *PK* 28_{20–22} / y obpnści wam frogość gniewu fwoiego *PK* 28_{21–22}; O iáy iumus kas ka fákis / biłokit: iog ią wiebpáts prywálá *MP I* 1^V_{11–12} / A iefliby wam kto co rżekł / tedy mowćie / iż Pan tego potrzebuie *RP I* 2_{15–16}; ába Daltaramus / ába bagocżiumis / ába amsys iżdumoimamus fwieta to *MP III* 15_{17–19} / ábo doktorom / ábo bogacżom / ábo iákimkolwiek wymyślacżom ůwiátá tego *RP III* 29_{12–13}.

Vienaskaitos kaip ir daugiskaitos naudininko formų su galūne *-mui* daugiausia vartojama *MP III* dalyje. *MP I* dalyje jų rasta mažiau, o *PK* pavartotos tik 42 šios vienaskaitos naudininko formos, pvz.: Aþ wienok tamuy teyp tikiu / kad žiamey givenanciu *PK* 54_{16–17} / Ale ia wżdy przed fie wierze / iże w žiemi żywiacych *PK* 54_{17–18}; O fmutna tatai buwo giefme ánámuy neturtingam gáľunu *MP I* 27_{6–8} / O fmetnaž to bylá piofńká onemu nedżnemu moczarżowi *LK* 56_{15–16}; O iau cżionáy teipág žinok tigráy / iog iamuy teipag wis átuľáy *MP III* 16_{29–30} / A tu iuż też pe-wnie wiedz iż mu fie też wþytko wþpák *RP III* 31_{17–18}.

PK dominuoja daugiskaitos naudininko formos su ilgąja galūne *-mus*, o *MP I* ir *MP III* dalyse vienaskaitos ir daugiskaitos naudininko formų su ilgosiomis galūnėmis vartojimo santykis yra panašus.

Naudininko formos su trumpiosiomis galūnėmis³². Petkevičius ir *Postilės* vertėjai pramaišiu vartoja naudininko formas su galūnėmis *-mui* ar *-mus* ir sutrumpėjusias formas su galūnėmis *-am*, *-ui*, *-u*, *-ai* (*-ei*), *-ms*³³. *PK* iš viso rasta 460, *MP I* dalyje – 1267, o *MP III* dalyje – 850 naudininko formos su trumpiosiomis galūnėmis.

16 lentelė. Tiriamuose šaltiniuose vartojamos naudininko formos su trumpiosiomis galūnėmis

Naudininko forma	<i>PK</i>	<i>MP I</i> dalis	<i>MP III</i> dalis
Su galūnėmis <i>-am</i> ; <i>-ui</i> ; <i>-u</i> ; <i>-ai</i> (<i>-ei</i>)	311	956	776
Su galūne <i>-ms</i>	149	314	74
Iš viso	460	1270	850

³² Kalbant apie tiriamuose šaltiniuose vartojamas vardažodžių ir įvardžių vienaskaitos naudininko formas su trumpiosiomis galūnėmis, aptariamos ne tik formos su galūnėmis *-am* (*tam*, *anam*, *geram*), *-ui* (*Ponui*, *Dievui*, *tėvui*), *-ai* (*-ei*) (*motinai*, *gerai*, *draugei*) etc., bet ir formos su galūnėmis *-u* (*Dievu*, *tevu*), *-mu* (*tamu*, *savamu*) ir *-i* (*Poni*).

³³ Sutrumpėjęs galūnės *-mus* variantas.

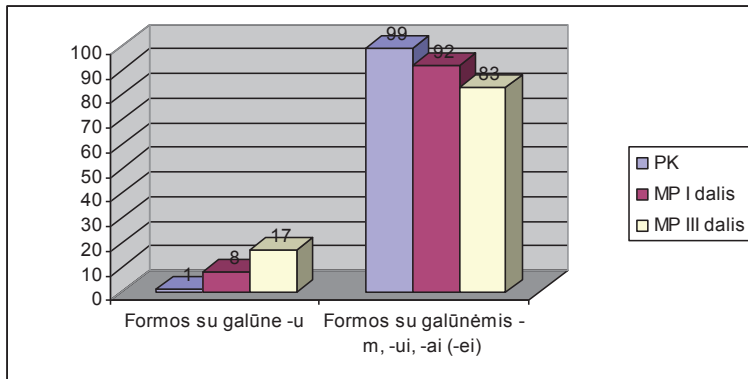
Kaip matyti, daugiausia vartojama vienaskaitos naudininko formų su galūnėmis *-am*; *-ui (-u)*; *-ai (-ei)* etc. *MP* I dalyje šių naudininko formų aptikta truputį daugiau negu *MP* III dalyje, o *PK* jų rasta beveik tris kartus mažiau, pvz.: id galetumbim kiefti ftowedami prieg taw *PK* 140₂₃₋₂₄ / ze wbytko znošimy ftalibę bo c w boiu *PK* 140₂₄₋₂₅; kad ghi tái garba cžeftáwoia / kuri páciam Ponui Diewui vžuguli *MP* I 4^v₆₋₇ / (originale atitikmens nerasta); Weyždekig kokfay tátay džiauškfmás / ir koki tátay pátiechá augá wifád kožnám wiernám krikfcžioniškám žmoguy *MP* III 7₄₆₋₄₇ / I pátržayže iáka tu rádošć á iáka tu počiechá rošćie záwždy každemu wiernemu kržešćianfkitemu cžłowiekowi *RP* III 14₁₃₋₁₄.

Reikia pabrėžti, kad *PK* rasta beveik du, o *MP* I dalyje – beveik tris kartus daugiau daugiskaitos naudininko formų su galūne *-ms* negu *MP* III dalyje, pvz.: ponu dudams flužii wifiems / tarnalamus pawargusiems *PK* 128₆₋₈ / Będac Pánem błužyß flugom / nam wbytkim nedžnym gržeßnikom *PK* 128₆₋₈; tikray płaštaka feniems budams zokano feno / ir naughiems iftátimams iau zokane muфу nuog žmoniu izdumotiems *MP* I 19₁₁₋₁₄ / dał práwie policžek ftárym zwyčžaiom zokanu ftárego / y nowym wymyflom tuž w zakonie náßym od ludži wymyßlonym *RP* I 40₉₋₁₁.

XVI–XVII a. lietuvių raštuose vartojamos naudininko linksnio formos ne tik su galūnėmis *-ui (-uy)* ar *-u*, bet ir su galūne *-i*. XVI–XVII a. lietuvių raštuose visuotinai vartotos senosios *i* kamieno vyriškosios ir moteriškosios giminės daiktavardžių vienaskaitos naudininko formos (Zinkevičius 1980, 223). Naudininko galūnės *-ie* < *-*ei* ir *-i*, pasak Jakulytės (2012, 27), kai kurių tyrinėtojų laikomos skolintomis iš *i* ar priebalsinio linksniavimo tipo. Galūnė *-*ei* buvusi dėsninga *o* / *e* kamieno lokatyvinio datyvo fleksija, fonetiškai sutapusi su priebalsinio ir *i* kamieno, o pastarųjų pavyzdžiu greta *-ie* atsiradusi *-i* (Mažiulis 1970, 135, 145–146). Vardažodžių vienaskaitos naudininko formos su galūne *-i* vartojamos *MP* I dalyje, pvz.: Teypag tádá ir dayktás nepriwiliámás / kád tie wifí kurie čionay ftiprey o wiernáy ftowi prieg Poni fáwo *MP* I 3₂₈₋₃₀ / Tákže tež ieft rzecž nieomylna / iž čí wbyfcy ktorzy tu mocnie á wiernie ftoia przy Pánu fwym *RP* I 6₃₋₄; O todel tie žodžiey / kurios ghis biłoio prieg fmerti fáwo / ir czionay del to ant prádžios vždeti *MP* I 35₈₋₉ / Pržetož ty flowá aktore on mowil przy fmierći fwoiey fa tu dla tego ná počátku záložone *RP* I 73₂₀₋₂₁.

PK ir *MP* I dalyje trumpųjų vienaskaitos naudininko formų aptikta beveik tiek pat, o *MP* III dalyje – beveik du kartus daugiau. *PK* ir *MP* I dalyje vartojama beveik du kartus daugiau trumpųjų daugiskaitos naudininko formų negu *MP* III dalyje.

Vienaskaitos naudininko formų su galūnėmis *-ui* ir *-u* vartojimas. *MP* I ir III dalių tekste vartojamų vardažodžių vienaskaitos naudininko linksnio formos su galūne *-u*.

7 paveikslas. Vienaskaitos naudininko formų su galūnėmis *-am, -ui, -ai (-ei)* ir *-u* vartojimo dažnumo santykis (%)

MP I dalyje vienaskaitos naudininko linksnio formų su galūne *-u* rasta 79, o *MP III* dalyje 1,6 karto daugiau – 127. *MP III* dalyje naudininko formos su galūne *-u* sudaro beveik penktadalį visų vienaskaitos naudininko formų (neskaitant formų su archajine galūne *-mui*). Sunku motyvuoti, kodėl tiriamuose šaltiniuose vartojamos vardažodžių vienaskaitos naudininko formos su galūne *-u*, tačiau tai tikrai nėra korektūros klaidos. Šios formos tiriamose *MP* dalyse (ypač *MP III* dalyje) yra vartojamos palyginti dažnai, pvz.: páfirode iškíey ant kaľno Tabor / príeg ßwentám perfímáynímu io *MP I* 3^v_{21–22} / okazaľ fię iáwníe ná gorze Tabor / przy śwíetym przemíeníeníu íego *RP I* 6_{39–40}; íž ano nuftprínímá ir nutíkrínímó tawo gali pághíeßkót Pónu Díewu tawámuy *MP III* 7^v_{28–30} / zonego wtírdzenia twego / pozýfkác możeß Pánu Bogu twemu *RP III* 14_{49–50}.

Įdomu tai, kad *PK* vartojamų vardažodžių vienaskaitos naudininko formų su galūne *-u* rastos vos 3 formos. Jos, matyt, gali būti laikomos korektūros klaida, pvz.: Tada mes tamu waykíalu ir íumus wífiems nuog Díewo tewo mufu *PK* 197_{4–6} / Tedy my temu dżíećíatku y wam wßytkím od Bogá Oycá náßego *PK* 197_{4–5}; Turi but príeg tarnavímu małżeńfítoß ßwentos darítas pílnas kľaufímas *PK* 225_{3–4} / Ma być przy wľugováńíu małżeńfítwá śwíetego / cżyníon pílní opyt *PK* 225_{3–4}.

17 lentelė. *PK, MP I* ir *III* dalių tarpusavio panašumas pagal vienaskaitos naudininko formų su galūnėmis *-ui* ir *-u* vartojimo dažnumą

Tekstas	Santykis	Panašumas
<i>MP I</i> dalis ir <i>PK</i>	0,09:0,01 (9)	mažas panašumas
<i>MP III</i> dalis ir <i>PK</i>	0,2:0,01 (20)	mažas panašumas
<i>MP III</i> ir <i>I</i> dalys	0,2:0,09 (2,2)	mažas panašumas

Petkevičius vienaskaitos naudininko formų su galūne *-u* beveik nevartoja, todėl vienaskaitos naudininko formų su galūnėmis *-ui* ir *-u* vartojimo santykio panašumas *PK* ir *MP I* dalyje ar *PK* ir *MP III* dalyje yra labai mažas. *MP III* dalyje vienaskaitos

naudininko formų su galūne *-u* aptinkama 9 proc. daugiau negu *MP I* dalyje, o tai lėmė mažą naudininko formų su galūnėmis *-ui* ir *-u* vartojimo santykio panašumą. Vadinasi, Petkevičius nėra linkęs vartoti vienaskaitos naudininko formas su galūne *-u* (*PK* vertime apskritai rastos vos kelios šios formos), o *MP III* dalies vertime kur kas dažniau negu *PK* ar *MP I* dalies vertime vartojamos vienaskaitos naudininko formas su galūne *-u*.

Galima pastebėti dėsningumą – *MP I* dalies prielinksninėse konstrukcijose su naudininku (*prie(g)* su naudininku, *prieš* su naudininku) vartojama daiktavardžių vienaskaitos naudininko forma su galūne *-u*. Daiktavardis įprastai sudaro junginį su būdvardžiu, pvz.: Pąguldime fáwo. Prieš trudnám iβmánimu ápe nušižiáminimá žmogiftes Poná / ir pákáros io *MP I* 1₃₋₅ / Położeniu fwoim. Przećiwko trudnemu wyrozumieniu o wniżeniu człowieczénfwa Pánfkiego *RP I* 1₁₋₃; Kás tatay wifá páfirode prieg βwentám iβreyβkimu *MP I* 2^v₁₋₂ / Co fię to wβyftko okozálo przy świetym ziáwieniu *RP I* 4₁₄₋₁₅.

MP III dalyje rasta atvejų, kai prielinksninėse konstrukcijose vartojamos daiktavardžių vienaskaitos naudininko formas su galūne *-ui*. *PK* daiktavardžių vienaskaitos naudininko formas su galūne *-ui* apskritai dominuoja prieš formas su galūne *-u*, pvz.: Teip káip tatay ir Anyolás S. prieg ifireyβkimui io ápfákit teikies *MP III* 29₂₆₋₂₇ / Ták iáko to y Angioł świethy przy zwiátftowánium iego opowiadác raczył *RP III* 56₅₋₆. Ne feredomis tátay ába petnicžiomis žiowintis / ne penki poterius prieg kožnam ártoriuy fukáľbet *MP III* 58^v₆₋₇ / Nie śrżodyć to ábo piatki fuβyć / nic piećći to paćiorkow przed káždym ołtarzem fpiać *RP III* 112₃₇₋₃₈.

Du daiktu tada ifako mumus Chriřtus darit prieg iftatimuy krikřtima βwenta *PK* 189₁₋₃ / Dwie rzeczy tedy rofkažuie nam Chryřtus cžynić przy wftawie Krżtu świetego *PK* 189₁₋₃; Giefme prieg užiwogimuy Wećiaris Pona *PK* 127₁₆₋₁₇ / Piofnká przy famym wżywánium wieczęrzy Pánfkiey *PK* 127₁₆₋₁₇.

MP I dalies prielinksninėse konstrukcijose su naudininku kartais vartojama ne tik vienaskaitos naudininko daiktavardžio forma su galūne *-u*, bet ir vienaskaitos naudininko įvardžio forma su galūne *-am*, pvz.: prážis ir bus βwiefus káip fáuľe ant debefu prieg Ponu fáwam *MP I* 9₁₀ / zákwitna á roziafniá fię iako fłonce ná obłocch przy Pánu fwoim *RP I* 18₂₇₋₂₈.

Verta paminėti, kad *MP III* dalyje (skirtingai negu *MP I* dalyje) vienaskaitos naudininko daiktavardžių formos su galūne *-u* įprastai sudaro junginius su įvardžio naudininko forma, turinčia galūnę *-mui*. Kartais junginyje kartu dar vartojama įvardžio naudininko forma su galūne *-u*, pvz.: kokiá naudá nudukřint galit tam Ponu fáwámuy *MP III* 6^v₁₁₋₁₂ / á ižbyfmy wzieliláfke á miłóć v Bogá Oycá fwego niebiefkie *RP III* 12₄₇₋₄₈; teyp kaip ir káltás vž teyp tuľás gieradeiftes támu Ponu fáwámuy / ir tokiam gierádeiu fáwámuy *MP III* 68^v₃₋₅ / y ták iáko ieft powiniem zá ták rozlicžne dobrodziejyftwá temu Pánu fwemu / á tákiumu dobrodziejiewi fwoiemu *RP III* 132₁₄₋₁₅.

MP I ir *III* dalyse neprielinksninėse konstrukcijose įprastai aptinkama įvardžio vienaskaitos naudininko forma su galūne *-mui* ir daiktavardžio naudininko forma su galūnėmis *-ui* arba *-u*, pvz.: káip idant fu pákárna βirdžia gáľetumbey páfirodit Po-

nyu Diewuy fawamuy *MP* I 18^V₂₅₋₂₇ / iakobys fie z pokornym fercem / mogł vkázác Pánu bogu fwemu *RP* I 39₂₁₋₂₂; teyp káip cžionáy pati áplákit teykies priderácžia gárba duot pácžiam Ponu Diewuy fawamuy *MP* III 35^V₇₋₈ / ták iáko fie tu fámá opo-wiadác racžy / przywłaβcžác Pánu Bogu fwoiemu *RP* III 68₁₁₋₁₂.

MP III dalyje dažniau negu I dalyje vienaskaitos naudininko formos daiktavardis su galūne *-ui* vartojamas junginyje su įvardžio naudininku, turinčiu galūnę *-mui*, pvz.: ir prifisfaupt tawep daug tu práftokielu tawo / ápe kuriuos cžionáy biłot teikies Diewuy tewuy tawamuy *MP* III 19^V₂₂₋₂₃ / á dočifkác do ciebie wiele tych profacžkow twoich / o ktrych tu powiadác racžyβ Bogu Oycu twemu *RP* III 37₄₉₋₅₀; o gátáwikit tákus Ponuy fawamuy / Bitáy iau átáio iufump *MP* III 30₈₋₉ / á gotučie ścieβki Pánu fwemu / o toć inž przyβedł do was *RP* III 57₄₅₋₄₆.

Tiriamuose šaltiniuose vartojamos vardažodžių moteriškosios giminės vienaskaitos naudininko formos įprastai turi galūnę *-ai (-ei)*, pvz.: dekadodami io βwentay maloney / wifada už io neiβkaβbas gearadeyftes *PK* 15₁₇₋₁₉ / džiekuiac iego šwietey miłosci žáwždy žá iego niewymowne dobrodžieyftwa *PK* 15₁₇₋₁₉; perferkti idant mes nefiftebetumbimefi táy mornay nendrey nuog weiá žwiłuoiañcžey *MP* I 14₃₂₋₃₃ / ktry fie chwieie á kołyβe nie inácžey iáko tržćina od wiátru zruβona *RP* I 29₃₉₋₄₀; biłoio tuos žodžius ant prádžios vždeti tay Elžbietáy βwentáy / o ánáy gientáyney fáwo *MP* III 34^V₃₄₋₃₅ / powiedžiałá te fłowá ná pocžatku záložone tey Elžbiećie šwietey / á oney powinowátey fwoiey *RP* III 66₅₀₋₆₇₁.

Vienaskaitos naudininko formų su galūne *-u* vartojimu *MP* III dalis esmingai skiriasi nuo *MP* I dalies ir *PK* – *MP* III dalyje jos sudaro penktadalį visų vienaskaitos naudininko formų. *MP* I dalyje prielinksnių *prie(g)* ir *prieš* konstrukcijose su naudininku įprastai vartojamos daiktavardžių vienaskaitos naudininko formos su galūne *-u*. *MP* III dalyje šiose konstrukcijose aptinkama vienaskaitos naudininko daiktavardžių formų su galūne *-ui*, o *PK* formos su galūne *-ui* apskritai vyrauja.

Naudininko formų su trumposiomis ir ilgosiomis galūnėmis vartojimas. Panašiuose *MP* I ir III dalių kontekstuose vartojamos skirtingos vardažodžių naudininko formos: *MP* I dalyje – su galūne *-ms*, o *MP* III dalyje – su galūne *-mus*, plg.: kuri tatay Ponas tureio pádarit wierniems fáwo *MP* I 21^V₂₅₋₂₆ / ktry ten Pan miáł vcžy-nić wiernym fwoim *RP* I 45₃₀₋₃₁; nefa ghis nopfižádeio páβłowint tiktáy wierniems fáwo / o wifa ghiemus nudukfint *MP* III 11^V₂₁₋₂₂ / gdyž onnie obiecał błogofávić iedno wiernym fwoim *RP* III 22₂₄₋₂₅.

Žádeio teypag tatay wel párodit prieβtárnikams o newiernikams fáwo *MP* I 5^V₂₇₋₂₈ / Obiecał tež to žásie vkázác íprzeciwnikom fwoim / á niedowiárkom fwoim *RP* I 11₁₅₋₁₆; káip ghis meilingay ir mieley teikies / átfiliept átfiβáukt ir prieβtárnikamus fáwo *MP* III 15^V₄₈₋₄₉ / iáko fie on wdžiecžnie á miłosciwie racžy ozywác y íprzeciwnikom fwoim *RP* III 30₄₀₋₄₁.

O teip wifur duriá akiñ / tiems niekam nederántiems reditoiáms káráliftes šwietá to *MP* I 40^V₁₁₋₁₂ / A ták wβedy kole w oczy / ty nikkžemne íprawce kroleftwá šwiátá *RP* I 85₁₅₋₁₆; Weyzdekig kokias cžionay gierádeiftes o kokias priwileias tiemus βeforiumis ir tiemus reditoiámus fáwo *MP* III 49^V₇₋₈ / I pátržayže co tu žá dobrodžieyftwá á iákie przywileie tym βáfárzom á tym íprawcom fwoim *RP* III 95₁₀₋₁₁.

Pasitaiko atvejų, kai tame pačiame sakinyje pramaišiu vartojamos daugiskaitos naudininko formos su ilgosiomis ir trumposiomis galūnėmis. Dėmesį galima atkreipti į tai, kad trumpųjų ar ilgųjų galūnių pasirinkimui ir vartojimui vertime jokios įtakos neturi originalo, šiuo atveju – lenkų, kalba. Ir vienu (kai verčiant vartojama naudininko forma su trumpąja galūne), ir kitu (kai vertime vartojama naudininko forma su ilgąja galūne) atveju atitikmenys originale yra tokie patys, pvz.: Tada mes tamu waykialu ir iumus wifiiems nuog Diewo tewo mufu PK 197⁴⁻⁶ / Tedy my temu dżieciatku y wam wbytkim od Bogá Oycá náβego PK 197⁴⁻⁵; O tenai iau išpildit o daginet wífa źádeimu linkfmibes wierniemus fawo / o parodit teypag tatay niewierniems ir prieβtárnikams fawo MP I 6^v₃₁₋₃₃ / A tám iuź wypełnić á dokonczýć wbytkich obiecánych rádości wiernym fwoim. A okázác teź to niewiernym á íprzećiwnikom fwoim RP I 13²⁵⁻²⁷; ant páwaiždá wifiemus reditoaimus ir wirefniems báźniczios fawo βwentos MP III 49¹⁷⁻¹⁸ / raczy ná przykład wbytkim íprawcom á przełożonym kościołá fwego świetego RP III 94²²⁻²³.

Ištirus XVI a. LDK reformatų lietuviškus tekstus pastebėta, kad žodžių junginyje gali būti vartojamos vienaskaitos naudininko formos tiek su galūne *-ui*, tiek ir su archajine galūne *-mui*. Įprastai tokius junginius daiktavardis sudaro su įvardžiu ir būdvardžiu, o archajinę vienaskaitos naudininko galūnę neretai turi tik įvardis ir (arba) būdvardis, pvz.: Kodelgi dufia mano tawo Ponuy fawamuy / Ne tur but pwalna teyp fanti giaramuy? PK 64¹²⁻¹⁴ / I zali duβá moiá fłuβnie Pánu fwemu / rep. Nie ma być podrzucona w pośluβenítwu iemu PK 64¹³⁻¹⁵; Koźnámuy krikfczcionibkam źmoguy / ant to fwietá ftwincziam po káruna Poná fawo Jezufa Chriřtuśa MP I II¹⁻³ / Kaźdemu krzcścianskiemu Rycerźomi na tym swiecie pod Pana fwego PR I II¹⁻³; idánt išpirma duotumbey gárβa ir dekáwoghima Ponuy Diewuy fawamuy MP III 29^v₂₋₃ / áby napirwey dawał chwale á dziekowánie Pánu Bogu fwemu RP III 56³⁶⁻³⁷.

Ištirus MP I ir III dalių pavyzdžius, paaiškėjo, kad vardažodžių daugiskaitos naudininko linksnio formos turi galūnę *-mis*. Pasak Mildos Lučinskienės (1998, 148), daugiskaitos naudininko formos su *-mis* – tai sena vidurio aukštaičių tarmės ypatybė. Jų randama šia tarme pagrįstuose XVI–XVII a. raštuose: vadinamojoje Morkūno *Postilėje*, *Knygoje nobažnystės*, Petkevičiaus *Katekizme* (dar žr. Arumaa 1933, 44–46; Kazlauskas 1968, 170), pvz.: duotu žiniá žmonemus anomus fumáibi-tomis o fiłwártuoiántiems MP I 11^v₁₆₋₁₇ / dáli fpráwe ludowi onemu zámieβánemu á zátrožonemu RP I 24₁₂₋₁₃; teip kaip ir ánuo cźeřu ne gáleio nieka per íbkádit ánomis žmonemis βwentomis ir wiernomis tawo MP III 15^v₃₆₋₃₇ / ták iáko y ná on cźás nie mogli nic przekáźić onym ludźiom świetym á wiernym twoim RP III 30²⁸⁻²⁹.

Apie tam tikrą ilgųjų ir trumpųjų naudininko galūnių pasirinkimo ir vartojimo tirtuose šaltiniuose sistemą kalbėti sunku – neretai tame pačiame sakinyje aptinkama naudininko forma tiek su ilgąja, tiek ir trumpąja galūne. Skirtingai negu PK, MP I ir III dalyse pasitaikė vardažodžių daugiskaitos naudininko linksnio formų su galūne *-mis*.

Kalbant apie vardažodžių naudininko formų su ilgosiomis ir trumposiomis galūnėmis vartojimo santykį (žr. 15 ir 16 lenteles), reikia paminėti, kad naudininko formų su ilgosiomis galūnėmis MP III dalyje vartojama gerokai daugiau negu su

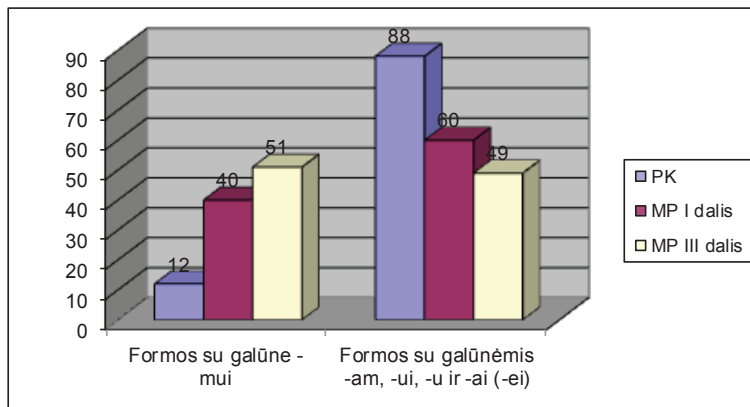
trumposiomis. *MP I* dalyje daugiau rasta vienaskaitos naudininko formų su galūnėmis *-am, -ui, -u, -ai (-ei)*. *negu* su galūne *-mui*, o daugiskaitos naudininko formų su galūnėmis *-mus* aptikta gerokai daugiau *negu* su galūne *-ms*.

Katekizme dažniausiai vartojamos vienaskaitos naudininko formos su galūnėmis *-am, -ui, -u, -ai (-ei)* ir daugiskaitos naudininko formos su archajine galūne *-mus*. Tuo viduriniu raštų kalbos variantu parašyti *Katekizmas* ir *Postilės III* dalis yra artimi rytiniam raštų kalbos variantui – jame, pasak Mildos Lučinskienės (1998, 147), vyravo daugiskaitos naudininko galūnė *-mus*, o galūnė *-ms* buvo retesnė. Vaida Šilaikienė (2004, 15) pažymi, kad Konstantino Sirvydo veikale *Punktai sakymų* naudininko galūnė *-mus* daug dažnesnė nei sutrumpėjusi *-ms*.

Daugiskaitos naudininko formų su galūne *-mus* tiriamuose šaltiniuose vartojama daugiau *negu* su sutrumpėjusia galūne *-ms*. *MP III* dalyje daugiskaitos naudininko formų su galūne *-mus* rasta net dešimt kartų daugiau *negu* su galūne *-ms*.

Galima padaryti išvadą, kad *MP III* dalies vertėjas beveik visada vartojo archajines daugiskaitos naudininko formas su galūne *-mus*, o *MP I* dalies vertėjas ir Petkevičius buvo linkę vartoti ir sutrumpėjusias formas su galūne *-ms*. *MP III* dalyje raštų vienaskaitos naudininko formų su ilgosiomis ir trumposiomis galūnėmis vartojimo santykis yra panašus, o *PK* ir *MP I* dalyje vyrauja naudininko formos su galūnėmis *-am, -ui, -u* ir *-ai (-ei)*.

Vienaskaitos naudininko formų su archajine galūne *-mui* ir galūnėmis *-am, -ui, -u, -ai (-ei)* vartojimas. XVI a. LDK reformatų lietuviškuose raštuose vartojamos vienaskaitos naudininko formos su galūnėmis *-am, -ui, -u* ir *-ai (-ei)* ir *-mui*.

8 paveikslas. Vienaskaitos naudininko formų su galūne *-mui* ir galūnėmis *-am, -ui, -u, -ai (-ei)* vartojimo dažnumo tiriamuose šaltiniuose santykis (%)

Kaip matyti, *PK* dominuoja vienaskaitos naudininko formos su galūnėmis *-am, -ui, -u* ir *-ai (-ei)*. *MP I* dalyje jų taip pat vartojama kiek daugiau *negu* su galūne *-mui*. *MP III* dalyje šiek tiek daugiau rasta vienaskaitos naudininko formų su galūne *-mui*, plg.: dovanas dides dawe / kaip wieþpati *fawamuy* / namuofna fugriþo *PK* 154₂₄₋₂₅ / iemu ne darowali / potym precþ odiecháli *PK* 154₂₄₋₂₅; Prifiweizdekim

wifi tamuy Sunuy Diewo PK 154₂₆-155₁ / Przypátruymyß fie wþyfcy ná fyna Boże-
ga PK 154₂₆-155₁;

ir ing káráليفة fáwo / kuri iámui ir tárnámus io ámžinay págatáwítá MP I
3₄₃₋₄₄ / á do kroleftwá fwoiego / ktore iemu y flugom iego iest wieczñie zgotowano
RP I 6₁₇₋₁₈; O pułkay žmoniu kurie pirm io ir páskuy ghi eia / ßaukie / biłodámi
Hofánná funui Dowidá MP I 1^v₂₁₋₂₂ / A flufcže co naprzod ßły y cíftorzcy náśládo-
wáli / wołáli / mowiac: Hozánná fynowi Dáwidowemu RP I 2₂₅₋₂₇;

O iay támuy netikietumbey / o regietus dáiktas negalimás / práþik fáwi kokiá
ženklá nuog Poná tawo MP III 2^v₂₋₄ / A ieflibys temu niewierzył á zdáćć fie rzecć
niepodobna RP III 4₃₈₋₃₉; Ponas ir anáms Ezdroþiuy Pránáþuy ftebuklingay teypag
buwo apfakit teykies o tikray wardu MP III 2^v₂₃₋₂₄ / Pan y onemu Ezdraþowi Pro-
rokowi džiwnie tež bylo powiedzic raczył á práwle miánowicie RP III 5₅₋₆.

18 lentelė. PK, MP I ir III dalių tarpusavio panašumas pagal vienaskaitos naudininko formų su archajine galūne *-mui* ir galūnėmis *-am*, *-ui*, *-u* ir *-ai* (*-ei*) vartojimą

Tekstas	Santykis	Panašumas
MP I dalis ir PK	0,7:0,1 (7)	mažas panašumas
MP III dalis ir PK	1:0,1 (10)	mažas panašumas
MP III ir I dalys	1:0,7 (1,4)	didelis panašumas

Petkevičius vienaskaitos naudininko formas su galūne *-mui* vartoja palyginti re-
tai, todėl vienaskaitos naudininko formų su archajine galūne *-mui* ir galūnėmis *-am*,
-ui, *-u* ir *-ai* (*-ei*) vartojimo dažnumo santykio panašumas PK ir MP I / III dalyse yra
labai mažas. MP I ir III dalyse vienaskaitos naudininko formų su šiomis galūnėmis
vartojimo dažnumo santykio panašumas yra gana didelis, nes, skirtingai negu PK,
MP I ir III dalyse gausu vienaskaitos naudininko formų su galūne *-mui*.

19 lentelė. Tiriamuose šaltiniuose vartojamų vienaskaitos naudininko formų pasiskirstymas pagal kalbos dalis

Kalbos dalis	Naudininko formos su archajine galūne <i>-mui</i> ir galūnėmis <i>-ui</i> , <i>-u</i> , <i>-ai</i> (<i>-ei</i>) etc.					
	PK		MP I dalis		MP III dalis	
	Formos su galūne <i>-mui</i>	Formos su galūnėmis <i>-am</i> , <i>-ui</i> , <i>-u</i> , <i>-ai</i> (<i>-ei</i>) etc.	Formos su galūne <i>-mui</i>	Formos su galūnėmis <i>-am</i> , <i>-ui</i> , <i>-u</i> , <i>-ai</i> (<i>-ei</i>) etc.	Formos su galūne <i>-mui</i>	Formos su galūnėmis <i>-am</i> , <i>-ui</i> (<i>-u</i>), <i>-ai</i> (<i>-ei</i>) etc.
Įvardis	36	94	580	233	698	168
Daiktavardis	–	193	–	569	–	482
Būdvardis	5	16	35	135	65	108
Dalyvis	–	6	5	14	8	13
Skaitvardis	1	2	5	2	5	5
Iš viso	42	311	623	953	776	776

PK, *MP* I ir III dalyse daugiausia vartojama įvardžių vienaskaitos naudininko formų. Jų santykis skirtingas: *PK* daug dažniau vartojamos formos su galūnėmis *-am*, *-ui*, *-u*, *-ai* (*-ei*), o *MP* I ir III dalyse dominuoja formos su galūne *-mui*. Tiriame *Postilės* dalyse vienaskaitos naudininko įvardžių formų su *-mui* rasta gerokai daugiau nei *PK*, pvz.: o aþ naktį giefmems manamuy / duoŕiu małda dieuwuy giwamuy *PK* 60₂₋₅ / A ia w nocy pioŕnki memu / dam z prošba Bogu ŕywemu *PK* 60₄₋₅; o ghis turi waldŕia ir ifakinea po wifa Eghipta / ir wifos gimines klonioias iamuy *MP* I 28₁₇₋₁₈ / á on włada á rofkázuie po wŕytkim Egipcie / á wŕyfcy narodowie kłaniaia fie iemu *RP* I 58₃₂₋₃₃.

Kitų kalbos dalių naudininko formų su galūne *-mui* vartojama daug mažiau negu įvardžių. Vienaskaitos naudininko būdvardžių formų tiek su galūne *-mui*, tiek ir su galūnėmis *-am*, *-ui*, *-u*, *-ai* (*-ei*) *MP* I ir III dalyse rasta kur kas daugiau negu *PK*, pvz.: darykim ßłowe Dieuwuy ŕawamuy / ir dekas warduy io ŕwentamuy *PK* 83₃₋₆ / Cŕyncie dŕieki Pánu fwoiemu / k imieniu iego ŕwietemu *PK* 83₄₋₆; Koki buwo ftoius linkmibe ir pátiechá ánamuy Iokubuy Pátriorchay ŕwentamuy *MP* I 28₁₅₋₁₆ / Jákaŕie byłá słała rádość y poćiecha onemu Jákobowi Pátryárŕe ŕwietemu *RP* I 58₂₉₋₃₀; kur tátay ne priwiliánczey fáliubit ir ŕadet teikies koŕnamuy wiernámuy *fawámuy* *MP* III 52^v₁₈₋₁₉ / gdŕie to nieomylnie záflubic á obiecác racŕył káŕdemu wierniemu fwoiemu *RP* III 101₁₅₋₁₆.

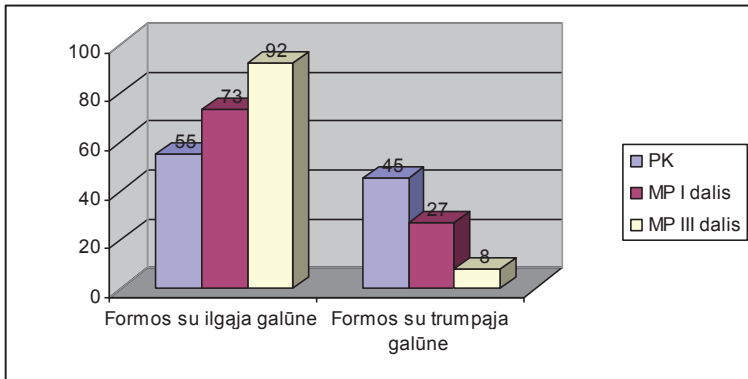
Neretai sakinyje gali būti pavartotos vienaskaitos ar daugiskaitos naudininko įvardžių formos tiek su ilgosiomis, tiek ir su trumposiomis galūnėmis, pvz.: nes iumus lieps dariti / ko aþ iumus uŕŕakiau ne weykti *PK* 123₄₋₆ / Boć wam kaŕa dŕalać / cŕegom fie ia wam kaŕał wylŕzegác *PK* 123₄₋₆; iog iam páciamui káyp Káráliui ant karaliu toki garba prigułeio / kuri tikrai priguł paćiam Diewui ant aukŕtibes *MP* I 4^v₁₋₃ / (originale atitikmens nerasta); Káip iamuy biłotu ir koŕnam iŕ muŕu *MP* III 10^v₃₈₋₃₉ / Jákobu mu rŕekly káŕdemu z nas *RP* III 20₄₆.

Vienaskaitos naudininko įvardžio junginyje su daiktavardžiu *MP* I dalyje įprastai vartojama įvardžio forma su trumpąja, o *MP* III dalyje – su ilgąja galūne, plg.: iay Ponuy fawam wiernay ir ftiprey pádukfi turefim *MP* I 21^v₂₋₃ / ieŕli Pánu fwemu wiernie á ftále duŕać bedŕiemy *RP* I 45₇₋₈; kurie ćionai wiernay wŕłáikie ftiprumá fawo Ponu fawam / bus káip ŕaułe ŕides prieg Ponu fawam *MP* I 8₁₄₋₁₅ / ktorzy tu wiernie záchowáli ftalość fwá Pánu fwoiemu / beda iáko ŕłonce kwitnac przy Pánu fwoim *RP* I 16₂₀₋₂₂.

o ta nendŕna ir miŕerna wŕłáika trumpá ŕiwatá fawo tam Ponu fawámuy *MP* III 24₁₆₋₁₇ / á ten nendŕny á miŕerny krotki ŕywot fwoy / temu Pánu fwemu *RP* III 46₁₉₋₂₀; iŕmánidami iau o regiedámi nuŕtiprintá wiera iu biłot teikies Diewu tewu fawámuy *MP* III 19₄₅₋₄₆ / rozumieiac iuŕ á bacŕac wtwirdŕona wiáreich / movic racŕyłku Bogu Oycu fwoiemu *RP* III 37₂₃₋₂₄.

PK ir *MP* I dalyje dažniau aptinkama vienaskaitos naudininko formų su trumposiomis galūnėmis, *MP* III dalyje ŕiek tiek daugiau rasta formų su ilgąja galūne *-mui*. Nors XVI a. LDK reformatų lietuviškuose raštuose dominuoja vienaskaitos naudininko įvardžių ilgosios ir trumposios formos, jų santykis skirtingas. *PK* ŕenkliai dažniau aptinkamos trumposios, *MP* III dalyje – ilgosios naudininko formos, *MP* I dalyje ŕių formų santykis yra panaŕus.

Daugiskaitos naudininko formų su ilgąja ir trumpąja galūnėmis vartojimas. XVI a. LDK reformatų lietuviškuose raštuose vartojamos daugiskaitos naudininko formos su trumpąja ir ilgąja galūnėmis. Pasak Jakulytės (2016, 73), *KN* daugiskaitos naudininko dažnos nesutrumpintos formos su baigmeniu *-mus*. Tokios formos vyrauja kituose XVI–XVII a. raštuose, pvz., Daukšos raštuose formos su *-ms* tesudaro 2 proc. visų pavyzdžių, o vėlesniuose raštuose šis mišinys vis didėjo (Zinkevičius 1988, 187, 203; Zinkevičius 1980, 195–196). *KN* vyriškosios giminės vardažodžių formų su *-mus* ir *-ms* santykis yra 35:65 proc., o moteriškosios giminės vartojamos tik trumposios formos.

9 paveikslas. Daugiskaitos naudininko formų su ilgąja (*-mus*) ir trumpąja (*-ms*) galūnėmis vartojimo dažnumo tiriamuose šaltiniuose santykis (%)

XVI a. LDK reformatų lietuviškuose raštuose dažniau aptinkamos daugiskaitos naudininko formos su ilgąja galūne *-mus*. Nors *PK* daugiskaitos naudininko formų su ilgąja ir trumpąja galūnėmis vartojimo santykis panašus (šiek tiek daugiau rasta formų su ilgąja galūne), *MP I* dalyje jau naudininko formos su galūne *-mus* sudaro didžiąją dalį daugiskaitos naudininko formų, o *MP III* dalyje šios formos ryškiai dominuoja prieš formas su trumpąja galūne *-ms*, plg.: Aniolas piemenimus štoda ganantiemus / Gudrume nakties fokie *PK* 153_{25–27} / Aniol flawny Pafterzom nád štádem czuiacym / rep. O połnocy zwiáftował *PK* 153_{25–27}; rupindames kiek dienos firdžia fmutna / kołay duos wirβu prieβtarnikams mana *PK* 47_{5–6} / prácuiac káždy dżien ná fercu fmutnym / dlugoli gorę daβ przećiwikom mym *PK* 47_{6–7};

iuog ghiemus buwo daugiáśń reykáłás tokia Kárálaus ir tokia ižgánitoiá *MP I* 2_{3–4} / iž im było wiecey potrzebá takingo Krolá y tákiego zbáwicielá *RP I* 3_{12–13}; Kád Ponás Chryftus ftoioś żydamus pážeydimu / o páhonims pásiutinimu *MP I* 1_{21–23} / Iž pan Kryftus żydom szał fie obráženimi / á Pogánom βalenftwem *RP I* 1_{22–23};

prifiweyzdek pilnay żiwatamus / fprowomus / ir żinkfniamus / teip káip cżionáy girdi žmones βwentas *MP III* 9_{45–46} / A przypátruy fie pilno żywotom / fprawom / á poštepkom / ták iáko tu fłyβyβ ludzi świetych *RP III* 18_{14–15}; Stebekis teipag toliaus redimáms Dwáfios βwentos *MP III* 22₅ / Dżiwuyže fie też dáley fprawam Duchá ś. *RP III* 42₂₂.

20 lentelė. *PK*, *MP I* ir *III* dalių tarpusavio panašumas pagal daugiskaitos naudininko formų su ilgąja ir trumpąja galūnėmis vartojimą

Tekstas	Santykis	Panašumas
<i>MP I</i> dalis ir <i>PK</i>	2,7:1,2 (2,3)	mažas panašumas
<i>MP III</i> dalis ir <i>PK</i>	11,5:1,2 (9,5)	mažas panašumas
<i>MP III</i> ir <i>I</i> dalys	11,5:2,7 (4,3)	mažas panašumas

Daugiskaitos naudininko formos su ilgąja galūne dažniausiai aptinkamos *MP III* dalyje – 19 proc. dažniau negu *MP I* dalyje ir 37 proc. dažniau negu *PK*. Šis skirtumas lėmė labai mažą daugiskaitos naudininko formų su ilgąja ir trumpąja galūnėmis vartojimo dažnumo santykio panašumą *MP III* dalyje ir *PK*, taip pat *MP I* ir *III* dalyse. Petkevičius 18 proc. dažniau negu *MP I* dalies vertėjas vartoja daugiskaitos naudininko formas su ilgąja galūne.

21 lentelė. Tiriamuose šaltiniuose vartojamų daugiskaitos naudininko formų pasiskirstymas pagal kalbos dalis

Kalbos dalis	Naudininko formos su galūnėmis <i>-mus</i> ir <i>-ms</i>					
	<i>PK</i>		<i>MP I</i> dalis		<i>MP III</i> dalis	
	Formos su galūne <i>-mus</i>	Formos su galūne <i>-ms</i>	Formos su galūne <i>-mus</i>	Formos su galūne <i>-ms</i>	Formos su galūne <i>-mus</i>	Formos su galūne <i>-ms</i>
Įvardis	135	113	709	67	620	13
Daiktavardis	22	17	82	163	144	43
Būdvardis	15	12	41	64	114	14
Dalyvis	9	7	16	19	19	2
Skaitvardis	–	–	–	2	–	2
Iš viso	181	149	848	315	897	74

PK, *MP I* ir *III* dalyse daugiausia vartojama daugiskaitos naudininko įvardžių formų. Tiesa, jų, kaip ir anksčiau aptartų vienaskaitos formų, santykis skirtingas: *PK* įvardžių naudininko formų su ilgąja ir trumpąja galūnėmis vartojama beveik tiek pat, *MP I* ir *III* dalyse daug daugiau vartojama formų su ilgąja galūne *-mus*. *MP III* dalyje šių formų rasta daugiau negu *MP I* dalyje, o *PK* – beveik du kartus mažiau negu *MP I* dalyje, pvz.: kad Diewas mumus ifakie / defimti fawo priřakimu *PK* 105_{11–13} / ze nam dař Bog na chowanie dęsieřcioro przy kazanie *PK* 105_{11–13}; mumus ię feno fugatawitos / řinodami ape gąlibe řwietą to *MP I* 12^v_{25–26} / nam řdawną řgotowanego / wiedzac o moęnořci řwiatą tego *RP I* 26_{28–29}.

Vardaęodęių daugiskaitos formų su galūne *-mus*, kaip ir su galūne *-mui*, vartojama ženkliai mažiau nei įvardęių. *MP III* dalyje daugiau negu *PK* ir *MP I* dalyje rasta daugiskaitos naudininko daiktavardęių ir būdvardęių, taip pat kiek dažniau vartojamos dalyvių formos su galūne *-mus*, pvz.: ape kurius għiay řąřimamus tikim / daug řtebuklingu gąlibiu Poną girdim *MP III* 2_{5–6} / o ktrych / ieflięę řifimom wierzy-

my / wiele niepodobnych możliwości Pánfkiey ųychamy *RP* III 3₃₇₋₃₈; teip káip tátay Ponná fákit teikies / káip tárnamus biednikamus / o newálnikamus tawo *MP* III 5₁₃₋₁₄ / ták iáko pánná powiádác raczy / iáko ųugom nedznikom / á niewolnikom twoim *RP* III 9₄₃₋₄₄; idant ant muųu notáitu tie prákieikunáy / kurie ir iź ųeno tie-mus wifiemus netikintiemus tawo ųugátawiti *MP* III 9^v₃₁₋₃₃ / ábyná nas nie przyųły te przeklectwá / ktore ųá zdawná tym wųytkim niewiernikom twoim zgotowáne *RP* III 18₅₁₋₁₉₁.

Tiriamuose ųaltiniuose vartojamos įvardžių daugiskaitos naudininko formos su trumposiomis galūnėmis, pvz.: Užmokiek Pone giems pagal darbu iu *PK* 55₁₄₋₁₅ / Zapłaćim wedla wczynkow ich Pánie / rep. Day im nagrodę ktora za ich ftanie *PK* 55₁₃₋₁₅; Iog tureio átáy Mefyoųius / iog tureio ifireykųt Kárálus / kurláy ghiems iź ųeno źádetás buwo *MP* I 1^v₂₉₋₃₁ / iź miáł przyųć Mefyaų / iź ųie miáł źiáwić Krol / ktory im z dawná obiecán był *RP* I 3₃₋₄; mes intikieiom wifomis Pránáųiftomis / ir wifiems ániems ųtebuklingams redimams Dwafios ųwentos *MP* III 1^v₃₉₋₄₁ / iźechmy wvierzyli wųytkim prorocstwo / á wųytkim onym dźiwnym ųpráwam Duchá ų. *RP* III 3.

Aptariant vardažodžių naudininko formų su ilgąja ir trumpąja galūnėmis vartojimo santykį, pastebėta, kad *PK*, nors ir neryškiai, bet dažniau vartojamos daiktavardžių, būdvardžių ar dalyvių naudininko formos su galūne *-mus*, *MP* III dalyje šios formos dominuoja prieš formas su trumpąja galūne *-ms*, o *MP* I dalyje atvirkščiai – vyrauja formos su trumpąja galūne *-ms*, plg.: gieriemus linkfmibę / o welig piktie-mus amžiną funkibę *PK* 169₂₁₋₂₃ / dobrzy wvielbienie / A źli źásię wųytcy wieczne pobánbienie *PK* 169₂₁₋₂₃; Kłaufik káip ántay ant tiros wietos Ponas tiemus praųto-kamus ir tiemus wierniemus ųáwo teikies biłot *MP* III 9₃₁₋₃₃ / ųłuchayźe iáko ono nádrugim mieyųcu Pan tym proųtacźkom á tym wiernym ųwoim powiedźieć raczył *RP* III 17₄₂₋₄₃; iog ghis tátay wifá melingáy ųuramdit tureio / o átwelųt ánt pąźintęų ųáwo / ir ánt to ioio / dárídámás gáná źádeghimáms Diewo Tewo ųáwo dangwieio / ir raųtams Pranaųu *MP* I 3₉₋₁₂.

Tiriamuose ųaltiniuose dominuoja vardažodžių ir įvardžių daugiskaitos formos su ilgąja galūne. Daugiausia rasta įvardžių daugiskaitos naudininko formų. *PK* įvardžių naudininko formų su ilgąja ir trumpąja galūnėmis vartojimo santykis panašus, *MP* I ir III dalyse gerokai daugiau vartojama formų su ilgąja galūne *-mus*.

PK dažniau vartojamos daiktavardžių, būdvardžių ar dalyvių naudininko formos su galūne *-mus*. *MP* I dalyje šios formos vartojamos rečiau negu formos su trumpąja galūne *-ms*, o *MP* I dalyje atvirkščiai – dominuoja formos su ilgąja galūne *-mus*.

MP III dalis nuo kitų tiriamų ųaltinių skiriasi įvardžių vienaskaitos naudininko formų su ilgąja galūne vartosena – *PK* gerokai dažniau vartojamos vienaskaitos naudininko įvardžių formos su galūnėmis *-m*, *-ui* (*-u*), *-ai* (*-ei*) etc., *MP* I dalyje formų su ilgąja ir trumposiomis galūnėmis vartojimo santykis panašus, o *MP* III dalyje dominuoja formos su galūne *-mui*.

Vienaskaitos ir daugiskaitos įvardžių naudininko formų vartojimas. Kalbant apie atskirų vardažodžių naudininko formas, daugiau dėmesio verta skirti įvardžiams. Daugiausia rasta asmeninių įvardžių naudininko formų su ilgosiomis (archa-

jinėmis) galūnėmis: *PK* – 118, *MP I* dalyje – 892, o *MP III* dalyje – 749. Atitinkamai asmeninių įvardžių formų su trumposiomis galūnėmis daugiausia rasta *PK* – 113, mažiau jų vartojama *MP I* dalyje – 63, o *MP III* dalyje – tik 6.

22 lentelė. Tiriamuose šaltiniuose vartojamos vienaskaitos naudininko įvardžių formos

Asmuo	<i>PK</i>		<i>MP I</i> dalis		<i>MP III</i> dalis	
	Formos su galūne <i>-mui</i>	Trumposios formos	Formos su galūne <i>-mui</i>	Trumposios formos	Formos su galūne <i>-mui</i>	Trumposios formos
1-asis (aš)	–	1	–	–	–	–
2-asis (tu)	–	11	–	–	–	–
3-iasis (jis / ji)	16	25	310	42	312	6
Iš viso	16	37	310	42	312	6

XVI a. LDK lietuvių reformatų raštuose dažniausiai vartojamos vienaskaitos 3-iojo asmens įvardžių naudininko formos su ilgąja ir trumposiomis galūnėmis: *PK* daugiau rasta formų su trumposiomis, o tirtose *Postilės* dalyse – su ilgąja galūne *-mui*, pvz.: baukie manefp aß io ißklaufifiu / wifam nufpaudime prieg iam bufoi *PK* 80₁₂₋₁₄ / wzywac mie bedzie / ia go wyflucham / w kazdym wdreczeniu z nim bedę fam *PK* 80₁₂₋₁₄; Ponas Jezus iump / regiedamas iog ghi fekioia / klaufie iuos ko ius ghießkot: O anie iamuy atfakie *MP III* 5^v₂₆₋₂₇ / Pan Jezus do nich / widzac iz go nalsladiua / pytalich: Czego wy bukaciac *RP III* 11₄₋₆; kurie iamui tikiat o zodziu io klaufit nenoretu *MP I* 5₄₋₅ / ...

MP I ir *MP III* dalyse nevartojamos vienaskaitos 1-ojo ir 2-ojo asmens naudininko formos su ilgąja ir trumposiomis galūnėmis. Nors *PK* irgi nevartojamos šių asmeninių įvardžių vienaskaitos naudininko formos su ilgąja galūne *-mui*, tačiau rasta formų su trumposiomis galūnėmis, pvz.: kurs ataiu nuog tewa iß dangaus / kas prie man waykfcioia *PK* 121₂₀₋₂₁ / iedno chcieyćie fluchac mego glou / chę ia was narkmic *PK* 121₂₁₋₂₂; id galetum kięfti ftowedami prie taw / o po tiems filwartams *PK* 140₂₃₋₂₅ / ze wßytko znoßimi ftalibę do c w boiu / po czeßney žaloßci *PK* 140₂₄₋₂₅.

23 lentelė. Tiriamuose šaltiniuose vartojamos daugiskaitos naudininko įvardžių formos

Asmuo	<i>PK</i>		<i>MP I</i> dalis		<i>MP III</i> dalis	
	Formos su galūne <i>-mus</i>	Formos su galūne <i>-m</i>	Formos su galūne <i>-mus</i>	Formos su galūne <i>-m</i>	Formos su galūne <i>-mus</i>	Formos su galūne <i>-m</i>
1-asis (mes)	75	58	338	–	296	–
2-asis (jūs)	13	8	62	–	60	–
3-iasis (jie / jos)	14	10	182	21	126	–
Iš viso	102	76	582	21	482	–

Tiriamuose šaltiniuose daugiausia rasta daugiskaitos 1-ojo asmens įvardžio naudininko formų su galūne *-mus*, pvz.: Ans mumus wifems tewa narfa perprafie *PK* 124₁₀₋₁₁ / Ten nam wβem raczył Oycom fkigniew przęprawić *PK* 124₁₁₋₁₂ ; kapp cionay Ewángelioy ftowi / nobažnay lideio / nera ir mumus kitáyp *MP* I 5₁₁₋₁₂ / iáko tu w Ewánieliey ftoy / nabožnie prowadźili / nielža iedno nam tež *RP* I 9₃₈₋₃₉; ka mumus ápe tą tátay Chriftuřa ir ápe tą Ponař muřu iž feno ir ápfákita *MP* III 1^v₄₁ / co nam o tym to Kryřtuřie á o tym to Pánu nářym ž dawná ieft opowiedźiano *RP* III 3₂₈₋₂₉.

Tiesa, tiriamose *MP* dalyse daugiskaitos 1-ojo asmens įvardžio naudininko formos su trumpąja galūne nevartojamos – jų rasta tik *PK*, pvz.: Atłayfk mums muřu kaltes / kaip ir mes atłaydźiame <...> iuog teykiefi mums atłaiřti *PK* 116₁₈₋₂₁ / Odpuřć nam naře winy / iak y my od puřczamy <...> že tež nam raczyβ odpuřćić *PK* 116₁₈₋₂₁; o teyp řtofis mumus / kaip tikim teyp duos mums Chriftus Ponas *PK* 123₂₀₋₂₂ / iž fię to nam řtánie / iak wierzymy / w Jeřu Chryřćie Panie *PK* 123₂₁₋₂₂.

MP III dalyje nevartojamos daugiskaitos 2-ojo ir 3-iojo asmens įvardžių naudininko formos su trumpąja galūne, kurių rasta *PK*, pvz.: Ař iums kalbu wifada po akims turekit baymę Pona *PK* 46₃₋₄ / Radžę tedy žebyřćie przed ocžyma mieli / Boiažn Pánřka á gniewác wręcey *PK* 46₅₋₆; bilodams ćia Chriftus / ne tikiekit giems nes efti melas *PK* 122₂₁₋₂₄ / Mowiác oto Chriftus / nie wierźćieβ im / o tom was przęftrzegł iuž *PK* 122₂₂₋₂₄.

Tuo tarpu *MP* I rasta tik asmeninio įvardžio *jis* formų su trumpąja galūne, pvz.: Klausikig kokieis bařfais tie pułkay per Dwářiař řwentař iřrediti řaukie / vžbegdámi ant kialo iam *MP* I 4₃₆₋₃₇ / řłuchayže iakimi głofy ty tłuřcže przez Duchá ř. řpráwione wołály zábiegáiac drobę iemu *RP* I 5₁₅₋₁₆; káciefy cionay Ponas pakarnay ioio / kokie řtonei o kokie žmones řwenti o didi daro iam pacžćiwafći / ir eit fu iuo *MP* I 5₃₂₋₃₃ / choćiaž tu pan pokornie iechał / iácý řtanowie á iácý ludźie řwieći á powažni cžynia mu pocžćiwofć / y ida podel iego *RP* I 10₁₆₋₁₈.

XVI a. LDK reformatų lietuviškuose raštuose dominuoja vienaskaitos 3-iojo asmens įvardžio naudininko nesutrumpėjusios formos. *MP* I ir III dalyje nerasta vienaskaitos 1-ojo ir 2-ojo asmens įvardžių naudininko formų su trumpąja galūne, o *PK* pastarųjų formų aptikta. *PK* ir tiriamose *MP* dalyse daugiausiai rasta asmeninio įvardžio *ař* daugiskaitos naudininko formų su galūne *-mus*.

24 lentelė. Tiriamuose šaltiniuose vartojamų įvardžių naudininko ilgųjų formų paskirstymas pagal reikšmę

Įvardžiai	PK		MP I dalis		MP III dalis	
	Formos su galūne -mui	Formos su galūne -mus	Formos su galūne -mui	Formos su galūne -mus	Formos su galūne -mui	Formos su galūne -mus
Parodomieji	6	8	110	55	149	70
Savybiniai	4	2	78	1	110	–
Atskiriamieji	1	2	3	11	3	11
Apibendrinamieji	2	–	19	11	63	43
Klausiamieji-santykiniai	1	–	31	11	45	14
Pažymimieji	1	–	1	9	7	2
Iš viso	15	12	242	98	377	140

Katekizme nevartojamos apibendrinamųjų, klausiamųjų-santykinių ir pažymimų įvardžių daugiskaitos naudininko formos, *Postilės* I dalyje – apibendrinamųjų, o *MP III* dalyje – savybinių įvardžių daugiskaitos formos. Daugiausiai rasta parodomųjų įvardžių formų: *MP III* dalyje pastarosios vienaskaitos ir daugiskaitos formos pavartotos 219, *MP I* dalyje – 165, *PK* – 14 kartų, pvz.: o támuy pácziámuy tiktay tur but cziáftis ir gárba ant ámžiu / o támuy pácziámuy turi but duota wirefnibe ant dangaus ir ant žiámes *MP III* 4₂₉₋₃₁ / A temu iedno fámemu ma byc cžeśc y chwałá ná wieki. A temu fámemu ma byc daná zwirzchnośc ná niebie y ná žiemi *RP III* 8₁₁₋₁₂; idánt mes giwentumbim pagal walios βwentos tawo / o neduotumbimes ifiweft świetui biednam támui / nuog βwentos walios io *MP I* 10₂₄₋₂₈ / á bych my żyli y mieβkali vedle woley świetey iego / á nie dáli fie vwodżic światu nedżnemu temu / od świetey woley iego *RP III* 21₁₁₋₁₃; Pirma támuy wifí turime tikieti / kad Ponas teykies fu mums fufigłaufti *PK* 125₁₀₋₁₂ / Napierwey temu wβyfcy mamy vwierzyc / iż fie ten Pan náβ raczył z nami złaczyc *PK* 125₁₀₋₁₂.

Tiriamose *MP* dalyse daugiau negu *PK* rasta savybinių įvardžių naudininko formų, pvz.: ir tuo žodžiu pergáleiey ána priwiliamą wierań ános biednos ir nupuofufios Jewos / kad iu intikieiey Ponu fawámuy *MP III* 4^v₁₆₋₁₇ / á tymes fłowem porážila oneomylna wiare oney nedżnej á wpápłey Jewy / iżes ty vwierzyla Pánu fwoiemu *RP III* 8₅₀₋₅₁; idánt mus ten átáduotumbey Diewui Tewui fawámui *MP III* 5^v₁₂₋₁₃ / po onym frogim á fprawiedliwym fadżie twoim / abyś nas tám oddał Bogu Oycu fwemu *RP III* 10₃₉₋₄₀.

Apibendrinimas. Vienaskaitos ir daugiskaitos naudininko formos su trumposiomis galūnėmis dominuoja *PK* ir sudaro 77 proc. visų šaltinyje vartojamų naudininko formų. O *MP III* dalyje daugiausia rasta naudininko formų su ilgosiomis (archajinėmis) galūnėmis – 17 proc. daugiau negu su trumposiomis. *MP I* dalyje naudininko formų su trumposiomis ir ilgosiomis galūnėmis vartojimo dažnumo santykis yra panašus.

PK ir *MP* I dalyje daugiausia aptikta daugiskaitos naudininko formų su galūne *-mus*. *MP* III dalyje vienaskaitos ir daugiskaitos naudininko formų su galūnėmis *-mui* ir *-mus* vartojimo dažnumo santykis yra panašus. *PK* ir *MP* I dalyje dažniausiai vartojamos vienaskaitos naudininko formos su trumposiomis galūnėmis, o *MP* III dalyje kiek daugiau rasta formų su ilgąja galūne *-mui*.

Petkevičius vienaskaitos naudininko formas su ilgąja galūne vartoja palyginti retai, todėl vienaskaitos naudininko formų su ilgąja ir trumposiomis galūnėmis vartojimo dažnumo santykio panašumas *PK* ir *MP* I dalyje bei *PK* ir *MP* III dalyje yra labai mažas. *MP* I ir III dalyse vienaskaitos naudininko formų su ilgąja ir trumposiomis galūnėmis vartojimo dažnumo santykio panašumas yra gana didelis.

MP III dalyje vienaskaitos naudininko formų su trumposiomis galūnėmis rasta kur kas daugiau negu daugiskaitos naudininko formų. Daugiskaitos naudininko formų su galūne *-mus* tirtuose šaltiniuose vartojama daugiau negu su trumpąja galūne. *MP* III dalyje daugiskaitos naudininko formų su galūne *-mus* rasta net dešimt kartų daugiau nei su galūne *-ms* – *MP* III dalies vertėjas beveik visada vartoja daugiskaitos naudininko formas su ilgąja (archajine) galūne.

Daugiskaitos naudininko formų su ilgąja galūne dažniausiai aptinkama *MP* III dalyje. Tai lėmė labai mažą daugiskaitos naudininko formų su ilgąja ir trumpąja galūnėmis vartojimo dažnumo santykio panašumą *MP* III dalyje ir *PK*, taip pat *MP* I ir III dalyse. Petkevičius dažniau negu *MP* I dalies vertėjas vartoja daugiskaitos naudininko formas su ilgąja galūne.

Vienaskaitos naudininko formos su galūne *-u* *MP* III dalyje sudaro penktadalį visų trumpųjų naudininko formų. *MP* I dalyje šių formų vartojama daug mažiau, o *PK* rastos tik 3 naudininko formos su galūne *-u*. *MP* I dalyje naudininko konstrukcijose su prielinksniais *prie(g)* ir *prieš* įprastai vartojamos daiktavardžių naudininko formos su galūne *-u*. *MP* III dalyje tokiose konstrukcijose išlaikoma vienaskaitos naudininko formos daiktavardžių galūnė *-ui*, o *PK* apskritai dominuoja daiktavardžių naudininko formos su galūne *-ui*.

MP III dalis nuo *MP* I dalies ir *PK* skiriasi ilgųjų (archajinių) vienaskaitos ir daugiskaitos naudininko formų vartojimu – *MP* III dalyje jos dominuoja prieš trumpąsias. Naudininko formų su galūnėmis *-mui* ir *-mus* vartojimo santykis *MP* III dalyje yra panašus, o *PK* ir *MP* I dalyje daugiau aptikta naudininko ilgųjų (archajinių) formų su galūne *-mus* negu su galūne *-mui*. *MP* III dalyje dominuoja įvardžių naudininko vienaskaitos ir daugiskaitos ilgosios (archajinės) formos. *PK* dažniau aptinkamos vienaskaitos naudininko įvardžių trumposios negu ilgosios formos, ilgųjų / trumpųjų įvardžių daugiskaitos naudininko formų vartojimo santykis yra panašus. *MP* I dalyje ilgosios įvardžių naudininko daugiskaitos formos vartojamos dažniau negu trumposios, o ilgųjų / trumpųjų įvardžių vienaskaitos naudininko formų vartojimo santykis yra panašus. *MP* III dalyje vienaskaitos naudininko trumposios formos su galūne *-u* sudaro penktadalį visų trumpųjų naudininko formų, o *MP* I dalyje ir *PK* jų aptikta ženkliai mažiau. Rasti skirtumai rodo, kad *MP* I ir III dalį vertė skirtingi asmenys. Mažai tikėtina, kad Petkevičius yra prisidėjęs prie *MP* I ir III dalių vertimo.

3.3. Atematinis veiksmažodžių asmenavimas

Maskuliūnas ir Lauciūtė (2006, 100) pažymi, kad iš *MP* III dalyje rastų veiksmažodžių geriausiai išsilaikiusi veiksmažodžio *būti* atematinio asmenavimo paradigma, kur užfiksuoti visų (išskyrus dviskaitą) vienaskaitos ir daugiskaitos asmenų vartojimo atvejai.

Veiksmažodis *būti*. Iš *PK*, *MP* I ir III dalyje rastų atematinų veiksmažodžių *būti* formų galima sudaryti tokią asmenavimo paradigmą (plg. Maskuliūnas, Lauciūtė 2006, 100; Zinkevičius 1981, 99):

25 lentelė. Veiksmažodžio *būti* atematinio asmenavimo paradigma *PK* ir *MP*

Asmuo	Veiksmažodžio <i>būti</i> forma
vns. 1	<i>efmi</i>
vns. 2	<i>efi</i>
vns. 3	<i>efti / eft</i>
dgs. 1	<i>efme</i>
dgs. 2	<i>efte</i>
dgs. 3	<i>efti / eft</i>

Veiksmažodžio *būti* atematinų formų vartojimo tirtuose šaltiniuose santykis

Forma *esmi*. Veiksmažodžio *būti* vienaskaitos 1-ojo asmens atematinų formų daugiausia rasta *MP* III dalyje (43x) – beveik tris kartus daugiau negu *PK* (17x) ir beveik du kartus daugiau negu *MP* I dalyje (23x). Greta pastarųjų formų dažniausiai vartojamas eksplicitiškai nurodytas asmeninis įvardis *aš*, pvz.: Aβ efmi Pons Diews tawo didis *PK* 107₁₆₋₁₇ / Jam ieft bodiem Pan Bog twoy mocny *PK* 107₁₇₋₁₈; Biłoio iámui: Kad áb to ne efmi wertas *MP* I 17₃₅ / powiedźiał mu / iżem ia tego nie godźien bom *RP* I 37₂₅; Aβ efmi bałfas Baukias ant girios gátawikit kiália Ponuy *MP* III 9₁₁₋₁₂ / Jam ieft głos wołaiac ego ná puščzy / gotuyćie drogi Pánu *RP* III 17₃₃.

Implicitiškai asmeninis įvardis greta atematinės formos vartojamas palyginti rečiau – *PK* ir *MP* I dalyje užfiksuota po 6, o *MP* III dalyje – 8 pavyzdžiai, pvz.: Efmi žmogus futverimas Diewa iβmtingas *PK* 2₁₂ / Ieftem cźłowiek Boże rozumnie *PK* 2₁₂₋₁₃; kád efmi tikru funum Diewo *MP* I 32₁₁ / žem ieft prawdźiwy fyn Boży Oycu rowny *RP* I 68₁₂; βtay efmi wierna tárnáyte tefiłtoghies ant wifá wália Pona mano *MP* III 4₁₄₋₁₅ / o to fie iuż iáko z niewolnicźka niechaydźieie ná wβem świetá wola Páná moiego *RP* III 8₄₈₋₄₉.

Pozicijoje po atematinės formos *esmi* dažniausiai aptinkami vardažodžių ar dalyvių vardininkai, plg.: Aβ efmi Diews ftipras tawas *PK* 107₅ / Jam ieft Pan Bog twoy Jehowá *PK* 107₅; žinokit / kád áb ne efmi Chriřtus *MP* I 16₉ / Wiedzćie žem ia nie ieft Kryřtus *RP* I 34₃₂, kad nepážino to / nuog kurio czionay efmi fiuřtas *MP* III 65₂₃ / iź nie poználi tego od kogom tu ieft pořłan *RP* III 126₄₇.

Kitokių, pvz., prielinksnių, konstrukcijų su atematine veiksmažodžio *būti* vienaskaitos 1-ojo asmens forma ir dalyviu rasta nedaug, pvz.: efmi nuog wifú žmoniu

ąplaifitas PK 77₁₄₋₁₅ / Iefitem prąwie zewβad opuβcżony PK 77₁₅; kur eřt du aba tris furinkti wårdana mano / aβ trecżias tarp ia eřmi MP I 16^V₃₉₋₄₀ / Gdżie řa dwa álbo trzey zbráni w imie moie / iam trzeći miedzy nimi ief RP I 35₂₂₋₂₃; Bat Anánias atfákie Ponuy aβ eřmi nuog daugią girdeies ápe řa wirą MP III 14₃₆₋₃₇ / K powiedżiał Anániaβ Pánu: Pánie / řluchałem ia o tym cżłowieku od wiela ludżi RP III 27₂₈₋₂₉.

PK ir MP I dalyje vienaskaitos 1-ojo asmens sferoje vyrauja teigiamos veiksmąžodžio *būti* atematinės formos, o MP III dalyje greta formos *esmi* 3 kartus užfiksuotas prepozicinis neiginys, pvz., kuriamuy áβ ne eřmi hadnas atriřt dirželio nuog kurpes io MP III 9₁₃ / ktoremum ia nie ief godżien odwieżác řzemyká od trzewiká iego RP III 17₃₄₋₃₅.

Senuosiuose rařtuose dar buvo vartojamos formos *esmu*, *asmu*, *esme*: forma *esmu* atsiradusi „pakeičiant senąjį galūnės balsį *-i* nauja tematiųjų veiksmąžodžių galūne *-u < uo*“ (Sabaliauskas 1957, 82–83). Tirtuose šaltiniuose tokių formų nerasta.

Forma *esi*. Veiksmąžodžio *būti* esamojo laiko vienaskaitos 2-ojo asmens forma *efi* daugiausia kartų užfiksuota MP I dalyje (55x), šiek tiek mažiau MP III dalyje (50x), o PK (33x) jų rasta mažiausiai. Ši forma dažnai vartojama postpoziciškai po asmeninio įvardžio *tu*, pvz.: nes tu Ponas mufu efi PK 146₁₁₋₁₂ / boř ty řam ief Pan naβ Kryřte PK 146₁₁₋₁₂; O teip iřmánik / iog ir tu táme pulkie efi MP I 25^V₄₁ / A ták zrozumiey ižeř y ty w tym pocżćie ieft RP I 54₂₋₃; Žinau áβ kad tu efi Simon funus Jonáfá MP III 8₄₂₋₄₃ / Iż wiemći ia žeř ty ief Symon řyn Jonařow RP III 16₁₂.

Greta vienaskaitos 2-ojo asmens formos asmeninis įvardis kartais gali būti vartojamas ir implicitiškai, pvz.: efi pagárbinas / nuog amżiu kaip ir Diewas PK 150₁₄₋₁₅ / ieftes wvielbiony Pan Bog náβ na wieki PK 150₁₄₋₁₅; nes efi newdecżnas to MP I 46^V₂₅ / gdyżes niewdżycężen tego RP I 98₂₀; o kuriam iau efi macin ir ápwáyżdon ámżináy páduotas MP III 2₄₀₋₄₁ / á ktoremuš iuż ieft w moc á w opiekie wiecżnie podan RP III 4₂₄.

Pasitaiko laisvo vertimo iš lenkų kalbos atvejų. PK asmeninis įvardis greta vienaskaitos 2-ojo asmens formos nevartojamas, nors jis aptinkamas originale (*ty ieft*), pvz., nefang efi Diewas mano PK 104₄₋₅ / Abowiemeř ty řam ief Bogiem moim PK 104₄₋₅;

Prieš veiksmąžodį *esi* ar po jo tiriamuose šaltiniuose įprastai vartojamas vardažodžių vardininkas, pvz.: tiktai tu Diewe didis / nes efi wifogalis PK 134₃₋₄ / Jedno ty Panie macny / Bo mař imię wřech mocny PK 134₃₋₄; Nes tu eři funus máno mieřás / o áβ tawe nu págimdżiau MP I 22^V₃₇₋₃₈ / Ižeř ty ief řyn moy miły / á tam dżiř ćiebie fobie vrodżił RP I 48₃₋₄; iog tu efi indas mano wiernas ir iřrinktás MP III 15^V₁₄₋₁₅ / ižeř ty iuż ief řed moy wierny á przebrány RP III 30₇₋₈.

Vartojamos įvairios analitinės konstrukcijos su veiksmąžodžiu *esi*, pvz.: O Chriřte duona dangugi / kurs fu tewu wienibey efi PK 132₄₋₅ / O Chryřte niebieki chlebie / ktory z Oycem kroluieř w niebie PK 132₄₋₅; giries tuo / kád efi ant wietos řwentos io MP III 45^V₄₁₋₄₂ / chłubiř řie tym žeř ief ná mieyřcu řwietym iego RP III 88₆.

Teikis mus iau iřklaufit / kaip zadeies efi PK 141₁₋₂ / Raćyřβ nas iuż wyřlu-chać / wřákeř ták obiecal PK 141₁₋₂; ant kokią tiktay vředą efi pářtátitas MP I

38₂₅₋₂₆ / ná iakim kolwiek vrzedźjie ieŭte ś poŭtánowiony *RP* I 80₁₆₋₁₇; Jay tu efi iau ánfáy mumus žádetas Mefioβius *MP* III 19₂₂₋₂₃ / pytaíac go iefližes̄ ty iefl iuž on nam obiecány Mefyaβ *RP* III 36₄₅₋₄₆.

Forma *esme*. Daugiausia atematinų daugiskaitos 1-ojo asmens formų *esme* užfiksuota *PK* (24x). *MP* I dalyje jų aptikta beveik tiek pat (21x), o *MP* III dalyje beveik tris kartus mažiau (9x). *PK* ir *MP* III dalyje pastarosios formos įprastai vartojamos kartu su implicitiškai, o *MP* I dalyje – su eksplicitiškai nurodytu asmeniniu įvardžiu, pvz.: Labáy efme fugrieβie *PK* 165₁₃ / Bo wielcećiechmy zgrzeβyli *PK* 165₁₂; nefá mes efme girdeie ghi kałbanti Iezus Názárenkáfis *MP* I 35₄₂₋₄₃ / A ŭycháliŭmy go ták mowiac: Iž Jezus Názáránŭki zepfuiie mieyfce to *RP* I 74₁₅₋₁₆; kadági wifádos daug efme iámuy kákti *MP* III 38^v₁₉ / gdyž fie wftáwicznie wiele žád ĺužymy iemu *RP* III 74₉.

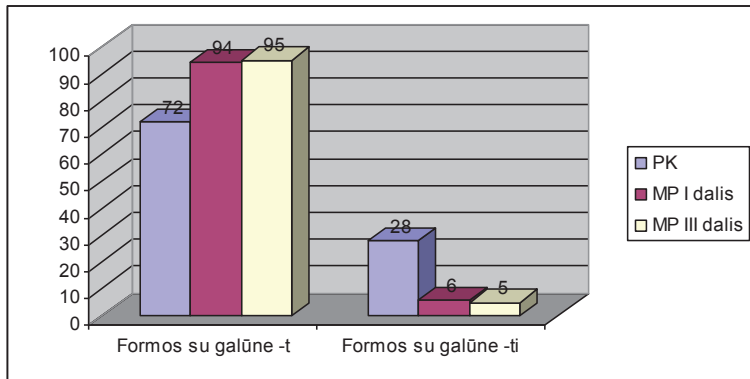
Veiksmažodis *esme* vartojamas ir su daugiau negu vieną asmenį nurodančia konstrukcija, pvz.: kad efme funumis ir dukterimis Diewa *PK* 17₁₆₋₁₇ / žefmy ņa ņynowie y corki Bože *PK* 17₁₇₋₁₈; ir tikrinamus per žodi Diewa / iog efme funus ir dukteres Diewa *MP* I III₃₁₋₃₂ / (originale atitiktens nerasta); Kad áb ir tewás mano dangueias wiená efme *MP* III 39₄₅₋₄₆ / Iž ia á Oćiec moy niebieŭki iedno iefteŭmy á iena iefl wola *RP* III 75₃₅₋₃₆.

Kartą *MP* III dalyje atematinis veiksmažodis pavartotas su neigiamąja dalelyte *ne*, pvz., O kaip tátay párodit turim / iog ne efme iβ to ŭwietá mes *MP* III 66^v₁₆₋₁₇ / A iákož to okazác mamy / iž nie iefteŭmy z ņwiátá tego *RP* III 128₃₆₋₃₇.

Be formos *esme*, lietuvių senuosiuose raštuose buvo vartojamos ir 1-ojo asmens daugiskaitos formos *asma* bei *esmi* (Sabaliauskas 1957, 86–87), tačiau tirtuose šaltiniuose jų pavartojimo atvejų neužfiksuota.

Forma *este*. *PK* (4x) ir *MP* I dalyje (5x) užfiksuota beveik tiek pat, o *MP* III dalyje truputį daugiau (9x) daugiskaitos 2-ojo asmens veiksmažodžio atematinų formų *este*. *PK* įvardis *jūs* visada vartojamas implicitiškai ir numanomas iš konteksto, o *MP* I ir III dalyje vartojami ir eksplicitiškai nurodyti asmeniniai įvardžiai, pvz.: ir iámuy paŭŭβni efte *PK* 86₁₋₂ / y roŭka zanie pełnićie *PK* 86₁₋₂; kurio iūs ždrodinikáis ir razbaynikáis efte páftoie *MP* I 35^v₂₀ / ktoregoście wy ždrayce y mežoboyce zoftáli *RP* I 74₃₉; Biłodámás toliaus / kad efte czífti bat ne wifí *MP* III 21^v₄₄₋₄₅ / Mowiac dáley: ižeśćie ņa cžyśći ále nie wβyŭcy *RP* III 42₈₋₉.

Forma *esti*. Tiriamuose šaltiniuose dažniausiai vartojamos atematinės veiksmažodžio *būti* 3-iojo asmens formos. *MP* I dalyje jų rasta daugiausia (349x), o *MP* III dalyje daug mažiau (211x). *PK* jų vartojama beveik perpus mažiau negu *MP* I dalyje (129x).

10 paveikslas. Atematinių veiksmažodžio *būti* formų su galūnėmis *-t* ir *-ti* vartojimo dažnumo santykis (%)

Dvifonemę galūnę *-ti* *PK* išlaikė beveik trečdalis visų atematinų 3-iojo asmens formų, o *MP* I ir III dalyse šios formos vartojamos palyginti retai, pvz.: Jo efti mários / ans ias futwere *PK* 81₈ / Iego ieft morze bo ie on ftworzył *PK* 81₉; Nes pirm wifád efti pirm išpeykimá puikiá *MP* I 18₂₈ / Iż záwżdy bywa przed zelżeniem pychá *RP* I 38₂₁; kuri iż prádżios efti Bákufi Dwáfia Bwentá per náfrus Dowidá ápe Judoβiu *MP* III 18^V₂₆₋₂₇ / ktore opowiedżiał Duch świety przez wftá Dawidowe o Judaβu *RP* III 26₄₋₅.

26 lentelė. *PK*, *MP* I ir III dalių tarpusavio panašumas pagal atematinų veiksmažodžio *būti* formų su galūnėmis *-t* ir *-ti* vartojimą

Tekstas	Santykis	Panašumas
<i>MP</i> I dalis ir <i>PK</i>	15,7:2,6 (6,03)	mažas panašumas
<i>MP</i> III dalis ir <i>PK</i>	19:2,6 (7,3)	mažas panašumas
<i>MP</i> III ir I dalys	19:15,7 (1,2)	didelis panašumas

Atematinių veiksmažodžio *būti* formų su galūnėmis *-t* ir *-ti* vartojimo santykis *MP* I ir III dalyse yra labai panašus – vyrauja formos su galūne *-t*. *PK* gerokai daugiau negu tiriamose *MP* dalyse rasta atematinų veiksmažodžio *būti* formų su galūne *-ti*, todėl formų su galūnėmis *-t* ir *-ti* vartojimo santykio panašumas *PK* ir tirtose *MP* dalyse yra labai mažas.

Lina Raudienė (2005, 209), atlikusi morfologinę atematinų įvardžių struktūros Bretkūno *Biblijoje* analizę, konstatuoja, kad atematiniams veiksmažodžiams būdingas 3-iojo asmens galūnių trumpėjimas (kaip ir daugelyje Vakarų Lietuvos tarmių): *deft*, *liekt* ir kt. Autorė priduria, kad Bretkūno *Biblijoje* kai kurių veiksmažodžių formos įvairuoja: *dufti* (3x) ir *duft* (37x), *eiti* (25x) ir *eit* (92x), *efti* (56x) ir *eft* (10x). Beje, tokia tendencija būdinga ne tik atematiniams veiksmažodžiams, bet ir tematiniams. Tiek *PK*, tiek ir tirtose *MP* dalyse kaip ir Bretkūno *Biblijoje* dominuoja sutrumpėjusios (be galūninio balsio *-i*) 3-iojo asmens atematinės formos, pvz.: Nes anas eft wifu mufu Ponu *PK* 81₁₃ / Onći bowiem ieft Pánem každego *PK* 81₁₄; tátay

eft / ant pažinimo o ant išmánimo ano pkáiaus *MP* I 21^v₂₅ / *To ieft* / ná vžnánie á ná zrozumienie onego pokoiu *RP* I 45₂₉₋₃₀; o dabar topi iog niekad ne eft priwiliámá ney átfimáimona *MP* III 2₁₋₂ / á k temu iž nié nie ieft Nida omylne á ni odmienne *RP* III 3₃₃₋₃₄.

Po atematinės 3-iojo asmens veiksmoždzio *būti* formos įprastai vartojamas daiktavardžio vardininkas, pvz.: nes *eft tawo išgánimas / ir išluofawimas* *PK* 143₂₃₋₂₄ / bo *ieft Pánie twe žbawienie / y wyfwbodzenie* *PK* 143₂₃₋₂₄; *Sžitay ešt páłkandini-más / iog šwiefibe átáio ant šwíetá* *MP* I 30₁₉₋₂₀ / *A to ieft potepienie / iž šwíálošć przyšłá ná šwíat* *RP* I 63₃₋₄; kas *eft dáiktás* ftebuklingás rázumuy mufu *MP* III 4^v₂₅₋₂₆ / co *ieft rzecz*ž niepodobna rozumowi nášemu *RP* III 9₆.

3-iojo asmens atematiniai veiksmoždziai sudaro konstrukcijas su veikia- maisiais ir neveikiamaisiais dalyviais, pvz.: Bernelis *gimes ešti* *PK* 152₇ / džiećie fie narodziło *PK* 152₇₋₈; pášwenczia ir nuteyfina wifus kurie tiktay *ižgániti ešt* *MP* I 33₃₂₋₃₃ / pošwiaca y wšpráwiedliwia / wšytki ktorzy iedno žbáwieni bywáia *RP* I 69₃₄₋₃₅; šitay iau wádinámás bufi Petru / *tátay ešt nułtiprintu* *MP* III 8₄₄₋₄₅ / oto iuž bedžieš žwan Piotreem / *to ieft / iuž vmocnionym* *RP* III 16₁₄.

Veiksmoždzio *būti* vienaskaitos ir daugiskaitos 3-iojo asmens atematinės formos su neiginiu *ne* dažniausiai vartojamos *MP* I dalyje (43x), rečiau *MP* III dalyje (35x). Mažiausiai veiksmoždzio *būti* vienaskaitos ir daugiskaitos 3-iojo asmens atematinų formų su neiginiu *ne* rasta *PK* (6x), pvz.: *Ne ešt didėfnis tárnas / negi patfay Ponas* *PK* 139₅₋₆ / *Nie iefci fluga wietšy nižli šam iego Pan* *PK* 139₅₋₆; *šwilk- terekis o ápfíweyždek nebagie / nešang tátay ne ešt macis tawa* *MP* I 42₁₃₋₁₄ / *Obáčž fie obáčž nedžniku / iž to nie ieft moc twoiá* *RP* I 88₂₇₋₂₈; o newienas kitas *wárdas ne ešt ráftás* ney ant dąngaus *MP* III 6^v₂₀₋₂₁ / á žadne inše *imie nieieftnáležione* áni ná niebie áni ná žiemi *RP* III 12₄₆.

MP I dalyje vartojamų veiksmoždzio *būti* atematinų formų rašyba įvairuoja – šaknyje pramaišiu vartojami rašmenys š ir s su diakritiku, nors originale nuosekliai vartojamas rašmuo *f*. Ištyrus vienaskaitos 1-ojo asmens formas, manyta, kad šaknyje pavartotas rašmuo *ś* tėra tik korektūros klaida (formų su šaknies priebalsiu *ś* atitinkamai rasta vos 3). Tyrimas parodė, kad panašių rašmenų kaitaliojimo žodžio šaknyje atvejų rasta analizuojant ir kitas veiksmoždzio *būti* atematinės formas.

Veiksmoždis *duoti*. Remiantis tiriamų šaltinių duomenimis išskirta šio veiksmoždzio paradigma pateikiama lentelėje. Kartu aptariami ir priešdėliniai veiksmoždzio *duoti* vediniai.

27 lentelė. Veiksmoždzio *duoti* atematinų formų paradigma³⁴

Skaičius	Vienaskaita			Daugiskaita		
	1-asis	2-asis	3-iasis	1-asis	2-asis	3-iasis
<i>PK</i>	3	–	21	3	–	–
<i>MP</i> I dalis	3	–	6	1	–	–
<i>MP</i> III dalis	7	–	24	1	–	–
Iš viso	13	–	51	5	–	–

³⁴ Įskaitant ir priešdėlinius veiksmoždzio *duoti* vedinius.

Veiksmažodžio *duoti* ir jo priešdėlinių vedinių vienaskaitos 1-ojo asmens atematinės formos *PK* ir *MP* I dalyje pavartotos po 3, o *MP* III dalyje – 7 kartus. Iš jų po 2 kartus *PK* ir *MP* I dalyje ir 4 kartus *MP* III dalyje pavartota forma *duomi*, pvz.: Teip mokie kálbedams / priguldima duomi iums *PK* 148₈₋₉ / Tak mowiac vcžył fam / przykład moy doje wam *PK* 148₈₋₉; tátáy áb kiekwienám pabažnám wartuoimu pa-duomi *MP* I 64₁₁₋₁₂ / (originale atitikmens nerasta); Pákáiu fáwo duomi iumus / ir pákáiu fáwo átliekmi iumus *MP* III 64₂₈₋₂₉ / Iž pokoy fwoy dawam wam / á pokoy fwoy zoftáwuie wam *RP* III 124₇₋₈.

Tiriamuose šaltiniuose aptikta veiksmažodžio *duoti* daugiskaitos 1-ojo asmens atematinųjų formų, neretai šios formos yra priešdėlinės (*atduome*, *ifiduome* etc.), pvz.: taw mes biedniey gárba atduome *PK* 156₂₋₃ / tobie my nędžni / chwałę wzdawamy *PK* 156₂₋₃; íám páciám garba ir cžíáfti duome / baukiam ir cžeftáwoiám *MP* I 31₃₈₋₃₉ / iemu lámemu cžešć chwałę wzdáiemy *RP* I 65₂₈; o iog eime abá ifiduome kur kláufit wierno fiuntimá *MP* III 7₄₉₋₅₀ / á iž idžiemi ábo fie vdamy gdžie flucháč wiernego pofelftwá *RP* III 14₁₇.

Daugiausia rasta veiksmažodžio *duoti* 3-iojo asmens formų. *PK* nesutrumpėjusių ir sutrumpėjusių formų vartojimo santykis yra panašus (12x ir 9x), *MP* I dalyje dažniau vartojamos sutrumpėjusios formos, o *MP* III dalyje šios formos taip pat dominuoja, pvz.: Jau átwertos duris iop / ir meylę fáwo duofti *PK* 115₂₂₋₂₃ / Juž otwárte drzwi k niemu y łáfkę fwa darnuie *PK* 115₂₂₋₂₃; cžia iau íbkiey duoft žinia *MP* I 21^v₃₂ / tu iuž íáwnie dawa znáč *RP* I 45₃₆; kurfáy fwieta duoft tiemus miłáfnikamus fáwo *MP* III 65^v₁ / ktory šwiát dawa tym piebčžaβkom á miłófnikom fwoim *RP* III 126₂₄.

Kartais vartojamos sutrumpėjusios veiksmažodžio *duoti* priešdėlinės ar (ir) sangražinės formos, pvz.: pagál žodžia Diewo pařiduoft *PK* 206₁₁₋₁₂ / wedłuk flowa Božego poddáwiaia *PK* 206₁₁₋₁₂; cžia iau íbkiey duoft žinia *MP* I 21^v₃₂ / tu iuž íáwnie dawa znáč *RP* I 45₃₆; ir kožnay káltey wirefnibes kožná kurius ghis ižduoft wifiemus pagál páwádinima iu *MP* III 60^v₂₆₋₂₇ / y káždey povinności ftanu káždego / ktore on rozdawa wβytkim wedle wezwania ich *RP* III 117₃₋₄.

XVI a. LDK retomatų lietuviškuose tekstuose vartojama atematinė nesutrumpėjusi veiksmažodžio *duoti* forma *duofti* ar jos priešdėliniai ir (ar) sangražiniai vediniai (pvz., *pařiduofti*). *MP* III dalyje aptikta tik nesutrumpėjusių veiksmažodžio *duoti* 3-iojo asmens priešdėlinių ar sangražinių formų, nors *PK* ir *MP* I dalyje vartojamos tiek nesutrumpėjusios priešdėlinės ar sangražinės, tiek nesutrumpėjusios be priešdėlio ar sangražos formos, pvz.: kurfay tawo deiwiftes macin pařiduofti *PK* 45₉₋₁₀ / ktory fie wierni podda pod moc Bořtwá twego / Amen. *PK* 45₁₀₋₁₁; iay toki pákáiu cžionáy mumus atduofti ir páduofti tás máłoningás Ponás ir tewás mufu *MP* III 65 / iefliže táki pokoy tu nam oddawa á porucža ten miłóściwi Pan á Oćiec náβ *RP* III 125₃₉₋₄₀.

PK pasitaikė atveju, kai vienaskaitos 3-iojo asmens formos tekste vartojamos su neiginiu, pvz.: Ne duofti nuomon penigu *PK* 48₂₁ / Nie dawa w lichwę pienedžy *PK* 48₂₁.

Tiriamuose tekstuose vyrauja veiksmažodžio *duoti* vienaskaitos 3-iojo asmens formos, mažiau rasta vienaskaitos ir daugiskaitos 1-ojo asmens atematinųjų formų.

Vartojamos sutrumpėjusią (-t) ir nesutrumpėjusią (-ti) fleksiją turinčios atematinės veiksmožodžio *duoti* formos.

PK nesutrumpėjusių ir sutrumpėjusių formų vartojimo santykis yra panašus, *MP I* dalyje pasitaikė tik sutrumpėjusių formų, o *MP III* dalyje nesutrumpėjusios formos vartojamos daug rečiau negu sutrumpėjusios. *MP III* dalyje užfiksuotos tik nesutrumpėjusios priešdėlinės ar sangražinės veiksmožodžio *duoti* 3-iojo asmens formos, o *PK* ir *MP I* dalyje nesutrumpėjusios formos vartojamos tiek su priešdėliais ar sangraža, tiek ir be jų.

MP III dalyje rasta veiksmožodžio *eiti* atematinųjų formų. Vyrauja sutrumpėjusios atematinės formos. Visai atematinio veiksmožodžio *eiti* paradigmai atkurti *MP III* dalyje trūksta daugiskaitos antrojo asmens formos pavyzdžio (plačiau žr. Maskuliūnas, Lauciūtė 2006). Pastarosios formos darbe plačiau neapartinėjamos, kadangi jos nevartojamos *MP I* dalyje ir *PK*.

Kiti veiksmožodžiai. Toliau aptariamų atematinųjų veiksmožodžių rasta tik 3-iojo asmens formų.

Veiksmožodis *padėti*. *MP III* dalies tekste pavartotos 9, *MP I* dalies – 7, o *PK* 4 veiksmožodžio *dėti* 3-iojo asmens atematinės formos. *MP III* dalyje pavartotos 7 vienaskaitos ir 2 daugiskaitos formos, *PK* ir *MP I* dalyje vartojamos tik vienaskaitos formos. Verta paminėti, kad *PK* užfiksuota tik nesutrumpėjusių, *MP III* dalyje – tik sutrumpėjusių formų, o *MP I* dalyje – vartojamos įvairios veiksmožodžio *padėti* atematinės formos, pvz.: Pons páts ákis átweria áklu ir padefiti *PK* 101₈₋₉ / Pan łam oczy otweria / ślepych y podpiera *PK* 101₈₋₉; o deft iu tris *MP I* 34₅ / A kładźie ich trzy *RP I* 71₁₀; ir tułu redimu ir ant prigimimo iu ir káip ftebuklingay giáma ir práfi-deft *MP III* 2₁₅₋₁₆ / y roźlicźne ípráwy / y ná przy rodzenie ich / y iáko fie dźiwnie rodza y poczynáia *RP III* 3₄₇₋₄₈.

Veiksmožodis *giedoti*. Šio veiksmožodžio atematinės formos *MP III* dalyje užfiksuotas 7, *PK* – 2, o *MP I* dalyje – 1 kartą. *MP III* dalyje rasta 1 vienaskaitos forma ir 4 daugiskaitos formos, *PK* ir *MP I* dalyje vartojamos tik daugiskaitos formos. *PK* vienaskaitos 3-iasis asmuo reiškiamas nesutrumpėjusia atematine forma *giesti*, o tirtose *MP* dalyse rasta ir sutrumpėjusių formų, pvz.: ir Serafin tawi / kabadámi giefti *PK* 150₁₀₋₁₁ / y Serafin tobie / mowiácy śpiewáia *PK* 150₁₀₋₁₁; mieláis bałłáis Aniołá łáwo gieft *MP I* 26^V₂₆₋₂₇ / onymi wdźiecznymi głófy Anielłkiemi łwemi śpiewáia *RP I* 55₃₂₋₃₃;

Veiksmožodis *gelbėti*. *MP I* dalyje rasta 3, o *PK* ir *MP III* dalyje – po 1 šio veiksmožodžio atematinę formą. Kai kurios iš jų – priešdėlinės, pvz.: Gielbti nuog nebełpecźnu ciefu *PK* 60₂₃ / Bronić nas tu w niebełpieczny czas *PK* 60₂₃₋₆₁; Nefáng tu mielás Pone pakarnas źmones wifád iźgiáłłbi *MP I* 18₁₄₋₁₅ / Iź ty miły Pánie pokorny lud źáwźdy wybawiał *RP I* 38₇₋₈;

Tirtų veiksmožodžių (išskyrus *duoti*) vartojamos tik 3-iojo asmens atematinės formos. Rasta sangražinių ir priešdėlinių veiksmožodžių *duoti*, *dėti* ir *gelbėti* atematinųjų formų.

Apibendrinimas. Tiriamuose šaltiniuose išlaikyta visa atematinio veiksmožodžio *būti* vienaskaitos ir daugiskaitos asmenavimo paradigma. Tai rodo, kad tiek

anksčiau, tiek ir truputį vėliau išleistuose XVI a. LDK reformatų raštuose veiksmažodžio *būti* atematinė fleksija buvo išlaikyta. Atematinės veiksmažodžio *būti* formos vartojamos savarankiškai arba kaip pagalbinės sudarant sudurtines veikiamašias ir neveikiamašias konstrukcijas. Veiksmažodžio *būti* atematinųjų formų rašyba nenuosekli – šaknyje pramaišiu vartojami rašmenys *f* ir *ś*.

Veiksmažodžio *būti* atematinųjų formų gerokai daugiau vartojama tirtose *MP* dalyse negu *PK*. Nors *PK* ir *MP* vyrauja veiksmažodžio *būti* 3-iojo asmens formos, galima pastebėti ir formų vartojimo skirtumų. Vienaskaitos 1-ojo ir 2-ojo asmens atematinųjų formų ženkliai daugiau vartojama *MP* III dalyje negu *PK* ir *MP* I dalyje. *PK* užfiksuota laisvo vertimo iš lenkų kalbos atvejų, kai asmeninis įvardis greta atematinės formos nevartojamas. Daugiskaitos 1-ojo asmens formų *esme* beveik dvigubai daugiau užfiksuota *PK* negu tirtose *MP* dalyse. *PK* ir *MP* III dalyje greta minėtos formos įprastai vartojamas implicitiškai, o *MP* I dalyje – eksplicitiškai, nurodytas asmeninis įvardis.

Kalbant apie kitų veiksmažodžių (*duoti*, *dėti*, *gelbėti* ir *kentėti*) atematinį asmenavimą, reikia pasakyti, kad *MP* III dalyje gausiau vartojamos atematinės šių veiksmažodžių formos negu *MP* I dalyje ir *PK*. *MP* III dalyje rasta veiksmažodžio *eiti* atematinųjų formų (išlaikyta beveik visa asmenavimo paradigma), nors šio veiksmažodžio atematinės formos *MP* I dalyje ir *PK* nevartojamos.

3.4. Liepimo raiška

Imperatyvo ir jam sinonimiškų formų bei konstrukcijų vartojimas tiriamuose šaltiniuose. Ištyrus liepiamosios nuosakos vartoseną kalbamuose šaltiniuose, reikia pasakyti, kad juose vyrauja vienaskaitos 2-ojo asmens formos.

28 lentelė. Tirtuose šaltiniuose vartojamos liepiamosios nuosakos formos

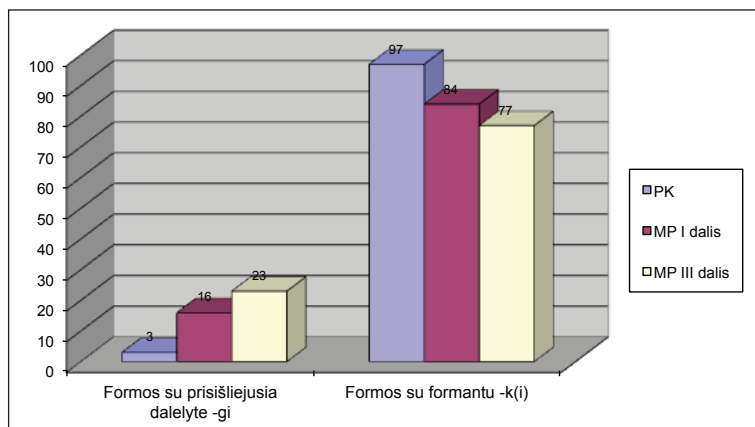
Asmuo	<i>PK</i>	<i>MP</i> I dalis	<i>MP</i> III dalis
vns. 2-asis asmuo	516	582	785
dgs. 1-asis asmuo	61	47	36
dgs. 2-asis asmuo	68	108	63
Iš viso	645	737	884

Kaip matyti iš lentelės, liepiamosios nuosakos formų vartojimas XVI a. LDK reformatų lietuviškuose raštuose patvirtina ir kitiems XVI–XVII a. lietuviškiems leidiniams, apskritai lietuvių kalbai, būdingas tendencijas – tiriamuose tekstuose daugiausia vartojama vienaskaitos 2-ojo asmens liepiamosios nuosakos formų. Pagrindinėmis liepiamosios nuosakos formomis yra laikomos vienaskaitos ir daugiskaitos 2-ojo asmens formos, kuriomis kalbantysis asmuo kreipiasi į savo pašnekovą (LKG 1971, 59). Tiesa, vienaskaitos 2-ojo asmens liepiamosios nuosakos formų vartojimo santykis skirtingas – *PK* ir *MP* I dalyje pastarųjų formų rasta mažiau negu *MP* III

dalyje, plg.: Duok Diewe małunus mumus pakaiu cia kolay giwziemus *PK* 34₇₋₈ / Day nam Pánie miłósciwy / pokoy pokifmy tu żywi *PK* 34₈₋₉; O kłaufik ká ćionay Ionas Bwentas biła *MP* I 7^v₃₆ / A łuchay co tu Jan świety powied *RP* I 15₄₀₋₄₁; ne iBmánik idant frowos táwo turetu eit ir kokios mácies táwo *MP* III 12₃₅₋₃₆ / nie mnimay áby fpráwy twoie miály iść z iákiewy mocy twey *RP* III 23₃₈₋₃₉.

Imperatyvas, be pagrindinių vienaskaitos ir daugiskaitos 2-ojo asmens formų, dar turi daugiskaitos 1-ojo asmens formą. Ja reiškiamas veiksmas, kurį turi vykdyti pats kalbantysis asmuo drauge su kitais asmenimis (LKG 1971, 60). Daugiskaitos 1-ojo asmens formų XVI a. LDK reformatų lietuviškuose raštuose vartojama mažiausiai, nors *PK* jų rasta daugiau negu tirtose *MP* dalyse, pvz.: todėl teypag kaip iš rita dekavokim Ponuy Diewuy *PK* 38₉₋₁₀ / przeroż także iako y w zarañ / dziękuy my Pánu Bogu náβemu *PK* 38₉₋₁₀; Sžaukim tádá iop fu nobažnays bałfays ir birdimis fawo *MP* I 23^v₁₀₋₁₁ / Wołaymyż tedy do niego nabožnemi głofy fercy fwoiemi *RP* I 45₂₀; Aprinkim tárp fáwe wiená iB tu broliu *MP* III 21₃₅ / iB obierzmy miedzy fobá iednego z tych bráćiewy *RP* III 40₅₅₋₄₁.

PK ir *MP* pramaišui vartojamos liepiamosios nuosakos vienaskaitos 2-ojo asmens formos, sudarytos su formantu *-k(i)* ir formos su prisišliėjusia dalelyte *-gi*. *PK* dar aptikta imperatyvo 2-ojo asmens formų su *-kigik*.

11 paveikslas. Liepiamosios nuosakos formų su formantu *-k(i)* ir formų su prisišliėjusia dalelyte *-gi* (*-kigik*) vartojimo dažnumo santykis (%)

PK imperatyvo vienaskaitos 2-ojo asmens formos su prisišliėjusia dalelyte *-gi* aptikta palyginti nedaug (16x), *MP* I dalyje beveik šešis kartus daugiau negu *PK* (91x). *MP* III dalyje jų vartojama beveik du kartus daugiau negu *MP* I dalyje (177x). Vadinasi, *MP* III dalies vertėjas, skirtingai negu Petkevičius ar *MP* I dalies vertėjas, labiau linkęs vartoti archajiškas liepiamosios nuosakos vienaskaitos 2-ojo asmens formas su *-gi*. Tokiai liepiamosios nuosakos 2-ojo asmens formų vartosenai įtakos galėjo turėti lenkų kalba – Petkevičiaus *Katekizme* ar Rėjaus *Postilėje* vartotos liepiamosios nuosakos 2-ojo asmens formos su baigmeniu *-že* (greta formos *day* vartota

forma *dayže* ir pan.). Vertėjas neretai tiesiog pažodžiui jas versdavo, pvz.: *Duokig* mumus neturtingiems griešniems PK 204₇₋₈ / *Dayže* nam nedžnym grzeβnym PK 204₈₋₉; *Klausikig* kokieis bařlais tie pułkay per Dwásią βwentą ibrediti βaukie MP I 4₃₆ / *Słuchayže* iakimi głofy ty tłuβcže przez Duchá ś. RP I 5₁₅; *Weizdekig* cžionáy mano mielás brołau łtebuklingos o gálincžios łprowos Pona to MP III 15^v₅₁ / *Pátrzayže* tu moy miły bráćie džiwney á možney łpráwy Páná tego RP III 30₄₂.

Su skirtingais darybos formantais sudarytos liepiamosios nuosakos formos pagrėčiui vartojamos tiek MP, tiek ir PK, todėl sunku kalbėti apie tam tikrą liepiamosios nuosakos formų vartojimo tiriamų raštų kalboje sistemą. Dėmesį verta atkreipti į tai, kad MP III dalyje greta (neretai ir tame pačiame sakinyje) dėl lenkų kalbos įtakos vartojamos liepiamosios nuosakos formos su *-kig* ir *-(i)*. PK ir MP I dalyje nuosekliau vartojamos lytys su formatu *-k(i)*. Daugeliu atvejų liepiamosios nuosakos formų su prisišliėjusia dalelyte *-gi* vartojimas nėra laisvas vertėjo pasirinkimas, o pažodinis vertimas iš originalo, pvz.: *Rupinkimefigi* pilnáy ápe tátay wifí mano mieli broley / o *nufibekim* top Ponop βwentop MP III 30₂₇₋₂₈ / *Stáraymyž* fie pilnie o to wβyfcy moi mili bráćibkwie / á *vćiežmy* fie do tego Páná świetego RP III 58₈₋₉; *Klaufikig* wel ráβta io / o *perfkáytik* fáwi nuog gałá iki gali abidvi gromati io MP III 32₃₄₋₃₅ / *Słuchayže* záfie piřmá iego / á *przecžćí* fobie od koncá do koncá abádwá lifty iego RP III 62₈₋₉.

Pakłufek iau mano βaukima / o nuog wifu apiłaydima / kurie mane perfekioia / ir kurie prieb mane kariauia / *gialbek* nes apigáleia PK 100₇₋₁₀ / *Miey* baežność na mo c wołanie / y ná me od wβech opuβeženie / od tych co mieřprešłáduia / y co fie przećiw mnie buntuia / *wyrwi* boć mie iuž zdužeia PK 100₇₋₁₀; *Iřkłaufik* amžins Diewe małdas mano / O *pałenk* manęřp βwentas auřis řawo / Del tiefos / ir del řawo dides meyles / *Iřtrauk* mane iř funkibes dideles PK 102₁₇₋₂₁ / *Vřłuchay* wiecžny Bože prošby moie / I *nakłon* ku mnie świete vřy fwoie / wedłuk fwey prawdy / wedłuk fwey lutości / *Rácž* mie rátowác w moiey doległości PK 102₁₇₋₂₁.

O teyp *iřiwifk* / *iřiwifk* biednas žmogau kas eři / o *pářigáilek* páts řawę ir krauia Pona řawo MP I 9^v₃₆₋₃₇ / A ták *obacž* fie *obacž* nedžny cžłowiecže coř ieft / á *rozžáłuy* fie řiebie y krwié Páná fwoiego RP I 20₁₆₋₁₇.

Ne visada laikomasi pažodinio vertimo iš lenkų kalbos. MP I dalyje rasta atvejų, kai vertime pavartotos skirtingos sangražinės liepiamosios nuosakos lietuviškos formos, nors originale lenkiškos formos sutampa, pvz.: *Pářigiufk* nebági tiktay *pářiufk* / o ifiwifk kas eři / priřiliginik tiktay tám tobułam βwentám MP I 17₂₄₋₂₅ / *Tkni* fie iedno nieboracžku *tkni* / á obacž coř ieft / przyrownay fie iedno ku temu dořtoynemu świetemu RP I 36₁₀₋₁₂.

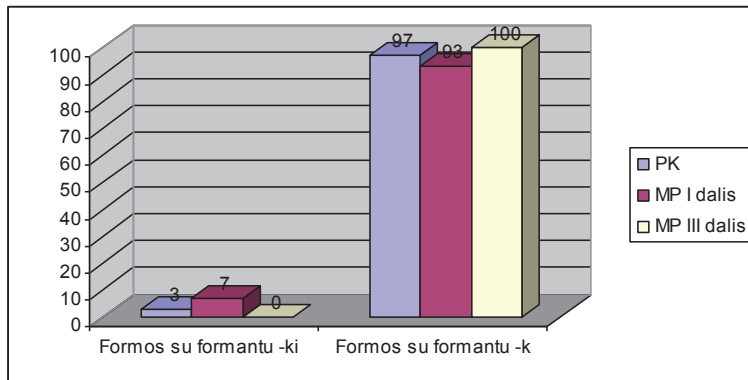
PK rasta liepiamosios nuosakos vienaskaitos 2-ojo asmens formų su *-kigik*, nevartojamų MP I ir III dalyse. Pastarosios formos verstos iš lenkų kalbos formų, sudarytų su baigmeniu *-ze*. Vadinas, pats vertėjas spřsdavo, kaip užrašyti liepiamosios nuosakos formą ir originalo kalbos įtaką čia sunku įžvelgti, pvz.: *Kialkifigi* Diewe mano řu řawo galibe / fukulk priestarnikus PK 45₁₋₂ / *Powítaņže* ty moy Panie / z twą Bořką možnośćią PK 45₁₋₂; *duokigik* řmerti pildyti / teykis manę ne vřmirřti PK 70₄₋₆ / *dayže* mi wniej do końca tiwac / nie racž mie nigdy opuβcžac PK 70₅₋₆.

29 lentelė. *PK*, *MP I* ir *III* dalių tarpusavio panašumas pagal liepiamosios nuosakos vienaskaitos 2-ojo asmens formų su formantu *-k(i)* ir formų su prisišliejusia dalelyte *-gi* vartojimą

Tekstas	Santykis	Panašumas
<i>PK</i> ir <i>MP I</i> dalis	32,3:5,3 (6,09)	mažas panašumas
<i>PK</i> ir <i>MP III</i> dalis	32,3:3,3 (9,8)	mažas panašumas
<i>MP I</i> ir <i>III</i> dalys	5,3:3,3 (1,6)	didelis panašumas

Pagal liepiamosios nuosakos 2-ojo asmens formų su formantu *-k(i)* ir formų su prisišliejusia dalelyte *-gi* vartojimą *PK* gerokai skiriasi nuo *MP I* ir *III* dalių – *PK* įprastai vartojamos liepiamosios nuosakos formos su formantu *-k(i)*. *MP III* dalyje 7 proc. daugiau negu *MP I* dalyje rasta liepiamosios nuosakos formų su *-kig(-ik)*, todėl formų su formantu *-k(i)* ir formų su *-gi* vartojimo dažnumo santykio panašumas *MP I* ir *III* dalyje yra didelis.

Senoviškumu išsiskiria vienaskaitos 2-ojo asmens liepiamosios nuosakos lytys su *-ki*. Kai kurie baltistai, pvz., Jonas Kazlauskas (1968, 70), svarsto, kad nesutrumpėjusi dalelytė *-gi*, vartojama su imperatyvo forma, galėjo pakisti į *-ki*. Senuosiuose lietuvių kalbos paminkluose dalelytė *-gi* vartojama žymiai dažniau negu dabartinėje lietuvių kalboje. Be to, ten ji dažnai būna sutrumpėjusi, plg. *melskieg* Mž 74₁₃, *dabokisig* DP 306₄₄ ir t. t. Vartojama prie minėtų imperatyvo formų, ši dalelytė taip pat galėjo suaugti su jomis į vieną žodį ir, sutrumpėjusi dėl skardžiųjų žodžio galo priebalsių duslėjimo, virsti *-k*. Pagal sutrumpėjusios dalelytės *-k* modelį ir nesutrumpėjusi *-gi*, vartojama su imperatyvo forma, galėjo pakisti į *-ki* (ibid.).

12 paveikslas. Vienaskaitos 2-ojo asmens liepiamosios nuosakos formų su formantais *-k³⁵* ir *-ki* vartojimo dažnumo santykis (%)

PK šios formos pramaišiu su formomis, sudarytomis su formantu *-k*, pavartotos 22 kartus, *MP I* dalies tekste liepiamosios nuosakos formų su *-ki* rasta 43, o *MP III* dalyje jų nerasta, pvz.: Apβleski mane Izapu meyles PK 63₄ / Pokropiβ mnie

³⁵ Neįskaitant liepiamosios nuosakos formų su prisišliejusia dalelyte *-gi*.

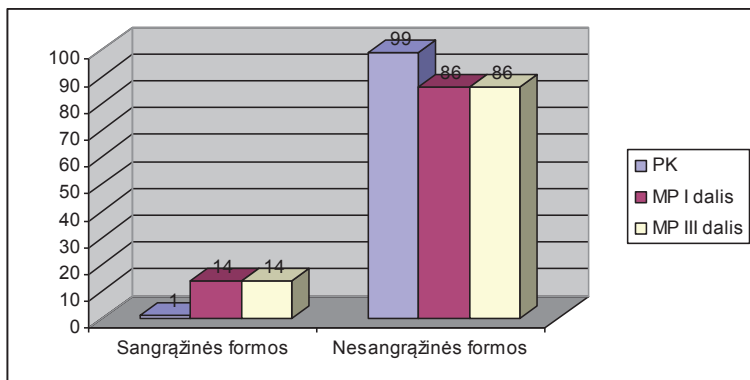
Izopem žlitości *PK* 63₃; Tu pats mus įganiki / neprietelius futrinki *PK* 134₂₄₋₂₅ / Ráczże nas fam wybáwić / á przećiwniki flumić *PK* 134₂₄₋₂₅; Ne vzumußki *MP* I *V*₂₇ / (originale atitiktens nerasta).

30 lentelė. *PK*, *MP* I ir III dalių tarpusavio panašumas pagal liepiamosios nuosakos formų su formantais *-k* ir *-ki* vartojimą

Tekstas	Santykis	Panašumas
<i>PK</i> ir <i>MP</i> I dalis	32,3:13,3 (2,4)	vidutinis panašumas
<i>PK</i> ir <i>MP</i> III dalis	–	–
<i>MP</i> I ir III dalys	–	–

Liepiamosios nuosakos formų su formantu *-ki* vartojimu *MP* III dalis esmingai skiriasi nuo *PK* ir *MP* I dalies, nes šios formos *MP* III dalyje nevartojamos. *MP* III dalies vertėjas visada vartoja tik sutrumpėjusias liepiamosios nuosakos su formantu *-k* formas, todėl kalbėti apie liepiamosios nuosakos formų su formantais *-k* ir *-ki* vartojimo santykio panašumą *PK* ir *MP* III dalyje bei *MP* I ir III dalyse negalima. *PK* formų su formantu *-ki* pavartota 4 proc. mažiau negu *MP* I dalyje.

Ištyrus šaltinius pastebėta, kad juose vartojamos ir vienaskaitos 2-ojo asmens liepiamosios nuosakos sangražinės formos.

13 paveikslas. Vienaskaitos 2-ojo asmens liepiamosios nuosakos sangražinių ir nesangražinių formų vartojimo dažnumo santykis (%)

Vienaskaitos 2-ojo asmens liepiamosios nuosakos sangražinių formų santykis skirtingas: *PK* jų pasitaikė palyginti nedaug (5x), *MP* I dalyje kur kas daugiau (84x), o *MP* III dalyje pavartotos 109 formos. Vienaskaitos 2-ojo asmens liepiamosios nuosakos sangražinių formų (kaip ir formų su *-gi*) pasirinkimas ir vartojimas, ko gero, priklausė nuo paties teksto vertėjo – sunku pasakyti, ar tam kokios nors įtakos turėjo lenkų kalba. Vertėjas galėjo vartoti tiek formą su sangražos dalelyte, tiek ir be jos, pvz.: Rupinkis Pone ape žmones ławo *PK* 56₅ / Miey ná fwey piecży Oycże miłosierny *PK* 56₅₋₆; nieko ilgáy nedumok / o neduokis ilgáy ibwádżiotis świetui

támui / bátáig tuoiaus pádárikis tuo pafiuntiniu Iona *MP* I 11^V₂₂₋₂₃ / nic fie dľugo nie rozmysľay / á nie day fie dľugo vnošíc sviátu temu / ále wnet fie vcžyn tym poľtem Janowym *RP* I 24₁₈₋₁₉; Dabokis cžionáy ir pilnáy weiždek ápweyždeima ir nuweiždeima *MP* III 10^V₂₁ / Pátržayžę tu á pilnie pátržay o pátržnošći á prze yžrzenia Páná tego *RP* III 20₂₈.

31 lentelė. *PK*, *MP* I ir III dalių tarpusavio panašumas pagal vienaskaitos 2-ojo asmens liepiamosios nuosakos sangražinių ir nesangražinių formų vartojimą

Tekstas	Santykis	Panašumas
<i>PK</i> ir <i>MP</i> I dalis	99:6,1 (16,2)	mažas panašumas
<i>PK</i> ir <i>MP</i> III dalis	99:6,1 (16,2)	mažas panašumas
<i>MP</i> I ir III dalys	6,1:6,1 (1)	vartojimo sutapimas

MP I ir *MP* III dalyse vienaskaitos 2-ojo asmens liepiamosios nuosakos sangražinių formų vartojimo dažnumas procentais yra vienodas – užfiksuotas šių formų vartojimo sutapimas. Tirtos *MP* dalys skiriasi nuo *PK*, kur ženkliai mažiau vartojama liepiamosios nuosakos sangražinių formų (labai mažas panašumas).

Daugiskaitos 1-ojo ir 2-ojo asmens sangražinių formų šiek tiek daugiau vartojama *MP* III dalyje negu *PK* ir *MP* I dalyje (24x, 17x ir 4x). *Katekizme* ir *Postilės* III dalyje pasitaiko daugiskaitos 2-ojo asmens sangražinių formų su -g(i), kurių nerasta *Postilės* I dalyje, pvz.: Melfkimefig nu tamuy / Jezuy Chriftuy Ponuy *PK* 169₂₄₋₂₅ / Prošmyß tego fľawnego Kryltá žbáwićielá *PK* 169₂₄₋₂₅; Mokikimefigi ko nuog mufu reikáľauia / o ko nori idant mes mokitumbimes nuog io *MP* III 22₄₂₋₄₃ / Vćžmyž fie cžęgo od nas potrzebuie / á cžęgo chce ábyľmy fie vćžyli od niego *RP* III 43₄₋₅.

Archajinės liepiamosios nuosakos vienaskaitos 2-ojo asmens formos su prisišliejusia dalelyte -gi *MP* III dalyje vartojamos dažniau negu *MP* I dalyje ar *PK*. Šių formų vartosenai įtakos galėjo turėti lenkų kalba. Liepiamosios nuosakos vienaskaitos 2-ojo asmens formos, sudarytos su formantu -ki, aptinkamos tik *PK* ir *MP* I dalyje – *MP* III dalyje jų nerasta. Aptarti skirtumai rodo, kad labiau tikėtina, jog *MP* I ir III dalis vertė skirtingi vertėjai.

Liepiamosios nuosakos sangražinių formų vartojimo santykis *MP* I ir III dalyse yra panašus, o *PK* jų vartojama daug mažiau. *PK* rasta liepiamosios nuosakos vienaskaitos 2-ojo asmens formų su -kigik, nevartojamų tirtose *MP* dalyse. Vienaskaitos 2-ojo asmens liepiamosios nuosakos formų, sudarytų su formantu -k(i) ir formų su prisišliejusia dalelyte -gi, taip pat sangražinių formų pasirinkimas ir vartojimas turbūt priklausė nuo paties vertėjo – vargu ar tam kokios nors įtakos turėjo lenkų kalba. Šie požymiai paremia hipotezę, kad Petkevičius nėra prisidėjęs prie tirtų *MP* dalių vertimo.

Kai kurių veiksmažodžių, pvz., duoti, veizdėti ir kt., vienaskaitos 2-ojo asmens liepiamosios nuosakos formos *PK*, *MP* I ir III dalių tekste sudarytossu formantu -k(i) arba vartojamos ilgesnės formos su prisišliejusia dalelyte -gi. Kaip matyti, formos pasirinkimui ir vartojimui jokios įtakos neturi originalo kalba, pvz.: Duok Diewe maľunus mumus pakaiu cia kolay giwiemus *PK* 34₇₋₈ / Day nam Pánie miľošćiwuy / pokoy pokifmy tu żywi *PK* 34₈₋₉; Duokig mums giwent fawuoľe namuoľe *PK* 77₃₋₄ /

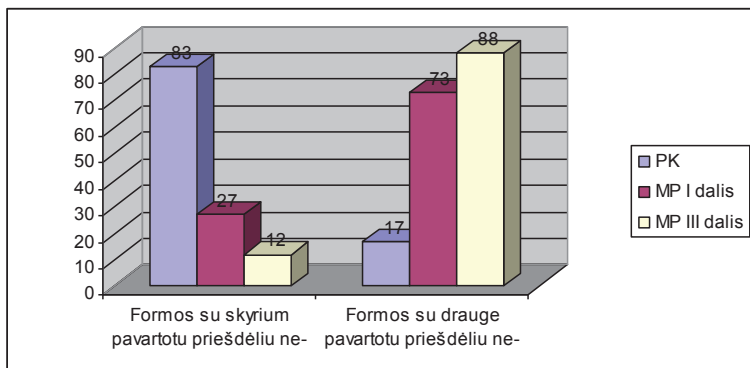
Dayže nam mieþkác w tych przybytkach twoich PK 77₄₋₅; duokigik fmerti pilditi / teykis manę ne vžmirfti PK 70₅₋₆ / dayže mi wniej do konca tiwac / nie racž mie nigdy opuþćząc PK 70₅₋₆.

Weizdekig kožnás krikbcžioniþkás wiernás žmogau MP I 2^V₃ / Pátrzayže káždy Krzešťanfki wierny człowiecže RP I 4₁₆; Weyzdekig pilnáy idánt iþmánitumbey MP I 2^V₁₅ / Pátrzayže pilno ábyš zrozumiał RP I 4₂₈.

Nes kłaufik káip ne daug pirma to Petruy þwentámuy biłot teikies MP III 10^V₁₅₋₁₆ / Bo þluchay iáko mála przed tym Piotrowi ś. powiedžiec racžył RP III 20₂₂; Kłaufikig toliaus / idante dabár didefne nodieia fávimp nuftiprintumbey MP III 11₄₈₋₄₉ / þluchayže dáley ábyš ieþćže wietþa nádžieie w fobie vtwardžilo RP III 21₅₀.

Nors PK ir tirtose MP dalyse vyrauja teigiamos liepiamosios nuosakos veiksmažodžių formos, rasta ir neigiamų formų. Neigiamasis priešdėlis *ne-* su imperatyvo formomis buvo rašomas drauge arba skyrium. Ištyrus minėtų formų vartojimą, galima padaryti tam tikras išvagas, susijusias su leidinio autorystės nustatinėjimu. Dėl nenusistovėjusios morfologijos ir apskritai bendrinės kalbos nebuvimo vieni senųjų raštų autoriai buvo labiau linkę priešdėlį *ne-* rašyti drauge su imperatyvo forma, kiti – skyrium. Priešdėlis *ne-* skyrium nuo liepiamosios nuosakos formų PK užfiksuotas 58 kartus, o MP gerokai mažiau: I dalyje – 20, III dalyje – 7 kartus, plg.: Ne tikėk ká aþ kienčiu žmogus nekaltafis PK 86₁₇₋₁₈ / Nie milcž tego co ćierpię bez wþelákiefy winy PK 86₁₈₋₁₉; niekur kitur ne guldik nodieios fáwo MP I 18^V_{44-45-19₁} / niwcžym inþym žadney nádžieie nie pokładay RP I 39₄₀; Ne nufigafk Mária / nes atráydáy lofká Poniep fáwo MP III 1₁₃ / (originale atitikmens nerasta).

Priešdėlis *ne-* drauge su liepiamosios nuosakos veiksmažodžiais MP I dalyje pavartotas 63, o MP III dalyje – 51 kartą, gerokai dažniau negu PK (12x). Originale lenkų kalbos priešdėlis *nie-* visada vartotas skyrium nuo veiksmažodžio, plg.: Tu nieka nebiokim kurie kuną muþa PK 139₁₉₋₂₀ / Tych fie nie nie strachaymy / ktorzy ćiálo duþa PK 139₁₉₋₂₀; negiduokim pátiechos tiems neprietelams prieštárníkams fáwo MP I 23₁₅₋₁₆ / nie daymyž poćiechy tym fprzećiwnikom fwoim RP I 48₂₆₋₂₇; Nefigiedek tadá mano mielás brołau to wárda io S. MP III 16^V₄₇₋₄₈ / Nie wftýdayže fie tedy moy mily bráćie tego imieniá iego świtego RP III 32₃₅₋₃₆.

14 paveikslas. Priešdėlio *ne-* rašymo kartu arba skyrium nuo liepiamosios nuosakos formos dažnumo santykis (%)

Kaip matyti, Petkevičius priešdėlį *ne-* buvo linkęs rašyti skyrium nuo liepiamosios nuosakos formos. *MP* I dalies vertėjas priešdėlį *ne-* dažniau rašė drauge su imperatyvu – vertime nevengė daryti pakeitimų. Palyginus su *MP* I dalimi, *MP* III dalyje neigiamų imperatyvo formų rasta mažiau, tačiau kaip ir *MP* I dalyje priešdėlis *ne-* dažniau vartojamas su liepiamosios nuosakos forma negu skyrium nuo jos.

32 lentelė. *PK*, *MP* I ir III dalių tarpusavio panašumas pagal priešdėlio *ne-* rašymą kartu arba skyrium nuo liepiamosios nuosakos formos

Tekstas	Santykis	Panašumas
<i>PK</i> ir <i>MP</i> I dalis	4,9:0,37 (13,2)	mažas panašumas
<i>PK</i> ir <i>MP</i> III dalis	4,9:0,14 (35)	mažas panašumas
<i>MP</i> I ir III dalys	0,37:0,14 (2,6)	mažas panašumas

MP I ir III dalyse priešdėlis *ne-* įprastai rašomas su liepiamosios nuosakos forma. *PK* esmingai skirasi nuo tirtų *MP* dalių – priešdėlis *ne-* dažniausiai rašomas skyrium nuo liepiamosios nuosakos formos – tai lėmė labai mažą priešdėlio *ne-* rašymo kartu arba skyrium nuo šios formos dažnumo santykio panašumą *PK* ir tirtose *MP* dalyse. *MP* I dalyje priešdėlis *ne-* su liepiamosios nuosakos forma rašomas 15 proc. dažniau negu *MP* III dalyje.

Vardijant Dievo įsakymus, *PK* ir *MP* liepiamosios nuosakos 2-ojo asmens veiksmoždžio formos sinonimiškai keičiamos būsimojo laiko formomis. Nors *PK* būsimojo laiko formos imperatyvine reikšme įprastai vartojamos ten, kur jos yra lenkiškame tekste, pastarųjų formų vartojimo negalima paaiškinti tik kitomis kalbomis parašytų religinių raštų įtaka – originaluose ir vertimuose tokio formų vartojimo atvejai ne visada sutampa (Jakulis 1966, 167), plg.: Su fvetima *negiwenfi* *PK* 5₁₂ / *Nie bedźieβ cudzołožył* *PK* 5₁₄; Su fvetima *ne giwenfi* *MP* I V / (originale atitikmens nerasta); *Ne wokfi* *PK* 5₁₃ / *Nie bedźieβ kradł* *PK* 5₁₅; *Ne wokfi* *MP* I V / (originale atitikmens nerasta); *Ne bilofi* prieš artima tawa *PK* 5₁₄₋₁₅ / *Nie mow przećiw bliźniemu twemu fałbywego świadectwá* *PK* 5₁₆₋₁₇; *Ne biłofi* prieš ártimą táwa *MP* I V / (originale atitikmens nerasta).

Tirtuose šaltiniuose įprastai asmeniniai įvardžiai greta liepiamosios nuosakos formos dažniausiai vartojami implicitiškai, plg.: *Paβławink* mus ir walgimus iš fáwo małones *PK* 34₁₄₋₁₅ / *Błogofław* nam y tym darom 3 Oycowfkiey miłości *PK* 34₁₄₋₁₅; O tátáy wel iβ kitos śalies *iβwifk* *MP* I 5₃₋₄ / A to tež zászie 3 drugiey ftrony *obáčž* *RP* I 9₃₀₋₃₁; *Kłaufikig* ką Ponas fákit teikiás ápe toki wierną fáwo *MP* III 16^V₃₈ / *Śłuchayźe* co Pan powiedác raczy o tákim wiernym fwoim *RP* III 32₂₆.

Verta paminėti, kad greta liepiamosios nuosakos formos eksplicitiškai nurodytu asmeninių įvardžių daugiausia užfiksuota *PK* (13x), *MP* III dalyje jų aptikta mažiau (6x), o *MP* I dalyje jų nerasta. Vienaskaitos 2-ąjį, daugiskaitos 2-ąjį ir daugiskaitos 1-ąjį asmenis rodo liepiamosios nuosakos asmenų formų galūnė. Asmeniniai įvardžiai *tu*, *jūs*, *mes* šios nuosakos asmenims skirti nebūtinai (LKG 1971, 60), dažnai jų vartojimas būna perteklinis. Galima atkreipti dėmesį į tai, kad pavyzdyje iš *PK*

asmeninis įvardis *tu* pavartotas tik vertime – originale jo nerasta, pvz.: Tewe mufu Dwafia fawa / redik tu mus tarnus tawa PK 23₇₋₈ / Oycže naß Duchem twym świetym / rácž nas rzedžić ciebie prošim PK 23₆₋₇; Jau nu mes wifí giedokim PK 155₁₅ / Iuž terez wšyfcy ípiewaymay PK 155₁₅₋₁₆; nieko tu neyfikielk páfkuy fweita tą biedną MP III 9₄₂ / nic fie ty nie vnoš zá sviátem RP III 18₁₀₋₁₁; o kas táwi do to / tu máne fek MP III 10₃₈ / á tobie co do tego : ty mnie násláduy RP III 20₃₋₄.

Liepiamosios nuosakos forma tirtuose šaltiniuose neretai vartojama kartu su daiktavardžiu ar įvardžiuotiniu būdvardžiu reiškiamais kreipiniais. PK ir MP III dalyje rasti 64 ir 96 kreipiniai, o MP I dalyje beveik keturis kartus mažiau – 20 kreipinių, plg.: Ne užmirŕki wel tewe gieriausfiatis brolu ir feferu mufu PK 31₂₂₋₂₃ / Nie zápominaýže tež Oycže dobrotliwy bráciey y síoftr náŕbich PK 31₂₂₋₂₃; Weyzdekít miełas broław o imk po akimis fawo tás báyfibes / kurios tenay káip MP I 7^v₃₂₋₃₃ / Pátrzayže miły brácie á wežmi przed oczy fwe ty frogosci ktore tám RP I 15₃₆₋₃₇; Negitruk tádá teypag tu neiko rodiiuot / pilnay máno miełas broław o netruk nieko MP III 7₁₋₂ / Nie mieŕkayže tedy tež ty nic rádžec pilnie moy brácie miły / á nie mieŕkay nic RP III 13₂₅₋₂₆.

Kreipiniai MP I dalyje vartojami tik postpoziciškai, t. y. prieš liepiamosios nuosakos formą. PK ir MP III dalyje rasta ir prepoziciškai pavartotų kreipinių, pvz.: Teykis mumus nu padet Pone / paŕlawink tą furinkimá PK 21₁₄₋₁₅ / Racžyŕ nas džíš wŕpomoc Pánie / blógofław to zgomdzenie PK 21₁₅₋₁₆; Diewe buk mano gineiu PK 69₂₁ / Bože my przydž mi ná pomoc PK 69₂₂; o teipag Pone Diewe fáugok idant káda fu tokies piemenimis podraugiey MP III 12^v₁₆₋₁₇ / á tež Pánie Bože ftržež / áby kiedy z tákiemi páfterzmi poŕpolu RP III 24₁₉₋₂₀; Pone párodik mumus tewa tádá gáná turelim: Jezus biłoiá iopi MP III 23₈₋₉.

PK ir MP III dalyje rasta atveju, kai kreipinys įsiterpia tarp dviejų liepiamosios nuosakos formų, pvz.: Kialkis Pone iau kialkis / atlankik mus žmones PK 132₁₆₋₁₇ / Powftań Pánie iuž powftań a náwiedž ty lud twoy fam PK 132₁₆₋₁₇; O teip nufigaŕk biednikie nufigaŕk / o ne girkis nieka tuo iždumoimu fawo MP III 20₃₋₄ / A ták vlekni fie nedžniku vlekni / á nie chłub fie nic tym domyŕlem á tym wymyŕlem fwoim RP III 38₂₈₋₂₉.

Petkevičius neigiamąjį priešdėlį *ne-* su liepiamosios nuosakos forma dažniau rašo atskirai, o MP I ir III dalyse priešdėlis *ne-* įprastai vartojamas drauge su liepiamosios nuosakos forma.

PK ir MP III dalyje, skirtingai negu MP I dalyje, rasta greta liepiamosios nuosakos formos eksplicitiškai nurodytų asmeninių įvardžių ir kur kas dažniau kartu su imperatyvu vartojami kreipiniai. MP I dalyje kreipiniai greta imperatyvo vartojami tik postpoziciškai, o PK ir MP III dalyje rasta ne tik prepoziciškai pavartotų, bet ir tarp liepiamosios nuosakos formų įsiterpusių kreipinių. Asmeninių įvardžių ir kreipinių vartojimą greta liepiamosios nuosakos formos labiausiai lėmė sekimas originalu (pažodinis vertimas).

Liepiamajai nuosakai artima reikšme vartojamos formos ir konstrukcijos. Ištyrus PK, pirmuosius šimtą MP I dalies puslapių ir MP III dalį pastebėta, kad, be liepiamosios nuosakos formų, liepimui reikšti vartojamos ir kitokios raiškos priemo-

nės. Viena iš dažniau vartojamų konstrukcijų – *asmenuojamoji veiksmazodžio forma + infinityvas*, rečiau vartojamos esamojo laiko formos. Visai aiškia liepiamosios nuosakos reikšmę turi būsimosio laiko lytys.

33 lentelė. Tirtuose šaltiniuose liepiamajai nuosakai artima reikšme vartojamos formos ir konstrukcijos

Forma arba konstrukcija	PK	MP I dalis	MP III dalis
Būsimosio laiko forma	13	50	45
Esamojo laiko forma	–	15	10
Asmenuojamoji veiksmazodžio forma + infinityvas	33	134	68
Iš viso	46	199	123

Imperatyvui artima reikšme pavartotų būsimosio laiko formų *MP I* ir *MP III* dalyse rasta beveik tiek pat (žr. 33 lentelę), o *PK* – kur kas mažiau. Verta prisiminti, kad *MP III* dalyje liepiamosios nuosakos formų vartojama šiek tiek daugiau negu *MP I* dalyje. Pasak Jakulio (1966, 166), būsimosio laiko vienaskaitos ar daugiskaitos 2-ojo asmens formos senuosiuose lietuvių raštuose neretai vartojamos kalbančiojo asmens valiai, įsakymui, liepimui pasakyti, todėl modaline imperatyvo reikšme būsimasis laikas vartojamas gana dažnai, pvz.: *Ne biłofi* prieš artima tawa neteifaus fwiecima *PK 5*_{14–15} / *Nie mow* przećiw bliźniemu twemu fałbywego świádectwá *PK 5*_{16–17}; *Czia iau iłmánifi* / kad ira átádenktá páłłáptine řirdes io / *o iłwifí* kopi traukiás vřídenktá dumá io *MP I 45*^v_{10–12} / *tu iuř zrozumieř* / iř ieft odkryta táiemnicá fercá iego / á *obacřyř* ná co fie ściaga pokryta myř iego *RP I 96*_{1–2}; táty žemiaus *iřgirfim* iř Ewángelios řwentos / káip ápe ghi Ponás biłot teikies Petruy řwentamuy *MP III 10*_{19–20} / to niřey *vřyřymy* z Ewángeliey řwietey: iáko o nim Pan powiádác racřył Piotrowi řwietemu *RP III 19*_{31–32}.

Tiriamuose šaltiniuose imperatyvui artima reikšme dažniausiai vartojama konstrukcija *asmenuojamoji veiksmazodžio forma + infinityvas* (suvestinis tarinys). Šių formų pasirinkimą ir vartojimą neretai lėmė originalas, iš kurio buvo verčiama, tačiau teigti, kad taip buvo visada, negalima, plg.: *bilodams* cia Chriřtus / *ne tikiakit* giems nes efti melas *PK 122*_{22–24} / *Mowiac* oto Chriřtus / *nie wierzćieř* im otom was przefłtrzegł iuř *PK 122*_{22–24}; tikray *tikiet turit* ataufimá / o krauieys manays grieku atłaydimá *PK 126*_{16–18} / *iedno wierzćie maćie* ochłóđzenie / z moiey krwi weřmiecie grzechow złáđzenie *PK 126*_{15–17}.

Nes *iłmánik* kád ředetumbey ant káklı / ir ápe wifu turtu fáwo *MP I 26*_{16–17} / Bo *rozumiey* gdybyř řiedźiał o gárdło y o wřytkie máietnořć fwoie *RP I 54*_{20–21}; Iau *gáli iłmánit* / kad tie cřefay wifados řtowi po akimis tawo *MP I 8*_{33–34} / Iuř *možeř rozumieć* / iř ty cřáfy wřáwicřnie řtoia przed ocřymá twoiemi *RP I 16*_{41–42}.

O cřionáy *dabokis* kokios ir cřionáy mácies prádźia wieros řwentos *MP III 6*_{49–50} / A tu *obácř* iákies tu ieft mocy pocřatek wiáry řwietey *RP III 12*₂₁; O cřionay iau *gáli dábotis* kořnas biednas ir nupuolęs žmogau *MP III 24*^v₃₈ / A tu fie iuř *možeř obácřyć* káždy nedžny á vpáđły cřłowiecře *RP III 47*₄₀.

Visai aiškią liepiamosios nuosakos reikšmę turi esamojo laiko lytys. *MP* I ir *MP* III dalyse jos aptinkamos rečiausiai iš visų liepimui reikšti vartojamų raiškos priemonių, o *PK* pastarųjų formų nerasta, pvz.: Czia iau regi / kad toy pránáßifte czia išpirmo ifipiľde *MP* I 25¹⁹⁻²⁰ / Tu iuž widžiß iš fie to Proroctwo tu napirwey wypelniło *RP* I 52²⁰⁻²¹; Mokikis nuog máne biednikie o mokikis pilnay / regi o pážiŕti patsfay tátay kad aß efmi łetas ir pákarnas *MP* III 20⁹⁻¹⁰ / Iš vcž fie odemnie nedžniku á vcž fie pilnie / widžiß á znáß to łam išem ia iefł cichy á pokorny *RP* III 38³⁴⁻³⁵.

Tiriamuose šaltiniuose tame pačiame kontekste vartojamos visos minėtos liepimo raiškos formos ir konstrukcijos. *MP* III dalyje vietoj kai kurių veiksmažodžių (pvz., *išmanyti*) vienaskaitos 2-ojo asmens liepiamosios nuosakos formos tekste vartojamos esamojo, būsimajo laikų formos ir konstrukcija *asmenuojamoji veiksmažodžio forma + infinityvas*. Vertėjas nuosekliai seka originalu ir versdamas beveik nedaro jokių pakeitimų, plg.: Nes ne ißmánik newienas / kurfay prifiweyždefi tomis łprowomis Pona *MP* III 12¹⁶⁻¹⁷ / Bo nie mnimay žaden / ktory fie przypátrzyß tym łpřawam Pánřkim *RP* III 23¹⁸; Czĩa iau ißmánáy kad iau táfáy žmogus buwo nepriwiliáncžey páfweikintás ir ánt dußios / ir ánt kuná *MP* III 57²⁻³ / Tu iuž rozumieß iš iuž ten człowiek był nieomylnie wlecžon y ná dußy y ná čiele *RP* III 109³⁷⁻³⁸; Nes kłaufik cžionáy pilnáy teip káip žimiaus iš Ewángelios ßwentos pláčžiaus ißmánifi / kad toy ßwenta Panná buwá ifigandus / ißwidus áná Anyoła kurláy iš žádeimu *MP* III 1²¹⁻²³ / (originale atitikmens nerasta); O cžionáy iau gáli ißmánit / kad Ponnełe tuo nefibowia *MP* III 3^v₂₉₋₃₁ / A tu iuž možeß rozumieć / iš fie tá pánienká w tym nie para *RP* III 7¹⁰.

MP I ir III dalyje veiksmažodžio *išvysti* vienaskaitos 2-ojo asmens imperatyvas keičiamas būsimajo laiko formomis ir asmenuojamosios veiksmažodžio formos konstrukcija su infinityvu. Ištyrus šaltinius, nerasta imperatyvui artima reikšme pavartotų veiksmažodžio *išvysti* esamojo laiko formų, plg.: Cziami ißwiłk meylingá łofká ánt gimines žmoniu poná Diewá muřu *MP* I 3^v₁₃₋₁₄ / Tu obáčž miłościwa łáfke nád narodem ludžkim Páná Bogá náßego *RP* I 6³¹⁻³²; Nes kad ißwiłi koki ira pátiechá vžłáykita tiems / kurie cžionay ánt to świetá perfekioimus kienčžia nekál-tibey ławo *MP* I 41²³⁻²⁵ / Abowiem gdy obáčžyß iáka iefł poćiechá záchowána tym ktorzy tu ná świecie prześládowánia čierpia w niewinności fwoiey *RP* I 86³⁰⁻³²; Nes kur tikray ira ßwentas mokłłas io / czia ßwiefey gáli ißwiłt / iog wiřur naykiná / ir duřiná mokłłus ir łprowas tos niekam nederancžios kárálifłes to świetá *MP* I 41^v₃₋₅ / (originale atitikmens nerasta).

O teyp cžionáy ifiwiłk mano miełás Mátheuße ir kožnás krikfcžionißkás žmogau *MP* III 57³³⁻³⁴ / A ták tu obáčž moy miły Mátheußu á káždy krześcíanřki człowiecže *RP* III 110¹⁵; o kad iau pážiři ir ißwiłi iš łofkos ir iš miełobirdifłes Pona łáwo *MP* III 41³⁷⁻³⁸ / á iš iuž poznaß y obáčžyß 3 łáfki á 3 miłosiedžia Páná řwego *RP* III 79¹⁸⁻¹⁹; O cžionáy iau ißwiłt ir pigay rodit ápe łáwe gáli *MP* III 8^v₂₀ / A tu fie iuž obáčžyć á řnádnie rádžić o łobie možeß *RP* III 16⁴³.

Galima pastebėti, kad panašios konstrukcijos sakiniuose *MP* I dalyje liepiamajai nuosakai artima reikšme vartojamos esamojo laiko formos arba asmenuojamoji

veiksmazodžio forma su infinityvu, o *MP* III dalyje – liepiamosios nuosakos forma arba jai artima reikšme vartojama būsimosio laiko forma. Šie skirtumai galėjo susidaryti dėl sekimo originalu, pgl.: O čionay turim pilnay prifiweizdet ižgi tos Ewángelios S. *MP* I 5²⁵⁻²⁶ / A tu fie mamy pilnie przypátrowác tey Ewánieliey świetey *RP* I 10¹⁰⁻¹¹; O cžionáy pilnáy prifiweizdekim mielegghi broley / ko cžionáy iřmukt o ká wártot turim *MP* III 4^V₃₅₋₃₆ / A tu fie pilnie przypátruymy namileyřu brácia / cžego fie tu náucžyc *RP* III 9₁₆;

Czia iau iřmanai / iay tau ká pades turtas tawo / aba zocnaftis tawo *MP* I 8₁₅₋₁₆ / Tu iuž rozmieř ieřlic co pomoga bogáctwá przy Pánu řwoim *RP* I 16₂₂₋₂₃; Iřgimanik teipag cžionáy ápe tuos řwentus Apářtařus *MP* III 7₂₅₋₂₆ / Rozumieřze teř tu o tych świetych zwołennikoch *RP* III 13₄₉₋₅₀;

Antra / turim iřwiřt / káip mumus to Aniełáy iřkiey świečžiia *MP* I 28^V₃₄₋₃₅ / Drugie mamy obacžác / iáko nam tego Anieli iáwnie pořwiadcžáia *RP* I 60₈₋₉; O teyp cžionáy iřwiřk mano mielás Mátheuře ir kožnás krikcžioniřkás žmogau *MP* III 57₃₃₋₃₄ / A ták tu obácž moy miły Mátheuřu á káždy krześcíaniřki cžłowiecže *RP* III 110₁₅; Weizdekig ká teipag wel Ponas ant io párodit teikies / o iřwiři iog ghis niekad ne vžutruks wiernámuy řáwámuy *MP* III 21₄₂₋₄₄ / Pátrzayže co teř zářie Pan nád nim okázác racžyř / á obacžyř iž on nigdy nie omieřka wierniemu řwemu *RP* III 41₈₋₉.

PK ir tirtose *MP* dalyse vietoj liepiamosios nuosakos vartojamos konstrukcijos *asmenuojamoji veiksmazodžio forma su infinityvu*. Šias konstrukcijas sudaro modalinių veiksmazodžių *galėti* ir *turėti* vienaskaitos 1-ojo, daugiskaitos 1-ojo ir 2-ojo asmenų formų junginiai su infinityvu, pvz.: *gali išmanyti, turi dabotis* ir pan.

Suvestinį tarinį sudaro ir subjektinės, ir objektinės bendratys, tačiau tariniai su subjektine bendratimi žymiai gausesni ir pasižymi įvairesnėmis modalinėmis reikšmėmis. Subjektinė bendratis šliejasi prie fazinių, daugelio modalinių ir kai kurių kitų pagalbinę funkciją atliekančių veiksmazodžių (LKG 1976, 334).

Suvestiniam tariniui su subjektine bendratimi vartojami šie pagalbinę funkciją atliekantys veiksmazodžiai: veiksmazodis, reiškiantis galėjimą, sugebėjimą, įpratiimą atlikti veiksmą (*galėti*), ir veiksmazodis, reiškiantis būtinumą, reikėjimą, priva-
lėjimą atlikti veiksmą (*turėti*) (LKG 1976, 337–338).

34 lentelė. Tiriamuose šaltiniuose liepiamajai nuosakai artima reikšme vartojamų konstrukcijų *asmenuojamoji veiksmazodžio forma + infinityvas* pasiskirstymas

Asmenuojamoji veiksmazodžio forma + infinityvas	<i>PK</i>	<i>MP</i> I dalis	<i>MP</i> III dalis
<i>gali</i> / <i>galime</i> / <i>galite</i> + infinityvas	–	31	40
<i>turi</i> / <i>turime</i> / <i>turite</i> + infinityvas	33	103	28
Iř viso	33	134	68

Kaip matyti, *PK* ir *MP* I dalyje daugiausia kartų imperatyvui artima reikšme pavartota konstrukcija *asmenuojamoji veiksmazodžio turėti* forma su infinityvu, o *MP* III – konstrukcija *asmenuojamoji veiksmazodžio galėti* forma su infinityvu

(konstrukcijų su veiksmažodžiu *galėti PK* nerasta), pvz.: Pirma tamuy wifi turime tikieti / kad Ponas teykies ū mums ūufiglaupti *PK* 125¹⁰⁻¹² / Napierwey temu wbyfy mamy wwierzyć / iž fie ten Pan náß raczył z nami złączyc *PK* 125¹⁰⁻¹²; O czionay turim pilnay wártot toy Ewángelioy S. rodą ir mokłā to didžio miłáfnika Pona *MP* I 19¹⁰⁻¹¹ / A tu mamy pilnie wważác w tey Ewánieliey świetey ráde y náuke tego wielkiego Proroká *RP* I 40⁷⁻⁸; O czionáy iau pigay ißprowit / gali kas tátay ir woła ant kurios teip káip girdi ngruntawoiá ir fundáwoia Ponás tawo tą bážnicžia fáwo *MP* III 33¹³⁻¹⁴ / A tu fie iuž ūnádnie wypráwić możeß / co to ieft zą opoká / ná ktorey / ták iáko ūlybyß *RP* III 63³⁹⁻⁴⁰.

Panašios konstrukcijos sakiniuose *MP* I dalyje vartojama asmenuojamoji veiksmažodžio *turėti*, o *MP* III dalyje – veiksmažodžio *galėti* forma su infinityvu. Šiuos skirtumus veikiausiai lėmė pažodinis vertimas iš originalo, plg.: Turim ißwißt / kád ir ūláužita rikbte pecžio mufu / tátáy eßt / ánfay griekas pirmagimis *MP* I 23³⁶⁻³⁷ / Druga rzecż mamy baczyć / iáko ieft złemu ūtráßliwa prawdá á wptominiáne *RP* I 40¹⁶⁻¹⁷; o czia iau regimáy ir ßwieūey ißwißt gálim koki tátay ir kárálfite Pona to / ir kokfáy irá tátay kárálus *MP* III 43^v₂₁₋₂₂ / A tu iuž iáwnie á iásnie obaczyć możemy / iákio to ieft kroleūtwo Páná tego / y iáki to ieft Krol *RP* III 83⁴¹⁻⁴²;

Ką wiūá turim ißmánit iß tos Hiūtorios áprinkima ir ßeforiūtes to Mucželnika S *MP* I 38^v₁₀₋₁₁ / co wbytko mamy zrozumieć z tey hiūtoriey obieránia y ßáfárfítwá tego Mecženniká świetego *RP* I 81₃₋₅; Jog aß regiu dukteris Sionkás / ką czionáy iau galim ißmanit dukteris krikfcžioniu *MP* III 37²⁹⁻³⁰ / iž ia widze cory Syonfkie / co tu iuž možemy rozumieć cory Krezściánfkie *RP* III 71₂₇.

Dėmesys atkreiptinas į konstrukcijose su infinityvu vartojamas asmenuojamąsias modalinių veiksmažodžių *galėti* ir *turėti* formas.

35 lentelė. Konstrukcijose su infinityvu vartojamų modalinių veiksmažodžių *galėti* ir *turėti* pasiskirstymas pagal asmenis

Veiksmažodžio asmuo	<i>PK</i>		<i>MP</i> I dalis		<i>MP</i> III dalis	
	<i>gali</i>	<i>turi</i>	<i>gali</i>	<i>turi</i>	<i>gali</i>	<i>turi</i>
Vienaskaitos 2-asis	–	14	17	15	16	17
Daugiskaitos 1-asis	–	15	14	88	6	24
Daugiskaitos 2-asis	–	4	–	–	3	2
Iš viso	–	33	31	103	25	43

XVI a. LDK reformatų lietuviškuose raštuose konstrukcijas su infinityvu dažniausiai sudaro veiksmažodžio *turėti* daugiskaitos 1-ojo asmens formos. Tiesa, jų santykis skirtingas – *MP* I dalyje šių formų rasta beveik keturis kartus daugiau negu *MP* III dalyje ir beveik šešis kartus daugiau negu *PK*. Jau buvo minėta, kad *PK* liepiamajai nuosakai artima reikšmė vartojamose konstrukcijose su infinityvu junginius sudaro tik veiksmažodžio *turėti* asmenuojamosios formos, pvz.: O kaypagi mes iuos nes turim pažint vž aweles / kad anis ne pafižiūta *PK* 206¹³⁻¹⁵ / A iákož my ie bowiem mamy znać zą owiecżki / gdy fie oni nie znaia *PK* 206¹⁴⁻¹⁶; O czionay táme

moklė bwentáme / ir táme graudenime to pránába bwenta turim ißpirmá ißwißt ta didė pátiechą fawo *MP* I 23₂₈₋₂₉ / A tu w tey náuce świetey / á w tym nápominániu tego Proroká świetego mamy mapirwey obaczyć te wielka počieche fwoie *RP* I 48₃₈₋₃₉; O cžia ißwißt turim iog tie kunigáykfcžey o wirefni Pona to *MP* III 44₂₋₃ / A tu baczyć mamy / že te kšiažetá á przeloženi Páná tego *RP* III 84₁₉₋₂₀.

Konstrukcijose su infinityvu vartojamų vienaskaitos 1-ojo asmens formų *MP* I ir III dalyse rasta daugiau negu *PK*. Daugiskaitos 1-ojo asmens formų *MP* I nerasta, *PK* ir *MP* III dalyje jų vartojimo santykis panašus.

MP I ir III dalyse konstrukcijose su infinityvu vartojamų veiksmažodžio *galėti* vienaskaitos 2-ojo asmens formų santykis panašus, o daugiskaitos 1-ojo asmens formų daugiau rasta *MP* I dalyje. Šių formų vartojimui tirtuose šaltiniuose įtakos veikiausiai turėjo vertimas iš originalo.

MP I dalyje konstrukcijos *galime* / *turime* + infinityvas dažniau nei *PK* ir *MP* III dalyje sinonimiškai keičia liepiamosios nuosakos daugiskaitos 1-ojo asmens formas. Tai paaiškina, kodėl *MP* I dalyje vartojama mažiau minėtų liepiamosios nuosakos formų negu *PK* ir *MP* III dalyje (žr. lentelę), pvz.: Turim ißwißt štebuklingą fprową Dwáfiós bwentos / káip priwede ir Ponną ir Iozephą *MP* I 28^V₃₆₋₃₇ / Trzećie mamy obacząc / dżiwna fprawie Duchá S. iáko przywiadł y pánne y Jozphá *RP* I 60₁₀₋₁₁; Penktá / Turim ißwißt biedną vžgimimą Pona muфу *MP* I 29₁ / Piate mamy baczyć / nedżne národżenie Paná fwego *RP* I 60₁₇₋₁₈.

Ištyrus imperatyvui sinonimiškas konstrukcijas, pastebėta įdomi tendencija – *MP* I dalyje (56x) dažniau negu *MP* III dalyje (30x) ar *PK* (5x) infinityvas konstrukcijose su asmenuojamąja veiksmažodžio forma vartojamas prepoziciškai. Daugeliu atvejų tai lemia vertimas iš lenkų kalbos, plg.: Atfakit turi: fu padeimu Diewa / fu-lubiiu / žaduofi / ir noriu *PK* 232₉₋₁₀ / Odpow: zá pomoca milego Boga / ślubuie / obiecue / y chcę *PK* 232₉₋₁₀; Iog mus Ponas ápcžiftiio / tádá pátis ápcžiftit negálim *MP* I 33^V₁₅₋₁₆ / že nas fám Pan ocżyścił. Tedy fie fámi ocży ścić nie możemy *RP* I 70₁₉₋₂₀; Cžia ißwißt galim / iog káralifte to Pona vždenkta ir nuog weiu to biedna fwietá *MP* III 43^V₃₈₋₃₇ / Tu baczyć możemy / iž kroleftwo tego Páná fkyrte ieft od wiatrow tego nirkžemnego sviátá *RP* III 84₃₋₄.

Asmenuojamoji veiksmažodžio *turėti* forma konstrukcijose su infinityvu *MP* I ir III dalyse, skirtingai negu *PK*, dažniau vartojama postpoziciškai, t. y. po bendraties formos – *MP* I dalyje tokių atvejų rasta 50 iš 103, *MP* III dalyje – 13 iš 28, o *PK* – tik 5 iš 31, pvz.: Ką fáwi iß to mokflá S. fáwi wartot turim *MP* III 13₃₇ / Co 3 tey Rořpráwy świetey fobie vvažác mamy *RP* III 25₃₅; O kangi kábiaufey ißmanit turim ápe tą biedną žiwátą muфу *MP* III 46^V₁₅₋₁₆ / A coż owßem rozumieć mamy o tym nedżnym żywoćie náßym *RP* III 80₂₂.

Vertėtų prisiminti, kad *PK* ženkliai daugiau vartojama liepiamosios nuosakos daugiskaitos 2 asmens formų nei tirtose *MP* dalyse (žr. 35 lentelę). *Postilėje* pastarosios formos neretai keičiamos konstrukcija *turim* + infinityvas, pvz.: Antra dáykta ißwißt turim / kad ir tas fmarkus cžefás vždenktás nuog razumu ir žiniu muфу *MP* I 10₇₋₈ / Druga rzečž baczyć mamy / iž ieft ten frogi cžas zákryt przed rozumy y wiadomościámi náßemu *RP* I 20₃₀₋₃₂; O cžionáy fáwi ißwártok zodżius Pránába

to S. Kádagi teyp tikiet turim *MP* III 52^v₅₋₆ / A tu łobie vważ łłowá Proroká tego łwietego / gdyż iáko wierzyć mamy *RP* III 101₁₋₂.

MP I dalyje imperatyvas dažniau negu *PK* ir *MP* III dalyje keičiamas esamojo ir būsimajo laikų formomis. Ištyrus *MP* I ir III dalis pastebėta, kad vietoj liepiamosios nuosakos 2 asmens formos *manyk* tekstuose įprastai vartojamos sinonimiškos esamojo ir būsimajo laikų formos *manai* ir *manysi* bei konstrukcijos: *gali išmanyti* arba *turi išmanyti*. Dėmesį verta atkreipti ir į tai, kad *MP* III dalyje veiksmožodis *manyti* įprastai sudaro junginius su veiksmožodžio *galėti* asmenuojamąja forma, o *MP* I dalyje neretai vartojamos šio veiksmožodžio esamojo arba būsimajo laiko formos, plg.: Czia iau iβmánáy / iog tenay nei fkorbái / nei pryetelius / nei iokłay praβymás nieką padet negales *MP* I 8^v₁₂₋₁₃ / Tu iuž rozumieβ / iš tám áni fkarby / áni przyiaćiele / áni žadna przyczyná nic pomoc nie może *RP* I 17₂₄₋₂₆; Cziaigi iau iβmániši / kokime redime tuo cžefu giwus vžłpes *MP* I 9^v₁₃₋₁₄ / Tu iuž rozumieβ w iákiew fpráwie ten cžás żywezáltanie *RP* I 19₃₅₋₃₆;

Cziá gali iβmanit kad ghis nieko nefibiioio / ney wel filwártawo po ákimis kierłtiniku fwietá tu *MP* III 17₃₄₋₃₅ / tu možeβ rozumieć išći fie on nic nie lekałani fie trwożył przed przegroβkái šwiátá tego *RP* III 33₂₃₋₂₄; Jog prádefi žiwate fáwo funu / cžionay iau iβmanit gali / iog žmogu / o kad dadefi tas funus funum Diewo bus wadintas *MP* III 4₁₁₋₁₃ / Tuć iuž rozumieć možeβ iš cžłowieká: á iš dokłada ten fynacžek / fynem Božym wežwan bedžie *RP* III 7₄₇₋₄₈.

PK ir tiriamose *MP* dalyse vietoj liepiamosios nuosakos įprastai vartojama konstrukcija *asmenuojamoji veiksmožodžio forma + infinityvas*. Šią konstrukciją sudaro modalinių veiksmožodžių *galėti* ir *turėti* vienaskaitos 1-ojo, daugiskaitos 1-ojo ir 2-ojo asmens formų junginiai su infinityvu.

Konstrukcija *teykis + infinityvas*. Verta išskirti ir aptarti veiksmožodžio *teikis* konstrukcijos su infinityvu vartojimą. Šių formų *PK* buvo rasta 99, *MP* III dalyje – 39, o *MP* I dalyje dar mažiau – tik 24. Tokios konstrukcijos (veiksmožodis su infinityvu) laikomos suvestiniu tariniu. Šiuo atveju veiksmožodis *teikis* yra pagalbinis (sinsemantinis). Tirtuose šaltiniuose, ypač *Katekizme*, daugeliu atvejų adresantas dažnai kreipiasi į Dievą ar Jėzų Kristų ir ko nors iš jo prašo, todėl neretai norima sušvelninti kreipimosi toną – vartojamos konstrukcijos *teikis + infinityvas*, pvz.: norą prigimtą tawęłpi Pone / teykis iβklaufit praβome tawe *PK* 184₁₉₋₂₀ / चुć przyrodzona Pániek u tobie / wyłtu chác nas rácž prošimi ciebie *PK* 184₂₁₋₂₂; ką teikis duot Pone Diewe kožnam tawe biiancžiam / Amen *MP* I II₂₅₋₂₉ / (originale atitikmens nerasta); ką mumus wifiemus teikis duot Pone Diewe mufu wifogalis Tráycey wienátighis *MP* III 13^v₁₀₋₁₁ / Co nam wβytkim rácž dác Pánie Bože náβ wβechmogacy w Troycy iedyny *RP* III 26₃₋₄.

Veiksmožodis *teikis* junginiuose su infinityvu *PK*, skirtingai negu *MP* I ir III dalyse, vartojamas ne tik prepoziciškai, bet ir postpoziciškai, veikiausiai stilistiniais sumetimais. Kaip matyti pirmame pavyzdyje, lenkiškame tekste pavartotą esamojo laiko 2-ojo asmens formą *day* Petkevičius verčia konstrukcija *duot teikis*, pvz.: duot tas pone mielas teykis / id ne abeiotumbim mes *PK* 25₄₋₅ / day to Chryłte miłóćiwy / byłmy nic nie wátpili *PK* 25₄₋₅; Liežuviu fáwo tawe garbinfiu / łupas mana pats

atwert teykis PK 63₂₂₋₂₅ / Język moy ǫprawiedliwości wielkie / Wąrgi moie Pánie
rac̣ż otwarzyć PK 63₂₃₋₂₄.

PK rasta formų *teikisig* + infinityvas, nevartojamų tirtose *Postilės* dalyse, pvz.:
Teikifig mus draugie fu pleme mufu per dwafia tawo ǫwenta teyp redit PK 194₂₋₃ /
Chciewze nas wespółet ǫplemieniem / naǫsym przez duchá twego ǫwietego ták ǫpra-
wot wác PK 194₁₋₃; teikifig gi Pone / liekoriau tikrafis / iǫgidit iuog filpnas yra PK
249₁₇₋₁₈ / ty go rac̣ż Pánie / lekárzu napewmieyǫy vzdrowić / iǫ mdłym iest PK
248₁₆₋₁₇.

Kartais į veiksmazodžio *teikis* junginį su infinityvu įsiterpia kiti kalbos vienetai
(įvardis ar pan.), pvz.: O teykisi mus paǫlawint mielafirdingas tewe mufu danguielis
dwafia ǫwentaia PK 40₇₋₉ / Rác̣zyǫ nas poǫgnác miłosierny oycze náǫ nie-
biefki duchem twoim ǫwietym PK 40₇₋₉; O prieg tám teikis mus pádrutint Dwafiá
ǫwof ǫwenta MP I IV₂₆₋₂₉ / (originale atitikmens nerasta); Teikis ǫwi pádárit iǫ
mufu cǫionay iǫbrinktá indá ǫwi MP III 17^v₃₃₋₃₄ / Rác̣żze ǫbie vcǫynić z nas tu
przebránie nacǫzynie ǫbie RP III 34₁₈₋₁₉.

Postilėje ir *Katekizme* veiksmazodis *teikti* dažniausiai sudaro junginius su veiks-
mazodžio *duoti* infinityvu, pvz.: Teykis mums duot ǫwof dwafia / mokitoiá teyfiēs
ǫwentos / padiegi wiernagi / ludima ǫwof mums teykis duot PK 23₁₉₋₂₂ / Rác̣zyǫ
nam dác Duchá ǫwego / Miǫtrzá prawdy naǫwiefǫgo / Pomocniká wierniego /
ǫwiádictwo ǫwoie nam rac̣zy dac̣ PK 23₁₈₋₂₁; Teykis mumus Pone duot / idant mes
tawe biiotumbens MP I IV₃₂₋₃₃ / (originale atitikmens nerasta); ká mumus wifiemus
teikis duot Pone Diewe mufu wifogalis Tráycey wienátighis MP III 13^v₁₀₋₁₁ / Co
nam wǫytkim rac̣ż dác Pánie Boże náǫ wǫschmogacy w Troycy iedyny RP III 26₃₋₄.

Apibendrinimas. Liepiamosios nuosakos formų vartosena XVI a. LDK refor-
matų lietuviški tekstai mažai kuo skiriasi nuo kitų to laikotarpio leidinių – tirtuose
šaltiniuose dominuoja vienaskaitos 2-ojo asmens lytys. PK ir MP pagrečiui vartojama
liepiamosios nuosakos formos su formantais *-k(i)* ir prisišliejusia dalelyte *-gi*.

MP III dalyje archajinės liepiamosios nuosakos 2-ojo asmens formos su prisi-
šliejusia dalelyte *-gi* vartojamos dažniau negu MP I dalyje ar PK. Formų su prisi-
šliejusia dalelyte *-gi* vartosena įtakos galėjo turėti lenkų kalba – originaluose (PK
ir RP) vartotos formos su formantu *-že*. Liepiamosios nuosakos vienaskaitos 2-ojo
asmens formos, sudarytos su formantu *-ki*, aptinkamos tik PK ir MP I dalyje, o MP
III dalyje jų nerasta. Liepiamosios nuosakos sangražinių formų vartojimo santykis
MP I ir III dalyse yra panašus, o PK jų vartojama gerokai mažiau. PK rasta liepia-
mosios nuosakos vienaskaitos 2-ojo asmens formų *-kigik*, nevartojamų tirtose MP
dalyse. Vienaskaitos 2-ojo asmens liepiamosios nuosakos formų, sudarytų su *-kigik*
ir *-ki*, taip pat sangražinių formų pasirinkimas ir vartojimas turbūt priklausė nuo
paties vertėjo – vargu ar tam kokios nors įtakos turėjo lenkų kalba. Petkevičius nei-
giamąjį priešdėlį *ne-* su liepiamosios nuosakos forma dažniau rašo atskirai, o MP I ir
III dalyse priešdėlis *ne-* įprastai vartojamas drauge su liepiamosios nuosakos forma.

XVI a. LDK reformatų raštuose liepimas dažniausiai reiškiamas liepiamosios
nuosakos formomis, tačiau šiam tikslui gali būti pasitelkiamos ir kitos, neretai iš ori-
ginalo išverstos, sinoniminės raiškos priemonės. Be liepiamosios nuosakos formų,

viena iš dažniau liepimui reikšti vartojamų konstrukcijų – *asmenuojamoji veiksmažodžio forma + infinityvas*, rečiau aptinkamos esamojo laiko formos – pastarųjų *PK* nerasta. Aiškia liepiamosios nuosakos reikšmę turi būsimąjo laiko lytys – *MP* I ir III dalyse šių lyčių vartojama panašus skaičius, o *PK* jų rasta kur kas mažiau. *PK* ir *MP* I dalyje liepiamajai nuosakai artima reikšme daugiausia kartų pavartota veiksmažodžio *turėti*, o *MP* III dalyje – veiksmažodžio *galėti* asmenuojamoji forma su infinityvu. Liepiamajai nuosakai artima reikšme vartotos formos konstrukcijos dažniausiai pažodžiui verčiamos iš originalo. Tiek Petkevičius, tiek ir *MP* dalių vertėjai pakeitimus atlikdavo palyginti retai. Norint sušvelninti kreipimosi toną, vartojama liepiamosios nuosakos veiksmažodžio *teikis* konstrukcija su infinityvu. Tekste ji aptinkama ir greta įprastinių liepiamosios nuosakos formų.

Šie požymiai rodo, kad Petkevičius nėra prisidėjęs prie tiriamų *MP* dalių vertimo, o *MP* I ir III dalis vertė skirtingi asmenys.

3.5. Tiriamoji nuosaka

Tiriamuose šaltiniuose vartojamos tariamosios nuosakos archajinės formos, sudarytos su formantu -b-. *PK* rastos 197, *MP* I dalyje – 459, o *MP* III dalyje – 388 archajinės, dabartinėje lietuvių kalboje nevartojamos, tariamosios nuosakos formos, sudarytos su formantu -b-, pvz.: Noredams mums Dievas duot pažinties / id nauieys butumbim io kayminays *PK* 120₉₋₁₁ / Potym chcac nam Pan Bog dác poznánie / iábyfmy iemu mieli byc poddani *PK* 120₉₋₁₁; O cionay turim pilnay prifiweizdet izgi tos Ewángelios S. idánt mes pážintumbim kokfay tátáy ir Kárálus *MP* I 5₂₅₋₂₆ / A tu fie mamy pilnie przypátrowác z tey Ewámieliey / ábychmy poználi iáki to ieft Krol *RP* I 10₁₀₋₁₁; ir kas tuo cžefu deios gáletumbey but nutiebitá ir fu gimine fáwo *MP* III 4^v₂₂ / y co fie w ten cžás działo / moglábyś fie bylá vciepýc y z potomftwem fwoim *RP* III 9₂₋₃.

Zinkevičius (1971, 79) pastebėjo, kad *PK* tarmėje išlaikyta tokia tariamosios nuosakos formų paradigma: 1. sg. *giwencia* „gyvenčiau“, 2 sg. *penumbey* „penėtum“, 1. pl. *žinotumbime* „žinotume“ arba *giwentum* „gyventume“, 2 pl. *butumbit* „būtute“, 3 as. *padetu* „padėtų“. Daugiausia kartų tiriamuose šaltiniuose pavartotos daugiskaitos 1-ojo asmens archajinės formos su formantu -bim(e), pvz.: Noredams id io meyles ne vžmirštumbim / o gieribes wifada atmintumbim *PK* 124₁₄₋₁₆ / Chcac byfmy tey láfki nie zápámietáli / á iego dobrodzieyftwá wfpominali *PK* 124₁₆₋₁₈; Idánt mes ir tátay wartotumbim / iog pakarnam wis páfiweda / o wifa eiti fu dide pawoga *MP* I 5₃₀₋₃₁ / ábychmy y to fobie vwažyli / iz pokornemu wšytko fie šporzy / á wšytko idžie z wielka powaga *RP* I 10₁₅₋₁₆; tiktáy táwimp Poniep fáwo págulditumbim wifá nodieią fáwo / káip cžionay girdim *MP* III 5₁₀₋₁₁ / iedno w tobie Pánu fwoim / pokládáli wšytki nádžieie fwoie *RP* III 9₄₀₋₄₁.

36 lentelė. Tiriamuose šaltiniuose vartojamų archajinių tariamosios nuosakos formų, sudarytų su formantu *-b-*, pasiskirstymas pagal asmenis

Asmuo	PK	MPI dalis	MP III dalis
vns. 2-asis asmuo	61	157	156
dgs. 1-asis asmuo	125	277	209
dgs. 2-asis asmuo	11	25	23
Iš viso	197	459	388

PK ir *MP I* dalyje rasta tariamosios nuosakos daugiskaitos 1-ojo asmens formų su formantu *-bime*, pvz.: kaip ir gi mes atlaydžiamie / kaltiems kuruos turime / idant iau žinotumbime *PK* 118₂₁₋₂₃ / Jáko y my odpuščzamy / winowáycom ktore mamy / Abyfmy z tad pewni byli *PK* 118₂₀₋₂₂; idánt mes tawę wdecžnay priimtum-beme Poną ir Kárálu fawo *MP I* 5^v₈ / ábychmy cie wdžiecžnie przyciawby Páná á Krolá fwoiego *RP I* 10₃₅₋₃₆.

MP III dalyje daugiskaitos 1-ojo asmens tariamosios nuosakos formos su formantu *-bime* įprastai nevartojamos. Ilgasis formantas rašomas tik tada, jei tariamosios nuosakos forma yra sangražinė, pvz.: idant mes mokitumbimes wifados biiotis Poná Diewá fawo *MP III* 51₁₇₋₁₈ / ábychmy fie ycžyli wftáwicžnie bać Páná Bogá fwoiego *RP III* 98₁₃.

Daugiskaitos 1-ojo asmens tariamosios nuosakos lytys senuosiuose XVI–XVII a. raštuose dažniausiai buvo sudaromos su formatu *-bim(e)*, tačiau *MP I* dalyje rasta lyčių su kiek neįprastu formantu *-bens*, pvz.: Teykis mumus Pone duot / idant mes tawę biotumbens *MP I* IV / (originalė atitiktė nerasta).

Mažiau XVI a. LDK reformatų lietuviškuose raštuose pasitaikė vienaskaitos 2-ojo asmens formų. *MP I* ir *MP III* dalyse jų vartojimo santykis panašus (157x ir 156x), *PK* jos aptinkamos beveik tris kartus rečiau (53x), pvz.: kurs penukbłu žmoniu ftoeyfi / idant wiernus penetumbey kunu *PK* 130₂₀₋₂₂ / ktorys fie tak ftal pokarn ludžki / bys fwe wierne nálycowál *PK* 130₂₀₋₂₂; idánt mus ten átáduotumbey Diewui Tewui fawámui *MP I* 5^v₁₂₋₁₃ / po onym frogim á fprawiedliwym fadžie twoim / abyś nas tám oddał Bogu Oycu fwemu *RP I* 10₃₉₋₄₀; O biednoy Jewá / kad tu butumbey girdeius tas fprawás Ponnos tos *MP III* 4^v₂₁₋₂₂ / O nedžna Jewo bys ty bylá nybálá te fpraw Pánny tey *RP III* 9₁₋₂.

Daugiskaitos 2-ojo asmens tariamosios nuosakos formų *PK* rasta 12, *MP I* dalyje – 25, o *MP III* dalyje – 23, pvz.: idant butumbit tikri / tuofe kieturiuofe fanariuofe tatay pažisit *PK* 189₂₆₋₂₇ / cžego wbytkiego ábyście byli pewni / w tych cžterech cžlonkach to poznaćie *PK* 189₂₅₋₂₇; tiktáy kad kantrey laukia del gimines iufu ne noredams iufu mornay vžteriot / tiktay idánt páfimetauwotumbit / ir ghiebkotumbit miełobirdiftes io *MP I* 7^v₇₋₉ / Jedno iš ćierpliwie ocžekawa dla narodu wáβego / niecac was márnjie zátráćić / iedno ábyście fie vználi á bukáli miłošierdžia iego *RP I* 15₁₁₋₁₃; nevienas notait tewop tiktay per máne kad máne pážintumbit *MP III* 23₅₋₆ / A do Oyca nikt nie može przyść / iedno przez mie. Abowiem byście wy mnie poználi *RP III* 44₇₋₈.

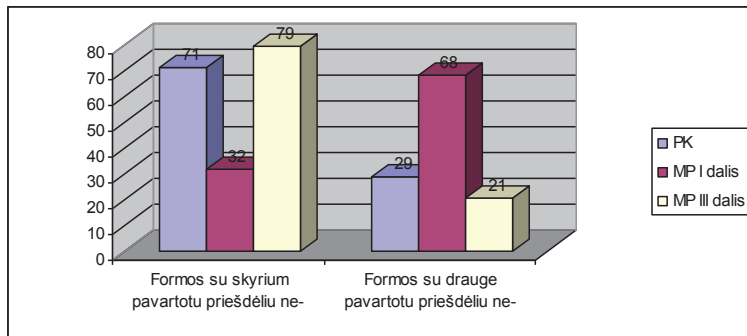
MP I dalyje vartojamos vienaskaitos 2-ojo asmens tariamosios nuosakos formos, sudarytos su skirtingais formantais – *-bei*, *-bey* ar *-bej*. Sunku pasakyti, kas lėmė šių formantų įvairovę: galbūt patys vertėjai žodžio gale vartojo skirtingas raides, gal tai susiję su spausdinimo dalykais, ar tai lėmė kitos priežastys, pvz.: idánt wífad iauftumbei / o faugotūbej tos nekałtos awełes fáwo *MP* I 27^v / ábys záwždy cžuł á frzegli tey niewinney owiecżki fwoiey *RP* I 58⁹⁻¹⁰; idánt teypag tu butumbey tikras žmogus ir páddonas io *MP* I 4²¹⁻²² / ábyś tež ty był włafny człowiek y poddány iego *RP* I 7⁴².

MP I ir III dalies tekste vartojamos vienaskaitos 2-ojo ir daugiskaitos 1-ojo asmenų tariamosios nuosakos sangražinės lytys, pvz.: idánt teiktumbeis but Diewu mielőbirdingu mumus futwerimuy fáwo *MP* I IV / (originale atitikmens nerasta); idánt mes teypag gátáwitumbimes / o grážyntumbim myślis yr býrdis fáwo *MP* I 1³⁸⁻³⁹ / ábychmy fie tež gotowáli / á chedożyli myśli y fercá fwoie *RP* I 2¹⁻²; fáwo deiwiśkos teiktumbeis padárit tuofe fułpaudimuofe ir táme fumiśbime teifes *MP* III 15^v₂₆₋₂₇ / fwe Bołkiego raczył vcżynić / w tych trwogach á w tym zámieβaniu prawdy świetey twoiey *RP* III 30¹⁸⁻¹⁹; o ko nori idánt mes mokitumbimes nuog io / nes tikray ne Grámmátikos *MP* III 22⁴²⁻⁴³ / á cżego chce ábyfmy fie vcżyli od niego / bo iście nie Grámmátyki *RP* III 43⁴⁻⁵.

Tame pačiame *MP* I dalies sakinyje kartais greta vartojamos sangražinės ir nesangražinės vienaskaitos ir daugiskaitos 2-ojo asmens tariamosios nuosakos formos, pvz.: bát ką turiu / tádá duośiu iżgi gieras walos / tátáy intifákau wardán Pona Diewá táwa nukriżáwotá idánt kiełtumbeis o butumbey fweykas *MP* I 13^v₄₄-14¹ / o toć rofkázuie w imie Pána Bogá wkrzyżowánego ábyś wítał á był zdrow *RP* I 29⁷⁻⁸; Trećia / Idánt mes wífadá ant to átmintumbim / iog ghi Pránáβáy ápfako but tikrum kárálum mufu / o idánt mes teypag ápe tátáy pilnay rupińtumbimełi *MP* I 5³⁵⁻³⁷ / Trzecia / ábychmy wítáwicżnie ná to pomieli / iż go Prorocy opowiedáia być włafnym Krolem náβym / á iżbychmy fie tež o to pilni ftáráli *RP* I 10²⁰⁻²²;

O tu idánt mumus nedukfintumbey ir łaymingas duot teyktumbeis wífas pátiechas mufu *MP* III 38²⁶⁻²⁷ / A ty ábys nam pomnażác á poβcżeściác raczył wβytki poćiechy náβe *RP* III 73²²⁻²³; idánt mes dżiowintumbimes / idante mes beginetumbim átuftu / idánt mes ábrożamus kłoniotumbimes *MP* III 29^v / ábychmy fuβyli / ábychmy po od puściech biegáli / ábychmy fie obrařkom kłániáli *RP* III 57²⁶⁻²⁷.

PK ir *MP* rasta neigiamų tariamosios nuosakos veiksmazodžių formų. Kaip galima pastebėti, dėl nenusistovėjusios rašybos priešdėlis *ne-* XVI–XVII a. reformatų raštuose (turbūt ne tik reformatų, o ir katalikų) buvo rašomas su tariamosios nuosakos forma kartu arba skyrium.

15 paveikslas. Priešdėlio *ne-* rašymo kartu arba skyrium nuo tariamosios nuosakos formos, sudarytos su formantu *-b-*, dažnumo santykis (%)

Priešdėlis *ne-* PK ir MP I dalyje įprastai buvo rašomas skyrium nuo tariamosios nuosakos formos, sudarytos su formantu *-b-*. MP III dalyje kur kas daugiau rasta atvejų, kai priešdėlis *ne-* vartojamas kartu su tariamosios nuosakos forma.

PK priešdėlis *ne-* skyrium nuo archajinės tariamosios nuosakos formos pavartotas 12, MP I dalyje – 18, o daugiausia MP III dalyje – 30 kartų, pvz.: *notwdecnacties mufu idant mes to ławimp ne iβbiauritumbim / tą nuog Pona mes emem PK 191₄₋₆ / chce wdzięczności naβey žebyfmy tego w łobie nie fplugawali / cołmy od Pana wżieli PK 191₄₋₆; idant mes ne pąžeyftumbim teyp káyp žydáy ir pahonis / ant to teip pákárná ir nužiámintá átághimá Poná to MP I 1₁₉₋₂₁ / ižbychmy fie nie obražáli / ták iáko žydowie y pogani / ná tym ták pokornym á vnižonym przyšciu Páná tego RP I 1₂₀₋₂₁; kožnos pátiechos mufu niekur kitur ne gulditumbim tiktay tamp Poniep ir gierádeghip fáwo ir ižgánitoghip fáwo MP III 34^v₃₉₋₄₀ / y kážda poćieche náβe ni w kiminam nie pokládáli / iedno w tym Pánu á dobrodžieiu fwoim RP III 67₄₋₅.*

PK rasti 5 atvejai, kai priešdėlis *ne-* rašomas drauge su tariamosios nuosakos veiksmažodžiu, MP III dalyje – 8, o MP I dalyje kur kas daugiau – 56. Kaip matyti, lenkų kalboje priešdėlis *nie* visada vartotas skyrium nuo veiksmažodžio, pvz.: *idant pateykawiman ir neganduofna kuniβkuofna nefiduotumbit / iβ ko vbagifte ant tokiu žmoniu ateiti PK 231₂₀₋₂₃ / žebyšcie fie w prožnowanie y znytki ćielefne nie wdawali / fkad połpolicie vboftwo ná takowe ludžie przychodži PK 231₂₁₋₂₄; o neduotumbimes ifiweft świetui biednam támui / nuog βwentos walios io MP I 10₂₇₋₂₈ / á nie dáli fie vwodžic światu nedžnemu temu / od świetey woley iego RP I 21₁₂₋₁₃; Trecziá. Nieká nefigiedek ir vž grieká fáwo idant neturetumbej iamp ghieβkok miełobirdiftes Poná MP III 42₂₀₋₂₁ / Trzecie / nic fie nie wftyda y zá grzech fwoy / ábyš nie miał βukác miłošierdžia Pánfkiego RP III 80₅₃₋₅₄.*

37 lentelė. *PK*, *MP* I ir III dalių tarpusavio panašumas pagal priešdėlio *ne-* rašymą kartu arba skyrium nuo tariamosios nuosakos formos, sudarytos su formantu *-b-*

Tekstas	Santykis	Panašumas
<i>PK</i> ir <i>MP</i> I dalis	2,4:0,47 (5,1)	labai mažas panašumas
<i>MP</i> III dalis ir <i>PK</i>	3,8:2,4 (1,6)	labai didelis panašumas
<i>MP</i> III ir I dalys	3,8:0,47 (8,1)	labai mažas panašumas

PK ir *MP* III dalyje priešdėlis *ne-* įprastai rašomas skyrium nuo tariamosios nuosakos formos, sudarytos su formantu *-b-*. *MP* I dalis skirasi nuo *MP* III dalies ir *PK*, nes priešdėlis *ne-* įprastai rašomas su tariamosios nuosakos forma – tai lėmė labai mažą priešdėlio *ne-* rašymo kartu arba skyrium nuo tariamosios nuosakos formos dažnumo santykio panašumą. *MP* III dalyje priešdėlis *ne-* skyrium nuo tariamosios nuosakos formos, sudarytos su formantu *-b-*, rašomas 8 proc. dažniau negu *PK*.

Tirdamas *PK* tarmę, Zigmąs Zinkevičius pastebėjo, kad neigiamosios dalelytės *ne* balsis fakultatyviškai būdavo suliejamas su priešdėlio pradžios balsiu *a* į vieną *o* (Zinkevičius 1971, 81). Panašių atvejų rasta ir *MP* I dalyje, pvz.: *o* ftiprey ftowetumbim prieg iám / ir notfiláytumbim io / idánt mus káip tárnus fáwo ir dwarionis fáwo imtu fu fáwim *MP* I 12^v_{35–36} / á mocno ftáneli przy nim / á nie puþcżáli fie go / áby nas iáko flugi fwoie á dworzány fwoie wżiał z foba *RP* I 26_{38–40}.

Tiriamuose šaltiniuose dominuoja tariamosios nuosakos daugiskaitos 1-ojo asmens archajinės formos. *MP* III dalyje tariamosios nuosakos formos su ilguoju formantu *-bime* vartojamos daug rečiau negu *PK* ir *MP* I dalyje. Priešdėlis *ne-* *PK* ir *MP* I dalyje įprastai buvo rašomas skyrium nuo tariamosios nuosakos formos, sudarytos su formantu *-b-*, o *MP* III dalyje dažniau vartotas su tariamosios nuosakos forma.

Tiriamuose šaltiniuose vartojamos tariamosios nuosakos formos, sudarytos su formantais *-čia*, *-tu* ir *-tum*. *PK* vartojamos tariamosios nuosakos formos su dabartinei lietuvių kalbai būdingais formantais *-čia*, *-tu* ir *-tum*.

38 lentelė. Tiriamuose šaltiniuose vartojamų tariamosios nuosakos formų, sudarytų su formantais *-tu*, *-tum* ar *-čia*, pasiskirstymas pagal asmenis

Asmuo	<i>PK</i>	<i>MP</i> I dalis	<i>MP</i> III dalis
vns. 2-asis asmuo	6	16	7
vns. ir dgs. 3-iasis asmuo	114	786	659
Iš viso	120	802	666

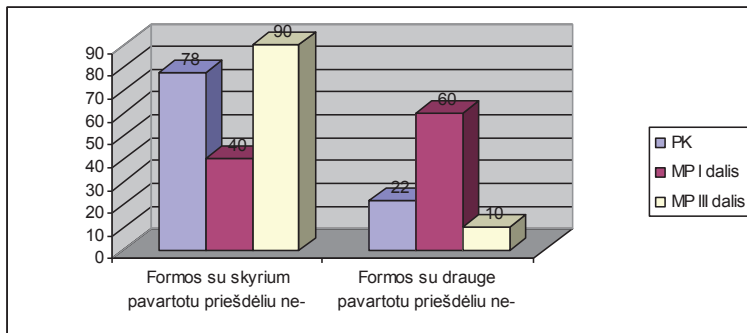
Daugiausia rasta vienaskaitos ir daugiskaitos 3-iojo asmens tariamosios nuosakos formų. Šias formas palyginus su archajinėmis, pastebėta, kad formų su priesaga *-t-* vartojama žymiai daugiau, pvz.: id Pons turetu keltis iš grabą / teyp kayp iemus pirm fmerties žadeia *PK* 170_{20–22} / Aby Pan Chryftus możnie zmal twych wfał / Táci ako im był przed tym obiecał *PK* 170_{20–22}; kurie iámui tikiet o żodżiu io kłaušit nenoretu *MP* I 5_{4–5} / ktorzyby iemu wiezyć á fłow iego fluchác nie chćieli *RP* I 9_{31–32}; iáygu tátay átaitu rázumu wartot / iog tátay teifey buwo / kożná wárogh-

mu priłáidžiu *MP III 1^V₃₆₋₃₇* / Być to przybyło rozumowi rozeznáwác / iż to prawdá była / káždego rozmysłániu przypuβczám *RP III 3₂₄₋₂₅*.

XVI a. LDK reformatų lietuviškuose raštuose taip pat vartojamos daugiskaitos 2-ojo asmens tariamosios nuosakos formos, sudarytos su formantu *-tum*. Tiesa, jų *PK* rasta tik 6, *MP I* dalyje – 16, o *MP III* dalyje – 7, t. y. gerokai mažiau negu archajinių formų, sudarytų su formantu *-bei(y)*, pvz.: Saugok mus tuofe nepakaiuofe / idant po fargibey *butum* / tawe amžina *garbintum* *PK 137₁₄₋₁₆* / zachoway w te niepokoie / Byłmy pod twą ftrażą *żyli* / Ciebie befpiecznie *chwali* *PK 137₁₄₋₁₆*; duok idant mes daug *regietum* funu / ir dukteru tawo / ir pákáiū ant šwenta furinkima tawo *MP I IV* / (originale atitikmens nerasta); Szwenta Ponna cžia dabár daugiaśń nufigaft *gáletum* *MP III 3^V₃₆* / Swieta páanno tubyś fie dopirko ieβcže wiecey zátrwożyc *mogła* *RP III 7₁₇₋₁₈*.

Tekstuose aptinkama vienaskaitos 1-ojo asmens formų su galūne *-čia*. Tiesa, remiantis keliais pavyzdžiais sunku daryti apibendrinimus, juolab kad panašių atvejų daug nerasta. Šios formos buvo vartojamos pramaišiu su tariamosios nusakos formomis, turinčiomis galūnę *-čiau*, pvz.: Todėl idant gi pažinčia *garbinčia milečia* o mailey io fu iuo ant amžiu *bučia* *PK 2₁₉₋₂₁* / Pržeto / ábym go znał / *chwalił* / *miłował* / á w miłości iego z nim na wieki był *PK 2₁₉₋₂₁*; kádá *nebućziá* dáres tu darbu tarpu iu / kuriu ne wienas kitas negáli dárít *MP III 64₁₄₋₁₅* / A nákoniec *bych* tych fprawnie cżynił miedzy nimi / ktorych žadny inšy cžynić nie może *RP III 123₄₀₋₄₂*.

PK ir *MP* rasta neigiamų tariamosios nuosakos veiksmažodžių formų, sudarytų su formantais *-tu*, *-tum* ar *-čia*. Priešdėlis *ne-* buvo rašomas kartu arba skyrium nuo tariamosios nuosakos formos.

16 paveikslas. Priešdėlio *ne-* rašymo kartu su tariamosios nuosakos formomis, sudarytomis su formatais *-tu*, *-tum* ar *-čia*, arba skyrium nuo jų dažnumo santykis (%)

Priešdėlis *ne-* *PK* ir *MP III* dalyje įprastai buvo rašomas skyrium nuo tariamosios nuosakos formų, sudarytų su formatu *-tu*, *-tum* ar *-čia*. O *MP I* dalyje kur kas daugiau rasta atvejų, kai priešdėlis *ne-* vartojamas kartu su šiomis tariamosios nuosakos formomis.

Kalbant apie neigiamas tariamosios nuosakos formas, sudarytas su formantu *-t-*, priešdėlis *ne-* dažniausiai rašomas skyrium nuo tariamosios nuosakos formos. Daugiausia tokių atvejų rasta *MP* III dalyje (73x), kiek mažiau *MP* I dalyje (60x), o mažiausiai *PK* (21x), pvz., kaip taty mumus fulubit ir žadet teykieyi / idant iš mufu ne wienas ne pražutu *PK* 27₂₋₄ / ták iakoš to nam zašlubić y obiecác ráćžyl / y dla tegoš go nam racžyl dac / aby 3 nas žaden nie zginał *PK* 27₁₋₄; o biiodámás kád ne iſmeftu iš anos wirefnibes fawo / káip nauios žwayzdes *MP* I 27₂₁₋₂₂ / á boiac fie áby nie ſpadł 3 oney 3 wierzności ſwoiey. Jáko fie nowe gwiazdy *RP* I 56₃₁₋₃₂; iáygu ne noretu biiotis ánuo baifaus ſkáićžiaus iš vžweizdeimá fawo *MP* III 12^V₁₁ / iefliby fie niechćieli bać oney frogiey licžby 3 włodáttwá ſwoiego *RP* III 24₁₃₋₁₄.

Atvejų, kai priešdėlis *ne-* buvo pavartotas su tariamosios nuosakos forma, *MP* I dalyje rasta 90, o *PK* – tik 6, *MP* III dalyje – 8 atvejai, pvz.: ta tawo garga awelu / id ant mufu negundytu / duſios kuna ne ſkandintu *PK* 36₁₄₋₁₆ / bronil nas twe ſłużebniki / y záchowál przez wſey ſkody / od káždey nagley przygody *PK* 36₁₄₋₁₆; o pulkim koiump io ſu prábimais fawo / idant mufu išgi ios nefiteyktu attolint *MP* I 23₂₂₋₂₃ / A vpadnmy przed mogi iego 3 proſbámi ſwemi / áby nas 3 niego odlecžác nie racžyl *RP* I 48₃₃₋₃₄; tuos kurie nenoretu áttot nuog Kriřtufa / ir nuog iſpáži-nima mokſtu ir páttátimu io *MP* III 13^V₂₄₋₂₅ / te ktorzyby niechćieli odſtápic od Kryřtufá / y od wyznawánia náuk y poſtánowienia iego *RP* III 26₁₇₋₁₈.

39 lentelė. *PK*, *MP* I ir III dalių tarpusavio panašumas pagal priešdėlio *ne-* rašymą kartu arba skyrium nuo tariamosios nuosakos formų, sudarytų su formatais *-tu*, *-tum* ar *-čia*

Tekstas	Santykis	Panašumas
<i>PK</i> ir <i>MP</i> I dalis	3,5:0,67 (5,2)	labai mažas panašumas
<i>MP</i> III dalis ir <i>PK</i>	9:3,5 (2,6)	vidutinis panašumas
<i>MP</i> III ir I dalys	9:0,67 (13,4)	labai mažas panašumas

PK ir *MP* III dalyje priešdėlis *ne-* įprastai vartojamas skyrium nuo tariamosios nuosakos formų, sudarytų su formatais *-tu*, *-tum* ar *-čia*. *MP* I dalis skirasi nuo *MP* III dalies ir *PK*, nes priešdėlis *ne-* dažniausiai vartojamas su tariamosios nuosakos forma. *MP* III dalyje priešdėlis *ne-* skyrium nuo tariamosios nuosakos formos, sudarytos su formantu *-b-*, vartojamas 12 proc. dažniau negu *PK*.

PK, *MP* I ir III dalyse vartojamos ne tik vientisinės, bet ir sudurtinės tariamosios nuosakos formos. Sudurtinės tariamosios nuosakos formos, padarytos su esamojo laiko veikiamosios ar neveikiamosios rūšies dalyviais, įprastai reiškia tariamą veiksmą, kuris galėtų vykti kalbamuuju momentu arba po jo (pgl. LKG 1971, 64), pvz.: O butu dayktas łabay prideras ir reikalingas / del didafnio ir patogiafnio paties fawę iſmeginimo *PK* 202₁₂₋₁₄ / A byłaby rzecž bargo przycytoyna y potrzel na / dla wietbęgo y żrzetelnieybęgo famego ſiel ie ſprobówánia *PK* 202₁₁₋₁₃; kurfáy iuos butu iżgiałbeies iš anos ámžinos macies ir iš ápkálimá cžertá *MP* I 2₄₋₅ / ktorzyby ie był wybáwił 3 oney wierćžney mocy á wieźienia cžártowfkiego *RP* I 3₁₃₋₁₄;

Apibendrinimas. Tiriamuose šaltiniuose dažniausiai vartojamos daugiskaitos 1-ojo asmens archajinės formos. Tekstuose aptinkamos tik archajinės tariamosios nuosakos daugiskaitos 2-ojo asmens formos su formantu *-bite*. Daugiausia rasta vienaskaitos ir daugiskaitos 3-iojo asmens tariamosios nuosakos formų, sudarytų su formantu *-tu*. Tariamosios nuosakos vienaskaitos 2-ojo asmens formų, sudarytų su formantu *-čia*, rasta gerokai mažiau negu archajinių formų, sudarytų su formantu *-bei*.

Pastebėta tariamosios nuosakos formų vartojimo skirtumų. *MP* I ir III dalyse vyrauja tariamosios nuosakos formos, sudarytos su formantais *-čia*, *-tu* ar *-tum*, o *PK* – archajinės formos, sudarytos su formantu *-b-*. *MP* III dalyje daugiskaitos 1-ojo asmens tariamosios nuosakos formų su ilguoju formantu *-bime* aptinkama daug rečiau negu *PK* ir *MP* I dalyje. Priešdėlis *ne-* *PK* ir *MP* I dalyje dažniau buvo rašomas skyrium nuo tariamosios nuosakos formos, sudarytos su formantu *-b-*, o *MP* III dalyje – su tariamosios nuosakos forma. Kalbant apie tariamosios nuosakos formas, sudarytas su formantais *-čia*, *-tu* ar *-tum*, priešdėlis *ne-* *PK* ir *MP* III dalyje įprastai buvo rašomas skyrium nuo šių formų, o *MP* I dalyje priešdėlį *ne-* buvo linkstama rašyti su tariamosios nuosakos forma.

3.6. Savybinių įvardžių formos

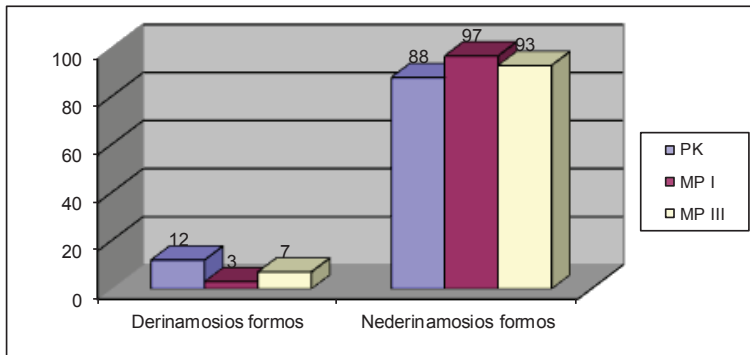
Lietuvių kalboje savybiniais tradiciškai vadinami būdvardiškieji įvardžiai *manas*, *tavas*, *savas*. Daugiau kalbininkų diskusijų kelia nekaitomieji įvardžiai *mano*, *tavo*, *savo*. Pastarąsias formas vieni kalbininkai laiko asmeninių ir sangražinio įvardžio savybiniais kilmininkais (Žulys 1969, 167–177; Rosinas 1988, 21–23), kiti juos traktuoja kaip atskirus savybinius įvardžius (Labutis 1980; Паулаускаене 1984, 92–95), tretieji nėra apsisprendę. Anksčiau formos *mano*, *tavo*, *savo* laikytos ir nekaitomaisiais kilmininkais, ir kartu savybiniais įvardžiais (žr. Endzelynas 1951, 520; Jablonskis 1957, 225; Stang 1966, 253; Otrębski 1956, 145).

Tiek būdvardiškieji savybiniai įvardžiai, tiek daiktavardiškųjų asmeninių įvardžių savybiniai kilmininkai vartojami tam pačiam tikslui – posesyvumui reikšti. Nekaitomieji kilmininkai daugeliu atvejų „atlieka savybinę semantinę funkciją, todėl „posesiškumas“ tampa neatskiriamu, individualiu formų *mano*, *tavo*, *savo* semantiniu požymiu“ (Labutis 1980, 54). Tas pats semantinis požymis būdingas ir būdvardiškiesiems savybiniams įvardžiams, dabartinėje lietuvių kalboje laikomiems archaizmais (Žulys 1969, 176) ir vartojamiems tik meninio stiliaus tekstuose.

Senuosiuose lietuviškuose raštuose vartojamos dviejų tipų savybinių įvardžių formos – derinamosios ir nederinamosios. Būdvardiškieji savybiniai įvardžiai su pažymimuoju žodžiu yra derinami gimine, skaičiumi ir linksniu, nekaitomieji kilmininkai sakinyje eina nederinamuoju pažyminiu. Tyrimai rodo, kad apskritai gerokai dažnesni yra nekaitomi savybinių įvardžių kilmininkai, išimtį sudaro tik Mikalojaus

Daukšos tekstai³⁶, kuriuose vyrauja derinamieji savybiniai įvardžiai (žr. Maskuliūnas 2003, 163–168).

Derinamųjų ir nederinamųjų savybinių įvardžių formų pasiskirstymas. Išanalizavus kalbamųjų šaltinių savybinių įvardžių derinamąsias ir nederinamąsias formas ir palyginus jų vartojimo santykį, matyti, kad šaltiniuose gana ryškiai vyrauja savybinių įvardžių nederinamosios formos, tai akivaizdžiai parodyta 17 paveiksle.

17 paveikslas. Derinamųjų ir nederinamųjų savybinių įvardžių formų vartojimo tirtuose šaltiniuose santykis (%)

Kaip matyti, tirtuose tekstuose dažniausiai vartojamos nederinamosios savybinių įvardžių formos, pvz.: nors tave fuditu iš bayfibes / nes vžřlužiio tat mano piktibes *PK* 62_{15–17} / Choćiaby ćie kto fadził z řrogaści / Gdyż to ła ząřlużyły moie złości *PK* 62_{16–17}; iog nepriimá / ney meyley pryims átaghimá to teyp gierybes Poná řáwo *MP I* 1_{26–27} / iř nie przyina áni beda wdżiecźnie przyimowác przyřćia tego ták dořłotliwego Páná řwego *RP I* 1_{26–27}; Pántrint tátay potám teikies Abráhomuy / Jokubuy / Dowiduy / ir kietiemus Pátriorchams ir Pránářamus řáwo *MP III* 2_{44–45} / Powtorzyć tego potym raczył Abráámowi / Jákobowi / Dawidowi / y inym Pátryřarchom y Prorokom řwoim *RP III* 4_{27–28}.

Petkevičius *Katekizme* nevengia daryti pakeitimų: originale pavartotas lenkų kalbos įvardis vertime pakeičiamas kitu įvardžiu. Lenkų kalbos įvardis *moie* keičiamas savybiniu įvardžiu *savo*, nors tame pačiame *Katekizmo* sakinyje pavartotas lenkų kalbos įvardis *moy* kitu lietuvių kalbos įvardžiu nekeičiamas – verčiamas į *mano*, pvz.: Nefang neteyřes řáwo pářřiftu / ir griekus mano ař tawęřpi regiu *PK* 62_{10–11} / Abowiem niepráwořći moie znam K grzech moy oto ząwře przed řoba mam *PK* 62_{10–12}.

Nors tirtuose tekstuose dominuoja nederinamosios savybinių įvardžių formos, daugiau derinamųjų formų rasta *PK* – čia jos sudaro 12 proc. visų savybinių įvardžių formų. *MP I* ir *MP III* dalyse derinamosios savybinių įvardžių formos sudaro labai nedidelę dalį visų savybinių įvardžių formų. Nors tekstai yra verstiniai, kalbėti apie originalo kalbos įtaką čia netenka, nes abi knygos verstos iš tos pačios lenkų kalbos – tiek

³⁶ Daukšos tekstų įvardžius išsamiai yra ištyręs Albertas Rosinas (2001).

derinamųjų, tiek ir nederinamųjų savybių įvardžių formų atitikmenys lenkų kalboje yra tokie patys, pvz.: ánt ftipriofios akmeningos volos / bernelus távus Babilone fmarkus *PK* 99₈₋₁₀ / Ná mocney kamieniftey opoce / dźiateczki twoie Babilonie frogi *PK* 99₈₋₁₀; káip raβtas świeczia / kurie cionai wiernay vžlákike ftiprumá fawo Ponu fawam *MP* I 8₁₃₋₁₄ / iáko pifmá świádcza / ktorzy tu wiernie záchowáli ftałość fwa Pánu fwoiemu *RP* I 16₂₀₋₂₁; o per tą βwentą ir per wiera fawo irá wifí páβwęfti Diewu tewu fawámuy wifogálicziamuy *MP* III 4₂₇₋₂₈ / przez wiare fwoie wβytcy fa poświecieni Bogu Oycu fwemu wβechmogacemu *RP* III 8₈₋₉.

Toliau lentelėje pateikiamas atskirų savybinių įvardžių derinamųjų formų vartojimo santykis šaltiniuose.

40 lentelė. Derinamųjų savybinių įvardžių formų vartojimo tirtuose šaltiniuose santykis (%)

Įvardžio šaknis	Derinamoji forma		
	<i>PK</i>	<i>MP</i> I dalis	<i>MP</i> III dalis
<i>man-</i>	13 %	1 %	1 %
<i>tav-</i>	9 %	3 %	2 %
<i>sav-</i>	15 %	6 %	4 %

Daugiausia tiriamuose šaltiniuose rasta šaknies *sav-* derinamųjų formų, tiesa, jų vartojimo santykis *PK*, *MP* I ir III dalyse skirtingas. Sangražinio įvardžio derinamosios formos Mikalojaus Rėjaus *Postilės* I dalies vertime pavartotos 121, III dalies – 97, o *Katekizme* – 37 kartus. Tačiau *MP* I ir III dalyse šaknies *sav-* formos vartojamos daug dažniau negu *PK*, atitinkamai rasti 1875 ir 2368 pavartojimo atvejai (*PK* tik 251), todėl sangražinio įvardžio derinamųjų formų vartojimo santykis procentais *MP* I ir III dalyse kur kas mažesnis negu *PK*, pvz.: Tarpu žmoniu bediewiu diens gáyfinu fawas *PK* 90₁₉₋₂₀ / Miedzy ludem nieludzkiem trawie látá fwoie *PK* 90₁₉₋₂₀; o affierawot kuná fawo Diewui Tewui fawamui vž žmogu biedná *MP* I 6^v₁₂₋₁₃ / á ofiárowác ciálo fwe Bogu Oycu fwemu zá cžłowieká nedznego *RP* I 13₆₋₇; káip žmogus cnátliwás ir krikfcžioniβkás Ponu fawámuy idant páfiroditu wáifius mieli po weidu io iβ tos wáfáruget tawo *MP* III 13₂₄₋₂₆ / iáko cžłowiek cnotliwy á krześciánki Pánu fwemu / áby fie okázáły owo ce wdźiecżne przed oblicżnościa iego z tey lato-rośšli twoiey *RP* III 25₂₂₋₂₄.

PK 1-ojo ir 2-ojo asmens derinamosios formos pavartotos 42 kartus, *MP* I dalyje – 9, o *MP* III dalyje – 10 kartų. *PK* pavartotos 22 derinamosios šaknies *man-* formos. Iš 144 *MP* I dalyje rastų 1-ojo asmens formų tik 1, o *MP* III dalyje – iš 307 vos 2 buvo derinamosios, pvz.: Biłoio Ponas Ponuy mánámuy fedek pko wo deβiney máno *MP* I 32^v₁₇ / Rzekł Pan Pánu moiemu śiadż ná práwicy moiey *RP* I 38₁₈₋₁₉; Nes kiek iu mani tiktáy pádáwey Diewe tewe manás / ne páterioiau iž iu ne wiena *MP* III 7₁₇₋₁₈ / Iž ileś mi ich kolwiek poruczyl Boże Oycze moy / nie ftráciłem znich žadnego tobie *RP* III 13₄₁₋₄₂; Pone manás o ką fu manim teikfies dárít. æ. *MP* III 13^v₁₇ / Pánie moy á coż ze mną raczyβ vcżynić *RP* III 26₉.

Petkevičiaus *Katekizme* ir Morkūno *Postilės* I dalies vertime rasta atvejų, kai sakinyje pramaišiu vartojamos to paties savybinio įvardžio derinamosios ir nederinamosios formos, pgl.: iuo mus atpirtkus βmerčia fawo / žywatu amžynuouiu atgavina / kune fawame už mus išduotame / ir krauiuofo fawuofe vž mus išlietuofe *PK* 14₁₆₋₁₉ / iž nas odkupione śmierčia fwoia / žywotem wiecznym obżywoia / w ćiele fwoim zá nas wydánym / y we krwi fwoiey zá nas wylaney *PK* 14₁₆₋₁₉; idánt mus ten átáduotumbey Diwui Tewui fawámui / káyp tikrá tewaynište fawo *MP* I 5^v₁₂₋₁₃ / abyś nas tám oddał Bogu Oycu fwemu / iáko włafne dźiedzictwo fwoie *RP* I 10₃₉₋₄₀-11₁.

PK ir *MP* I dalyje esama ir tokių atvejų, kur vartojamos identiškos konstrukcijos su savybinių įvardžių derinamosiomis ir nederinamosiomis formomis, pgl.: kaip ir mes atłaydžiam fawiemus kaltiemus *PK* 10₂₀₋₂₁ / y nie w wodž nas ná pokuŝenie ale nas zbow odezłego *PK* 10₂₁₋₂₃; Atłáifk mumus mufu káltes / káip ir mes atłáidžiam fawiemus káltiemus *MP* VI₁₉₋₂₀ / (originale atitikmens nerasta).

ne dirbk darba ne iokia ioia tu ir funus tawas ir dukte tawo / tarnas tawas / tarnaite tawo / pekus tawa / ir fwecias kurfai efi namuofe tawo *PK* 4₂₅₋₂₆-5₁₋₃ / nie czyñ vcžynku žadnego wen / ty y fyn twoy / y corká twoiá / flugá twoy y flųžebnicá twoiá / bydło twoie / y gośc ktory ieft w domu twoim *PK* 5₁₋₄; ne dirpk dárba ne iokia ioy / tu ir funus tawás ir dukte tawo / tarnás tawás / ir tárnáite tawo / pekus tawa / ir fweciás kurfáy efi namuofe tawo *MP* V₁₉₋₂₁ / originale atitikmens nerasta.

Ciaftawok tewa ir motina tawo / idant ilgay giwentumbey ant ziames/ kuria Diawas tawas duos taw *PK* 5₈₋₁₀ / Czći Oycá twego y mátkę twoię / ábyś długo żyw był ná žiemi / ktorá Pan Bog twoy da tobie *PK* 5₁₀₋₁₂; Ciáftawok tewa ir motina tawo / idant ilgáy giwentumbey ant žiámes/ kuria Diawás tawás duos taw *MP* V₂₅₋₂₆ / originale atitikmens nerasta.

Derinamųjų formų pasirinkimą neretai lemia teksto pobūdis. Petkevičius derinamąsias formas neretai vartoja dėl rimo (žr. Maskuliūnas 2009, 116–117), t. y. savybinis įvardis derinamas su vardažodžiu gimine, skaičiumi ir linksniu, norint išlaikyti eilučių galinių (kadencijų) sąsambį, pgl.: O Diewe žodi tavame / Laykik mus wifad teyfume *PK* 41₁₋₂ / Bože Oycže przy fłowie twym/ Racž nas zachowác prawdżiwym *PK* 41₁₋₂; Kodelgi dufia mana taw Ponuy fawamuy / Ne tur but pawałna teyp fanti giaramuy? *PK* 64 / Izali duśá moiá flųŝnie Pánu fwemu / rep. Nie ma być podrzucoina w poŝłubeńftwo iemu *PK* 64₁₃₋₁₅.

Nors tirtuose šaltiniuose vyrauja nederinamosios savybinių įvardžių formos, daugiausia derinamųjų formų rasta *PK* – *MP* I ir III dalyse šios formos sudaro mažiau negu 10 proc. visų savybinių įvardžių formų. Daugiausia tekstuose rasta šaknies *sav-* derinamųjų formų. *PK* 1-ojo ir 2-ojo asmens savybinių įvardžių derinamosios formos vartojamos gerokai dažniau negu tirtose *MP* dalyse.

Įvardžio pozicija vardažodžio atžvilgiu. Tam tikrų tirtų šaltinių savybinių įvardžių vartojimo skirtumų galima įžvelgti vertinant įvardžio vietą vardažodžio atžvilgiu. Kaip žinoma, įvardis gali eiti prieš vardažodį arba po jo, kitaip tariant, įvardžio padėtis vardažodžio atžvilgiu yra prepozicinė arba postpozicinė. Lietuvių seniesiems raštams būdingesnė postpozicinė įvardžio vartoseną (žr. Vasiliauskienė 1997, 104–121). Tas pat pasakytina ir apie tiriamuosius šaltinius (žr. 41 lentelę).

41 lentelė. Derinamųjų savybinių įvardžių formų pasiskirstymas pagal įvardžio prepoziciją / postpoziciją

Įvardžio šaknis	Derinamoji forma					
	Prepozicija			Postpozicija		
	PK	MP I dalis	MP III dalis	PK	MP I dalis	MP III dalis
<i>man-</i>	45 %	–	–	55 %	100 %	100 %
<i>tav-</i>	25 %	–	–	75 %	100 %	100 %
<i>sav-</i>	24 %	2 %	–	76 %	98 %	100 %

Lyginant tiriamų šaltinių derinamųjų įvardžių formų pasiskirstymą pagal įvardžio prepoziciją / postpoziciją, pabrėžtina, kad *MP III* dalyje derinamosios savybinių įvardžių formos vartojamos tik postpoziciškai, *MP I* dalyje taip pat dominuoja postpoziciškai pavartotos formos (tik šaknies *sav-* rasta prepoziciškai pavartotų formų), o *PK* rasta nemažai prepoziciškai pavartotų derinamųjų savybinių įvardžių formų, pvz.: Teykis paweyzdet mans mielaufias Pone / ant Chriftufa fawa vžľužima *PK* 76₁₃₋₁₅ / Racžže fam weyržeć náß ľafkawy Pánie ná Chryftufa fwego zaľľuženie *PK* 76₁₃₋₁₄; Tu mums páßľawink Pone / o taws wardas ßwentas / tárpu wifu giminiu tefi báymey ßweftas *PK* 68₁₄₋₁₇ / Ty nas błogofław Pánie / á twe świete imie niech po wßytkich narodžiech z wielkim ftráchem fľynie *PK* 68₁₄₋₁₇; Duokig mums giwent ľawuofe namuofe *PK* 77₃₋₄ / Dayže nam mießkác w tych przybytkach twoich *PK* 77₄₋₅.

Derinamojo sangražinio įvardžio šaknies *sav-* formos *MP I* dalyje dažniausiai vartojamos postpoziciškai, prepoziciškai pavartotos formos sudaro tik 2 proc., *PK* prepoziciškų šaknies *sav-* formų yra 24 proc. nuo visų derinamųjų formų. Taigi, *PK* derinamųjų formų prepoziciškai vartojama daugiau negu *MP I* dalyje, pvz.: vžkabinė widuia ant gľuofniu / ľawafias Arfas linkfmibes mufu *PK* 98₂₋₄ / zawieržiwßy ná wierzbach sřzod niego / wßytkie Arfy wefela náßego *PK* 98₃₋₄.

42 lentelė. Nederinamųjų savybinių įvardžių formų pasiskirstymas pagal įvardžio prepoziciją / postpoziciją

Įvardžio šaknis	Nederinamoji forma					
	Prepozicija			Postpozicija		
	PK	MP I dalis	MP III dalis	PK	MP I dalis	MP III dalis
<i>man-</i>	24 %	21 %	44 %	76 %	79 %	56 %
<i>tav-</i>	16 %	2 %	1 %	84 %	98 %	99 %
<i>sav-</i>	21 %	6 %	1 %	79 %	94 %	99 %

Šiuo požiūriu analizuojant nederinamąsias formas, pastebėta, kad *PK*, *MP I* ir *MP III* dalyse prepoziciškai dažniausiai vartojamos šaknies *man-* formos. Tiesa, *MP III* dalyje nederinamosios šaknies *man-* formos vartojamos beveik dvigubai dažniau negu *PK* ir *MP I* dalyje, pľg.: Bũkrite tada tikri mano mieli broley ir ľeferes *PK* 28₁₇₋₁₈ / Bodžćiež tedy tego pewni / moi mili Braćia y ŝioftry *PK* 28₁₆₋₁₇; Aba kuri wietá ira máná atilfiá / ár ne máná ranká tatai wis pádáre *MP I* 35^v₁₅₋₁₆ / Iákie ma

być mieyfce odpocżynienia mego: Azaß nie wßytkiego ípráwiłá reká moia *RP* I 74³³⁻³⁴; O Báuik káip ghis Báuikie / ir kangi mani fákáy dárít mano mielás *Pone* *MP* III 15^v₆₋₇ / á wołay iáko wołá: K což mi rofkażeß cżynić o moy miły Pánie *RP* III 29⁵³⁻⁵⁴.

Postpoziciškai tirtuose šaltiniuose įprastai vartojamos šaknies *tav-* nederinamosios formos, pvz.: o meile tawa niekad notfimųylis prieš mane *PK* 51₉₋₁₀ / A miłość twoia nie odmienna bywá *PK* 51₉₋₁₀; ir pážeizdem Máieftota tawo Bwentá ftebuklingáis griekáis / per žengdami wífádos / waliá ir ífákimá tawo Bwentá *MP* IV₁₃₋₁₅ / originale atitiktens nerasta; tiktáy tá Bwentá káralifte tawo / o ta Bwentá wália tawo *MP* III 5₇₋₈ / iedno to świete kroleftwo twoie / á tá świetá woła twoiá *RP* III 9₃₇₋₃₈.

Tirtuose šaltiniuose rasta atvejų, kai tame pačiame sakinyje nekaitomas savybinių kilmininkas vartojamas ir prepoziciškai, ir postpoziciškai, plg.: batayg tawa namie *Pone* / ant wífu amžiu bus giwenimas mana *PK* 51₁₀₋₁₁ / owße w twoim domu *Panie* / Ná wieczne cżafy dędźie me mießkánie *PK* 51₁₁₋₁₂; Eykite mano mielioghi: Eykit wierni mano ing linkfmibes fáwo *MP* I 9₁₉₋₂₀ / Podźcieß namileyby moi / podźcieß wierni moi do rádości fwoich *RP* I 18₃₆₋₃₇; átfiliept átfiBáuikt ir prießtárnikamus fáwo / iog áß efmi tás mano mielás Powiłe ánfáy Jezus kuri tu perfekioghi *MP* III 15^v₄₉₋₅₀ / racży ozywác y íprzećiwnikom fwoim: Iż iamći to ieft moy miły Páwle on Jezus ktorego ty prześláduieß *RP* III 30₄₀₋₄₁.

MP III dalyje derinamosios savybinių įvardžių formos vartojamos tik postpoziciškai, *MP* I dalyje taip pat dominuoja postpoziciškai pavartotos formos. Šaknų *man-* ir *tav-* rasta tik postpoziciškų formų. *PK* aptikta ir prepoziciškai pavartotų derinamųjų savybinių įvardžių formų.

Tirtuose šaltiniuose prepoziciškai dažniausiai vartojamos šaknies *man-* formos. *MP* III dalyje nederinamosios šaknies *man-* formos vartojamos beveik dvigubai dažniau negu *PK* ir *MP* I dalyje.

Derinamųjų savybinių įvardžių pasiskirstymas pagal giminę, skaičių ir linksnį. Tam tikri vartojimo skirtingumai pastebimi lyginant *PK*, *MP* I ir III dalių savybinių įvardžių derinamųjų formų paskirstymą pagal giminę (žr. 43 lentelę).

43 lentelė. Tiriamuose šaltiniuose vartojamų savybinių įvardžių derinamųjų formų pasiskirstymas pagal giminę

Įvardžio šaknis	<i>PK</i>		<i>MP</i> I dalis		<i>MP</i> III dalis	
	vyr.	mot.	vyr.	mot.	vyr.	mot.
<i>man-</i>	23 %	5 %	1 %	–	2 %	–
<i>tav-</i>	22 %	4 %	6 %	–	7 %	–
<i>sav-</i>	30 %	16 %	91 %	2 %	89 %	2 %

Matyti, kad tirtuose šaltiniuose visų trijų šaknų savybinių įvardžių derinamosios formos giminės požiūriu vartojamos skirtingai – moteriškosios giminės derinamųjų formų *MP* I dalyje nerasta, *MP* III dalyje aptikta tik šaknies *sav-* moteriškosios giminės derinamųjų formų, *PK* jos vartojamos, tačiau rečiau negu vyriškosios giminės. Junginiuose su moteriškosios giminės vardažodžiais *MP* I dalies vertėjas vartoja ne-

kaitomuosius kilmininkus, o Petkevičius neretai savybinių įvardžių formas su vardažodžiu derina ne tik skaičiumi ir linksniu, bet ir gimine, pgl.: iš *małones ir mielařirdiřtes* deyiřbiķies *řawos* PK 26₂₃₋₂₄-27₁ / *ř łářki á ř miłošierdžia* Bofķiego *řwego* PK 26₂₄₋₂₅-27₁; kuri wiřada iš *tawos řwentos ġaradeyiřtes* ant řawes regime PK 30₂₂₋₂₄ / ktorey wřawicżnie *ř twey řwietey dobrotliwořci* nád řoba doznawamy PK 30₂₃₋₂₅;

o kłauřtumbimeři ir priřwiweyřdetumbim *řwentay Deywiřtey táwo* MP I 15₅₋₆ / á pyřálifie y przyřpátrowáli fie řwitemu Bořtwu twemu RP I 31₂₀; Ka mumus teikis řutekt iš *mielařbirdiřtes řáwo řwentos* MP I 15₁₃₋₁₄ / Cżego nas řácż do mieřcić *ř miłošierdžia řwego řwitego*. Am. RP I 31₂₇₋₂₈.

Skaičiaus kategorijos aspektu PK ir MP dominuoja savybinių įvardžių derinamosios vienaskaitos formos, nors jų santykis tiriamuose šaltiniuose skirtingas. MP III dalyje derinamųjų daugiskaitos formų nerasta, MP I dalyje vienaskaita gerokai dažnesnė negu daugiskaita, o PK vienaskaitos formų rasta tik maždaug du kartus daugiau negu daugiskaitos (žr. 44 lentelę).

44 lentelė. Tiriamuose šaltiniuose vartojamų savybinių įvardžių derinamųjų formų pasiskirstymas pagal skaičių

Įvardžio šaknis	PK		MP I dalis		MP III dalis	
	vns.	dgs.	vns.	dgs.	vns.	dgs.
<i>man-</i>	23 %	5 %	1 %	–	2 %	–
<i>tav-</i>	15 %	10 %	6 %	–	7 %	–
<i>sav-</i>	33 %	14 %	91 %	2 %	91 %	–

MP I dalyje rasti tik du atvejai su pavartota daugiskaitine (dviskaitine) derinama savybinio įvardžio forma, *Katekizme* tokių atvejų – 23, pgl. MP I dalies ir PK pavyzdžius: *Atłáifk mumus muřu kářtes / káip ir mes atłáidżiam řawiemus kářtiemus* MP I VI₁₉₋₂₀ / originale atitikmens nerasta; tádá Iezus nuřiunte *řu pášiuńtyniu řáwu* MP I I^V₇₋₈ / tedy Jezus pořłáł dwu żwolennikow řwych mowiác im RP I 2₁₀₋₁₁;

Tawuořn namuořna wierney řufirenka / kaip pauķřtaley liżdumř PK 75₁₇₋₁₈ / Do twego domu wierni řie řchadżaią / iák ku gniażdom ptacy řie żłatáią PK 75₁₇₋₁₉; kuri pats ářrinkai / id *námuoře táwuoře* ġiwentu PK 76₂₀₋₂₁ / aby w domu twym řwietym przye bywał PK 76₂₁₋₂₂.

Kalbant apie derinamųjų formų pasiskirstymą pagal linksnius, matyti, kad šiuo požiūriu savybinių įvardžių vartojimas PK, MP I ir III dalyse skiriasi. PK geriau nei MP išlaikyta būdvardiškųjų savybinių įvardžių linksniavimo paradigma – vartojamos visų linksnių formos. MP I dalyje rasta vardininko, kilmininko, naudininko, galininko ir vietininko, o MP III dalyje – kilmininko, naudininko ir vietininko linksnio įvardžių formų.

Tiriamose *Postilės* dalyse dominuoja derinamųjų savybinių įvardžių naudininko linksnio formos. Iš 130 MP I dalyje rastų savybinių įvardžių derinamųjų formų net 119 buvo naudininko linksnio, o MP III dalyje šių formų aptikta 103 iš 107 (vartojamos sutrumpėjusios ir nesutrumpėjusios naudininko formos, pvz.: *Ponuy řawamuy*

arba Ponuy ľawam ir pan.). PK daugiausiai vartojama vardininko linksnio formų – 24, plg.: o iŹgi newdecŹna pádaris wdecŹnais funumis Diewui Tewui ľawámui MP I 5 / á 3 niewdŹiecŹnikow wĉŹyni wdŹiecŹznimi ľyny Bogu Oycu fwoiemu RP I 10₆₋₇; iľmánidami iau o regiedámi nuftiprintá wiera iu biľot teikies Diewu tewu ľawámuy MP III 19₄₅₋₄₆ / rozumieiac iuŹ á bacŹzac wtwardŹzona wiáre ich / movic racŹŹyl ku Bogu Oycu fwoiemu RP III 37₂₃₋₂₄; o nupuoles ľutverimas tawas PK 26₈₋₉ / á wġádle ľtworzenia twoie PK 26₇₋₈.

Savybinių kilmininkų formos su galūniniu -a ir galūniniu -o. Nekaitomų savybinių įvardžių formų vartojimas abiejuose tiriamuose šaltiniuose pasiŹymi dar tuo, kad ĉia pagreĉiui vartojamos savybinių kilmininkų formos su galūniniu -a ir galūniniu -o. Tiesa, abiejuose šaltiniuose šių formų santykis yra skirtingas (Źr. 45 lentelę).

45 lentelė. Tiriamuose šaltiniuose vartojamos savybinių kilmininkų formos

Įvardžio šaknis	Savybinio kilmininko forma					
	PK		MP I dalis		MP III dalis	
	Su galūniniu -a	Su galūniniu -o	Su galūniniu -a	Su galūniniu -o	Su galūniniu -a	Su galūniniu -o
man-	50 (35 %)	91 (65 %)	13 (9 %)	131 (91 %)	32 (10 %)	274 (90 %)
tav-	93 (49 %)	99 (51 %)	18 (4 %)	384 (96 %)	9 (2 %)	506 (98 %)
sav-	97 (45 %)	117 (55 %)	39 (2 %)	1836 (98 %)	43 (2 %)	2218 (98 %)

Palyginus šaltinių duomenis, galima teigti, kad savybinio kilmininko formos su galūniniu -o MP I ir III dalyse vartojamos Źymiai daŹniau negu PK.

Galima pasakyti, kad savybinių kilmininkų raŹyba tiriamuose tekstuose dar gana nenusistovėjusi. Tai liudija atvejai, kai tame paĉiame sakinyje savybinių kilmininkų formos vartojamos tiek su galūniniu -o, tiek ir su galūniniu -a, plg.: teykifi mus paľlawint anuo amŹinu o ľwetu paľlawinimu tewiľku ľawo <...> ant ľwentos ĉiaŹties ir garbos ľawa tu pats tayfik PK 40₉₋₁₃ / á rácz nam błogofławić onym wiecznym á Źwietym oycowfkim błogofławieńftwem fwoim <...> ku Źwietey ĉŹĉi á chwale fwoiey ty ľam ľprawuy PK 40₉₋₁₃; SŹitay áľ Źiuńĉiu Aniołá maná pirm weidá tawa / kurfái tures przigátáwit tawo kiália pirm tawes MP I 11₁₁₋₁₂ / Oto ia poľylam poľłá mego przed oblicŹnoŹcia twoia / ktory zgotowác ma droge twoie przed toba RP I 23₅₋₇; pádukfink duľia máná wieľpáti / nes prádŹiugo dwáfía máno Diewiep iŹgánitoghip máno MP III / wielbi duľia moiá Páná. Abowiem fie rozwefeliľ duch moy w Bogu zbáwiĉielu moim RP III 67₂₀₋₂₁.

Kartais gana sunku nustatyti savybinio nekaitomojo kilmininko su galūniniu -a formą. Dėl XVI–XVII a. lietuviškiems raŹtams būdingos nekirĉiuotų galūnių vokalizmo redukcijos tokios formos gali būti traktuojamos ir kaip derinamosios, ir kaip nederinamosios. Dėl įvairuojanĉios galūninio -o ir -a raŹybos ypaĉ daug neaiŹkumų kelia galininko linksnio formos, pvz.: tiktay ano amŹino ľeľelio ľmerties ir páľkan-dinimá ľawa MP I 19^V₂₀₋₂₁ / iedno onego wiecznego ĉieniá Źmierĉi / á potepienia

fwoiego RP I 41₁₈₋₁₉; iš kurio *Judoßius atfioiá / idant ghis eitu ing wieta fawá* MP III 19₁₋₃ / 3 ktorego wypadł Judaß / áby ðedł ná *mieyfce fwoie* RP III 36₂₅₋₂₆.

Petkevičius savybinių įvardžių galininko formas kartais vartoja su galūniniu *-a*, galbūt rodančiu, kad vartojama derinamoji forma, plg.: o todrin táwe žiemiaufiai praßome kaip *Diewa ir tewa fawa* PK 26₁₉₋₂₀ / A tak cie pokornie prošimy / iáko Bogá Oycá PK 26₂₀₋₂₁; te apßwiet *weyda fawa* wießpats Diewas ant mufu PK 33₁₃₋₁₄ / niech rozjáßni *twarż fwoie* Pan Bog nád námi PK 33₁₄₋₁₅.

Ištirus savybinių įvardžių vartoseną MP I ir III dalyse, pastebėta įdomi tendencija. Savybinių įvardžių su galūniniu *-a* formos įprastai vartojamos perikopėse. Kaip žinoma, tiek derinamųjų, tiek ir nederinamųjų savybių įvardžių formų atitikmenys lenkų kalboje yra tokie patys, todėl originalo kalba neturi jokios įtakos ir savybių įvardžių formų su galūniniu *-o* ar *-a* pasirinkimui ir vartojimui. Šis požymis rodo, kad perikopes galbūt galėjo išversti kitas asmuo negu pamokslus.

Apibendrinimas. Apibendrinant pasakytina, kad XVI a. LDK reformatų lietuviški tekstai, savybinių įvardžių vartojimu nors ir būdami gana panašūs, vis dėlto turi aiškiai matomų skirtumų.

PK, MP I ir III dalyse ryškiai vyraujančios yra nederinamosios savybinių įvardžių formos – tuo tirti šaltiniai esmingai skiriasi nuo tam pačiam (viduriniam) raštų kalbos variantui priklausančių Mikalojaus Daukšos tekstų, kuriuose vyrauja derinamieji savybiniai įvardžiai.

PK vartojama daugiau derinamųjų savybinių įvardžių formų negu MP I ir III dalyse. Petkevičius savybinį įvardį neretai derina su vardažodžiu gimine, skaičiumi ir linksniu, norėdamas išlaikyti eilučių galūnių (kadencijų) sąskambį. Derinamųjų savybinių įvardžių moteriškosios giminės formų MP I ir III dalyse rasta, bet labai nedaug. PK šios formos vartojamos dažniau negu tirtose MP dalyse, tačiau rečiau nei vyriškosios giminės. Derinamosios savybinių įvardžių daugiskaitos formos gerokai retesnės nei vienaskaitos tirtuose šaltiniuose. MP I dalyje rasti vos du atvejai, kai pavartota derinamoji savybinio įvardžio daugiskaitos (ar dviskaitos) forma. PK geriau negu MP I ir III dalyse išlaikyta savybinių įvardžių linksniavimo paradigma – vartojamos visų linksnių formos.

Savybinių įvardžių formos *Postilės* I, III dalių ir *Katekizmo* derinamuosiuose ir nederinamuosiuose junginiuose dažniau vartojamos postpoziciškai. PK derinamųjų formų prepoziciškai vartojama daugiau negu MP I ir III dalyse. Šaltiniuose prepoziciškai dažniausiai vartojamos šaknies *man-*, o postpoziciškai – šaknies *tau-* nederinamosios formos.

Nekaitomų savybinių įvardžių formų vartojimas abiejuose tiriamuose šaltiniuose pasižymi tuo, kad čia pagrečiui vartojamos savybinių kilmininkų formos su galūniniu *-a* ir galūniniu *-o*. Tačiau MP I ir III dalyse formos su galūniniu *-o* vartojamos žymiai dažniau nei PK.

IŠVADOS

Atlikus tyrimą galima teigti, kad pagrindines įžvalgas, susijusias su Morkūno *Postilės* autoryste, leidžia daryti būdingiausių morfologijos formų vartojimo dažnumas, kai kurios jų rašybos ir vertimo iš originalo kalbos ypatybės.

Formų galūnių trumpėjimas. XVI a. LDK reformatų raštuose vartojamos to paties žodžio sutrumpėjusios / nesutrumpėjusios formos. Adesyvo, vienaskaitos inesyvo, daugiskaitos iliatyvo *PK* ir *MP* I dalyje trumpinamos kur kas dažniau negu *MP* III dalyje. Liepiamosios nuosakos vienaskaitos 2-ojo asmens formos, sudarytos su formantu *-ki*, aptinkamos tik *PK* ir *MP* I dalyje, o *MP* III dalyje jų nerasta – vartojamos formos su sutrumpėjusiu formantu *-ki* variantu *-k*. *PK* ir *MP* I dalyje dominuoja vienaskaitos naudininko vyriškosios giminės formos su galūne *-ui*, o *MP* III dalyje daugiau negu *PK* ir *MP* I dalyje rasta formų su galūne *-u*. Gauti duomenys paremia hipotezę, kad *PK* ir *MP* I dalyje labiau linkstama vartoti įvairias formas su sutrumpėjusiomis galūnėmis negu *MP* III dalyje.

Iš originalo verčiamas formas vieni XVI a. LDK reformatų lietuviškų tekstų vertėjai buvo linkę trumpinti, kiti – ne. Iš lenkų kalbos konstrukcijos išverstos postpozicinio vietininko formos sandara lietuviškame tekste neretai įvairavo, pvz., *MP* I dalyje nesutrumpėjusios adesyvo formos aptinkamos dažniau negu *MP* III dalyje ir *PK*, o štai Petkevičius ir *MP* I dalies vertėjas sutrumpėjusias daugiskaitos iliatyvo formas vartoja dažniau negu *MP* III dalies vertėjas. Panašių skirtumų galima rasti ir aptariant kitas formas: naudininko, liepiamosios nuosakos etc. Originalo kalba neturėjo įtakos verčiamos formos sandarai – sutrumpėjusios / nesutrumpėjusios formos pasirinkimas ir vartojimas lietuviškame tekste yra vertėjo kalbos ypatybė.

Originalo įtaka vertimui. Atlikus tyrimą, pastebėta, kad originalus tekstas lenkų kalba XVI a. LDK reformatų lietuviškiems raštams (vertimams) darė skirtingą įtaką. *PK* ir *MP* III dalyje, skirtingai negu *MP* I dalyje, adesyvo vertimo šaltiniu tapo lenkų kalbos konstrukcijos *do + genyvas*, *na + genityvas* ir *k + genityvas*, *przed + instrumentalis*. Nors įprasti aliatyvo vertimo šaltiniai yra lenkų kalbos konstrukcijos *k(u) + datyvas* ir *do + genityvas*, skirtingai negu *MP* I ir III dalių vertėjas (*-ai*), Petkevičius neretai nesilaiko pažodinio vertimo principo. Išimtimi galima laikyti liepiamosios nuosakos formų su prisišliejusia dalelyte *-gi* vertimą, nes originaluose (*PK* ir *RP*) vartotos formos su formantu *-že* (pvz., greta formos *day* vartota forma *dayže*).

***MP* I ir II dalių santykis.** Ištyrus *MP* I ir II dalių morfologijos, kai kurias rašybos ypatybes ir nustačius sutrumpėjusių / nesutrumpėjusių formų santykį, pastebėta daugiau *MP* I ir II dalių skirtumų negu panašumų. Sutrumpėjusios / nesutrumpėjusios adesyvo, vienaskaitos inesyvo, vienaskaitos ir daugiskaitos iliatyvo, vienaskaitos naudininko formos su galūnėmis *-ui* ir *-u*, daugiskaitos naudininko formos su ilgąja ir trumposiomis galūnėmis, liepiamosios nuosakos formos su formantais *-k* ir *-ki* *MP* I ir II dalyse vartojamos skirtingai. Nors dalis pastebėtų skirtumų nėra dideli arba juos, pvz., aliatyvo ar inesyvo formų skaičių *MP*, lemia ne vertimas, bet originalus tekstas (*RP*), galima tvirtinti, kad *MP* I ir II dalis vertė skirtingi asmenys.

PK, MP I ir III dalių morfologijos ypatybių santykis.

Aptariant *PK*, *MP I* ir III dalių morfologijos ypatybių santykį, tirtas postpozicinių vietininkų, vienaskaitos ir daugiskaitos naudininko formų su galūnėmis *-mui* ir *-mus*, atematinųjų veiksmažodžių formų, liepiamosios ir tariamosios nuosakos formų, savybinių įvardžių vartojimas. Toliau trumpai apibūdinamos atskiros charakteristikos.

Postpoziciniai vietininkai. Pašalio esamasis vietininkas (**adesyvas**) ir pašalio einamasis vietininkas (**aliatyvas**). Adesyvo ir aliatyvo formų paplitimas tirtuose šaltiniuose yra skirtingas. *MP I* dalyje nesutrumpėjusios adesyvo formos aptinkamos dažniau negu *MP III* dalyje ir *PK*, o šių formų vartojimo dažnumo skirtumai *PK* ir *MP III* dalyje yra minimalūs. *MP I* ir III dalyse aliatyvo formas linkstama trumpinti, jų vartojimo dažnumas procentais yra vienodas – tuo šios *MP* dalys skiriasi nuo *PK*, kur aptikta gerokai daugiau nesutrumpėjusių aliatyvo formų.

Vidaus esamasis vietininkas (**inesyvas**) ir vidaus einamasis vietininkas (**iliatyvas**). Sutrumpėjusių / nesutrumpėjusių inesyvo formų vartojimo dažnumo santykis *PK*, *MP I* ir III dalyse yra panašus, o iliatyvo formų – gana skirtingas. *PK* ir *MP I* dalyje šiek tiek labiau linkstama trumpinti vienaskaitos inesyvo formų galūnes negu *MP III* dalyje. Kalbant apie iliatyvą, reikia pabrėžti, kad Petkevičius dažniau trumpina vienaskaitos iliatyvo formų galūnes negu *MP I* ir III dalių vertėjai. Vienaskaitos iliatyvo formų vartojimo dažnumo santykis *MP I* ir III dalyse panašus. Petkevičius ir *MP I* dalies vertėjas sutrumpėjęs daugiskaitos iliatyvo formas vartoja dažniau negu *MP III* dalies vertėjas – jų tekste rasta vos keletas. Tuo *MP III* dalis esmingai skiriasi nuo *PK* ir *MP I* dalies.

Naudininkas. *MP III* dalyje vienaskaitos ir daugiskaitos archajinės naudininko formos su galūnėmis *-mui* ir *-mus* dominuoja prieš formas su galūnėmis *-am*; *-ui*; *-u*; *-ai (-ei)*; *-ms*. Naudininko formų su galūnėmis *-mui* ir *-mus* vartojimo santykis *MP III* dalyje yra panašus, o *PK* ir *MP I* dalyje daugiau aptikta daugiskaitos naudininko formų su galūne *-mus*. *PK* ir *MP I* dalyje įprastai vartojamos vienaskaitos naudininko formos su galūnėmis *-am*; *-ui*; *-u*; *-ai (-ei)*, nors daugiskaitos naudininko formų su ilgąja galūne *-mus* rasta daugiau negu su *-ms*. Vienaskaitos naudininko formos su galūne *-u* *MP III* dalyje sudaro penktadalį visų vienaskaitos naudininko formų, *MP I* dalyje šių formų vartojama daug mažiau, o *PK* rastos tik 3 formos.

Atematinis veiksmažodžių asmenavimas. Tirtuose šaltiniuose išlaikyta visa atematinio veiksmažodžio *būti* vienaskaitos ir daugiskaitos asmenavimo paradigma. Nors *PK* ir *MP* vyrauja veiksmažodžio 3-iojo asmens formos, galima pastebėti ir formų vartojimo skirtumų: vienaskaitos 1-ojo asmens ir 2-ojo asmens atematinųjų formų kur kas daugiau vartojama *MP III* dalyje negu *PK* ir *MP I* dalyje. Daugiskaitos 1-ojo asmens formų *esme* beveik dvigubai daugiau užfiksuota *PK* negu tirtose *MP* dalyse. Atematinųjų veiksmažodžio *būti* 3-iojo asmens formų su galūnėmis *-t* ir *-ti* vartojimo dažnumo santykis *MP I* ir III dalyse yra panašus (vyrauja formos su galūne *-t*), o *PK* kur kas daugiau rasta atematinųjų veiksmažodžio *būti* formų su galūne *-ti*.

Liepimo raiška. *PK* ir *MP* pagrečiui vartojamos liepiamosios nuosakos formos su formantais *-k*, *-ki* ar prisišliejusia dalelyte *-gi*. *MP III* dalyje archajinės liepiamo-

sios nuosakos 2-ojo asmens formos su prisišliejusia dalelyte *-gi* vartojamos dažniau negu *MP I* dalyje ar *PK*. Liepiamosios nuosakos vienaskaitos 2-ojo asmens formos, sudarytos su formantu *-ki*, aptinkamos tik *PK* ir *MP I* dalyje, o *MP III* dalyje jų nerasta. Liepiamosios nuosakos sangražinių formų vartojimo santykis *MP I* ir *III* dalyse yra panašus, o *PK* jų vartojama gerokai mažiau. Petkevičius neigiamąjį priešdėlį *ne-* su liepiamosios nuosakos forma dažniausiai rašo atskirai, o *MP I* ir *III* dalyse priešdėlis *ne-* įprastai rašomas drauge su liepiamosios nuosakos forma.

XVI a. LDK reformatų raštuose liepimas dažniausiai reiškiamas liepiamosios nuosakos formomis, tačiau šiam tikslui gali būti pasitelkiamos ir kitos, neretai iš originalo išverstos, sinoniminės raiškos priemonės. Be liepiamosios nuosakos formų, viena iš dažniau liepimui reikšti vartojamų konstrukcijų – *asmenuojamoji veiksmazodžio forma + infinityvas*, rečiau aptinkamos esamojo laiko formos – pastarųjų *PK* nerasta. Aiškia liepiamosios nuosakos reikšmę turi būsimąjo laiko lytys – *MP I* ir *III* dalyse šių lyčių vartojama panašus skaičius, o *PK* jų rasta kur kas mažiau.

Tariamoji nuosaka. Tiriamuose šaltiniuose dažniausiai vartojamos daugiskaitos 1-ojo asmens archajinės tariamosios nuosakos formos, gausu vienaskaitos ir daugiskaitos 3-iojo asmens tariamosios nuosakos formų, sudarytų su priesaga *-t-*. Tariamosios nuosakos vienaskaitos 2-ojo asmens formų, sudarytų su formantu *-čia*, rasta gerokai mažiau negu archajinių formų, sudarytų su formantu *-bei*. *MP I* ir *III* dalyse vyrauja tariamosios nuosakos formos, sudarytos su priesagomis *-t-* ar *-č-*, o *PK* – archajinės formos, sudarytos su formantu *-b-*. *MP III* dalyje daugiskaitos 1-ojo asmens tariamosios nuosakos formos su ilguoju formantu *-bime* aptinkamos daug rečiau negu *PK* ir *MP I* dalyje.

Priešdėlis *ne-* *PK* ir *MP I* dalyje dažniau buvo rašomas skyrium nuo tariamosios nuosakos formos, sudarytos su formantu *-b-*, o *MP III* dalyje – su tariamosios nuosakos forma. Kalbant apie tariamosios nuosakos formas, sudarytas su priesagomis *-t-* ar *-č-*, priešdėlis *ne-* *PK* ir *MP III* dalyje įprastai buvo rašomas skyrium nuo šių formų, o *MP I* dalyje priešdėlį *ne-* buvo linkstama rašyti kartu su tariamosios nuosakos forma.

Savybiniai įvardžiai. XVI a. LDK reformatų lietuviški tekstai savybinių įvardžių vartojimu nemažai skiriasi. *PK* vartojama daugiau derinamųjų savybinių įvardžių formų negu *MP I* ir *III* dalyse. Derinamųjų savybinių įvardžių moteriškosios giminės formų *MP I* ir *III* dalyse rasta nedaug, o *PK* jos vartojamos dažniau negu tirtose *MP* dalyse. *PK* geriau negu *MP I* ir *III* dalyse išlaikyta savybinių įvardžių linksniavimo paradigma – vartojamos visų linksnių formos. *PK* derinamųjų savybinių įvardžių formų prepoziciškai vartojama daugiau negu *MP I* ir *III* dalyse. Nekaitomų savybinių įvardžių formų vartojimas abiejuose tiriamuose šaltiniuose pasižymi tuo, kad čia pagrečiui vartojamos savybinių kilmininkų formos su galūniniu *-a* ir galūniniu *-o*. Tačiau *MP* formos su galūniniu *-o* vartojamos žymiai dažniau nei *PK*.

Autorystės identifikavimas. Rasti skirtumai rodo, kad Merkelis Petkevičius nėra prisidėjęs prie *Postilės I* ir *III* dalių vertimo. Sutrumpėjusių / nesutrumpėjusių postpozicinių vietininkų (įvardžių adesyvo, aliatyvo, vienaskaitos iliatyvo) formų vartojimo dažnumo santykio tyrimas rodo, kad *PK* skiriasi nuo tirtų *MP* dalių. Skir-

tumų pastebėta vartojant vienaskaitos naudininko įvardžių ir vienaskaitos naudininko formas su galūne *-u*, naudininko konstrukcijas su prielinksniais *prie(g)* ir *prieš*, taip pat atematinių veiksmažodžio *būti* 3-iojo asmens formas su galūnėmis *-t* ir *-ti*, postpozicinių vietininkų formų vertime iš lenkų kalbos. Petkevičius liepiamosios nuosakos sangražines formas vartoja rečiau negu *MP* I ar III dalies vertėjai. *PK*, skirtingai negu tirtose *MP* dalyse, vyrauja tariamosios nuosakos formas, sudarytos su formantu *-b-*, derinamosios savybinių įvardžių moteriškosios giminės formos, savybinių kilmininkų formos su galūniniu *-a*, priešdėlis *ne-* įprastai rašomas skyrium nuo liepiamosios nuosakos formos.

Rasti skirtumai rodo, kad *Postilės* I ir III dalis vertė skirtingi asmenys. *MP* I ir III dalys skiriasi sutrumpėjusių / nesutrumpėjusių daugiskaitos iliatyvo formų, vienaskaitos ir daugiskaitos naudininko formų su ilgosiomis ir trumposiomis galūnėmis, naudininko konstrukcijų su prielinksniais *prie(g)* ir *prieš* vartojimu. Nemažai skirtumų pastebėta priešdėlio *ne-* rašyboje kartu arba skyrium nuo tariamosios nuosakos formų, sudarytų su formantu *-b-* ir priesagomis *-t-* ar *-č-* ir adesyvo formų vertime iš lenkų kalbos. *MP* III dalyje kur kas daugiau negu *MP* I dalyje rasta vienaskaitos naudininko formų su galūne *-u*, atematinių vienaskaitos 1-ojo ir 2-ojo asmens formų, liepiamosios nuosakos 2-ojo asmens formų su prisišliejusia dalelyte *-gi*. Tariamosios nuosakos daugiskaitos 1-ojo asmens formos su ilgoju formantu (*-bime*) *MP* III dalyje aptinkamos rečiau negu *MP* I dalyje.

ŠALTINIAI

- MP – [Jokūbas Morkūnas,] *Postilla Lietvwiszka [...] Wilnivy [...] Metuofe Diewa* 1600.
PK – [Merkelis Petkevičius,] *Polski z Litewskim Katechizm [...] Nakładem Jego Mści Pána Málcherá Pietkiewiczá [...] W Wilnie [...]* 1598. Cit. iš: 1598 m. Merkelio Petkevičiaus katekizmas. 2-as leid. (fotografuotinis), Kaunas, 1939.
RP – [Mikolaj Rej] *Postilla Polska*, Wilnie 1594.

LITERATŪRA

- Aleknavičienė Ona 2000, Ar Jono Bretkūno Biblija buvo jo *Postilės* redagavimo šaltinis?, *Archivum Lithuanicum* 2, 11–50.
- Ambrasas Vytautas 2006, *Lietuvių kalbos istorinė sintaksė*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Argamon Shlomo, Levitan Shlomo 2005, Measuring the usefulness of function words for authorship attribution, *Proceedings of the ACH/ALLC Conference*, Victoria, BC, Canada [interaktyvus], [žiūrėta 2016-11-20]. Prieiga per internetą: http://lingcog.iit.edu/doc/paper_162_argamon.pdf.
- Arumaa Peeter 1933, *Untersuchungen zur Geschichte der litauischen Personalpronomina*, Tartu.
- Backus Irena D. 2008, *Life Writing in Reformation Europe: Lives of Reformers by Friends, Disciples and Foes*, Aldershot, Hampshire, England: Ashgate Pub.
- Balčiūnienė Asta 2009, Tariamosios nuosakos sklaida: sinchroninės morfologijos problemos, *Acta linguistica Lithuanica* LXI, 31–40.
- Biržiška Vaclovas 1990, *Aleksandrynas I, XVI–XVII amžiai* (antras fotografuotinis leidimas), Vilnius: Pradai.
- Biržiška Vaclovas 1998, *Knygotyros darbai*, Vilnius: Pradai.
- Bukantytė Eglė 2007, *Martino Liuterio Naujojo Testamento (1522–1546) įtaka Jono Bretkūno Naujojo Testamento vertimui (1579–1580) sintaksės aspektu*, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Chen Zhili, Huang Liusheng, Yang Wei, Meng Peng, Miao Haibo 2012, *More than Word Frequencies: Authorship Attribution via Natural Frequency Zoned Word Distribution Analysis*, [interaktyvus], [žiūrėta 2016-11-10]. Prieiga per internetą: <http://arxiv.org/ftp/arxiv/papers/1208/1208.3001.pdf>.
- Coyotl-Morales Rosa María, Villaseñor-Pineda Luis, Montes-y-Gómez Manuel, Rosso Paolo 2006, Authorship attribution using word sequences, *CIARP'06 Proceedings of the 11th Iberoamerican conference on Progress in Pattern Recognition, Image Analysis and Applications*, 844–853.

- Čepaitienė Giedrė 1984, *Lietuvių kalbos tariamosios nuosakos formų istorija*. Daktaro disertacija. Vilnius.
- DLKG – Dabartinės lietuvių kalbos gramatika 1994, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- DLKG – Dabartinės lietuvių kalbos gramatika 2006, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Dieviškojo principo išdėstymas*, 2003 [interaktyvus], [žiūrėta 2016-11-10]. Prieiga per internetą: <http://www.unification.net/lithuanian/dp/dp-2d5sk-text.html#1.2>.
- Dini Pietro U. 1994, *L'Inno di Ambrogio di Martynas Mažvydas*, Studio filologico – linguistico del testo antico lituano (1549) e delle latine e polacche, Roma.
- Dirsytė Rima 2011, XV–XVII a. buvusios Vilniaus evangelikų reformatų sinodo bibliotekos knygos, saugomos Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje [interaktyvus], [žiūrėta 2016-11-10]. Prieiga per internetą: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2011~1367179252820/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>.
- Endzelins Janis 1951, *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: Latvijas valsts izdevniecība.
- Falkenhahn Viktor 1941, *Der Übersetzer der litauischen Bibel Johannes Bretke und seine Helfer*, Königsberg und Berlin.
- Ford Gordon B. 1969, *The Old Lithuanian Catechism of Baltramiejus Vilentas (1579): A Phonological, Morphological, and Syntactical Investigation*, The Hague, Paris.
- Fraenkel Ernst 1947, *Sprachliche, besonders syntaktische Untersuchung des kalvinistischen litauischen Katechismus des Malcher Pietkiewicz von 1598*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Gelumbeckaitė Jolanta 1997, Postpoziciniai vietininkai J. Bretkūno „Evangelijos pagal Luką“ vertime. *Baltistica* 32(2), 179–202.
- Gelumbeckaitė Jolanta 2002, *Linksnų ir prielinksnių konstrukcijų sintaksė Jono Bretkūno Biblijos Evangelijoje pagal Luką*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- Genzelis Bronislovas 1984, *Filosofijos istorijos chrestomatija: Renesansas I*, Vilnius: Mintis.
- Gineitis Leonas 1982, *Lietuvių literatūros istoriografija*, Vilnius: Vaga.
- Istorijos žodynas* 2003, Vilnius: Vaga.
- Holvoet Axel, Judžentis Artūras 2004, *Nuosakos kategorijos struktūra*, In Holvoet Axel, Semėnienė Laima 2004, *Gramatinių kategorijų tyrimai*, 77–104.
- Holvoet Axel 2007, Mood and Modality in Baltic. *Baltica Varsoviensia*, t. 6, Krakow: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Jablonskis Jonas 1957, *Rinkiniai raštai I*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Jablonskis Jonas 1997, *Lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Jakulis Antanas 1982, *Sumos evangelijų ir Maldų krikščioniškų* autorystės klausimu, *Baltistica* XVIII(2), 173–178.
- Jakulis Antanas 1984, *Sumos evangelijų ir Maldų krikščioniškų* ryšiai su ankstesniais lietuviškais raštais, *Kalbotyra* XXXV, 31–41.
- Jakulytė Dalia 2012, „Knygos nobažnystės“ daiktavardžių kaityba, *Res humanitariae* 12, 20–45.

- Jakulytė Dalia 2016, *Knygos nobažnystės autorystės ir vardažodžio kaitybos tyrimas reliacinės duomenų bazės pagrindu*. Daktaro disertacija, Klaipėdos universitetas.
- Jovaišas Albinas 2009, *Jie parašė pirmąsias lietuviškas knygas*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Judžentis Artūras, Pajėdienė Jolanta 2005, M. Daukšos *Katekizmo* (1595) lyginamieji sakiniai, *Acta linguistica Lithuanica* 53, 23–31.
- Jurginis Juozas, Lukšaitė Ingė 1981, *Lietuvos kultūros istorijos bruožai*, Vilnius: Mokslas.
- Kabašinskaitė Birutė 2001, XVI–XX amžiaus lietuviškų giesmių tyrimo ir publikavimo apžvalga, *Archivum Lithuanicum* 3, 325–344.
- Kapočiūtė-Dzikiėnė Jurgita, Utka Andrius, Šarkutė Ligita 2014, Seimo posėdžių stenogramų tekstynas autorystės nustatymo bei autoriaus profilio sudarymo tyrimams, *Kalbotyra* 66, 27–45.
- Kavaliūnaitė Gina 2003, Postpozicinių vietininkų sistema Chylinskio Naujojo Testamento vertime. *Acta linguistica Lithuanica*. T. 49, 33–49.
- Kazlauskas Jonas 1968, *Lietuvių kalbos istorinė gramatika*, Vilnius: Mokslas.
- Kibildaitė Edita 2001, Priežasties šalutiniai sakiniai Bretkūno *Postilėje*, *Acta linguistica Lithuanica* 44, 129–144.
- Koppel Moshe, Schler Jonathan, Zigdon Kfir 2005, Determining an Author's Native Language by Mining a Text for Errors, *Proceedings of KDD '05*, Chicago IL [interaktyvus], [žiūrėta 2016-11-10]. Prieiga per internetą: http://u.cs.biu.ac.il/~schlerj/schler_kdd05.pdf.
- Koppel Moshe, Schler Jonathan, Argamon Shlomo 2008, Computational methods in authorship attribution, 1–53 [interaktyvus], [žiūrėta 2014-11-10]. Prieiga per internetą: <http://u.cs.biu.ac.il/~koppel/papers/authorship-JASIST-final.pdf>.
- Krištopaitienė Daiva 2007, Kristijonas Donelaitis ir brošiūra apie separacijos naudą (1769): kalbos analizė, *Archivum Lithuanicum* 9, 215–234.
- Kruopas Jonas 1957, Dėl M. Petkevičiaus *Katekizmo* (1598) tarmės, *LTSR MA darbai*, serija A, Vilnius, 192–196.
- Kruopas Jonas 1970, 1598 m. Merkelio Petkevičiaus *Katekizmo* leksika, *Lietuvių kalbotyros klausimai* 12, 83–154.
- Kruopas Jonas 1998, *Rinktiniai raštai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Labutis Vitas 1980, Kilmininkas ir savybiniai įvardžiai, *Baltistica* 16(1), 53–57.
- Lahayne Holger 2012, Reformacija – kas tai yra? [interaktyvus], [žiūrėta 2016-11-10]. Prieiga per internetą: <http://www.lksb.lt/straipsniai/straipsnis-768.htm>.
- Laigonaitė Adelė 1957, *Vietininkų reikšmė ir vartoseną dabartinėje lietuvių kalboje*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Laucevičius Edmundas 1976, *XV–XVIII a. knygų įrišimai Lietuvos bibliotekose*, Vilnius: Mokslas.
- Lauciūtė Raimonda 2006, *Postpoziciniai vietininkai ir su jais koreliuojančios prielinksninės konstrukcijos „Knygoje nobažnystės“*. Magistro darbas. Šiaulių universitetas.
- Lebedys Jurgis 1963, *Mikalojus Daukša*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.
- Lebedys Jurgis 1977, *Senoji lietuvių literatūra*, Vilnius: Mokslas.
- Lenzenwerger Mark, Bennett Melanie, Lilienfeld Lisa 1997, The Referential Thinking Scale

as a Measure of Schizotypy: Scale Development and Initial Construct Validation, *Psychological Assessment*, Vol. 9, No. 4, 452–463.

Lietuva 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija 2007, [sud. Arvydas Anušauskas et al.], Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras.

Litvinskaitė Daiva 2004, Jeronimo Kiprijono Račkauskio knygų *Munkos Viešpats* (1857), *Vadovo į dangų* (1857) ir *Balso Dievo* (1858) kalbos ypatumai, *Archivum Lithuanicum* 6, 147–164.

LKE – *Lietuvių kalbos enciklopedija* 2008, [sud. Vytautas Ambrazas et al.], Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

LKG – *Lietuvių kalbos gramatika* 1965, t. 1, Vilnius: Mintis.

LKG – *Lietuvių kalbos gramatika* 1971, t. 2, Vilnius: Mintis.

LKG – *Lietuvių kalbos gramatika* 1976, t. 3, Vilnius: Mintis.

Lučinskienė Milda 1998, Morfologinių formų kaita J. Jaknavičiaus evangelijų leidimuose, *Baltistica*, V priedas, 147–151.

Lukšaitė Ingė 1999, *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje: XVI a. trečias dešimtmetis–XVII a. pirmas dešimtmetis*, Vilnius: Baltos lankos.

Lukšaitė Ingė 2000, *Jokūbas Morkūnas – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūros veikėjas* [interaktyvus], [žiūrėta 2016-11-10]. Prieiga per internetą: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LTLDB0001:J.04~2000~1367185502217/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>.

Lukšaitė Ingė 2003, Reformacijos Lietuvoje raida ir evangelikų bažnyčių istorija XVI–XVIII a. In *Lietuvos evangelikų bažnyčios: Istorijos metmenys* (sudarė Arthuras Hermannas), Vilnius: Baltos lankos.

Lukšaitė Ingė 2008, *Reformacija Lietuvoje* (I) [interaktyvus], [žiūrėta 2014-11-10]. Prieiga per internetą: <http://www.lksb.lt/straipsniai/straipsnis-551.htm>.

Maskuliūnas Bronius 2000, *Posesvyumo raiška XVI–XVII a. lietuvių rašto paminkluose*. Daktaro disertacija: humanitariniai mokslai, filologija, baltų kalbos. Vilnius: Vilniaus universitetas.

Maskuliūnas Bronius 2005, *Senieji lietuvių rašai*: studijų knyga, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.

Maskuliūnas Bronius 2006a, Dėl pašalio vietininkų Jokūbo Morkūno *Postilėje*, *Baltistica* 41(1), 51–56.

Maskuliūnas Bronius 2006b, Jokūbo Morkūno *Postilė* (1600) – senosios lietuvių raštijos paminklas, *Prace Baltystyczne : język, literatura, kultura* 3, 59–64.

Maskuliūnas Bronius, Lauciūtė Kristina 2006. Atematiniai veiksmažodžiai Jokūbo Morkūno *Postilėje* (1600), *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, 99–111.

Maskuliūnas Bronius 2009, Savybiniai įvardžiai Merkelio Petkevičiaus *Katekizme*, *Baltų filologija* 18(1/2), 113–120.

Maskuliūnas Bronius 2011, Refleksyvumo raiška Jokūbo Morkūno *Postilės* perikopėse, *Baltistica* 40(1), 21–29.

Maskuliūnas Bronius 2014, *Punktai raštų lietuviškų. Lietuvių kalbos istorijos tyrinėjimai*, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.

- Mažiulis Vytautas 1970, *Baltų ir kitų indoeuropiečių kalbų santykiai*, Vilnius: Mintis.
- Mikros K. George, Argiri K. Eleni 2008, Investigating topic influence in authorship attribution [interaktyvus], [žiūrėta 2016-11-10]. Prieiga per internetą: <http://www.uni-weimar.de/medien/webis/research/events/pan-07/pan07-talks/mikros07-talk-investigating-topic-influence-in-authorship-attribution.pdf>.
- Narbutienė Daiva 2010, *Jokūbui Morkūnui – 460*, [interaktyvus], [žiūrėta 2014-12-20]. Prieiga per internetą: <http://www.mab.lt/lt/archyvas/21/morkunas>.
- Navickienė Gema, Kasteckaitė Dalia 2010, Gramatinių ir leksinių transformacijų panaudojimo aspektai Stephen J. Dubnerio ir Steven D. Levitto knygos „Freakonomics“ vertime, *Kalbų studijos*, nr. 16, 44–49.
- Otrębski Jan 1956, *Gramatyka języka litewskiego 3*. Warszawa: Państwowe Wydawn. Naukowe.
- Pajėdienė Jūratė 2006, *Senųjų lietuviškų raštų verstinis pobūdis. Mikalojaus Daukšos Katekizmas*, [interaktyvus], [žiūrėta 2014-12-20]. Prieiga per internetą: http://oldaruodai.aksprendimai.lt/kalba/3_kalba_klasifikacija.htm.
- Pakalniškienė Dalia, Šarkytė Raimonda 2012, Mikalojaus Daukšos intarpiniai ir *sta* kamieno veiksmažodžiai natūraliosios morfologijos požiūriu, *Res humanitariae* 11, 151–172.
- Palionis Jonas 1967, *Lietuvių literatūrinė kalba XVI–XVII a.*, Vilnius: Mintis.
- Palionis Jonas 1979, *Lietuvių rašomosios kalbos istorija* (vadovėlis aukštųjų mokyklų lietuvių kalbos ir literatūros specialybės studentams), Vilnius: Mokslas.
- Palionis Jonas 1985, *Kalbos mokslo pradmenys*, Vilnius: Mokslas.
- Palionis Jonas 1999, *Kalbos mokslo pradmenys*, Vilnius: Jandrija.
- Palionis Jonas 1999; 2002, Postilės indekse-žodyne praleisti ar netiksliai atstatyti žodžiai, *Archivum Lithuanicum* 1; 4, 57–66, 179–186.
- Palionis Jonas 2004, *XVI–XVII a. lietuviškų raštų atrankinis žodynas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Paulauskienė Aldona 1979, *Gramatinės lietuvių kalbos veiksmažodžio kategorijos*, Vilnius: Mokslas.
- Paulauskienė Aldona 1994, *Lietuvių kalbos morfologija. Paskaitos studentams*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Paulauskienė Aldona 2006, *Lietuvių kalbos morfologijos pagrindai*. Kaunas: Technologija.
- Pociūtė-Abukevičienė Dainora 2005, Psalmės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės giesmynuose. XVI a.: nuo Nesvyžiaus katekizmo iki lietuviškųjų Merkelio Petkevičiaus vertimų, *Literatūra*, nr. 47 (1), 29–43.
- Pushpinder Sayl ir Jindal D. V. 2007, *An Introduction to Linguistics: Language, Grammar and Semantics*, Dehli [interaktyvus], [žiūrėta 2016-11-20]. Prieiga per internetą: <https://www.amazon.com/Introduction-Linguistics-Language-Grammar-Semantics/dp/8120332164>
- Radvilienė Violeta 2008, *Merkeliui Petkevičiui – 460*, [interaktyvus], [žiūrėta 2016-11-15]. Prieiga per internetą: <http://www.mab.lt/lt/archyvas/21/petkevicius>.
- Raudienė Lina 2005, Morfologinė atematinųjų veiksmažodžių struktūra J. Bretkūno *Biblijoje, Tiltai. Priedas* nr. 26, 207–215.
- Razanovaitė Auksė 2014, *Lietuvių senųjų raštų klitiniai įvardžiai (XVI–XVIII a.)*. Daktaro disertacija: humanitariniai mokslai, filologija (04 H). Vilnius: Vilniaus universitetas.

- Rosinas Albertas 1973, Viena asmeninių I ir II asmens įvardžių vartosenos ypatybė lietuvių senųjų raštų kalboje, *Baltistica* 6(1), 161–170.
- Rosinas Albertas 1988, *Baltų kalbų įvardžiai*, Vilnius: Moksas.
- Rosinas Albertas 1995, *Baltų kalbų įvardžiai: morfologijos raida*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Rosinas Albertas 2001, *Mikalojaus Daukšos tekstų įvardžių semantinė ir morfologinė struktūra*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Rosinas Albertas 2009, *Baltų kalbų įvardžių semantinė ir morfologinė struktūra*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Ružaitė Ilona 2005, *K. Sirvydo „Punktų sakymų“ II dalies daiktavardis ir būdvardis*. Magistro darbas. Vilnius: Lietuvos edukologijos universitetas.
- Sabaliauskas Algirdas 1957, Atematiniai lietuvių kalbos veiksmažodžiai, *Kai kurie lietuvių kalbos gramatikos klausimai*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 77–114.
- Skardžius Pranas 1935, *Daukšos akcentologija*, Kaunas: VDU Humanitarinių mokslų fakultetas.
- Stamatatos *Efstathios* 2009, A Survey of Modern Authorship Attribution Methods, *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 60(3), 538–556.
- Stang Christian 1966, *Vergleichende Grammatik der Baltischen Sprachen*. Oslo etc.
- Subačius Paulius 2001, *Tekstologija. Teorijos ir praktikos gairės*, Vilnius: Aidai.
- Šarkytė Raimonda 2012, Mikalojaus Daukšos raštų ilgosios šaknies „sta“ kamieno veiksmažodžiai, *Acta linguistica Lithuanica* 67, 9–22.
- Šenavičienė Ieva 2000, Motiejaus Valančiaus taisymai Simono Daukanto maldos katalikų rankraštyje, *Archivum Lithuanicum* 2, 125–138.
- Šilaikienė Vaida 2004, *K. Sirvydo „Punktų sakymų“ daiktavardis ir būdvardis*. Magistro darbas. Vilnius: Lietuvos edukologijos universitetas.
- Šinkūnas Mindaugas 2015, Lietuvių ortografijos skirtumai katalikų ir evangelikų reformatų raštuose (XVI–XVII a): priebalsio /j/ ir diftongų /ai/, /ei/ rašyba, *Baltistica* L(2), 197–244.
- Triškaitė Birutė 2014, Rankraštinų XVII–XVIII a. Mažosios Lietuvos žodynų atribucijos galimybės, *Martynui Mažvydui atminti: raštijos raida ir XXI a. iššūkiai*, 125–141.
- Ulvydas Kazys 2000, *Lietuvių kalbos prievieksmiai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.
- Urbutis Vincas 2000, Kaip Mikalojus Daukša vertė Jokūbo Vujeko naujadarus, *Archivum Lithuanicum* 2, 99–60.
- Vasiliauskienė Virginija 1997, Daiktavardžio ir įvardžio genityvo vieta senojoje lietuvių kalboje, *Lietuvių kalbotyros klausimai* 31, 104–121.
- Vasiliauskienė Virginija 2008, *Lietuvių kalbos žodžių tvarka XVI–XIX a. Atributinės frazės*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Valeckienė Adelė 1998, *Funkcinė lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- VLE I – *Visuotinė lietuvių enciklopedija* 2001, t. 1, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

- VLE VIII – *Visuotinė lietuvių enciklopedija* 2005, t. 8, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Witte Wilhelm 1931, *Der Übersetzer Simon Waischnoras d. Ae.*, Braunschweig: Hunold.
- Zinkevičius Zigmąs 1957, *Lietuvių kalbos įvardžiutinių būdvardžių istorijos raida*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros I-klā.
- Zinkevičius Zigmąs 1970, Petkevičiaus Katekizmo (1598 m.) tarmė, *Baltistica* 6(2), 227–243; *Baltistica* 12, 67–86.
- Zinkevičius Zigmąs 1980, *Lietuvių kalbos istorinė gramatika I*, Vilnius: Mokslas.
- Zinkevičius Zigmąs 1981, *Lietuvių kalbos istorinė gramatika II*, Vilnius: Mokslas.
- Zinkevičius Zigmąs 1982, Lietuvių kalbos postpoziciniai vietininkai. *Baltistica* 18(1), 21–38.
- Zinkevičius Zigmąs 1988, *Senųjų raštų kalba*, t. 3, Vilnius: Mokslas, 1988.
- Zinkevičius Zigmąs 1996, *Lietuvių kalbos istorija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Zinkevičius Zigmąs 2002, *Rinktiniai straipsniai. Valstybė ir kalba, senųjų raštų kalba, XVI–XIX a. rašomoji kalba, XX amžius. Rytų Lietuva*. T. 2. Vilnius.
- Zubaitienė Vilma 2003, Kristijono Milkaus (1800) pakeitimai Pilypo Ruigio (1747) žodyne, *Archivum Lithuanicum* 6, 127–178.
- Žemaitaitis Algirdas 2008, *Merkelis Petkevičius – lietuviškos reformatų raštijos pradininkas*, [interaktyvus], [žiūrėta 2016-11-15]. Prieiga per internetą: <http://reformacija.lt/wordpress/merkelis-petkevicius-lietuviskos-reformatu-rastijos-pradininkas/>.
- Žilinskaitė Eglė 2004, M. Daukšos *Postilės* postpozicinių vietininkų ir jiems sinonimiškų prielinksninių konstrukcijų vartosenā ir vertimo šaltiniai, *Baltistica* 39(1), 33–53.
- Žilinskaitė Eglė 2007, Adesvyvas Mikalojaus Daukšos *Postilėje*, *Baltistica* 42(3), 407–422.
- Žilinskaitė Eglė 2010, *Vietos raiška Mikalojaus Daukšos Postilėje: postpoziciniai vietininkai ir jų funkciniai ekvivalentai*. Daktaro disertacija: humanitariniai mokslai, filologija (04 H). Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Žurnalistikos enciklopedija* 1997, Vilnius: Pradai.
- Žulys Vladas 1969, Vadinamųjų nekaitomųjų įvardžių vieta lietuvių kalbos gramatinėje sandaroje, *Baltistica* 5(2), 167–177.
- Ахманова Ольга 2005, *Словарь лингвистических терминов*, Москва: КомКнига.
- Паулаускене А. 1984, Местоименное выражение посессива в балтийских языках, *Балто-славянские исследования*, Москва: Наука, 92–95.
- Сержант И. А. 2004, К вопросу об образовании адессива, *Acta linguistica Lithuanica* LI, 49–57.

Kęstutis Dambrauskas

**MORKŪNO *POSTILĖS* AUTORYSTĖS PROBLEMA: XVI A.
LDK REFORMATŲ LIETUVIŠKŲ RAŠTŲ LYGINAMASIS
MORFOLOGIJOS TYRIMAS**

Daktaro disertacija
Humanitariniai mokslai, filologija (04 H)

2018-05-07. 11,33 leidyb. apsk. l. Tiražas 15.
Išleido Šiaulių universitetas, P. Višinskio g. 38, 76352 Šiauliai.
Spausdino UAB BMK leidykla. J. Jasinskio g. 16, 03163 Vilnius.